

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ALİŞANZADE İSMAİL HAKKI'NIN
SANAT ve EDEBİYAT YAZILARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
CENNET ESEN

DANIŞMAN
PROF. DR. ALİ İHSAN KOLCU

NİSAN-2017

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren (36) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Cennet

Soyadı : Esen

Bölümü : Türk Dili ve Edebiyatı

İmza

Teslim Tarihi : 25.05.2017

TEZİN

Türkçe Adı : Alişanzâde İsmail Hakkı'nın Sanat ve Edebiyat Yazıları

İngilizce Adı : Art and Literacy Works of Alisanzade Ismail Hakkı

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Cennet Esen

İmza

;

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Cennet Esen tarafından hazırlanan “Alişanzade İsmail Hakkı’nın San’at ve Edebiyat Yazıları” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Türk Dilve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: (Prof. Dr. Ali İhsan Kolcu)

(Türk Dili ve Edebiyatı, Giresun Üniversitesi)

Üye: (Yrd. Doç. Dr. Kadir Can Dilber)

(Türk Dili ve Edebiyatı, Ahi Evran Üniversitesi)

Üye: (Yrd. Doç. Dr. Mehmet Çevik)

(Türk Dili ve Edebiyatı, Aksaray Üniversitesi)

Tez Savunma Tarihi: 27/04/2017

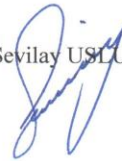
Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun ...01.06.2017... tarih ve
2017/25-21... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Cennet Esen

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yrd. Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

**ALİŞANZADE İSMAİL HAKKI'NIN
SANAT ve EDEBİYAT YAZILARI**

YÜKSEK LİSANS

CENNET ESEN

DANIŞMANI: PROF. DR. ALİ İHSAN KOLCU

NİSAN 2017, SAYFA: 250+IX

**AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ**

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ÖZET

Alişanzâde İsmail Hakkı yerli ve yabancı şahsiyetler hakkında titiz çalışmalar yaparak bu şahsiyetlerin hayatlarını kaleme almıştır. Böylelikle Batılı tarzda biyografinin Türk Edebiyatı'nda başlangıcını yapmış olur. Batı'dan yaptığı çevirileri çeşitli yayın organlarında yayımlayarak içinde bulunduğu döneme de ışık tutmaya çalışır. En önemli çalışması Baudelaire'in dünyaca ünlü Les Fleurs du Mal adlı şiir kitabını "Elem Çiçekleri" adıyla Osmanlı Türkçesine çevirisi olmuştur. Yapılan bu tercüme çalışması edebiyatımızda Les Fleurs du Mal'in toplu ilk çevirisi olarak geçer. 1927 yılında basılmış ve Türk şiirine büyük etkisi olmuştur.

İsmail Hakkı Bey, Mektep dergisinin başmuharrirliğini yapmıştır. Ali Şir Nevâi ve Ömer Hayyam hakkında yaptığı araştırma ve inceleme yazısı ilgi görmüştür. Gençlik döneminde şiir, hikâye, roman, araştırma ve biyografi yazıları yazmıştır. Ancak daha sonraları tüm bu edebi türlerden uzaklaşarak tamamen tercüme çalışmalarına yoğunlaşmıştır.

Bu çalışmada İsmail Hakkı Bey'in yaşadığı döneme ait gazete ve dergilerin taranması sonucu karşımıza çıkan makale, inceleme yazısı, hikâye, şiir ve tercüme metinlerinden seçilmiş olanlarının eski harflerden Latin harflerine aktarımı yapılmıştır. Alişanzâde İsmail Hakkı'nın hayatı hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Yazarın ulaşabildiğimiz dergi ve gazete yazılarının tamamını bir liste halinde çalışmamıza ekledik. Tezin ana bölümünü oluşturan yazara ait metinler orijinaline bağlı kalınarak okunmuş sadeleştirme veya tahlil yoluna gidilmemiştir. Metinlerdeki dipnotlar yazarın kendisine aittir. Latin harflere aktarılan her metnin sonuna künyesini de ekleyerek yazının hangi tarihte yayınlandığı belirtilmiştir. Tüm bu çalışma ve incelemeler ışığında tezin son kısmına bir sonuç yazısı yazılmıştır. Ekler bölümünde ise yazara ait fotoğraflara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alişanzâde İsmail Hakkı, Baudelaire, Les Fleurs du Mal, Ali Şir Nevai, Ömer Hayyam.

ART AND LITERACY WORKS OF ALISANZADE ISMAIL HAKKI

POST GRADUATE THESIS

CENNET ESEN

SUPERVISOR: PROF. DR. ALI IHSAN KOLCU

NİSAN 2017, SAYFA: 250+IX

AKSARAY UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

ABSTRACT

Alişanzade İsmail Hakkı by doing meticulous studies on native or foreign figures he put their lives on paper. Thus he was the pioneer of western style biography in Turkish literature. By publishing his translations from the west on various media publications he tried to enlighten the era which he lived. His most important study was the translation of Baudelaire's world famous poetry book *Les Fleurs du Mal* into Ottoman Turkish with the name of *Elem Çiçekleri*. This was the first and full translation of *Les Fleurs du Mal* into Turkish literature. It was published in 1927 and had a great effect on Turkish poetry.

İsmail Hakkı Bey carried out the general editorship of *Mektep Magazine*. His essay of analyses and research about Ali Şir Nevai and Ömer Hayyam has attracted attention. In his youth, he also wrote poems, stories, novels, inquiries, and biographies. However in course of time by giving up all these literary types he fully focused on translation studies.

In this study; some of his works, essays, researches we selected from the result through the scan on the newspaper and magazines belongs to İsmail Hakkı Bey's era.– translated from old letters into Latin letters. And also Information about the life of Alisanzade İsmail Hakkı is included.

We added the complete list of the author's essay on magazines and newspapers which we could reach. The author's texts which form the main part of the thesis was read adhered to the original and neither analysis nor simplification is used. The footnotes of the texts belong to the author himself. By adding the identification tag at the end of the each text which transformed into Latin letters its publication year is indicated. In the light of all these studies and inquiries, a result part is written at the end of the thesis. In the appendix section, photographs belonging to the author are included.

Key Words: Alisanzade İsmail Hakkı, *Les Fleurs du Mal*, Baudelaire, Ali Sir Nevai, Omer Hayyam.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	IX
ÖNSÖZ	10

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ALİŞANZADE İSMAİL HAKKI'NIN HAYATI	13
1.1. Hayatı	13
1.2. Sanatı	18
1.3. Eserleri	24

İKİNCİ BÖLÜM

2. DERGİ ve GAZETELERDEKİ MAKALELER LİSTESİ	32
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SEÇİLMİŞ METİNLERİ	40
3.1. Hikâye.....	40
3.1.1. Emirgan'da	40
3.1.2. Venedik Seması Altında.....	47
3.2. Şiir	54
3.2.1. Arabada.....	54
3.2.2. Mefkûre.....	55
3.2.3. İnsan ve Deniz.....	56
3.2.4. Şâir	57
3.3. Türk Edebiyatı.....	59

3.3.1. Türkmenlerin Şiiri ve Mahdumkulu Dîvânı.....	59
3.4. Çağatay Edebiyatı.....	64
3.4.1. Mîr Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu'ârâsı (1).....	64
3.4.2. Mîr Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu'ârâsı (2).....	69
3.4.3. Mîr Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu'ârâsı (3).....	73
3.4.4. Mîr Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu'ârâsı (4).....	77
3.4.5. Mîr Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu'ârâsı (5).....	80
3.4.6. Mîr Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu'ârâsı (6).....	84
3.5. Yerli ve Yabancı Şahsiyetler.....	87
3.5.1. Abdullah Cevdet Şahsiyeti.....	87
3.5.2. Nâbızâde Nâzım Bey.....	89
3.5.3. Şuûn: Aramızdan Kaybolanlar	94
3.5.4. Thomas Hardy'nin Ölümü.....	96
3.6. Batı Edebiyatı.....	101
3.6.1. Elem Çiçekleri Mütercimin İfadesi.....	101
3.6.2. Elem Çiçekleri.....	108
3.6.3. Nasıl Şiire Rücû Ettim?.....	114
3.6.4. Yeni İlkbahar.....	118
3.6.5. Ufak Mensûr Şiirler.....	129
3.6.6. Dostluk Hakkında Vecizeler (1).....	131
3.6.7. Dostluk Hakkında Vecizeler (2).....	132
3.7. Doğu Edebiyatı.....	135
3.7.1. Ömer Hayyam (1) : Âlim ve Filozof	135
3.7.2. Ömer Hayyam (2) : Rubâiyyât	142
3.7.3. Ömer Hayyam (3).....	146
3.7.4. Ömer Hayyam (4).....	150

3.7.5. Ömer Hayyam (5): Şâir ve Yezdân.....	153
3.7.6. Ömer Hayyam (6).....	158
3.7.7. Ömer Hayyam (7).....	162
3.7.8. Ömer Hayyam (8) : Âlim ve Hâkim	166
3.7.9. Ömer Hayyam: Aşk ve Timsali	169
3.8. Genel Konular.....	171
3.8.1. Siyasi İnkılapların Edebiyata Tesiri.....	171
3.8.2. Bedbinlik Zevki.....	174
3.8.3. Mûsiki ve Aşk (1).....	177
3.8.4. Mûsiki ve Aşk (2).....	181
3.8.5. Kadında Güzellik ve Zarâfet.....	184
3.8.6. Devr-i Abdülhamit Hân-ı Sânî.....	187
3.8.7. Eskiler ve Yeniler: İctihat Sahibi Doktor Abdullah Cevdet Bey'e Mektup.....	189
SONUÇ	195
KAYNAKÇA	200
DİZİN	204
EKLER	208

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser.
A.g.m.	: Adı geçen makale
C.	: Cilt
ev.	: Çeviri
E.E.A	: Edhem Eldem Arşivi
Haz.	: Hazırlayan
İ. H.	: İsmail Hakkı
İng.	: İngilizce
S.	: Sayfa

ÖNSÖZ

Alişanzâde İsmail Hakkı henüz öğrenciyken Nahl-ı Emel dergisinde Voltaire'den yaptığı tercüme ile yazı hayatına başlamıştır. Şiir, makale, hikâye, roman, biyografi, deneme, tercüme gibi birçok edebi türde eserler vermiştir.

Tercüme, edebiyatın evrenselliğini ortaya çıkaran önemli bir unsurdur. Bu unsuru erken yaşlarda farkederek İsmail Hakkı Bey yaşadığı döneme yaptığı çevirilerle katkıda bulunmuştur. Kendisine konu sınırlandırması getirmeden sanattan, çocuk cezalarına, zarafetten siyasi konulara kadar birçok alanda çeviri çalışmaları yapmış. Fransız sembolizminin önemli şairlerinden olan Charles Baudelaire'in "Les Fleurs du Mal" adlı şiir kitabını çevirmiştir. Baudelaire bu eseri ile Dünya edebiyatını ve Türk edebiyatını etkilemiştir. O dönem edebiyat mecmualarında Baudelaire'den bazı tercüme yayınlanmış.

Ancak Alişanzâde İsmail Hakkı Les Fleurs du Mal'i "Elem Çiçekleri" adıyla ilk kez toplu bir şekilde yayınlamıştır. Eser önce İctihad dergisinde bölümler halinde yayınlanmış daha sonra kitaplaşmıştır. Değerli bir çalışmadır ancak metinleri düz yazıya yaklaştırarak daha çok serbest bir tarzda çevirmesinden dolayı eleştirilerde almıştır. Alişanzâde İsmail Hakkı alanında başarılı bir çevirmendir. İbrahim Fehim ile birlikte hazırladıkları Müntehabât-ı Terâcim-i Meşâhir adlı eserde Fransızca'dan Osmanlıca'ya çevrilen eserlerin orjinalleriyle karşılaştırılması yapılmış, her biri hakkında kısa değerlendirmelere yer verilmiştir. Böyle bir çalışma deneyim, dile hâkimiyet ve tercüme yöntemleri bilgisi gerektirir bu eser ile İsmail Hakkı Bey çeviri alanındaki başarısını göstermiştir. Fakat onun erken yaşta şiir ve nesirden vazgeçerek tercüme çalışmalarına yönünü çevirmesi günümüzde çok tanınan bir sanatçı olmaktan alıkoymuş ve unutulmaya yüz tutmuştur.

Bu sebeple hocam Prof. Dr. Ali İhsan Kolcu Bey ile birlikte tezimizin konusunu Alişanzâde İsmail Hakkı'nın sanat ve edebiyat yazıları olarak belirledik. Konumuzun belirlenmesinin ardından yazarımızın yazmaya başladığı dönemden vefatına kadar olan dönemlere ait gazete ve dergileri taradıktan sonra karşımıza çıkan makale, inceleme, hikâye, şiir ve tercüme metinlerinden seçilmiş olanlarının eski harflerden Latin harflerine aktarımını sağladık.

Tez üç bölümden oluşmaktadır.

1. Bölüm: Alişanzâde İsmail Hakkı'nın Hayatı

İsmail Hakkı Bey'in hayatı hakkında kitaplarda doyurucu bilgiler bulunmamakta. Bu yüzden yapılan araştırmalardan sonra yazarımızın torunlarına ulaşmaya çalıştık. Oğlu Osman Sadi Eldem'in çocuklarından olan Prof. Dr. Edhem Eldem Bey'e ve yazarın kızı Galibe Hanım'ın torunu Yrd. Doç. Ali Fethi Okyar Beyefendi ile iletişime geçtik. Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler bu bölümde aktarılmıştır.

Sanatı başlıklı bölümde ise yazarın sanat hayatına değinilmiştir. Sanata verdiği değer, çalışkanlığı, çevirmenliği, dile hâkimiyeti, araştırma ve inceleme çalışmaları gibi konulara bakışı kaleme alınmıştır.

Eserleri bölümünde telif ve tercüme eserleri hakkında bilgiler ve bu eserlerin kısa özetlerine yer verildi. Tezin ekler bölümüne yazarın telif ve tercüme eserlerinin kapak resimleri eklenmiştir.

2. Bölüm: Dergi ve Gazetelerdeki Makaleler Listesi

İsmail Hakkı Bey'in ulaşabildiğimiz dergi ve gazete yazılarının tamamını bir liste halinde çalışmamıza ekledik. Bu aşamada en çok sıkıntı çektiğimiz konu aynı dönemde yaşamış ve yayın organlarında yazısı çıkan İsmail Hakkı adında birçok yazar bulunmasıydı. Konu bakımından, üslup açısından, gazete ve dergilerin içeriğini inceleyerek, tarihleri dikkate alarak, kullandıkları mahlaslara bakarak, yazarımızın daha çok Batıya dönük yüzünü önemseyerek yaptığımız değerlendirmeler sonucu İsmail Hakkı Alişan'a ait olduğuna inandığımız yazıları künye bilgisi ile alfabetik olarak bu bölümde listeledik.

3. Bölüm: Seçilmiş Metinler

Tezin ana bölümünü oluşturan yazara ait seçilmiş metinler orijinaline bağlı kalınarak Latin alfabesine aktratılmış, sadeleştirme veya tahlil yoluna gidilmemiştir. Metinlerdeki dipnotlar yazarın kendisine aittir. Metinlerin Latin harflerine aktarımı esnasında karşımıza çıkan yabancı özel adlar asıl imlâları ile yazılmıştır. Latin harflere aktarılan her metnin sonuna künyesini de ekleyerek yazının hangi tarihte hangi yayın organında yayınlandığı belirtilmiştir. Tüm bu çalışma ve incelemeler ışığında tezin son kısmına bir sonuç yazısı yazılmıştır.

Çalışmam süresince bana sabırla yardım eden ve yol gösteren sayın hocam Prof. Dr. Ali İhsan Kolcu'ya, yazarın hayatı hakkında verdikleri bilgilerden dolayı Prof. Dr. Edhem

Eldem ve Yrd. Doç. Ali Fethi Okyar’a, dergi ve gazetelerin sayılarına ulaşmamda eserleri bulmamda bana yardımcı olan Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Bölümü ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı çalışanlarına, desteğini esirgemeyen eşime teşekkür ederim.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ALİŞANZADE İSMAİL HAKKI'NIN HAYATI

1.1. Hayatı

Edebiyat tarihimizde yer alan şahsiyetlerden bazıları yaşadığı dönemde önemli çalışmalar yapmış olmasına rağmen neredeyse unutulmaya yüz tutmuştur. Çevirmen ve biyografi yazarı olarak bilinen, bürokraside önemli görevlerde bulunan Alişanzade İsmail Hakkı'da bu şahsiyetlerden biridir. İsmail Hakkı Bey 1871 yılının Şubat ayında İstanbul'da doğmuştur. Orta eğitimini Fevziye Rüşdiyesi'nde, lise eğitimini Mekteb-i Mülkiyenin idadi ve yüksek kısımlarında yapmıştır. 1889 yılında Mülkiyenin 768 numaralı öğrencisi olarak mezun olmuştur¹. Mezuniyetinin hemen ardından Hariciye Nezareti Şehbenderlik Kalemi'ne geçerek devlet hizmetinde yer almaya başlamıştır². Bu bölümde zamanla farklı kademelere yükselmiştir. 1899 yılında Mayıs ayında üçüncü dereceden Mecidi nişanına hak kazanmıştır³. Aynı bölümde ikinci mümeyyiz, serhalife, müdür muavini ve müdürlük yapmıştır. Hatta 1897 yılında kendisine savaşa katılmamasına rağmen Yunan Muharebe madalyası verilmiştir. Yine aynı senenin Ağustos ayında ûlâ sınıf-ı sâni rütbesine geçmiştir⁴. 1904 yılının Şubat ayında yurt dışına ilk görevlendirmesi yapılmış, Korfu ve İtalya'daki konsoloshanelerin teftişine memur olarak gönderilmiştir⁵. 1908 yılında Marsilya Başkonsolosluğu'na, 1918'de son memurluğu olarak Münih Başkonsolosluğu'na atandı. 1919'da İkinci Damat Ferit Paşa hükümeti zamanında görevinden alındı⁶. Ancak buna rağmen İsmail Hakkı Bey ailesiyle birlikte 1924 senesine kadar görevi bittiği halde Münih'te kalmıştır⁷. Bu kararda İstanbul'un o tarihte işgal altında olması veya çocuklarının eğitim hayatı etkili olmuş olabilir. 1923 senesinde İsmail Hakkı Bey'e yeni görevler verilir

¹ Ali Çankaya, Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Hal Tercemeleri Kısım): 1860-1949 M.M. ve S.B.O. Mezunları, Ankara, 1968, cilt, 2, s, 198-200.

² Edhem Eldem, Bülent Tanju ve Uğur Tanyeli, "Sedad Hakkı Eldem Olunmaz, Doğulur (mu?)", Sedad Hakkı Eldem I Gençlik Yılları, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2008, s, 12

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, İ. Tal. 174, 1316/Z-202, 25 Zilhicce 1316.

⁴ BOA, DH, SAİD.85/205.

⁵ BOA, İ. HR. 387, 1321/Za-09, 21 Zilkade 1321.

⁶ Orhan Okay, "Eldem, İsmail Hakkı", İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, c, 11, s, 21.

⁷ Edhem Eldem, Bülent Tanju ve Uğur Tanyeli, Agm, s, 26.

konsolosluklara ait bazı defterler ve antlaşma metinlerinin İkdam Matbaasınca basımı için Hariciye Vekâleti tarafından görevlendirilerek İstanbul'a çağırılmıştır. Bu görevin ardından Lozan Konferansı zabıtnamesinin üçüncü cildinin Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaası'ndaki basımına gözetmenlik görevi verilmişti⁸. Bu tarihten sonra ailesiyle birlikte İstanbul'a kesin dönüş yapmıştır. O dönem eşi Azize Hanım'ın hesap defterinden öğrendiğimize göre ilk olarak Nişantaşı'na Ahmed Bey Sokağı'nda Sarıoğlu Apartmanı'na yerleşmişlerdir. 1933 senesinde yine aynı defterde Cabi Caddesi'nde 32 numaralı yeni bir binadan ev aldıklarından bahsedilmiş⁹.

İsmail Hakkı Bey'in babası Tophâne-i Âmire Jurnal Kalemi Müdürü Cavit Bey annesi Fatma Hanım'dır¹⁰. İsmail Hakkı Bey Fındıklı'da Sümbül Sinan Tarikati'ne ait son şeyhin halazâdesi olarak yetişmiştir. İsmail Hakkı Bey'in "son şeyhin halazâdesi" olmasında, annesi Fatma Hanım'ın tekkenin son şeyhi olan Kudretullah Efendi'nin halası dolayısıyla da onun babası ve tekkenin bir önceki şeyhi Hafız Seyyid Ahmed Şevki Efendi'nin kız kardeşi veya ablası olduğu anlaşılmaktadır¹¹. İsmail Hakkı Bey'in oğlu ünlü mimar Sedat Hakkı Eldem'in kendi notları arasında Alişanzade İsmail Hakkı'nın şeceresinin baba tarafından tekke kurucusu Saraylı Perizat Hanım ve kocası bahriye ümerâsından Arap Ahmet Paşa'ya dolaylı intisabı ile 16. Yüzyıla kadar takip edilebilir diye yazmaktadır¹². Ancak dolaylı sözünden yola çıkarak bu tekkenin kurucuları arasında bir akrabalık bağının söz konusu olmadığı daha çok kurumsal olabileceği anlaşılmaktadır. Annesinin tarikat dünyasıyla bağları olsa da babasının Tophane'de müdür olarak görev yaptığından başka bilgimiz yok. İsmail Hakkı'nın ve bir dönem oğullarının da kullandığı Alişanzade soyadı Cavit Bey tarafından aileye kalmıştır. Oğlu Sedat Hakkı, Mimar dergisinde "İstanbul ve Şehircilik" adlı makalesinin sonunda "Mimar Alişanzade Sedat Hakkı" imzasını kullanmıştır¹³.

Alişanzade İsmail Hakkı henüz 15 yaşındayken Nahl-ı Emel adlı bir edebiyat dergisinde Voltaire'den kısa bir çeviri yaparak yazı hayatına başlamıştır¹⁴. Yirmi yaşına geldiğinde ise

⁸ Edhem Eldem, Bülent Tanju ve Uğur Tanyeli, Agm, s, 30.

⁹ İsmail Hakkı Bey'in eşi Azize Hanım'ın hesap defteri, 1923-1935, E.E.A.

¹⁰ Orhan Okay, Agm, s, 21.

¹¹ Tabibzâde Derviş Mehmed Şükri İbn İsmâil, İstanbul Hânkâhaları Meşâyihi, Turgut Kut, derl. Harvard University, 1995, s, 21.

¹² Sedat Hakkı Eldem'in kendi kaleme almış olduğu el yazısı otobiyografi, 2 Şubat 1981. Bu yazının daktilo edilmiş birkaç nüshası bulunmakta ve 50. meslek yılı vesilesiyle yayımlanan kitapta verilen özgeçmişe temel oluşturmuştur. (Mimar Sinan Üniversitesi 100. Yıldönümü Armağanı, Sedat Hakkı Eldem 50 Yıllık Meslek Jübilesi, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi, 1983.)

¹³ "İstanbul ve Şehircilik", Mimar, 1931, sayı, 1 s, 14.

¹⁴ Hakkı Tarık Us, Elli Yıl, İstanbul, 1943, s, 51-52.

yayınlanmış beş eseri bulunmaktaydı. 1891 ve 1894 yılları arasında yazdığı şiir, tenkit, hikâye ve incelemelerini Mektep dergisinde yayınlamış derginin başmuharriri olmuştur. 1895 yılından sonra tercüme faaliyetlerine yönelmiştir. Dergi onun zamanında muhteva bakımından değişiklik göstermiş zamanla Servet-i Fünûn yazarlarında yer aldığı bir dergi olmuştur. Yaptığı değerlendirmeleriyle, tenkitleriyle ve tercüme çalışmalarıyla devrine göre önemli adımlar atmıştır bunlardan en önemlisi Charles Baudelaire'in Les Fleurs du Mal adlı eserini Elem Çiçekleri adıyla çevirdiği çalışmadır¹⁵. 1896 yılına kadar edebi üretkenliği devam etmiştir çok hırslı olmayan İsmail Hakkı Bey ilerleyen zamanlarda bu edebi üretkenliğin yerini 1927 senesine kadar yaklaşık otuz yıl durağanlık dönemine bırakmıştır. Bunun sebebi 1897 yılında entelektüel bir çevreden yaptığı evliliği ve 1898 yılında ilk çocuğunu kucağına almasıyla evliliğin getirdiği yeni sorumluluklar veya yurt dışında bulunduğu konsolosluk görevleri olabilir. Buna benzer bir durum İsmail Hakkı Bey'in 1910 yılında Marsilya'dan Rıza Tevfik Bey'e gönderdiği bir mektupta da ortaya çıkar¹⁶. O dönem Rıza Tevfik Bey, Elias John Wilkonson Gibb'in A History of Ottoman Poetry adlı eserini yazarın ani vefatından dolayı tamamlanamayan bölümünü tamamlamakla görevlendirilir. Rıza Bey'de bu iş için o sırada hayatta olan devrin tanınmış şahsiyetlerinden biyografilerini edebiyat anlayışlarını içeren bilgiler talep eder¹⁷. Alişanzade İsmail Hakkı bu talebe cevap verir biyografi bilgilerine pek yer vermeyen bu mektupta eserlerine bakışı hakkında güzel bilgiler bulabiliriz. Mektubun ilk paragrafında İsmail Hakkı Bey şöyle yazmıştır:

...Benden benim tercüme-i hâlimi ve Hazan Yaprakları'ndan bir iki müntehab şiir istemişsiniz. Sizi temin edeyim ki on beş sene evvelki ile şimdiki benliğim muhtelif iki şahsiyeti teşkil ediyor. Öyle ki âdeta ikimiz birbirimize yabancı bulunuyoruz. Evet, bir vakitler ben de şiirler iştigal etmiş ve bazen yazdıklarımı gençlik hevesiyle bir mecmua şeklinde cem' ve telfika ve hatta bunu neşre bile cür'et-yâb olmuştum.

Mektubun devamında ise adı geçen eserin Sevdâ-yı Hazan olduğunu söyler ve içerisinde bulunan ve Mektep dergisinde yayınlanan bu şiirlerden hiçbirinin yanında olmadığını hatta hatırında bile kalmadığını dile getirir. Bu da o dönem edebi faaliyetlerle arasına giren soğukluğun göstergesidir. İsmail Hakkı Bey'in Hariciye Vekâleti için basılacak bazı

¹⁵ Charles Baudelaire, Elem Çiçekleri, Çev: Alişanzade İsmail Hakkı, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1927.

¹⁶ Alişanzade İsmail Hakkı'dan Rıza Tevfik'e gönderilen mektup, 28 Ağustos 1910, Marsilya. (Ekte mektuba yer verilmiştir.)

¹⁷ Abdullah Uçman, "Kendi Kalemile Alişanzade İsmail Hakkı", Dergâh, 2017, İstanbul, sayı, 323, s, 18-19.

alışmalar için görevlendirilmesi onun edebi faaliyetlere dönmesinde yeni bir adım olmuştur. 1927 yılında uzun bir aradan sonra Elem iekleri çevirisiyle geri dönüş yapmıştır.

İsmail Hakkı Bey Sakızlı İbrahim Edhem Paşa'nın oğlu, ilk Türk nmizmatlarından İsmail Galip Bey'in Drsan Hanımla olan evliliğinden doğan Azize (1880-1957) adlı kızı ile evlenmiştir. Azize Hanım aynı zamanda ünlü ressam Osman Hamdi Bey'in ve mzeci Halil Edhem'in yeğenidir. Galip Bey 49 yaşında vefat etmiştir ancak ülkenin en önemli nmizmatlarından olmuştur. Azize Hanım'ın büyükbabası İbrahim Edhem Paşa bu evlilikten dört sene evvel babası ise birkaç ay önce vefat etmişti. Bu entelektüel ailenin reisi Osman Hamdi Bey olmuştu ve yeni neslin evleneceği kişilerinde bu aileye yakışan meslekleri olması gerektiğini dřnyordu¹⁸. Osman Hamdi, genç bir bürokrat olan İsmail Hakkı Bey'in Azize Hanım'la evliliğini uygun görmüş ve 1897 yılında bu evlilik gerçekleşmişti. İsmail Hakkı Bey 1934 tarihli soyadı kanunuyla birlikte genellikle edebi alanda kullandığı Alişanzade soyadını "Eldem" olarak değiştirerek şaşırtıcı bir karar vermiřtir¹⁹. Böyle bir karar vermesinde kendi ailesinin soyadını devam ettirecek kadar bir aile geleneğinin olmadığını düşünebilir, bilinen bir erkek kardeşinin olmayışı belki de en önemlisi o vakit genç yaşta olan çocuklarının içinde yetiştikleri anne tarafının soyadını almakta bir sakınca görmemiş çocuklar için olumlu bir gelişme olarak düşünmüş olabilir. İsmail Hakkı Bey, Alişanzade ve Eldem soyadlarını genelde farklı alanlarda kullandığı görülür. Alişan ve Alişanzade ismini genelde edebiyat sahasında kullanırken Eldem soyadını daha çok resmi kimliği olarak kullanmıştır. 1934 yılından sonra yayınladığı eserlerin kapağında Alişan veya Alişanzade soyadını kullanmıştır. İsmail Hakkı ve Azize Hanım'ın Galibe, Sedat, Vedat Sadi adlarında biri kız üç erkek çocukları olmuştur. 1924 yılında ülkeye kesin dönüş yapan bu ailenin çocukları aslında memleketleri hakkında çok bilgiye sahip değildir belki sadece duydukları ve okudukları vardır. Ancak Edhem ailesi o dönem hala oldukça önemli ve güçlü bir ailedir. Bu sebeple yabancı dil bilmeleri önde gelen okullarda eğitim almaları onları kariyer sahibi bireyler olma yolunda nlerini açmıştır. Sedat Hakkı Eldem Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli ve ünlü mimarlarından biri olarak tanınır. Sadi Eldem babası gibi hariciyeci olmuş dışışlerinde görev yapmıştır. Kızı Galibe Hanım ise yakın tarihimizin önemli isimlerinden Başbakanlık ve TBMM Başkanlığı yapmış olan Fethi Okyar ile evlenmiştir.

¹⁸ Edhem Eldem, Bülent Tanju ve Uğur Tanyeli, Agm, s, 16.

¹⁹ Edhem Eldem, Bülent Tanju ve Uğur Tanyeli, Agm, s, 23.

İsmail Hakkı Bey son derece batıya dönük ve sanat meraklısıydı. Müzikle de ilgilenir hatta her hafta çocuklarından birini opera dinlemeye götürürdü. Gebze'deki bağ evini kendisi çizmiş, bir dülgere inşa ettirmiştir. Sulu boya ve yağlı boya tabloları olduğu gibi edebiyat kolunda Servet-i Fünûn grubuna katılmış ve Haydar Rıfat tercüme serisine çeşitli eserlerle iştirâk etmiştir²⁰. Üzerinde çalıştığı iki tercüme eserini yayımlayamamıştır. Bunlar Paul Verlaine'nin Mıntehab/Seçme Şiirleri ve Gustave Lanson'un Fransız Edebiyatı Tarihi adlı eserleriydi²¹. 1942 yılında yayınlanan son tercümesi Kara Melekler adlı eser olmuştur²². İki yıl sonra yüksek kültür sahibi Alişanzade İsmail Hakkı, 13 Mart 1944'de 73 yaşında doğduğu şehir İstanbul'da toprağa verilmiştir.

²⁰ Edhem Eldem, Bülent Tanju ve Uğur Tanyeli, Agm, s. 13.

²¹ İsmail Hakkı Alişan'ın torunu Edhem Eldem ile yapılan görüşmelerde yayınlanmamış adı geçen eserlerin arşivinde bulunduğu konusunda bilgi alınmıştır.

²² François Mauric, Kara Melekler, Çev: İsmail Hakkı Alişan, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1942.

1.2. Sanatı

İsmail Hakkı yazı hayatına Mülkiye Mektebi'nde öğrenciyken başlamıştır. Nahl-i Emel (1886) dergisinde başlayan kalem tecrübeleri Mektep dergisindeki şiirlerle, edebiyat incelemeleriyle, değişik konularda yazdığı makaleler ve tercümelerle devam etmiştir. Farklı dergi ve gazetelerde yazıları çıkmıştır. Batılı tarzda biyografi örnekleri vermiştir²³. Muasır Şâirlerimiz adlı eseri Batılı tarzda biyografi türüne iyi bir örnek olmuştur. Yazılarının dili anlaşılır bir tarzdadır. Süslü tamlamalar ve ağırlı cümlelerden uzaktır. 1891-1894 yılları arasında Mektep dergisinin başyazarlığını yapmıştır. Dergi bu dönemde muhteva yönünden zenginleşir. Dergide yabancı edebiyat tarihlerine, tercümelere, romanlara, Garp'a ait bölümlere yer verilmiştir. Dergi onun yönetiminde hacim ve doygunluk bakımından üst seviyelere yükselmeye başladığı gibi Servet-i Fünûncular'ın toplandığı mekânda olmaya başlamıştı. Halit Ziya, Mehmet Rauf, Necip Asım, Cenap Şahabettin vb. isimler ona destek olmuşlardır. İsmail Hakkı'nın bu dergideki yayınları arasında Çiftlikte adlı yarım kalmış bir roman, Ali Şir Nevâî ve Çağatay Şu'ârâsı üzerine bir yazı serisi vardır. İçtihat dergisinde Ömer Hayyam hakkında birkaç sayı devam eden uzun bir inceleme yazısı vardır. Bu incelemeler kayda değer nitelikte araştırmalardır.

En önemli çalışması Baudelaire'in dünyaca ünlü Les Fleurs du Mal adlı tek şiir kitabını Osmanlı Türkçesine aktarmasıdır. "Elem Çiçekleri" adıyla yapılan bu tercüme çalışması edebiyatımızda Les Fleurs du Mal'in toplu ilk çevirisi olarak geçer. 1927 yılında basılmıştır. Baudelaire, Türk edebiyatına en çok etki eden Batılı şairlerden biridir. Dönemin gazetelerinde Charles Baudelaire'in bazı şiirleri yayınlanmıştır²⁴ ancak o dönemde Baudelaire ile ilgili detaylı bir çalışma yoktu. Bu yüzden Alişanzade'nin çevirisinin önemi ve değeri artıyor. İsmail Hakkı bu konuyla ilgili makalesinde Baudelaire'in şiirleri sayesinde Fransız edebiyatının milli sınırlarını aştığını söyler. Baudelaire'in sanatçı kişiliğinin oluşmasında ilk olarak Edgar Allan Poe'den etkilendiğini işaret eder daha sonrada buna Hugo'yu da ekler²⁵. Bu isimlerden etkilenmiştir ancak hırsı

²³ İbrahim Fehim ve İsmail Hakkı, Muntehabât-ı Terâcim-i Meşâhir, İstanbul, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1307.

²⁴ Charles Baudelaire, Yoksulların Gözleri, Çev: Ahmet Rasim, Hanımlara Mahsus Gazete, 16 Mart 1899, sayı, 1-203, c, 4, s, 3-4.

Charles Baudelaire, İ'tila, Çev: İsimsiz, Mecmua-yı Edebiyye, 12 Ekim 1899, sayı, 18, c, 1, s, 1.

²⁵ "Elem Çiçekleri: Müterciminin İfadesi," İçtihat, 1 Mayıs 1927, sayı, 227, c, 22, s, 4342-4344.

ve kendine has özellikleri onu büyük bir şair yapmış, kendi olmayı başarmıştır. Akım olarak da romantizmden etkilenmiştir. Les Fleurs du Mal'in içerisinde yer alan bazı şiirlerden dolayı Baudelaire'e "toplumsal değerleri aşağılaması" nedeniyle dava açılmış ve şair cezalandırılmıştır. Alişanzade böyle cezalı bir şiir kitabını çevirirken acaba tepkiler nasıl olur diye düşünmüştür. Ancak bu çeviri ile edebiyatımızda modern dünya şiir hakkında bazı şeyler belirmeye, belki de anlaşılmaya başlanmıştır.

1891 yılından sonra İsmail Hakkı şiir, biyografi ve inceleme kitapları yayımladı. 1895'ten sonra çeviri çalışmalarına ağırlık vermiştir ancak bu tarihten 1927 yılında yaptığı Elem Çiçekleri adlı çevirisine kadar uzun bir süre tüm çalışmalarına ara vermiştir. Batı Edebiyatı'nın isimlerinden çeviriler yapmıştır. Dergilerde yer alan yazıları, biyografik çalışmaları, edebiyatın bazı meselelerine değinmesi, yaptığı şiir tahlilleri ile devrinde adından söz ettirmiştir. Bu başarısı aslında doğru kaynaklara ulaşmasıyla da ilgiliydi. Shakespeare'den yapacağı çevirileri çağın en gelişmiş bilimsel baskılarından okuyup değerlendirdiyordu. Örneğin İsmail Hakkı Shakespeare'in Hayatı adlı Mektep dergisindeki yazısına kaynak olarak Shakespeare hakkında biyografi yazan ilk kişi olan Nicholas Rowe'u göstermiştir. İsmail Hakkı, Nicholas Rowe, George Steevens gibi Shakespeare'in önemli editörleri tanıyordu²⁶. Bunun yanı sıra Shakespeare'in yazarlığına bilinen en eski göndermeyi yapan metinden alıntılar yapmıştır.

İsmail Hakkı Bey'in kendisinin en beğendiği çalışmaları biyografi ve tercüme çalışmalarıdır. Yazarın yayınladığı biyografi ve çeviri eserlerinden başka ilk ve tek şiir kitabı olan Sevdâ-yı Hazân yahut Tahassür'ü 1892'de bastırmıştır. Bu eserde çeviri şiirlere ve kendi yazdığı şiirlere yer vermiştir. Çoğunluğu daha önce Mektep dergisinin bazı sayılarında yayınlanmıştır. İsmail Hakkı Bey bu eserdeki şiirlerini yetersiz bulur ve onları gençlik hevesiyle yazılmış parçalar olduğunu söyler. Hatta bunu kendi kalemıyla Rıza Tevfik Bey'e 1910 yılında Marsilya'dan gönderdiği mektubunda şöyle dile getirir²⁷:

...Zannederim ismi Hazan Yaprakları değil Sevdâ-yı Hazan idi. Fakat ciddi söylüyorum ki o mecmuada şâyân-ı intihâb bir şey yoktur. Bunu iltizâm ve tevâzu ve mahviyet eylediğime verme; benim sevdiğim şiirlerim büsbütün mevkud değildir, Fakat onlar Mekteb risâlesinde vesâir resâil-i mevkutede neşr olundular. İçlerinde intihâb olunacak parçalar bulunabilir. Şu kadar ki bu

²⁶ Deniz Şengel, "Shakespeare'den Türkçeye İlk Çeviri (1881) : Mehmed Nâdir ve Hamlet'ten Üç Pasaj," Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1, 2008, s, 16.

²⁷ Alişanzade İsmail Hakkı'dan Rıza Tevfik'e gönderilen mektup, 28 Ağustos 1910, Marsilya. (Ekte mektuba yer verilmiştir.)

risaleler yanımda olmadığı gibi şiirler de hatırımda kalmadığından maatteessüf size bir şey gönderemeyeceğim. Emin olunuz ki bir şey kaybetmezsiniz. Benden münekkid olmak üzere bahsedecekmişsiniz, bunu fakat bir şartla kabul ederim. O da mevcut eserlerimden bahsetmemektir. Çünkü onları neşrettiğim vakit mektepten henüz yeni çıkmıştım, yani yirmi yaşımdaydım. Bunlar tekrar ederim ki, gençlik hevesiyle, daha doğrusu çocukluk eseri olarak meydana atılmış kıymetsiz şeylerdir. Onlardan bahse bilmem değer mi? Ben de Naci hakkındaki risâleyi diğerlerine tercih ederim, daha tedkik edilerek yazılmış gibidir. (İsmail Hakkı, 1910)

Rıza Tevfik o dönem Elias John Wilkonson Gibb'in A History of Ottoman Poetry adlı eserini yazarın ani vefatından dolayı tamamlanamayan bölümünü tamamlamakla görevlendirilir²⁸. Rıza Bey'de bu iş için o sırada hayatta olan devrin tanınmış şahsiyetlerinden biyografilerini, edebiyat anlayışlarını içeren bilgiler talep eder bu kişilerden biride İsmail Hakkı Bey'dir.

Alişanzade İsmail Hakkı Bey verdiği cevapta şiirle uğraşını uzun yıllar önce bıraktığını, onları gençlik hevesi olarak gördüğünü bahseder ve Muallim Naci hakkında yazdığı eserinin daha tedkik edilerek yazılmış olmasından dolayı daha değerli olduğunu söyler. Yine bu mektupta Rıza Tevfik Bey'in İsmail Hakkı'dan sanat anlayışını, tenkit faaliyetlerini, Tevfik Fikret, Cenap Şehabettin ve Halit Ziya hakkındaki görüşleri konusunda bilgiler talep eder. Bu konuya da değinen İsmail Hakkı Bey, Cenap Şehabettin'in yazdığı şiirlere dikkat çekerek şiirlerinde ki müzikal ahengi takdir eder ve nesirlerinin de şiirleri kadar değerli olduğunu söyler. Tevfik Fikret için şiirlerinin hissi değil daha çok fikri olduğunu kendisinin de bu tarz şiirleri kalbe dokunmadığı için kabul edemeyeceğini yazar. O dönem Fecr-i Âtî topluluğu için kullanılan "Yeni Mektep" hakkında ise yanında hiçbir kitap ve dergi bulunmadığı için bir fikri olmadığını söyler.

... Gelgelelim Tevfik Fikret'e, Cenab ve Halid Ziya hakkındaki mütalâatıma: Bence şiirde yeni çığır açan ve en ziyade muvaffak olan Cenab Şehabeddin'dir. Cenab şiirinde adeta terennüm eder; Cenab'ın şiiri musiki gibidir. Servet-i Fünûnda çok güzel eserleri neşr olundu. Benim onun hakkındaki takdirâtıma nihayet yoktur. Cenab'ın nesri dahi şiiri kadar güzeldir. İtikadımca gençler içinde Cenab pâyesinde bir şâirimiz yoktur. Aman Fâik Ali'yi unutma, benim

²⁸ Abdullah Uçman, "Kendi Kalemile Alişanzade İsmail Hakkı", Dergâh, 2017, İstanbul, sayı, 323, s, 18-19.

için Cenab'tan sonra o gelir... Cenab'ın ilk şiirini yani bu yolda yazılmış ilk şiirini ben Mekteb'de neşrettim. O vakit o kudret-i fevkalâdeye izhâr-ı hayret ettim, çünkü daha evvel Tâmat diye bir mecmua neşretmişti, fakat onda şâyân-ı intihâb bir şey bulamazsınız...(İsmail Hakkı, 1910)

Alişanzade İsmail Hakkı'nın Tevfik Fikret içinde farklı düşünceleri vardır. Onu kelimelerin ince manalarını kullanmada başarılı bulur ancak şiirlerinin fikri yanının baskın olduğundan dolayı bunları şiir diye kabul edemeyeceğini söyler.

Tevfik Fikret Bey, gavâmız-ı lisâna fevkalâde vâkıf ve onun en ince yanlarını ârif bir nâzım-ı hakîmdir. Kelimeler onun eli içinde müzâb olur ve kaleminin ucundan istediği kalıpta dökülür. Fakat kimse işitmesin. Bu kadarla iktifâ edeceğim, çünkü eserlerinde kalpten ziyade dimağın eseri görülür yazdıkları hissî değil fikrîdir. Ben ise kalbe dokunmayı şiir diye kabul edemem. (İsmail Hakkı, 1910)

Bu yazının devamında Halit Ziya hakkındaki fikirlerini de dile getirir. Halit Ziya'nın romanlarının onun ne derece ilerleme gösterdiğini ortaya çıkardığından bahseder. Halit Ziya hakkında yapılan eleştirilere katılmadığını bu mektupta görebiliriz.

Halid Ziya'nın romanları muharririnin tedkik ve sebkatini kâfi surette îrâs eder. Üslûbunu münakkah bulmayanlar veyahut eserlerinin Şark-kârî çerçeveler içinde mevzû mahsûlât-ı Garbiyye taklidi olduğunu iddia edenler olabilir. Fakat bunlar nüfûz-ı nazara mâlik olmayanlardır ki bu gibi iddialarda bulunurlar. Yoksa Halid Ziya'nın iktidarı kendisine o yolda bir mevkî-i münferid temin eder. (İsmail Hakkı, 1910)

Alişanzade İsmail Hakkı, Halit Ziya'nın üslubunu sade bulmayanların eserlerini Batılı ürünlerin taklidi olduğunu öne sürenlerin iddialarını doğru bulmaz ve bu eleştirilere katılmadığı ortaya çıkar. Mektubunun son paragrafını Fecr-i Ati topluluğuna ayırır ancak bu konuda yeterli bilgi sahibi olmadığından dolayı bir görüş bildiremeyeceğini yazar.

Benden “Yeni Mektep” hakkında fikir ve mütalâa istiyorsunuz, pekâlâ fakat siz zannediyorsunuz ki benim elimin altında istediğim kitaplar var da onlara ne zaman istesem müracaat edebilirim. Hâlbuki burada hiçbir kitabım yoktur, onun için Ekrem hakkında kitabın parantez arasındaki mülâhazâta dair dahi bir şey söyleyemeyeceğim. (İsmail Hakkı, 1910)

1910 yılında yazılan bu mektup İsmail Hakkı Bey'in edebiyatımızın önemli şahsiyetleri hakkındaki görüşleri, kendi eserleri hakkındaki yorumları ve şiir anlayışı açısından oldukça önemlidir.

1896 yılına kadar edebi üretkenliği hızlı bir şekilde devam etmiştir. Henüz yirmi yaşındayken beş yayınlanmış eseri olmuştur. Ancak daha sonra yaklaşık otuz yıl 1927 senesine kadar durağanlık dönemine girmiştir. İsmail Hakkı Bey'in Hariciye Vekâleti için basılacak bazı çalışmalar için görevlendirilmesi onun edebi faaliyetlere dönmesinde yeni bir adım olmuştur.

1927 yılında uzun bir aradan sonra Elem Çiçekleri çevirisiyle geri dönüş yapmıştır. 1942 yılında yayınlanan son tercümesi Kara Melekler adlı eser olmuştur²⁹. İsmail Hakkı Bey, Haydar Rıfat tercüme serisine çeşitli eserlerle iştirak etmiştir. Üzerinde çalıştığı iki tercüme eserini yayımlayamamıştır. Bunlar Paul Verlaine'nin Muntehab/Seçme Şiirleri ve Gustave Lanson'un Fransız Edebiyatı Tarihi adlı eserleridir³⁰.

Yabancı dile hâkim olması onun çevirmenlik alanında eserler vermesine katkı sağlıyordu. İbrahim Fehim ile birlikte hazırladıkları Muntehabât-ı Terâcim-i Meşâhir adlı eserinde o dönemde sadece Fransızcadan yapılmış meşhur tercümelerin seçkileri yer almıştır. Aynı eseri farklı şahıslar çevirdiyse onların karşılaştırmaları yapılmış ve değerlendirilmiştir. Üzerinde henüz detaylı bir çalışma yapılmayan bu eser Türk edebiyatında çeviri tarihi için oldukça önemlidir. Kitapta yer alan çevirilerin bir kısmı Mektep dergisinde yayımlanmıştır.

Dergilerde karşımıza çıkan bir diğer yazı serisi de Pierre Loti'ye ait İsfahan'a Doğru adlı gezi yazısıdır. Servet-i Fünûn dergisinde yedi sayı devam etmiştir. İsmail Hakkı akıcı üslubu ve zengin kelime dağarcığıyla Pierre Loti'nin uzun tasvirlerini Türkçeye çevirmekte başarılı olmuştur. Loti'nin iki aya kadar devam eden ve sayfalarca süren yolculukları, tarihi mekânlara ziyareti, yabancı olduğu kültürü benimseyişi şairane bir şekilde anlatılmıştır. Daha sonra kitap halinde basılmıştır. Basılan bu eserde Osmanlıca kelimeler dipnot olarak verilmiştir.

Edebiyatın her alanında ürün verecek kadar yetenekli, çalışkan, zengin lügati, akıcı üslubu ve sanat anlayışında Batıya dönük yüzüyle İsmail Hakkı belirli bir dönemden sonra henüz genç yaşta iken tamamen çeviriye yönelmesi ve yaklaşık otuz yıl edebiyat sahasından

²⁹ François Mauric, Kara Melekler, Çev: İsmail Hakkı Alişan, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1942.

³⁰ İsmail Hakkı Alişan'ın torunu Edhem Eldem ile yapılan görüşmelerde yayınlanmamış adı geçen eserlerin arşivinde bulunduğu konusunda bilgi alınmıştır.

uzaklaşmış olması edebiyat çevrelerince adının unutulmaya yüz tutmasına neden olmuştur denilebilir. İsmail Hakkı'yı büyük bir çevirmen ve biyografi yazarı diye tanımlamak yanlış olmaz. Kendisinin edebiyat dışında ilgi duyduğu bir alanda resim olmuştur. Müzikle de ilgilenir hatta amatör tarzda yaptığı sulu boya ve yağlı boya çalışmaları da vardır³¹.

³¹ Edhem Eldem, Bülent Tanju ve Uğur Tanyeli , “Sedad Hakkı Eldem Olunmaz, Doğulur (mu?),” Sedad Hakkı Eldem I Gençlik Yılları, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2008, s, 13.

1.3. Eserleri

Telif Eserleri

1. Muntehabât-ı Terâcim-i Meşâhir¹: İsmail Hakkı 1891 yılında İbrahim Fehim ile birlikte yazdıkları kitapta daha önce Fransızca'dan Osmanlıca'ya yapılan çevirilerin asıllarıyla karşılaştırması yapılmakta ve her birinin tercümede başarısı hakkında kısa değerlendirmelerin bulunduğu bir eserdir. Eser iki sütun halinde olup sağ sütunda Osmanlıca, sol sütunda ise Fransızca metni vardır. Eserin baş tarafındaki ilave sayfalarda "Hata-Sevap Cetveli" sonundaki ilave sayfada eserin "Fihrist"i vardır. 115 sayfadan oluşmaktadır.

Ahmed Midhat, Recaizade Ekrem, Yusuf Kamil Paşa, Münif Paşa Pertev Paşa, Ebuzziya Tevfik, Ahmed Vefik Paşa gibi kişilerin nesir türünde yaptığı çevirileri ele alınmış. Şiir türünde ise Sadullah Paşa, Recâizâde Ekrem Bey, Muallim Naci, Nigâr binti Osman, Sami Paşazâde Sezai, Pertev Paşa'nın çevirilerine yer verilmiştir.

Bu eserde o dönemde yapılmış meşhur tercümelerin seçkileri yer almıştır. Eserin başına Fransızca kelimelerden oluşan bir imla kılavuzu vardır. İçerisinde sadece Fransızca'dan yapılan tercümeler vardır. Aynı eseri farklı şahıslar çevirdiyse onların karşılaştırmaları yapılmış ve değerlendirilmiştir. Üzerinde henüz detaylı bir çalışma yapılmayan bu eser Türk edebiyatında çeviri tarihi için oldukça önemlidir. Eserde yer alan Kemal Paşazâde Saîd Bey'in yazdığı giriş kısmındaki "Yazmak bir fikre muhtaç ise tercüme etmek iki fikre ve hüsn-i intihab üç fikre muhtaçtır." cümlesi tercümenin önemli bir iş olduğunu vurgular.

2. On Dördüncü Asrın Türk Muharrirleri²: 1892-1895 yılları arasında basılan ve her biri yaklaşık seksener sayfadan oluşan dört küçük kitaptan oluşan seri, hicri takvime göre isimlendirilmiştir; aslında 19. yüzyıl Türk yazarları kastedilmektedir. Batılı metotlara göre hazırlanmış biyografi çalışmasıdır. 1. Defter Ahmed Midhat Efendi, 2. Defter Recâizâde Mahmud Ekrem, 3. Defter Cevdet Paşa ve 4. Defter Şemseddin Sami'nin biyografilerinden

¹ İbrahim Fehim, İsmail Hakkı, Muntehabât-ı Terâcim-i Meşâhir, İstanbul, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1307.

² İsmail Hakkı, On Dördüncü Asrın Türk Muharrirleri: 1. Defter: Ahmet Midhat Efendi, İstanbul, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1308.

İsmail Hakkı, On Dördüncü Asır Türk Muharrirleri: 2. Defter: Ekrem Bey, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1308.

İsmail Hakkı, On Dördüncü Asır Türk Muharrirleri: 3. Defter: Cevdet Bey, İstanbul, Âlem Matbaası- Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1308.

İsmail Hakkı, On Dördüncü Asır Türk Muharrirleri: 4. Defter: Şemseddin Sami Bey, İstanbul, Kasbar Matbaası, 1311.

oluşmaktadır. Birinci cildin başında roman, dördüncü cildin başında tiyatro üzerine birer inceleme bulunmaktadır. Kitap yazarlar ve eserleri hakkında objektif değerlendirmeleri içinde barındırır. 1. cilt 83, 2. cilt 88, 3. cilt 78, 4. cilt 92 sayfadan oluşmaktadır.

3. Muasır Şâirlerimiz³: 1311 yılında İstanbul’da basılmıştır. Nâbizâde Nâzım, Ali Rûhi, Emin Hümâyî ve Muallim Cûdî, gibi çağdaşı şâirlerin tanıtıldığı, şiirlerinden örnekler verilip üzerinde incelemeler yapılan bir kitaptır. Her bölüme başlanmadan kişilerin birer resmine yer verilmiştir. Toplam 111 sayfadan oluşur.

4. Osmanlı Meşâhîr-i Üdebâsı⁴: 1895’de kaleme alınan eser vefat eden edebiyatçılar için bir dizi olarak düşünülmüştür. Kitabın ilk cildi Muallim Naci'nin monografisidir, ölümünden bir yıl sonra çıkmıştır. Naci hakkında ilk ciddi çalışmadır ve oldukça başarılıdır, toplamda 116 sayfadır. Naci hakkındaki bazı değerlendirmeleri ve incelemeleri bu eseri Muallim Naci’yi araştırmak isteyenler için önemli bir kaynakça haline getirmiştir. Örneğin Alişanzâde Muallim Naci için “Naci Efendi, şüphe yok ki zamanımızın en ziyâde şâyân-ı tetkik şuarasından biridir.” diyor ve bir başka yerde “Naci mekteb-i Baki’nin gayretli bir tilmizi idi.” diyor buna benzer değerlendirmelerden sonra artık başka eserlerde de Naci’den öyle söz edilmeye başlanmıştır. Fakat bu serinin devamı gelmemiştir. Muallim Naci’den başka cilt yayınlanmamıştır. 116 sayfadan oluşur.

5. Sevdâ-yı Hazân yahut Tahassür⁵: 1889-1890 yılları arasında yazdığı, bir kısmı Mektep dergisinde çıkmış bazıları tercüme şiirlerinden derlenmiş bir eserdir. İçerisinde Sonbahar, Ninni, Nevehât-ı Sevdâ, Elveda, Güvercin, Hatıra, Lucie, Bîçâre Kız, Çiçek, Sukût-ı Evrâk, Millevoye’dan, Mazide Bir Şeb adlı çeviri şiirleri yer almaktadır. Pek Severim, Kuşları Dinlerken, Teessür, Niçin Ağlar, Bir Kıt’a adlı kendi şiirlerinede yer vermiş. Toplam 27 şiirden oluşur. 1892’de yayınlanan bu kitap yazarın ilk ve son şiir kitabıdır. 83 sayfadır.

Tercüme Eserleri:

1. Samimi Saadet⁶: Lev Tolstoy’un kısa bir romanın çevirisidir, 143 sayfadır. Konusunu akrabasından yaşlı bir adamı sevip, evlenen genç bir bayanın saadetini tekrar buluşunu anlatır. Maria ölen annesinin matemini içinde kardeşleri ve dadısıyla bir köyde yaşar.

³ İsmail Hakkı, Muasır Şâirlerimiz, İstanbul, Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1311.

⁴ İsmail Hakkı, Osmanlı Meşâhîr-i Üdebâsı: Muallim Naci Efendi, İstanbul, Nişan Berberyan Matbaası, 1311.

⁵ İsmail Hakkı, Sevdâ-yı Hazân yahut Tahassür, İstanbul, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1308.

⁶ Lev Nikolayeviç Tolstoy, Samimi Saadet, Çev: İsmail Hakkı, İstanbul, Vakıf Matbaası, 1934.

Akrabalarından ve aynı zamanda ölen babasının genç arkadaşı Serj Mihaloviç'in köye gelmesiyle 17 yaşındaki Maria'da değişiklikler olur. İlerleyen zamanlarda onunla evlenir ve çocukları olur, mutludurlar, saadetleri yerindedir. Fakat genç kadın köyde yalnız yaşamaktan sıkılmıştır. Gönlünde eğlence âlemlerine karşı dayanılmaz bir arzu vardır. Kocasını ve çocuğunu sevmekle beraber bu isteklere bağlanmaktan da kendini alamaz. Petersburg'a giderler genç kadın balolardan ve kendine gösterilen hayranlıktan tamamen sarhoş olur. Onun bu haline kocası üzüldür, arada sırada kıskançlık münakaşaları olur. Bazı sıkıntılar baş gösterir çiftin arasında ve köylerine dönerler. Fakat eski aşkı bulamaz, o aşk artık yoktur ve bir daha olamayacaktır. Aşk hâlâ mevcut, fakat eskisi gibi değildir. Dadısının kucağında minik çocuğu görür. Kocasıyla göz göze gelir ve bu ona huzur verir. Çocuklarının babası için duyduğu yeni bir his onun için yeni bir hayatın başlangıcı olur ki bunda henüz nihâyetine eremediği başka bir samimi saadet bulmuştur.

2. İsfahan'a Doğru⁷: Pierre Loti'ye ait, seyâhatname tarzında bir eserin çevirisidir. Pierre Loti'nin iki aya kadar devam eden ve sayfalarca süren yolculukları, tarihi mekânlara ziyareti, yabancı olduğu kültürü benimseyişi şâirane bir şekilde anlatılmıştır. Nisan ayında Bombay'dan Buşire gelmiş, oradan İsfahan'a ilerlemiştir. Toplamda iki ay süren Tahran üzerinden Enzeli'ye seyahati sırasında gördüklerini, izlediklerini aktarmıştır. Eser beş bölümden oluşmuştur. İlk bölümde yolculuk için lazım olan eşyaları edinmesi, İran'a varınca veba ile karşılaşp karantinada kalması, çingirak sesleriyle kervanla yol alması, kiraladığı evin kirşlerinin hurma dalından çatısının hurma yapraklarından yapılması, yorgunlukları anlatılmış. İkinci bölümde Şiraz şehrinin çarşıları, camileri, kiraladıkları ev için alışveriş yapmaya gittiğinde gördükleri, çini işlemeli binaları, Şeyh Sadi ile Hafız'ın mezarlarını akıcı bir şekilde tasvir edilmiş. Üçüncü bölümde Mayıs ayına gelmiş, zorlu yolculukları, kervansarayda Hristiyanlara yer verilmediği için düştükleri durum anlatılmıştır. Dördüncü bölüm ise kalcak yer ayarlamak için Rus konsolosuyla yazışmasıyla başlar ve yer ayarlanır gezdiği kuyumcular, sabahları okunan ezanlar, muhafızlarla beraber gezmesinden bahsedilir. Son bölüm olan beşinci bölümde Zübeyde Sultan şehrinde yakalandıkları yağmur, köprülerin yıkılışı, atlarından birinin ölümü, ormanlar arasında bir köye ulaşmaları ve artık yolculuğun sonuna gelmesinden bahsedilir. Kitap 237 sayfa olup, 517 kelimenin anlamı dipnotta verilmiştir, 2012 yılında tekrar basılmıştır.

⁷ Pierre Loti, İsfahan'a Doğru, Çev: İsmail Hakkı, İstanbul, Kapı Yayınları, 2012.

3. Elem Çiçekleri⁸: Âlişanzâde'nin en önemli çalışması Baudelaire'in dünyaca ünlü Les Fleurs du Mal adlı tek şiir kitabının çevirisidir. Bu eser modern şiirin ilk büyük eseri sayılmaktadır. Bu çalışma İctihad Dergisi'nde tefrika edilmiş daha sonra kitap olarak basılmıştır. “Elem Çiçekleri” adıyla yapılan bu tercüme çalışması edebiyatımızda Les Fleurs du Mal'in toplu ilk çevirisi olarak geçer. Baudelaire, Türk edebiyatına en çok etki eden Batılı şâirlerden biridir ancak döneminde onunla ilgili detaylı bir çalışma yoktur. Bu yüzden Âlişanzâde'nin çevirisinin önemi ve değeri artıyor. Bu eserle beraber edebiyatımızda modern Batı şiirine ilgi artmıştır. İsmail Hakkı Bey daha çok düz yazıya yaklaşan bir tarzda sebest bir çeviri yapmıştır. Bu nedenden dolayı İsmail Habib Sevük tarafından başarılı bulunmamış hatta eleştirilmiştir⁹.

Çeviri eserin içerisinde “Mütercimin İfadesi” başlıklı yazıda Les Fleurs du Mal'in Fransa'daki tab'ları hakkında bilgi verilmekte. Bu bölümden sonra “Baudelaire'in Hayatı” başlıklı yazıya yer verilmiştir. Şiir çevirilerine başlamadan son olarak Paul Valéry'i tarafından Elem Çiçekleri hakkında yazılmış uzun bir mukaddime vardır. Elem Çiçekleri beş bölüme ayrılmıştır.

Spleen et Idéal (Melankoli ve Mükemmeliyet)

Fleurs du mal (Kötülük Çiçekleri)

Révolte (İsyan)

Le Vin (Şarap)

La Mort (Ölüm)

Les Fleurs du Mal'in içerisinde yer alan bazı şiirler ilk baskısından sonra “toplumsal değerleri aşağılaması” nedeniyle Baudelaire'e dava açılmış ve şâir cezalandırılmıştır.

4. Salambo¹⁰: G. Flaubert'in Milattan beşyüz, altıyüz yıl öncesinde geçen tarihî bir romanıdır. Romanın konusunu Kartacalılar ile paralı askerler arasındaki sürükleyici savaş sahneleri ve Kartacalı komutan Hamilkar'ın güzel kızı Salambo ile paralı askerlerin elebaşısı Matho arasındaki gönül ilişkisi oluşturur. Kartacada ücretli askerlerin isyanını ve Mamilikar tarafından isyanın bastırılmasının heyecanlı sahneleri ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Paralı askerlerin amacı Kartaca'yı kuşatıp, yaşayanlarını öldürüp, kutsal örtüsünü ele

⁸ Charles Baudelaire, Elem Çiçekleri, Çev: İsmail Hakkı, Haz: Ali İhsan Kolcu, Erzurum, Salkımsöğüt Yayınları, 2014.

⁹ İsmail Habib Sevük, Avrupa Edebiyatı ve Biz, Güven Basımevi, İstanbul, 1941, c, 2, s, 242.

¹⁰ Gustave Flaubert, Salambo, Çev: Âlişanzâde İsmail Hakkı, İstanbul, Papersense Yayınları, 2014.

geçirmektir. Flaubert bu eserinde ne kendinden ne de hayat hakkındaki düşüncesinden bir şey ifade etmek istememiş, ancak Kartacalıların nasıl yaşayabilmiş olduklarını anlatmayı ve göstermeyi amaçlamıştır. Âlişanzâde bu çeviri eser Halit Ziya Uşaklıgil'e ithaf etmiştir. Kitap 413 sayfadır, 2014 yılında tekrar basılmıştır.

5. Disraeli'nin Hayatı¹¹: André Maurois'den çevirilmiştir, 1935 yılında basılmıştır. Biyografi niteliğinde olan eser 381 sayfadır. Benjamin Disraeli'nin hayatı anlatılmıştır. Isaac Disraeli adındaki tanınmış bir edebiyatçının oğludur. Yahudi asıllı aile 1817'de dinlerini değiştirerek Hristiyan olmuştur. Babası onu hukuk dalında bir kariyer için yetiştirdi ve 1821'de Disraeli sözleşmeyle bir avukatla bağlandı. Edebiyatla ilgilenen Benjamin Disraeli bu sıralarda "Vivian Grey" adlı bir roman yazıyordu. Yirmi iki yaşındayken yayınladığı bu eseri ona büyük bir ün sağladı. Disraeli kız kardeşinin nişanlısı ile beraber bir seyahate çıkar. Planlarında İspanya'ya gitmek oradan Akdeniz'e, Yunanistan'a ve Türkiye'ye geçerek Kudüs'ü ziyaret edeceklerdi. İstanbul'u ziyaret ettiğinde Türklere hayran kalır. Mısır'a vardıkları vakit eniştesi çiçek hastalığından ölür. Disraeli'nin siyasete ilgisi oldukça fazladır. Parlamente'ye girmeden önce Disraeli'nin birçok kadınla ilişkisi olur bir zamanlar Maidstone'da Disraeli'nin iş arkadaşı olan Mary Anne Lewis ile evlenerek özel hayatına son verir. Mary Lewis, Disraeli'den 12 yaş büyüktü. Disraeli politikayla da ilgilendiğinden 1837'de Parlâmento'ya üye seçildi. Burada yaptığı konuşmada aşırı hareketleri, garip kıyafeti yüzünden alay konusu oldu. Britanya siyasetinin, Liberal Partili William Gladstone ile birlikte en önemli ismi oldu. Muhafazakâr Parti'nin önde gelen liderlerinden biriydi. 1870 ve 1880 yılları arasındaki başbakanlık yaptı. Kraliçe Victoria'nın en çok değer verdiği siyasetçiydi. Seçimlerde en güçlü rakibi Gladstone tarafından yenilgiye uğradıktan sonra siyaset sahnesinden çekildi. İktidarda bulunduğu sırada meydana gelen başlıca siyasî ve iktisadî meseleler, Disraeli ile Sir Roberpil'in münakaşaları, Gladston'la münakaşaları derinden derine tasvir edilmiştir. Bilhassa karısına gösterdiği hürmet ve muhabbet, ondan gördüğü şefkat eserin ilgi çekici bölümlerindendir. Karısının vefatından sonra hissettiği elem ve matemde anlatılmıştır.

6. Aile Çemberi¹²: André Maurois'den bir roman çevirisidir. 356 sayfa olan bu eser konusunu annesi ve iki kardeşi ile deniz kenarındaki bir evde tatilde olan Döniz'in, bir gece uyandığında annesini piyona çalan bir Bey'le bir arada görmesi ve etraftakilerin onu uyarmasıyla annesinin babasını Doktor Geren ile aldattığını anlaması ve ona karşı duyduğu

¹¹ André Maurois, Disraeli'nin Hayatı, Çev: İsmail Hakkı Alişan, İstanbul, Vakit Matbaası, 1935.

¹² André Maurois, Aile Çemberi, Çev: İsmail Hakkı Alişan, İstanbul, Vakit Matbaası, 1934.

öfkeyi anlatır. Babası vefat ettiğinde üç kız kardeş babalarının ölüsünün bulunduğu odanın kapısında nöbet tutup Bayan Herpen'e cenazeyi göstermezler. Döniz evi terk eder, daha sonra onu bir manastıra gönderirler. Döniz, trende tanıştığı Jak Peltö'ya âşık olur. Ama Peltö daha evlenmeden doğup büyüdüğü taşra kentinde yaşamayı teklif eder. Paris'teki özgürlük ortamını seven Döniz, Jak'tan ayrılır. Sevmediğı halde Edmond Holman'la evlenir. Onu değersiz bir adamla aldatır. Kocasını onu affeder. Fakat Döniz buna rağmen eşine sadık kalamaz. Bu duruma üzülen Döniz kederinden hastalanır. 15 yıl sonra annesinin evine tekrar gelir. Annesi babasını aldattığı adamla evlenmiş kardeşleri de yanındadır. Annesine neden bu kadar kızdığını düşünür ve onu affeder. Çünkü babası zayıf karakterli bir adamdı Doktor Geren ise tüm aileye sevgiyle sarılarak bir arada tutmuştur. Annesi hem kendini hem de çocuklarını memnun etmişti. Döniz ise hepsini dağıtmıştı. Döniz geri döndüğü o evde olmaktan, bu aile çemberinin içerisinde yer almaktan gayet memnun olmuştur.

7. Kara Melekler¹³: François Mauriac'tan çevrilmiş küçük bir romandır, 131 sayfadan oluşmaktadır. Eserin kahramanı Gabriel henüz 18 aylıkken annesini kaybetmiştir. Yaşadığı çevrede ilgi çeken bir delikanlı olmuştur. Du Buch kadınlarından Adila ve teyzesinin kızı Mathilde bu genç için sürekli kavga ederlerdi. Gabriel farketmeden Adila'den etkilenir ancak bu durumdan çabuk sıkılır ve onu parası için idare etmeye başlar. Adila dindar, merhametli, hassas bir kızıdır. Gabrieli ciddi anlamda seviyordu. Gabriel Edebiyat Fakültesini kazanarak şehir dışına çıkar. Orada bir hayat kadınıyla tanışır ve zamanla onunla yaşamaya başlar ve kötü işlere karışır. Bu arada Adila'nın hamile olduğunu öğrenir ve onunla evlenmek zorunda kalır. İkiside bu evliliğin çocuk için yapıldığının farkındadır. Ancak kısa bir süre sonra Adila hastalanır ve ölür. Bebeğine Mathilde'nin bakmasını vasiyet eder. Mathilde'nin kocası Gabrieli bu konuda devamlı sömürür. Hatta en sonunda kendi kızını, baktıkları Gabrieli'nin oğluyla evlendirmek isterler. Mathilde'nin kocası Gabrieli'nin elinde kalan son arzularide koparabilmek için Aline adlı hayat kadınıyla bir plan yapar. Ancak bu planı farkedenden Gabriel sessiz bir gece yarısında bir cinayet işler.

8. Rafael¹⁴: Lamartine'den bir roman çevirisidir. Bu eser ilk olarak İsmail Hakkı tarafından 1896 yılında dilimize tercüme edilmiştir. İsmail Hakkı'nın çevirisine dönemin meşhur kitapçılarından Kitapçı Arakel bir ön söz yazmış. Kitapçı Arakel, "Bir İhtar-ı

¹³ François Mauriac, Kara Melekler, Çev: İsmail Hakkı Alişan, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1942.

¹⁴ Alphonse de Lamartine, Rafael, Çev: İsmail Hakkı, İstanbul, Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1314 /1896.

Mühim” başlığı ile yazdığı ön sözde noktalama işaretleri ve dilbilgisine dair bilgiler vermiştir. Bu uzun metnin ardından “Uşşakizâde Halid Ziya Bey’e - Mütercimin İfadesi” başlığıyla dört sayfalık bir de çevirmen önsözü bulunmaktadır. Çevirmen, bu önsözünde kaynak metin ve yazarının namının tüm dünyaya yayıldığını, üslubundaki güzelliği tam anlamıyla anlayabilmek için eseri orijinal dilden okumak gerektiğini; ancak Kitapçı Arakel’in teklifiyle tereddütle de olsa bu eseri çevirmeyi kabul ettiğini, kaynak metindeki letafeti çeviri metninde verebilmek için çok zorluklar yaşadığından bahseder. Kitapta Lamartin’in hayatı eserleri ve sanatını tanıtan bir bölümden sonra Rafael’in tercümesine yer verilir. Noktalama işaretlerine çok dikkat eden çevirici asıl metne sadık kalır.

9. Tali’siz¹⁵: Octave Feuillet’den çeviri yapılmıştır. Mektep dergisinde bölümler halinde yayınlanmış. 1311(1894) yılında kitap olarak basılmıştır. Eser Rosaldin adlı kahramanın arkadaşı Paul’e yazdığı mektuplardan oluşur. Eserde çeviri bölümüne geçmeden önce önsöz niteliğinde Ebüzziya Tevfik Bey ile İsmail Hakkı Bey’in birbirlerine yazdıkları birer mektup bulunmaktadır. 126 sayfadan oluşur.

10. İki Hakikat¹⁶: 1894 yılında basılmış adapte bir eserdir. Paul Bourget ve Jean Lorrain’in iki uzun hikâyesinin uyarlamasıdır. Rafael adlı eserde olduğu gibi Kitapçı Arakel, “Bir İhtar-ı Mühim” başlığı ile yazdığı ön sözde noktalama işaretlerinden dördünü detaylı bir şekilde anlatmış ve örneklerle de konuya açıklık getirmiştir. Arakel, işaretleri “virgül (,)”, “puan virgül (;)”, “dö puan (:)” ve “puan (.)” şeklinde adlandırmaktadır. Mütercim ön sözü Ahmet Rasim’e ithaf etmiştir. İsmail Hakkı On Sene Sonra başlıklı yazısında yedi sekiz ay gibi bir süre zarfında bu tercümeyi yaptığından bahsetmiştir. 98 sayfadır.

11. Balonda Facia¹⁷: Fransız yazar Jules Verne’den tercüme edilmiş bir romandır. 1894 yılında Âlem Matbaası’nda basılmıştır. Tefrikâsı Servet-i Fünûn dergisinde yapılmıştır. Tefrikânın ilk nüshalarında adı Balonla Cevv-i Havada Seyahat iken daha sonra mütercim Balonda Facia şeklinde değiştirmiştir. 74 sayfadır.

12. Edmon ve Nişanlısı¹⁸: Charles Paul de Kock’dan çeviri yapılmıştır. 1891 yılında basılmıştır. 101 sayfadan oluşur.

¹⁵ Octave Feuillet, Tali’siz, Çev: İsmail Hakkı, İstanbul, Matbaa-yı Ebüzziya, 1311/1894.

¹⁶ İsmail Hakkı, İki Hakikat, İstanbul, Nişan Berberyan Matbaası, 1311/1894.

¹⁷ Jules Verne, Balonda Facia, Çev: İsmail Hakkı, İstanbul, Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1311/1894.

¹⁸ Paul de Kock, Edmon ve Nişanlısı, İstanbul, Kasbar Matbaası, 1309/1892.

13. Kontes Pol¹⁹: Jules Emile Richebourg'dan tercüme edilmiştir. 1887 yılında basılmıştır. Suad Nihad ile müşterek çeviri yapılmış bir eserdir.90 sayfadır.

14. Küçük Kontes: Octave Feuillet'den çeviri yapılmış. Bu eserin adı Haydar Rıfat Bey'in "Dün ve Yarın" adlı tercüme külliyyatına çeşitli eserleri ile iştirak eden İsmail Hakkı Bey'in yayınlanan tercüme eserlerinin iç kapağından önce "Tercüme Ettiği Diğer Eserleri" başlıklı bölümde geçmektedir. İsmail Habib Sevük'te Avrupa Edebiyatı ve Biz adlı eserinin ikinci cildinde Octave Feuillet'den yapılan tercümeleri sıralarken bu eseri Alişanzâde İsmail Hakkı kısmına yazmıştır²⁰.

15. Fransız Edebiyatı Tarihi: 4 cilt Gustave Lanson'un Fransız Edebiyatı Tarihi adlı eseri çevirmiş ancak bu çalışma basılmamıştır.

16. Verlaine: Verlaine'in muntahap şiirlerinin çevirisidir. (Basılmamış)

17. Geceler: Alfred De Musset'den çeviridir. (Basılmamış)

Shakespeare'in hayatı ve sanatı hakkında Servet-i Fünûnda basılmış çeviri çalışması vardır. Shakespeare Külliyyatı'nı tercüme etme çalışmalarına girişmiş. Bunlardan, Romeo ve Juliet, Hamlet, Macbeth, Othello, Kral Lear, Fırtına çevrilmiştir²¹.

¹⁹ Emile Richebourg, Kontes Pol, Çev: İsmail Hakkı ve Suad Nihad, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1305/1887.

²⁰İsmail Habib Sevük, Avrupa Edebiyatı ve Biz, Güven Basımevi, İstanbul, 1941, c, 2, s, 382.

²¹ "İsmail Hakkı Alişan'ın Dilimize Kazandırdığı Eserler", Kitap ve Kitapçılık, İstanbul, 1936.

İKİNCİ BÖLÜM

DERGİ ve GAZETELERDEKİ MAKALELER LİSTESİ

1. “Abdullah Cevdet Şahsiyeti”, İçtihat, 1 Kânûn-ı Evvel 1932, sayı, 358, c, 28, s, 5889-5890.
2. “Albatros”, Charles Baudelaire, İçtihat, 15 Temmuz 1931, sayı, 325, c, 26, s, 5508.
3. “Albatros ”, Charles Baudelaire, Tercüme Dergisi, sayı, 61, 1958, s, 49.
4. “Albatros”, Charles Baudelaire, İçtihat, 1 Haziran 1927, sayı, 229, c, 22, s, 4375.
5. “Arabada”, Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmûası, 20 Temmuz 1918, sayı, 77, c, 4, s, 876.
6. “Âsâr-ı Mensûre: İfade-i İnzâr” , İrtika, 22 Şubat 1317, sayı, 153, c, 3, s, 191-200.
7. “Asrî Alman Mimarisi: Yeni Alman Binaları”, Servet-i Fünûn, 19 Kânûn-ı Sâni 1928, sayı, 1640, c, 63, s, 106-107.
8. “Avdet”, Heinrich Heine, Mecmuâ-yı Ebuzziya, Şubat 1896, sayı, 56, c, 17, s, 1945-1960.
9. “Avdet”, Heinrich Heine, Mecmuâ-yı Ebuzziya, 17 Mayıs 1896, sayı, 57, c, 17, s, 2033-2048.
10. “Ayine-i Eşkâl,” İçtihat, 1 Eylül 1927, sayı, 235, c, 23, s, 4469-4470.
11. “Balonla Cevv-i Havada Seyâhat”, Servet-i Fünûn, 22 Temmuz 1309, sayı, 125, c, 5, s, 333-336.
12. “Balonda Facia” , Servet-i Fünûn, 29 Temmuz 1309, sayı, 126, c, 5, s, 349-352.
13. “Bahtsızlık”, Charles Baudelaire, İçtihat, 15 Haziran 1927, sayı, 230, c, 22, s, 4396.
14. “Bedbinlik Zevki”, İçtihat, 15 Teşrin-i Sâni 1927, sayı, 240, c, 23, s, 4575-4576.
15. “Bir Ziyafet... Bir İstikbâl”, Aşiyân, 2 Teşrin-i Evvel 1324, sayı, 6, c, 1, s, 170-177.

16. “Bir Mübâhese Münasebetiyle: Hümanite Tedrisâtı Nedir?”, İctihat, 1 Nisan 1925, sayı, 177, c, 20, s, 3545.
17. “Bugünkü Hayat: Genç Kızların Terbiyesi Nereye Doğru Gidiyor?”, İctihat, 1 Teşrin-i Evvel 1927, sayı, 237, c, 23, s, 4513-4516.
18. “Çiftlikte”, Mektep, 2 Haziran 1310, sayı, 12, c, 3, s, 566-572.
19. “Çiftlikte”, Mektep, 16 Haziran 1310, sayı, 13, c, 3, s, 207-211.
20. “Çiftlikte”, Mektep, 30 Haziran 1310, sayı, 14, c, 3, s, 35-37.
21. “Çingeneler Giderken”, Charles Baudelaire, İctihat, 15 Haziran 1927, sayı, 230, c, 22, s, 4396.
22. “Çocuk Cezaları”, İctihat, 1 Teşrin-i Sâni 1927, sayı, 239, c, 23, s, 45557-4558.
23. “Devr-i Abdulhamit Hân-ı Sâni”, Mektep, 30 Kânûn-ı Sâni 1309, sayı, 1, c, 3, s, 5-6.
24. “Dostluk Hakkında Vecizeler”, Max. Daireaux, İctihat, 15 Şubat 1928, sayı, 246, c, 22, s, 4713-4714.
25. “Dostluk Hakkında Vecizeler”, Max. Daireaux, İctihat, 1 Mayıs 1928, sayı, 247, c, 23, s, 4706.
26. “Dostluk ve Kadınlar Hakkında Vecizeler”, İctihat, 1 Nisan 1928, sayı, 249, c, 23, s, 4573.
27. “Don Juan Cehennemde”, Charles Baudelaire, İctihat, 15 Haziran 1927, sayı, 230, c, 22, s, 4397.
28. “Dostluk ve Aşk”, İctihat, 15 Haziran 1928, sayı, 254, c, 23, s, 4830-4832.
29. “Düşman”, Charles Baudelaire, İctihat, 15 Haziran 1927, sayı, 230, c, 22, s, 4396.
30. “Ecnebi Edebiyatı: Ufak Mensûr Şiirler, Charles Baudelaire, İctihat, 15 Teşrin-i Evvel 1927, sayı, 238, c, 23, s, 4516-4517.
31. “Emel-i Mağsub”, Servet-i Fünûn, 8 Şubat 1316, sayı, 519, c, 20, s, 393-396.
32. “Elem Çiçekleri: Müterciminin İfadesi”, İctihat, 1 Mayıs 1927, sayı, 227, c, 22, s, 4342-4344.
33. “Elem Çiçekleri”, İctihat, 15 Mayıs 1927, sayı, 228, c, 22, s, 4359-4363.
34. “El-Kelam Yecrü’l-Kelam I”, Mektep, 13 Kânûn-ı Sâni 1309, sayı, 2, c, 3, s, 49-51

35. “El-Kelam Yecrü’l-Kelam II”, Mektep, 27 Kânûn-ı Sâni 1309, sayı, 3, c, 3, s, 97-100.
36. “El-Kelam Yecrü’l-Kelam III ”, Mektep, 10 Şubat 1309, sayı, 4, c, 3, s, 150-153.
37. “El-Kelam Yecrü’l-Kelam IV”, Mektep, 24 Şubat 1309, sayı, 5, c, 3, s, 198-202.
38. “El-Kelam Yecrü’l-Kelam V”, Mektep, 10 Mart 1310, sayı, 6, c, 3, s, 242-245.
39. “El-Kelam Yecrü’l-Kelam VI ”, Mektep, 24 Mart 1310, sayı, 7, c, 3, s, 290-292.
40. “El-Kelam Yecrü’l-Kelam VII ”, Mektep, 7 Nisan 1310, sayı, 8, c, 3, s, 337-340.
41. “El-Kelam Yecrü’l-Kelam VIII, Mektep, 21 Nisan 1310, sayı, 9, c, 3, s, 385-388.
42. “Emirgan’da”, Servet-i Fünûn, 26 Kânûn-ı Evvel 1307, sayı, 43, c, 1, s, 197-200.
43. “Eskiler ve Yeniler: İctihat Sahibi Abdullah Cevdet Bey’e Mektup”, İctihat, 1 Eylül 1927, sayı, 235, c, 23, s, 4466-468.
44. “Bir Manzûme”, Mektep, 9 Mart 1894, sayı, 5, c, 3, s, 203.
45. “Fena Rahib”, Charles Baudelaire, İctihat, 15 Haziran 1927, sayı, 230, c, 22, s, 4395.
46. “Fenerler”, Charles Baudelaire, İctihat, 1 Haziran 1927, sayı, 229, c, 22, s, 4377.
47. “Fenton’dan”, Servet-i Fünûn, 26 Ağustos 1898, sayı, 389, c, 15, s, 386-387.
48. “Fikir Hareketleri: Elem Çiçekleri, Çev: Alişanzâde İsmail Hakkı, Haz: Abdullah Cevdet, İctihat, 15 Eylül 1927, sayı, 236, c, 23, s, 4502-4505.
49. “Geçmiş Hayat”, Charles Baudelaire, İctihat, 15 Haziran 1927, sayı, 230, c, 22, s, 4396.
50. “Güzellik”, Charles Baudelaire, İctihat, 15 Haziran 1927, sayı, 230, c, 22, s, 4397.
51. “Hasta Peri”, Charles Baudelaire, İctihat, 15 Haziran 1927, sayı, 230, c, 22, s, 4395.
52. “Halife Mansur”, Mecmûa-yı Ebuzziya, 20 Şubat 1329, sayı, 149, c, 14, s, 271-275.
53. “Hergün”, Servet-i Fünûn, 5 Nisan 1317, sayı, 527, c, 21, s, 108-111.
54. “İnsan ve Deniz”, Charles Baudelaire, İctihat, 15 Haziran 1927, sayı, 230, c, 22, s, 4397.
55. “İnşa: İbtidai Temrinler” , Mektep, 12 Eylül 1892, sayı, 59, c, 2, s, 91-93.
56. “İsfahan’a Doğru: Şiraz Yolunda-Sadi ve Hafız’ın Türbelerini Ziyaret”, Pierre Loti, Servet-i Fünûn, 16 Haziran 1927, sayı, 1609, c, 62, s, 66-67.

57. “İsfahan’a Doğru: Yolda Bir Hafta-İsfahan’a Muvasalat”, Pierre Loti Servet-i Fünûn, 15 Kânûn-ı Evvel 1927, sayı, 1635, c, 63, s, 70-71.
58. “İsfahan’a Doğru: Yolda Bir Hafta-İsfahan’a Muvasalat”, Pierre Loti, Servet-i Fünûn, 22 Kânûn-ı Evvel 1927, sayı, 1636, c, 63, s, 90-91.
59. “İsfahan’a Doğru: Yolda Bir Hafta-İsfahan’a Muvasalat”, Pierre Loti, Servet-i Fünûn, 29 Kânûn-ı Evvel 1927, sayı, 1637, c, 63, s, 111.
60. “İsfahan’a Doğru: Şîraz Yolunda-Şîraz’da Bir Hafta-Sadi ile Hafız’ın Türbelerini Ziyaret”, Pierre Loti, Servet-i Fünûn, 2 Haziran 1927, sayı, 1607, c, 62, s, 34-35.
61. “İsfahan’a Doğru: Şîraz’dan Hareket-Astahar Harabelerini Ziyaret”, Pierre Loti, Servet-i Fünûn, 11 Ağustos 1927, sayı, 1617, c, 62, s, 190-198.
62. “İsfahan’a Doğru: Yolda Bir Hafta-İsfahan’a Muvasalat”, Pierre Loti, Servet-i Fünûn, 9 Şubat 1928, sayı, 1643, c, 63, s, 196-197.
63. “İ’tıla”, Charles Baudelaire, İçtihat, 1 Haziran 1927, sayı, 229, c, 22, s, 4374-4377.
64. “Kadında Güzellik ve Zarafet”, İçtihat, 1 Kânûn-ı Evvel 1927, sayı, 241, c, 23, s, 4595-4597.
65. “Kadın-ı Dev”, Charles Baudelaire, İçtihat, 15 Haziran 1927, sayı, 230, c, 22, s, 4398.
66. “Kadınlarla”, Servet-i Fünûn, 3 Teşrin Evvel 1317, sayı, 553, c, 22, s, 103.
67. “Kendi Kendime”, Mektep, 10 Mart 1310, sayı, 6, c, 3, s, 245-247.
68. “Kibrin Cezası”, Charles Baudelaire, İçtihat, 15 Haziran 1927, sayı, 230, c, 22, s, 4397.
69. “Komünizme Karşı Müdafaa”, Gustave Le Bon, İçtihat, 1 Eylül 1927, sayı, 235, c, 23, s, 4480-4483.
70. “Lavantacılık: Avrupa’da Lavantacılık”, Servet-i Fünûn, 24 Kasım 1893, sayı, 141, c, 6, s, 173-174.
71. “Mefkûre”, Charles Baudelaire, İçtihat, 15 Haziran 1927, sayı, 230, c, 22, s, 4.
72. “Melek misal”, Servet-i Fünûn, 4 Mart 1892, sayı, 51, c, 1, s, 291- 295.
73. “Mesâil-i İktisadiyye: Viyana Hadisât-i Ahiresinden Alınacak Dersler, Jac Seydo, İçtihat, 15 Teşrin-i Sâni 1927, sayı, 240, c, 23, s, 4579-4581.

74. “Mîr Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu’ârâsı I, Mektep, 30 Kânûn-ı Evvel 1309, sayı, 1, c, 3, s, 20-24.
75. “Mîr Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu’ârâsı II”, Mektep, 13 Kânûn-ı Sânî 1309, sayı, 2, c, 3, s, 61-63.
76. “Mîr Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu’ârâsı III”, Mektep, 27 Kânûn-ı Sânî 1309, sayı, 3, c, 3, s, 127-129.
77. “Mîr Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu’ârâsı IV”, Mektep, 10 Şubat 1309, sayı, 4, c, 3, s, 174-176.
78. “Mîr Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu’ârâsı V”, Mektep, 24, Şubat 1309, sayı, 5, c, 3, s, 225-227.
79. “Mîr Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu’ârâsı VI”, Mektep, 24 Mart 1310, sayı, 7, c, 3, s, 320-323.
80. “Mûsiki: Edvar-ı Kadim’de Müzik”, Mektep, 30 Kânûn-ı Evvel 1927, sayı, 1, c, 3, s, 39-41.
81. “Mûsiki Mübahisi: Dahiler Diyarında Fecr ve Gurub/Elli Sene Evveli Beyrut”, İctihat, 15 Teşrin-i Evvel 1927, sayı, 238, c, 23, s, 4548-4554.
82. “Mûsiki: Rauf Yekta Bey’e Açık Mektup”, Şehbal, 14 Haziran 1910, sayı, 21, c, 1, s, 416.
83. “Mûsiki ve Aşk”, İctihat, 15 Eylül 1927, s, 236, c, 23, s, 4507- 4509.
84. “Mûsiki ve Aşk”, İctihat, 1 Teşrin-i Evvel 1927, sayı, 237, c, 23, s, 4528- 4529.
85. “Muvaffakatlar”, Charles Baudelaire, İctihat, 1 Haziran 1927, sayı, 229, c, 22, s, 4376.
86. “Mütâlaa”, Servet-i Fünûn, 29 Kasım 1906, sayı, 814, c, 3, s, 116-119.
87. “Nâbızâde Nâzım Bey”, Mektep, 10 Mart 1310, sayı, 6, c, 3, s, 257-259.
88. “Nasıl Kabul Etmeli”, İctihat, 1 Kânûn-ı Evvel 1927, sayı, 241, c, 23, s, 4601-4606.
89. “Nasıl Kabul Etmeli II”, İctihat, 15 Kânûn-ı Evvel 1927, sayı, 242, c, 23, s, 4627-4630.
90. “Nasıl Şiire Rücû Ettim”, Paul Valéry, İctihat, 15 Teşrin-i Evvel 1927, sayı, 238, c, 23, s, 4537- 4539.

91. “Nesimatü’l-Eshar Fi Medhü’n- Nebiyyü’l-Muhtar”, Mektep, 24 Şubat 1309, sayı, 5, c, 3, s, 205-208.
92. “Nesimatü’l-Eshar Fi Medhü’n-Nebiyyü’l-Muhtar”, Mektep, 10 Mart 1310, sayı, 6, c, 3, s, 250-252.
93. “Nesimatü’l-Eshar Fi Medhü’n-Nebiyyü’l-Muhtar”, Mektep, 7 Nisan 1310, sayı, 8, c, 3, s, 345-349.
94. “Nesimatü’l-Eshar Fi Medhü’n-Nebiyyü’l-Muhtar”, Mektep, 21 Nisan 1310, sayı, 9, c, 3, s, 410-412.
95. “Nesimatü’l-Eshar Fi Medhü’n-Nebiyyü’l-Muhtar”, Mektep, 5 Mayıs 1310, sayı, 10, c, 3, s, 437-438.
96. “Nesimatü’l-Eshar Fi Medhü’n-Nebiyyü’l-Muhtar”, Mektep, 2 Haziran 1310, sayı, 12, c, 3, s, 541-543.
97. “Nesimatü’l-Eshar Fi Medhü’n-Nebiyyü’l-Muhtar”, Mektep, 16 Haziran 1310, sayı, 13, c, 3, s, 583-584.
98. “Nesimatü’l-Eshar Fi Medhü’n-Nebiyyü’l-Muhtar”, Mektep, 30 Temmuz 1310, sayı, 14, c, 3, s, 4-7.
99. “Ömer Hayyam I: Âlim ve Filozof”, İctihat, 15 Ağustos 1928, sayı, 258, c, 23, s, 4890-4894.
100. “Ömer Hayyam II: Rubâiyyat”, İctihat, 1 Eylül 1928, sayı, 259, c, 24, s, 5006-5009.
101. “Ömer Hayyam III”, İctihat, 15 Eylül 1928, sayı, 260, c, 24, s, 5028-5030.
102. “Ömer Hayyam IV”, İctihat, 1 Teşrin-i Evvel 1928, sayı, 261, c, 24, s, 5041-5043.
103. “Ömer Hayyam V”, İctihat, 1 Teşrin-i Sâni 1928, sayı, 263, c, 24, s, 5065-5067.
104. “Ömer Hayyam VI”, İctihat, 15 Teşrin-i Sâni 1928, sayı, 264, c, 24, s, 5084-5085.
105. “Ömer Hayyam VII”, İctihat, 30 Teşrin-i Sâni 1928, sayı, 265, c, 24, s, 5099-5100.
106. “Ömer Hayyam: Âlim ve Hâkim”, İctihat, 1 Şubat 1929, sayı, 266, c, 24, s, 5113-5114.
107. “Ömer Hayyam: Aşk ve Timsali”, İctihat, 15 Şubat 1929, sayı, 267, c, 24, s, 5123-5124.

108. “Para Canlı Per-i İlham”, Charles Baudelaire, İçtihat, 15 Haziran 1927, sayı, 230, c, 22, s, 4395.
109. Saadet Hakkında Mülâhazât”, İçtihat, 1 Eylül 1928, sayı, 259, c, 24, s, 5014.
110. “San’at Tahlili-Teristan ile İzulet”, Servet-i Fünûn, 10 Şubat 1927, sayı, 1591, c, 61, s, 189-196.
111. “Sevmek Ölmek Midir?” İçtihat, 15 Kânûn-ı Sâni 1928, sayı, 244, c, 23, s, 4672-4673.
112. “Seciye, İctimâi Bir Mahsul”, Fikirler, 1 Kânûn-ı Sâni 1928, sayı, 13, c, 1, s, 1.
113. “Shakespeare’in Hayatı”, Servet-i Fünûn, 30 Kânûn-ı Sâni 1306, sayı, 17, c, 1, s, 196-198.
114. “Siyasi İnkılapların Edebiyata Tes’iri”, İçtihat, 15 Kânûn-ı Evvel 1927, sayı, 242, c, 23, s, 4515-4516.
115. “Şâir”, Mektep, 20 Nisan 1894, sayı, 8, c, 3, s, 340-341.
116. “Şuûn: Aramızdan Kaybolanlar”, İçtihat, 1 Eylül 1927, sayı, 235, c, 23, s, 4479-4480.
117. “Thomas Hardy’nin Ölümü”, İçtihat, 15 Şubat 1928, sayı, 246, c, 23, s, 4693-4695.
118. “Takdis”, Charles Baudelaire, İçtihat, 1 Haziran 1927, sayı, 229, c, 22, s, 4374-4377.
119. “Tali’siz”, Mektep, 30 Kânûn-ı Evvel 1309, sayı, 1, c, 3, s, 47-48.
120. “Tali’siz ”, Mektep, 13 Kânûn-ı Sâni 1309, sayı, 2, c, 3, s, 93-96.
121. “Tali’siz”, Mektep, 10 Şubat 1309, sayı, 4, c, 3, s, 187-192.
122. “Tali’siz”, Mektep, 24 Şubat 1309, sayı, 5, c, 3, s, 138-140.
123. “Tali’siz”, Mektep, 10 Mart 1310, sayı, 6, c, 3, s, 284-288.
124. “Tali’siz”, Mektep, 24 Mart 1310, sayı, 7, c, 3, s, 332-336.
125. “Tali’siz ”, Mektep, 7 Nisan 1310, sayı, 8, c, 3, s, 382-384.
126. “Tali’siz”, Mektep, 21 Nisan 1310, sayı, 9, c, 3, s, 422-432.
127. “Tali’siz”, Mektep, 5 Mayıs 1310, sayı, 10, c, 3, s, 472-480.
128. “Tali’siz”, Mektep, 19 Mayıs 1310, sayı, 11, c, 3, s, 519-528.

129. “Türkmenlerin Şiiri ve Mahdumkulu Dîvânı”, Mektep, 1 Haziran 1894, sayı, 11, c, 3, s, 484-487.
130. “Vakayi’nin Dersi: Asrî Hayatta Sür’atin Metfuk Rolü-Fizikte ve Mekanikte Sür’atin Rolü-Kavimlerin San’at ve İktisat Hayatlarında Sür’atin Rolü-Servet İstihşâlinde Sür’atin Rolü-Beynelmilel Münasebet, İctihat, 1 Kânûn-ı Sâni 1928, sayı, 243, c, 23, s, 4635-4637.
131. “Vakayi’den Alınan Ders: İctimai Sigortalar, Kânûnların Mazarratları ve Sosyalistlerin Tevehhümleri, Gustave Le Bon, İctihat, 1 Teşrin-i Sâni 1927, sayı, 239, c, 23, s, 4570-4573.
132. “Vakayi’nin Dersi: Cihanın Sima-yı Hazırı, Gustave Le Bon, 15 Kânûn-ı Sâni 1928, sayı, 244, c, 23, s, 4655-4658.
133. “Vakayi’nin Felsefesi: Paranın Tespiti Kıymeti Hakkındaki Tasavvur ve İctihatların Menşei, Gustave Le Bon, İctihat, 1 Şubat 1928, sayı, 245, c, 23, s, 4675-4677.
134. “Vapur’da”, Servet-i Fünûn, 22 Şubat 1316, sayı, 521, c, 21, s, 9-11.
135. “Venedik Seması Altında, İctihat, 1 Ağustos 1928, sayı, 257, c, 23, s, 4875- 4878.
136. “Vukû’atın Felsefesi: Sınıflar Arasındaki Mücadele Meselesini Amerika Nasıl Halletti”, Gustave Le Bon, İctihat, 15 Eylül 1927, sayı, 236, c, 23, s, 4500-4502.
137. “Yeni İlkbahar”, Heinrich Heine”, İctihat, 1 Teşrin-i Evvel 1927, sayı, 237, c, 23, s, 4519-4523

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEÇİLMİŞ METİNLERİ

3.1. Hikâye

3.1.1. Emirgan'da

Oluklardan boşanırcasına yağmur yağıyor şimşek şimşeği takip ediyor. Rüzgâr ağaçları birbirine karıştırıyor. Gecenin saat biri... Zulmetten göz gözü görmüyor. Bir fırtına, bir gürültü... Kıyamet! Fırtına yarım saatten beri bütün şiddetiyle devam ediyordu. Kesret-i bârândan hâsıl olan seller bütün cadde genişliğince akıyordu oralarını adeta bir göl haline koymuştu. Bu korkunç manzarayı pencere arkasından seyreden İclal Hanım korkusundan dadısının elini sıkı sıkıya tutmuş olduğu halde kendisini gece yarıları böyle yalnız bıraktığı için abisinden şikâyet ediyordu. İclal Hanım Emirgan'ı sevmemişti ba-husûs isticâr etmiş olduğu köşk, korunun müntehâsında ve dört tarafı bahçelik hecri bir mahaldeydi.

Senenin bu güzel mevsimini yalnız dadısı Perver kalfa ile beraber dağlar başında geçirdiğinden dolayı ne kadar muzdaripti. Zaten ilk geldiği gün buradan hoşlanmadığını dadısına söylememiş miydi? Fakat ne yapsın? Büyük kardeşinin ricalarına, ısrarlarına bir türlü mukavemet edememişti. İki aydan beri yağmurlardan fırtınalardan rahat edememekteydi. Vakıa abisi yanında bulunduğu müddetçe canı sıkılmıyordu. Fakat işte oda bir me'mûriyet-i mahsûsa ile Çatalca'ya gönderilmişti. Daha ancak iki hafta sonra avdet edebilecekti.

Emirgan'a naklettikleri günden beri İclal evden dışarı az çıkmıştı. Daldan dala uçan kuşlar gûnâgûn çiçekler nazar-ı dikkatini celb edemiyordu. Her sabah penceresinin önünde öten bir bülbülün sesinden de lezzet duymıyordu. Hatta serbest ve cazibeli bir genç kadının âmâlını okşayan arzuyu sevdadan bile fikrinde eser yoktu. Kendisi güzel değilmiydi? Hemde fevkalâde... Bunu o da biliyordu. Koyu kumral saçları tetevvüc etmiş olan çehresi, mavi gözlerinden fışkıran şuaât-ı muhrika ile münevverdi. Güldüğü vakit vechini tezyîn eden tebessüm nazikâne hiçbir kadında görülemezdi. Gül renkteki dudaklarıyla inci gibi beyaz dişlerinden mürûr eden bu tebessüm nasıl olurda lâtif olamaz?

İclal Hanım fırtına kopmadan evvel geniş bir koltukta oturup uyuklamaya başladı. Yarım saat geçmemiştir ki şiddetli bir gök gürültüsü kendisini dalmış olduğu yarı uykudan bidâr etti. Gözlerini açıp mahzûnâne etrafına baktı. Sofada yanan gaz etrafa donuk ziyâlar saçıyordu. Perişan bir halde yüzüne gözüne dökülmüştü. İclal oturduğu koltuktan kalktı gezinerek pencereye doğru yaklaştı. Alnını cama dayayarak yağmuru seyre başladı. O esnada birden bire bir şimşek zulmet-i leyli parlayarak ağaçları evleri ateş içinde bıraktı.

Fakat yine bir dakika geçmeden mahvoldu. Biraz sonra şiddetli gök gürlemeye başladı. İstanbul'da fırtına çıkacağından kimse haberdar olamaz çünkü ekseriya birden bire kopar. Evvela şiddetli bir rüzgâr çıkar. Sonra sık sık şimşekler çakar birkaç batarya topun ateşlenmesinden mütevellid gürültü kadar müthiş ve alevlelerle etrafı lerzenân eder. Ba'de bulutlar sıklaşır, bardaklardan boşanırcasına yağmur yağmaya, yağmurdan husûla gelen seller ağaçları kayaları yerinden sürüklemeye başlar der-akab kurşun taneleri gibi dolu ağaçlara vurdukça etrafı dehşetli bir gürültü istîlâ' eder. Tarlalar hep su altında kalır. Bu gecede böyle yollar üzerinde ağaçları devirerek akıyordu.

Birden bire bu halden mütedehhiş olan İclal pencerenin önünden çekilerek dedi ki:

- Aman Yarabbi ne korkunç gece!

Evde kimselerde yok... Bir ben bir dadım...

Yalnız kalmamak için dadısını çağırdı. O da hemen hanımından az korkmuyordu. İclal:

- Dadıcığım yatağım hazır mı? Yatacağım. Bu gece sende benim odamda yat. Ben yalnız uyuyamam...

- Peki yavrum. Peki, iki gözüm. Fakat pek erken değil mi? Daha saat bir buçuk yok. Çok şükür korkacak ne var? Allah denizdeki karadaki yolculara yardımcı olsun.

İclal Hanım yatak odasına henüz girmemiştir ki fırtınanın iniltisi arasında uzaktan uzağa dörtünel koşan bir arabanın tekerleklerinden çıkan gürültü ve müşâbih bir seda işitti. Bir iki dakika tevkîf etti. Bu esnada arabanın içinde kim bulunuyor? Elbette geç kalmış ve sığınacak bir yer bulamamış olan bir yolcu! İclal:

- Buraya gelsene dadı! Dadı!

Perver kapıdan içeri girerek: beni mi çağırıyorsunuz gözümün bebeği? O esnada aşağıdan gürültüler işittiler. İclal:

- Baksana aşağıdaki şamata edir?

- Peki, kızım şimdi öğrenip gelirim.

...Paşanın halilesi İffet Hanım yanına on yaşındaki kızını ve birde uşağını alarak o gün bendlere gitmişti. Çehar şinebe olmak ve mehtaba müsâdif bulmak melâbesesiyle kalabalık pek ziyâdedeydi. Akşamüstü bendlerden avdet pek şenlikli olur... Arabalar on buçukta on birde hareketle yarı yolda -Kanbur- denilen bir mesireye toplanırlar. Kadınlar erkeklerin birkaç meselli ziyâdedir. Orada da biraz tevkıfdan sonra erkeklerin içinde fedakârlardan biri arabasına bir davul zurna bindirip Ey Gaziler Yol Göründü marşını çaldırmaya ve bunu işitir işitmez bütün arabalar birbiri ardınca hareketle bir sür'at-i fevkalâde ile yarış etmeye, koşmaya başladılar, arabalardan birine çiçek atarlar. Gülüşürler, anlatırlar velhâsıl bu dönüş tabiki Kâğıthâne dönüş avdetini andırır. Yalnız buradaki arabaların bir kaçı istişâne edildiği halde cümlesi patika arabasıdır. Bu gürültülere aldanarak İffet Hanım'da gecikmişti. Lakin ayın on dördü bulunduğundan ortalık gündüz gibi aydınlıktı. Bunun için havk olunacak bir şeyi yoktur. Birde benddeki yalılarına yine saat birde yetişebileceklerinden emindi ne çare ki henüz Tarabya üstlerine varmadan evvel birden bire bir rüzgâr çıkıp ortalığı toza dumana boğmuş ve müteâkıben ra'd ve berklerle yağmur yağmaya başlamıştı. Yağmur o derece hızlı ve kesretliydi ki birdenbire yolları sel ihâta ederek bârgîrler için koşmakta güçleşmişti. Bu vechle bunca havf ve meşakkat içinde yollarına devam etmekteyken işte bu sefer bu köşkün önünde arabanın tekerleği sellerin sürüklediği bir kayaya şiddetle çarparak iki parça olmuştu. Zavallı çocuk birden bire ne olduğunu şaşırıp korkusundan mos mor kesilmişti. İffet Hanım'ın çeneleri kilitlenmişti. Bereket versin ki o gürültü üzerine köşkten uşaklar hızır gibi yetişmişler ve işte kendileride bu sûretle kurtulmuşlardı.

Yeni gelen hanımın bu hikâyesinden mütessir olan Perver diyordu ki:

- Her neyse hanım efendi büyük bir kaza geçirmişsiniz. Ne kadar müdehhiş yarabbi. Ya zavallı yavruca ne kadar korkmuştur. Kendisi gayette nahîf. Mutlaka korkusundan hasta olur. Fırtınasında kesileceği yok ki. İclal:

- Dadıcığım abimin dairesi boş değil mi? Hanım efendi için bu gecelik orasını hazırla. İffet:

- Pek lütfkârsınız efendim. Bu iyiliklerin ifâ-yı teşekküründen hakikaten acizim.

Dadısı odayı hazırlamak için dışarı çıkınca böyle bir iyilikte bulunduğundan kalben ziyâde memnun olan İclal Hanım bir sandalye üzerine oturarak misafiri ile konuşmaya başladı.

İffet Hanım uzun boylu ve pek cazibeli olup en güzel kadınlara bile reşk-âver olacak derecede hüsn ve ona mâlikti. Misafirinin ıtvâr ve güftârı İclal'in pek hoşuna gidip dedi ki:

- İlcâ-yı tesâdüfle size bir hizmette bulunduğumdan dolayı nihâyet derecede memnunum. Ben burada pek yalnızım binâenaleyh bu hizmetimin mükâfatı olarak sizden bir iki gün benimle burada ikamette tenezzül etmenizi rica ederim.

Yarın uşağı yalıya gönderip malumât verdiririz muvâfakat buyururlar mı?

- Vallahi hemşire hanım bilmem ki nasıl olur? Fakat mademki bir kere beni lütfunuzla minnetdâr ettiniz. Bu lütfunuzu kabul etmeyecek olursam tabii küfrân-ı nimet ile münhîm olurum.

İclal bu sorunla muvâfakat cevabını aldıktan sonra biraz daha konuşarak odalarına çekildiler. Ertesi gün akşamüstü saat ona doğru ikisi birden rıhtıma doğru gezmeye çıkmışlardı. O gün rıhtımın önündeki kahve sâir günlerinden daha kalabalık görünüyordu. Üç dört delikanlı zâbit gazinonun içinde gülüyorlar eğleniyorlar. Şamatalarıyla etrafı gürültüye boğuyorlardı. Yalnız içlerinden Şevket isminde birisi arkadaşlarını terk ederek ve sigarasını içerek rıhtım boyunda bir aşağı bir yukarı geziniyordu. Henüz yirmi beş yaşında tahmin edilen bu delikanlı gayet yakışıklı ve gayet hoş meşrep olup bütün refikleri kendisini fevkalâde severlerdi. Yalnız arkadaşları yanında bir kabahati varsa o da kadınları biraz ziyâdece sevmesiydi.

Şevket Bey yolun ortasında İclal Hanım ile misafirine rast gelince kendi kendine mırıldanarak:

- Oh! Oh! Bu güzel hanımlar buranın yerlisine benzemiyor. Birkaç adım daha yürüyüp İffet Hanım'ı gözünden geçirerek:

- Lakin evet evet yanılmamışım. Zannım pek doğru... Bu bizim küçük Feride! Evet, ta kendisi... Lakin nasıl olmuştaki buraya düşmüş. Birde yanındaki şu güzel kadın kim oluyor?

O esnada İclal Hanım yan tarafta bulunmakla henüz gurûb etmeye başlamış olan güneşin yaprakları arasından kurtulan son ziyâsı sarı saçlarına doğru ışığa nisâr-ı letâfet olmaktaydı. İclal bu genç zâbitin pek ziyâde hoşuna gitmişti. Delikanlı bu güzel hanımın kim olduğunu öğrenmek arzusuna düştü. Feride'nin dostlarından olan bu kadının acaba ismi neydi ve ikametgâhı neredeydi?

Bir müddet mülâhazadan sonra bir azm-i kat'î ile bunları takipe karar verdi. Hanımlar saat on bir buçuğa gelmeden avdet ettiler. Yavaş yavaş koru yolundan evlerine gitmeye

başladılar. Şevket bunları takip ediyordu. En nihâyetdeki köşke girdiklerini görünce doğruca arkadaşlarının yanına dönerek kahvede o köşkün tarif ile içinde bulunanların kim olduğunu sordu. Bu suâlne hiçbir kimse kanâat bahş olacak bir cevap vermedi fakat birkaç kişi ara sıra oraya erkân-ı harp binbaşlarından birinin girdiğini görüyorlarsa da asıl evde kimin oturduğunu bilmediklerini söylediler. Bu kadar tecessüs üzerine birde mahalle bekçisinden suâl etmek istesede şüpheli davet eder havfiyla Şevket daha ziyâde sormadı. Bütün fahişelerin kendilerine bir hanım efendi süsü vererek urbalar uşaklar kullandıklarını bilmiyor muydu? Zaten vâkıada pek aşikârdı.

Feride dostlarından birinin yazı burada geçireceğini haber alınca birkaç gün beraber bulunmak arzusuyla buraya gelmişti. İşler hep yolundaydı. Bu akşam gidip köşkün bahçesini aşarak içeri girecekti.

Bir kere içeriye girdi mi... Artık ilerisinde çekinecek hiçbir şey göremiyordu. Böyle güzel tasavvurlarla Şevket arkadaşlarının bulunduğu kahveyi terk ile imâte-i vakt için öteye beriye doğru gezinmeye başladı. Saat bire çalıyordu. Şevket doğruca köşkün duvarından yanına gidip etrafı iyice gözden geçirdikten sonra o civarda ki bir ağaca asıldı. Bir hamlede kendisini duvarın üstünde buldu. Tesâdüf kendisine yardım ediyordu. Duvarın kenarına köşkün tamiri için birçok kum yığılmıştı. Kendisini bu kumların üzerine bırakınca harem bahçesine girmiş oldu.

Henüz saat biri geçmemiş olduğundan bütün kapılar açıktı. Bâlâ perva alt kattaki taşlığa duhûl ile orada önüne çıkan merdiven ve vasıtasıyla yukarı suffeye çıktı. Suffede yalnız İclal oturmuş dikiş dikiyordu. Şevket İclal'i yakından görünce evvelkinden daha güzel bulmakta ve muhabbet-i nefsâniyesi gittikçe tezayüd etmekteydi. Hemde bu sefer iki üç saat evvelki gibi asla çekinmeyip kendisinde fevkalâde bir cesaret bulunduğunu hissediyordu. Artık o kadar bezm-i muhabbetinde bulunduğu küçük Feride'sinin dostunda da mı sıkılacaktı? Serbestçe ilerleyerek selamladıktan sonra:

- Sizi birdenbire taciz ettiğimden dolayı affınızı talep ederim hanımefendi size rast geldiğim vakit bir görüşte aşkınızla deli dîvâne olduğumu hissettim. Bu kadar tevhişe sebep nedir elmasım? Efendinize merhamet ediniz de bu gece Feride Hanım'da beraber akşam yemeğini üçümüz birlikte yiyelim. Ah ne kadar güzel ne kadar dilbersiniz?

Birden bire şu mamûlün fevkinde olarak karşısına yabancı bir erkeğin zuhûru ile kendisine lâyenkati' ilan-ı aşk etmesi, misafirini Feride tesmiye etmesi, İclal'i fevkalâde şaşırttı. Korkusundan ne yapacağını şaşırıp duvara dayanarak kendi kendisini acaba rüyamı

gördüğünü ve tanımadığı bu adamın acaba delimi olduğunu soruyordu? Nihâyet avazı çıktığı kadar haykırarak:

- Dadı yetiş yetiş! Diye bağırdı. Zavallı İclal yalnız kalınca yüzükoyun bir koltuk sandalyesinde atılıp gözyaşlarına gark oldu. Artık hakikati anlamıştı. Birçok tazîm ve tekrîm ettiği o misafir hanım adı bir sefileden başka bir şey değildi!

Fazla olarak ikisini birlikte yalı kenarında gezinirken herkeste görmüştü artık Emirgan'da bundan böyle nasıl oturabilirdi?

Bu mütâlaat üzerine İclal Hanım nihâyet derecede bir meyûsiyetle dadısını çağırarak azimet için herşeyi ihzâr etmesini emretti. Ertesi gün ilk vapur İclal ile dadısını köprüye çıkardı. Uşaklar köşkte kalmışlardı.

Ertesi sene yaz mevsiminde İclal Hanım kızıl toprakta bir köşk isticâr etmişti. Artık kardeşi İzzet Bey yanında bulunmadan hiçbir yere çıkamıyordu. İclal'in etvârı ve evzâ'i kardeşini pek muzdarip ediyordu. Evvelce pek ziyâde halîm olan bu hanım kız şimdi niçin böyle ufacık bir kelimededen hiddetleniyordu.

Bir gün öğleden sonra köşkün bahçesinde iki kardeş hasbihâl ediyorlardı:

- Gözüm İclal, Allah aşkına doğru söyle. Evveleri yalnız mütâlaa ile emrâr-ı vakit edebilirken şimdi bu kadar eğlence arasında can sıkıntısından mahv olmakta gibi görünüyorsun. Fakat eminim ki sende ki bu tebdîl Emirgan'da avdet ettiğin günden itibaren hâsıl oldu. Artık büsbütün değiştin. Hatta ben bile seni tanıyamıyorum.

İclal Hanım bu lakırtı üzerine kıpkırmızı oldu ve başını kardeşinin omzuna dayayarak dedi ki:

- Ah İzzet!

Delikanlı hemşiresinin ellerini kendi elleri içine aldı yüzüne dikkatlice bakarak:

- Zannederim ki bahtiyâr değilsin?

Eğer bana, aziz kardeşine, en sadık dostunada esrârını tevdî' etmezsen derd-i derûnunu kime açacaksın? Dünyada ikimizden başka bir akrabamız var mı? Şu koca cihânda başka kimimiz var?

Bu kelimededen sonra İclal Hanım gayet yavaş bir sesle Emirgan'da geçen o macera ile pek büyük bir hanım efendi sandığı o fahişeyi, o yaramaz zâbitin odasına girip kendisini... Aman yarabbi nasıl söyleye bilecek? Öpmeye bile cesaret ettiğini birer birer anlattı. Rengi

kaçmış, benzi uçmuş halde mahcûbiyyetinden halen zavalılık bir derecede kesik kesik seda ile bu hikâyeyi bitirdikten sonra İzzet Bey hemşiresini müşfikâne bir sûrette kolları arasına alıp dedi ki:

- Sen hiç üzülme kardeşim, o delikanlının adı Şevket'dir bizim erkân-ı harp dairesinde mülâzımdır. Hiç zahmet etmeden kendisini bulur ve o vakit...

Bunun üzerine o kadar tehdîdkârâne bir hareket ettiği İclal korkusundan bağırıp:

- Ah abiciğim sakın öyle bir harekette bulunma.

- Ne için?

- Çünkü...

Lakırtısına devam etmeye cesaret edemeyerek sustu.

- İzzet Bey, çünkü?

- Önüne bakarak. Çünkü onu seviyorum. İclal mahcûbiyyetinden kızarmış olan yüzünü elleri arasında saklamaya çalışıyor. İzzet Bey tebessüm ediyordu.

Nihâyet İzzet Bey kardeşinin kulağına eğilip gayet yumuşak bir sesle:

Mademki seviyorsun onunla tevhül et.

İsmail Hakkı

Servet-i Fünûn, 26 Kânûn-ı Evvel 1307, sayı, 43, c, 1, s, 197-200.

3.1.2. Venedik Seması Altında

Yazan: Franc Ellenis

Bazı şehirlerin pek mütehassis insanlar üzerinde sehâir bir tes'ir icra ettiklerine ve mevcudâtı, belki size sahte fakat onlara aradıkları hakikatlere benzer bir manzara altında gösterdiklerine inanmaktan kimse beni men edemez. İşte Venedik birçokları gibi benim içinde böyle füsûnkâr oldu; bundan dolayı ona münfâil olamam. Çünkü aşkıma cazibelerini birinden istiâre ediyor gibi görünen o kadar müşâbih iki çehre arz etmekle beni aldatmadı hâlbuki bunların diğerinden o kadar mütehâlifdi ki birinde karar kıldığınızı zannettiğiniz vakit öteki daha kuvvetli oluyordu. Tam bir hafta görünmeyen bir kuvvetin oyuncağı oldum; onun bana oynadığı garip oyunda hem seyirci hem de dâimâ vazifesini şaşırmış bir oyuncağı gibi bulunurdum.

Lido'da sırtlarını denize çeviren otellerin birine yerleştirilmiştim. Orada şehir uzakta bir hayâl gibi görünür. Erken uyandım. Pencereyi açtım. Güneş henüz doğmamıştı. Daha doğrusu ince bir sis onu göstermiyordu. Önümde belli belirsiz kımıldayan su mavi ve yeşil ufak akisler bırakıyordu. Yavaş yavaş sis zâ'il oldu ve güneş görünmeden evvel Venedik aniden meydana çıktı. Hâreli bir şerit gibi ki üzerinde daha hiç bir şey görünmüyordu. Sonra pembe renkte Campanile ve hemen beyaza yakın dücceler serabı kendini gösterdi ve güneş tamamen ortaya çıktığı vakit gözlerin önünde sadeften bir şehir parlıyordu. Birkaç dakika suyun renginin ve ayna gibi parlaklığının görüldüğü bu hayâli manzarayı şehir muhâfaza etti. Bu bir serap gibi uzak ve tarâvetliydi.

Pencereden çekildim ve biraz sonra yine geldim: seher kaybolmuştu. Şimdi hakikat çizgileriyle aynen gördüğüm ve Venedik eski çehresini dokumuştum. Vâkıa parlak hava onu garip sûrette cazip yapıyordu. Onunla ben öğleyin yemek salonuna indim. Çiçekle süslenmiş ufak masalardan birine oturdum. Bir şey düşünmüyordum ve kimseye bakmıyordum. Yemek hemen bitmişti ki gözlerim önümde ki masaya mün'âtıf oldu. Orada tam karşımda iki kadın yemek yiyordu. Bana ikisi de genç göründü ve onlara bakmaktan birden bire zevk duydum. Çünkü güzeldiler. Öyle güzellik ki hassâsiyetimin şimdi yeni tevâfuk ediyordu.

Yemeğin bitmesine ve onları daha evvel görmediğime müteessif oldum. Bunlar şüphesiz iki hemşireydiler. O kadar birbirlerine benziyorlardı ki bir yaşta olmuş olsalardı onları

birden bire tefrîk etmek gayr-ı kabîl olurdu. Tuvaletleri çok farklı değildi, yüzlerinden ve tavır ve edalarından anlaşılan seciyyelerinin rengine tamamen uygun görünüyordu.

Bu iki kadını bilmem niçin garip bir sûrette şaşırdım ve kalktıkları vakit uzaklaşmalarını teessüfle seyrettim. Bu akşamda aynı yerde onları bulacak mıydım? Henüz kendi kendime itiraf etmemekle beraber bunu arzu ediyordum.

Bana böyle tes'îr eden onların müşâbehetleri miydi? Vakıa bunu akşam yemeğine geldikleri vakit fark ettim. Bir boydaydılar, zarîf kıyafetleri aynı nebâtın iki kısmı gibi mevâzîndi. Ve yürümeleri bile birbirine benziyordu. Oturdıkları vakit bakışlarından onların beni fark etmiş olduklarını anladım.

Çehreleri ve yüzlerinin çizgileri adeta birbirinden kopya edilmiş gibiydi. Sanki bir cins hendese onları birleştiriyordu. Bunlardan birinin gözlerinin derinliğinde belli olan ve bakışının etrafına leyli bir hâle koyan, belirsiz, bir gölgeyi görmeseydim, ikisinin de aynı yaşta belki 23 yaşında olduklarını söylerdim. Yemeğin sonuna doğru bu iki güzelliğin tamamen meshûrî idim ve bu müşâbehet-i mutlakaya rağmen bunlardan birini intihâp etmek benim için mümkün olduğunu anladım; hatta intihâbımı yapmıştım. İki hemşirenin büyüğünü veyahut onu gözlerime daha mütéhassis gösteren ve kalbimde yükselen bu gölgeden dolayı bana öyle görüneni intihâp etmişim.

Şimdi onlarla tanışmam lazımdı. Ne vesileyle yanlarına gitmeli? Bir otelde geçen hayat tesâdüflerle örülüdür. Bu tesâdüflerden birinin ipliğini elde etmek bana kolay gibi geldi. Bu arzu edilen iplik büyük kanal üzerindeki ufak vapur içinde uzandı ve bizi istediğimiz gibi birleştirdi.

Onların yanı başımda seyâhat ettiklerinin farkına varmamıştım. Birden bire bana bütün güneş içinde göründüler; dolaşıyorlardı ve zannettim ki benimle maârife peydâ etmek istiyorlardı. O derecedeki birkaç adım kadar yanıma geldikleri vakit onlara yer bırakmak için bâlâ ihtiyârı banket üzerine çekildim ve istemeyerek yapmış olduğum muâmeleyi nezaketten dolayı bakışlarıyla bana teşekkür ederek oturdular.

Pek müteheyyiç olarak avdet ettim bu iki kadın kimdi ki daha düne kadar mevcûdiyetlerinden bile haberdâr değilken şimdi birden bire düşüncelerimin o kadar önünde bulunuyorlardı; müteâkip günlerde onları tekrar gördüm ve kendilerine dâir öğrenebildiklerim yalnız isimleri oldu. Birbirlerini çağırırken işitti. Büyüğünün adı Sesil ve gencinin Haertenis'ti. Bunların isimleri Santa Maria della Salute'nin çoğu gibi aks-i endâz

oluyordu. Bu kadınların arasındaki endâmı tenâsübündeki müşâbehetten mâ-adâ hakikaten taaccüb-i mûcib sûrette bir seciye benzeyiş olduğuna kanâat getirdim.

Aramızda çabucak bir dostluk hâsıl oldu. Birlikte Venedik'i ziyaret ettik. Florina kahvesinde uzun saatler geçirdik. Döşeme taşları üzerinde ayaklarının çıkardığı garip ve hafif mûsiki karışıyordu. Sesi'in aksine olarak Haertenis'in çehresinde hiçbir gölge fark olunmuyordu. Sesi'in hareketleri de Haertenis'inkilerden daha irâdî fakat ondan daha az serbest görünüyor ve daha çabuk yoruluyordu. Mamâfih beni en ziyâde cezbeden gencin tam parlaklığı mı yoksa büyüğün hafifçe mahzûn sedası mıdır anlayamadım. Bazı zamanlar ikisini de tamamen karıştırdığım oldu. Diğer defalar aralarındaki farklar, beni tereddüde düşürüyordu ve bu kadar birbirine meşâbe ve aynı zamanda muhâlif olan bu iki kadından hangisinin benim üzerimde günden güne arttığını gördüğüm ve henüz iyice izâh edemediğim bir tes'îr icrâ ettiğini artık bilemez oldum.

Buna Sesi Dolavuzer'in yemeğe yalnız indiği bir gün birdenbire muttali' oldum. Bana verdiği selama öyle bir tebessüm karıştı ki onda iki gençlik tamamen birleştiler ve ben o kadar şaşırdım ki çok zamandan beri muhât olduğum hissin kuvvetini nihâyet ölçebildim. Birçok defalar benim tarafıma teveccüh eden bakışı onunda biraz şaşaladığını anlatıyor ve kalbimin en derin köşesine kadar çarpan bir nuru hâvî bulunuyordu. Yemek bitince kalkamadım ve ona doğru ilerledim. Bana Haertenis'in rahatsız olduğunu ve bugün öğleden sonra odasından çıkamayacağını söyledi. Hava güzel olduğundan birlikte Torcello'yu gezmemizi ve fikrimi teklif edecektim ki o daha evvel davrandı. Ve fikrimi anlamış gibi Duomo ve Mozaiklerini görmek ve Santa Kulesi'ne çıkmak istediğini söyledi. Oradan Venedik'in müteşekkil olduğu adacıkları üzerine tuhaf bir nezâret vardır.

Bunu gizleyemediğim tehâlûkle kabul ettim. Bir çeyrek sonra bir gondol içinde Torcello adasına doğru gidiyorduk. O vakit farkına vardım ki Sesi'in ve şimdiye kadar giydiğini gördüğümde daha koyu bir tuvaleti vardı. Monkiye'ye yaklaşan koyu mor renkteki bu esvâbını güzel çehresinin gölgelerini göstermek şöyle dursun sade fi teninin parlaklığı daha ziyâde meydana çıkıyordu. Hatta dün gözlerinin kenarında gördüğüm hafif dâire bile kaybolmuştu. Güneş onu aydınlatıyordu. Ve gündüzün sallanışı vücudunu ahenkdâr sûrette oynatıyor ve onun yumuşaklığı ve letâfetini izhâr ediyordu.

Adada çok zaman kaldık. Sanki Sesi adaya terk etmek istemiyordu. Hareket zamanını geçirtmek için bin sebep buluyordu. Çünkü gondola tekrar binmek suyun okşamasına kendini terk etmek, bu baş döndürücü sallanmaya vücudu gayr-ı kabîl-i mukâvemet bir

arzu ile saran suyun bu yumuşaklığına karşı nevmidâne çabalamak icab ediyordu. Gün yavaş yavaş batıyordu. Ve gittikçe Sesil'in neşesi de kırılıyordu. Yüzünün gölgeleri tekrar peydâ oldu ve daha kuvvetli resm olundu. Güya yaklaşan akşam benim o ana kadar görmediğim bir hakikati derk ve kabul etmeye beni icbâr ediyordu. Lâkin bu çehrenin çizgileri meydana çıkıp ta koyu renkli tuvaletin kemâlde gösterdi ki güzelliği ta'yîn ettikçe bu kadına perestiş ettiğimi hissediyordum.

Velhâsıl gondolun bizi beklediğini işaret etti. Bir lahza bana terk ettiği bu elde hafif bir titreme hissettim. Gondol sahilinden uzaklaşmıştı ve biz bir şey söylememiştik. Sükûnet o kadar tamdı ki sanki sandala çarpan su çırpıntılarına kalbimin vuruşlarına cevap verdiğini duyuyordum ve Sesil'in benimkine karşı müteheyyiç kalbini de hissediyordum.

Daha çok dayanamadım. Yanımda yarı açık duran eli bana uzanır gibi görünüyordu kapamak için elimi eline koydum. Sıkmaya cesaret edemedim.

- Sesil, diye mırıldandım.

Başı hafifçe eğilmiş ve bir hülyaya müstağrik gibi uzağa bakıyordu. İsminin telaffuzu edildiğini duyuca titredi, çehresini bana çevirdi ve birkaç lahza garip bir korku ve ıstırap hissiyle gözlerimin içine baktı.

Bu sefer bana pek kıymetli olan elini çekerek dedim ki:

- Sesil, Sesil sizi seviyorum.

Sesim tutuldu. O kımıldanmıyordu dâimâ bana bakıyor ve elini bırakıyordu. Birdenbire göz kapaklarının yavaşça eğildiğini gördüm.

- Hayır, hayır dedi.

Lâkin benim elimi sıkmama hiçbir muhâlefet göstermiyordu.

- Sesil diye tekrarladım, sizi seviyorum. Anlıyor musunuz?

Uzaktan gelir gibi bir sesle cevap verdi:

- Hayır, dostum sizin sevdiğiniz ben değilim.

- Siz değil misiniz? Diye bağırdım. Lâkin bunu hissetmiyor musunuz? Sizi gördüğüm ilk günden beri baktığım ve kendimde taşıdığım siz değil misiniz? Cevap verin, söyleyiniz.

Bu sözleri söylediğim esnada şiddetini müteellimâne hissettiğim bir azim ile yavaşça elini çekmişti. Göz kapaklarını dâimâ eğilmiş tutuyordu başı kalkmıştı bana dedi ki:

- Sizin sevdiğiniz ben değilim, hatta bu dakikada birini sevdiğinizi bile bilmiyorum. İhtimâl evet, lakin o vakit aldanıyorsunuz. Hayır, baktığınız ben değildim. Hayâlini kendinizde taşıdığınız burada değildir. Bende gördüğünüz kızım Haertenis'dir. Ben onun vâlidesiyim...

Elini tekrar almak isteyerek:

- Zannediyor musunuz ki bunu bilmiyorum. Diye haykırdım. Tekrar elini bana bıraktı. Annesi... Hakikaten dikkat etmeksizin bu fikir bana gelmişti. Bu bende gondola tekrar bindiğimiz vakit hâsıl olmuştu ve bunu pek tabii olarak kabul ettim. Daha iyisi, duyduğum heyecandan, hayat tecrübesi ve yaşla kuvvetlenmiş daha derin bir muhabbeti itimâttan nasıl Sesil'i daha az genç bildiğimden beri daha çok sevdiğimi hissettim.

Akşam çöküyor ve müphemiyeti içinde bizi sarıyordu. Yavaşça dedim ki

- Sizi sevmeme müsâade ediniz, Sesil. Gondol sükûnet içinde ilerliyordu.

Birkaç dakika sonra, yeniden Sesil'in sedasını işittim. Bu ses adeta müterennümdü ve bütün arzı rabıttan ayrılmış gibiydi.

- Dostum size böyle hitâb etmemi ister misiniz? Cevap veriniz.

Onu tekrar kollarımın içinde sıkıtiğımdan hafifçe doğruldu ve başını çevirdi;

- Hayır, hayır böyle değil, size artık söylemeyeceğim anlatamayacağım. Ve bu itirâfımızı saran karanlık içinde şimdi Sesil'in bana gölgesinin sırrını anlatmasını dinliyordum. Gençliği mesut geçmişti. Yirmi yaşında bir erkeğe tesâdüf etmiş ve onu bir sihr-i kuvvetle sevmişti. O da kendisini o kadar şiddetli ve nâgehânî bir aşk ile sevmişti. İzdivâçları dâimî bir saadet oldu. Doğan çocukları sanki bu saâdeti ibdâyen muhkimleştirdi. Vakta ki birden bire ve onu tanıdığı gibi onu sûrette en namuskâr ve en ciddi olan bu adam kendini unutuyor göründü ve sonra büsbütün terk etti. Bir akşam bir daha dönmeden gitmiş ve oda kendini artık görmemişti. Yüksek ve geniş bir kalpten çıkıyor gibi karanlıktan nebeân eden bu gizi mûsiki ve ahenk ile muhât-ı âdî hikâye, su ile sallanan gecede, kulağıma acıklı bir şarkı gibi yayıldı.

- Dinleyiniz dostum... Ne kadar acı duyduğumu anlıyor musunuz? Bu kadar aydınlığın yerine hangi gece geldi? İşte gelen buydu: hâli anlamaya çalışıyor. Kocam kendisinden çok yaşlı bir kadına tutulmuştu. O kadın benim en iyi ve yegâne dostumdu. Ben o vakit yirmi üç yaşındaydım. O otuz beşi geçmişti fakat benim kadar genç görünüyordu: şüphesiz daha tecrübeliydi. Hayatı biliyordu ve ben daha acı duymamıştım. Onu asla unutamadım. Lâkin

dinleyiniz sanki hayat bana daha acıklı yapmaktan hoşlanacağı bir telakki verecekmiş gibi şimdi bize yaklaşan erkekler, bana yalnız arz-ı iştirâk ediyorlar. Haertenis’le benim müşâhebetimden müteaccib oldunuz. Bizi dâimâ iki hemşire sanıyorlar. Çünkü onun kadar genç görünmeye ve yüzümün çirkinliğini silmeye çalışıyorum. Bu çizgiler ki bilmem niçin genç ihtiyâr bütün erkekleri bana doğru çekiyor. Öte tarafta Haertenis’in gençliği anlaşılamayacak surette yalnız kalır.

Biraz durdu ve hemen işitilmeyecek kadar hafif bir sesle itmâm etti:

- Siz bunu anlayamazsınız. Bu ne zalimâne şeydir. Hayat beni takip ediyor. Beni eziyor. Ben sevilme istemiyorum. Onun için kızım için öyle bir ezâ çekiyorum ki sahte bir neşe göstermek mecburiyetindeyim. Ah, bir mucize-i kabîlinden olarak onlara daha genç görünmeye, ona biraz kendi yaşımdan vermeye muktedir olabilirim...

Onu kendime doğru çekerek bir heyecan-ı sevda-kârâne ile bağırırdı:

- Lâkin siz hakikaten gençsiniz.

Beni öyle bir şiddetle itti ki birdenbire dondum kaldım. Bundan sonra aramızda bir sükût hakim oldu. Benim yanımda, dimdik duran Sesil sanki şimdiden geceye ait gibi bir tavır almıştı. Yalnız bilmediğim hangi uzak ve âli-i ziyâ ile münevver çehresini görüyordum. Böylece akşamüstü bütün aydınlık kaybolduğu vakit fevkalhadd lâtif güllerin en ilahi nura müstâğrik gibi parladıkları görünüyordu karaya çıktık. Otele kadar Sesil’e refâkat ettim ve orada hiç kelime ilave etmeden bana elini uzattı. Elini öptüm ve merdivende kaybolduğunu gördüm.

O akşam beyhûde bekledim: ertesi gün ufak masayı yeni çehreler tarafından işgal edilmiş gördüm. Anne ve kızın oteli terk etmiş olduklarını öğrendim. Bir kaç gün daha onları Venedik sokaklarında aradım; sonra me’yûs olarak bu sehîr-ı şehri bende terk ettim.

Oraya dönmeden on iki sene geçirdim. Birçok defalar Venedik’e gitmek ihtiyâcını duydum. Sesil’in hatırasını unutmamıştım. Son bahara doğru yazın meşbu’ havası daha hafifleştiği ve yaprakların ince sarı renklerinde bir ilkbahar manzarası yüz gösterdiği vakit kaybettiğim çehreye değilse bile derinden hissettiğim bir heyecânın canlı aksine kavuşacağımdan emin olduğum bu şehre doğru bilmem hangi ses beni çağırıyordu. Bir eylül günü eskisi gibi Lido’ya çıktım. Vaktiyle Sesil’e rast gelmiş olduğum otele indim. Muvasâlatımın ertesi günü rıhtım burnun da geziniyor ve sabahın pembe Venedik’ini

seyrediyordum ki bir vapur yanaştı. Rıhtıma çıkan yolculara gayr-ı ihtiyârî sûrette bakarken hatırımdan hiç çıkmamış bir çehre birdenbire önümde zuhûr etti.

Kendimi tutamayarak.

- Sesil! Diye haykırdım. O da beni tanıdı. Ona doğru fırladım ve elini öperek on iki seneden beri dudaklarımda kalan bu sevimli ismi tekrarladım. Genç kadın bana tesâdüften müteaccib göründü:

Aldanıyorsunuz ben Sesil değilim. Annem öleli üç sene oluyor. Ben evlendim. Çok ihtiyarlamışım değil mi? Sonra Venedik'e tanıştığımızdan beri hiç bu şehre gelip gelmediğimi sordu ve ilave etti:

- Biz her sene geldik annem sizi unutmamıştı. Sık sık sizden bahsederdi ve sizi tekrar görmek istedi. Bende sizi daha iyi tanımak isterdim. Annem hasta oldu ve bir sebep olmaksızın seneden seneye düştü. Hiç kimse hastalığının ne olduğunu anlayamadı; kendisi de bilmiyor gibiydi tedavi oldu. Gençliğini o kadar iyi muhâfaza etmiş ti ki bazen bende ancak birkaç yaş büyük bir hemşirem olduğunu zannederlerdi. Hâlbuki iki sene zayıf ve dermansızlık onu harap etti. Sonraları o kadar değişmişti ki görseniz tanıyamazdınız. Adeta kendinin gölgesi olmuştu. Bir de kendisini bitiren bu hastalığa karşı hiçbir şey yapamadı. Onun ölümünden sonra pek yalnız kaldım. Evet, kaybettiğim hakiki bir hemşireydi. İki sene sonra evlendim. Zevce mi size takdim edeceğim çocuklarımı göreceksiniz.

İ. H. Âlişanzâde

İçtihat, 1 Ağustos 1928, sayı, 257, c, 23, s, 4875-4878.

3.2. ŞİİR

3.2.1. Arabada

Eliniz, ah o nerm ü hâr ve beyaz
Bir güvercin kadar latif eliniz,
Titreyen ellerimde mest ve mutîa...
Ve mutantan cemâliniz, feyyaz
Bir sabâhatle pür-i vakar ve vecîz
Piş-i çeşmimde bir hayâl-i bedî'
Yaratırken, diyordum: ey rû'ya!
Ebediyyen sabaha kalb olma...
Bakınız sevgilim, tabîatta
Bize artık mukadder, ağlamıyor,
Toplamış bir güne bahârânı.
Bizde peygûle-i muhabbette
Böyle nûşîn-i emel, nezîh ve sabur,
Bırakıp bu cihân-ı hicrânı
Eliniz hep elimde, yükselelim
Başka âlemlere çıkıp gidelim.

İ. H. A.

Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmuası, 20 Temmuz 1918, sayı, 77, c, 4, s, 876.

3.2.2. Mefkûre (L'idéal)

Faydasız bir asrın sakat mahsûlleri,
Şu resim güzellikleri,
Şu pabuçlu ayaklar, şu zilli parmaklar,
Benimki gibi bir kalbi asla memnûn edemeyeceklerdir.
Hastahâne güzellerinin cıvıldaayan sürüsünü
Kansızlar şairi Gavarni'ye bırakıyorum,
Çünkü bu soluk güller arasında,
Benim kırmızı mefkûreme benzeyen bir çiçek bulamıyorum.
Uçurum gibi derin bu kalbe lâzım olan,
Sizseniz Lady Macbeth ey cinayete kâdir rûh,
Cenub rüzgârları ikliminde açılan Eschyle'in hülyası
Yahut sensin, büyük gece, Michel- Ange'in kızı
Ki Titan'ların ağızlarına göre hazırlanmış cazibelerini,
Garip bir vaziyette, müsterihâne büküyorsun!

Charles Baudelaire'den Çeviri

Âlişanzâde İsmail Hakkı

İçtihat, 15 Haziran 1927, sayı, 230, c, 22, s, 4398.

3.2.3. İnsan ve Deniz (L' Homme et La Mer)

Hür insan, sen daima denizi aşkla seveceksin
Deniz senin âyinendir, onun dalgasının
Na- mütenâhi yuvarlanışında sen rûhunu seyredersin
Senin fikrin de daha az derin girdâb değildir.
Sen hayâlinin sînesine dalmaktan hoşlanırsın;
Gözlerinle, kollarınla onu kucaklarsın ve kalbin
Bu yenilmez ve vahşi iniltinin şamatasıyla
Bazen kendi şekvâsını unuttur.
İkiniz de muzlim ve ketumsunuz:
Ey insan, senin girdâblarının ka' rını kimse ölçmedi;
Ey deniz, kimse senin gizli zenginliklerini bilmez,
Sırlarınızı saklamakta o kadar kıskançsınız!
Bununla beraber işte sayısız asırlardan beri
Merhametsiz ve vicdan azabı duymaksızın çarpışıyorsunuz
Ölümü ve kîtâli o kadar seviyorsunuz
Ey ezelf mübârizler, ey bî- aman kardaşlar!

Charles Baudelaire'den Çeviri

Âlişanzâde İsmail Hakkı

İçtihat, 15 Haziran 1927, sayı, 230, c, 22, s, 4397.

3.2.3. Şâir

Düşünür mâili teessürdür
Şâirin sevdiği tefekkürdür
Kalbi ezhâr-ı gamla maâlîdir
Bir melâlet ki pür-maâlîdir
Bir sebâbet ki mâili hüsrân
Bir karanlık ki ka'r-ı pâyândır.
Bir emel ki bugün hayâl olmuş
Azim sâha-i zevâl olmuş
Gizli bir derde müptelâdır âh
Derd ki ölmeyen fakat âgâh
Şâire sormak melâletini
Açmayan sine-i meşakkatini
Her gönül bu hevâyı anlayamaz
Giryevâr bir safâyı anlayamaz
Asumân-ı hayâletinde onun
Haddi yoktur sehâb-ı bârânın
Derdi meçhûl... Matemî düş
Bir çocuktur seâ-yı der-âguş
Tabî yağmurlu bir sema gibidir.
Sâbihâtı onun sehâibidir.
Tali' âşinâ-yı ebr-i siyâh
Bahtı dem'-i melâl ile pürdür
Nefhâsı matem-i tehassürdür
Bu yerin bir zâiridir

Bi-emel hasta bir misafiridir
Hazân ile sâkitâne sâirdir
Ona merak ve hayat hep birdir
Hâl-i mağmûnuna terehhüm edin
Okşayıp refk ile tebessüm edin
Kimsesiz, çaresiz, bekâsızdır
Açın yarası devâsızdır
Bir sipihr-i elemde uyandır
Gönlü kabır-i zâre nâlândır.
İnşirâh-ı cenâb nedir bilmez
Kâh bir kuş görür teellüm eder
Kâh bir peyk ile tekellüm eder
Bir bulut, bir zevk ufak bir dal
Garba doğru uçan sehâbe-i âl
Bülbülün nağmesiyle gülben
Bir soluk çehre ki geçer gülerek
Şâiri mübtelâ-yı hasret eder
Zevkdâr-ı sükûn ve uzlet eder
Şâirin rûhu erdemli bir çiçek gibidir.

İsmail Hakkı

Mektep, 7 Nisan 1310, sayı, 8, c, 3, s, 340-341.

3.3. TÜRK EDEBİYATI

3.3.1. Türkmenlerin Şiiri ve Mahdumkulu Dîvânı

Mekteb'in her nüshasında Türklüğe ve Osmanlılığa müteallik eser bulundurmamız için vukû' bulan ihtârât hayır-hâhâneye mukabeleten bu günden itibaren eski Türk tavâifine müteallik eser dercetmeye ve bunların hareket-i zekailerini gösterecek durûb-ı emsâllerini, şarkılarını eski manzûmelerini taharri ile dest-res olabileceklerimizi peyderpey enzâr-ı kari'nın kirâme ve vuzia karar verdik. Bu nüshada dîvânından bazı müstehhircât-ı arz edilen Türkmen şu'ârâsından Mahdumkulu, Türkmenlerin en büyük şâiridir. Mamâfih Dîvân şâirinin şöreti hilâfında olarak pek nadirdir. Kendisi; Nakşibendi tarikatından olup geçen asrın yarısından evvel ber hayattı...

Küçüklüğünden beri şiir ve mûsikiyi sever ve saz çalardı. Ekseri gezdiği mahaller Maverâünnehir ve İran'ın şimâl taraflarıdır. Binâenaleyh eş'ârı bu cihetlerde pek makbul ve muhteremdir. Şiiri kendisinin mezhep sünni tarafdârı olduğunu göstermektedir. Bu husûstaki taassubu pek ziyâdeymiş. Manzûmâtı umûmiyyeti itibariyle Kırgızlar indinde pek büyük bir şâir tanınan Hoca Ahmet Yesevi'ye benzetilebilir. Mahdumkulu Türkmenlerin iddialarına göre mektep görmemiştir. Hâlbuki Türkmenler hakkında tettebbuâtta bulunan ve Mahdumkulu Dîvânı'nda ancak bir nüsha olarak elde edilebilip Almanca'ya tercüme edilen Macarlı Muallim Fazıl Mösyö Vamprie bunun rivâyet-i mahalli hilâfında olarak mektep görmüş olduğunu lâkin ma'lûmâtı mahdûr bulunduğunu iddia eder.

Manzûmâtının hemen dâimâ dünyanın fânîliğine, ahiretin insan için mesken-i hakiki olduğunu, kibir ve azamet gibi hasâil mazmûmenin bâlâhire ashâbını dûçâr-ı akıbet edeceğini bildirir. Sirkat, zina ve katlden içtinâbı, hüsn-i sireti ve fazîlet-i ahlâkîye tavsiye eder. Saî ve gayreti insanın kendi el emeğiyle kazanıp imrâr-ı ömür etmesinden lezîz bir şey olamayacağını tekrar eyler. Mamâfih hayâli bazı tasavvurâtı da nadir değildir. Türkmenlerin Mahdumkulu eş'ârını seve seve okurlar. Dîvânın mündericâtı meyânında bazı kahramanları Sina yolunda yazılmış ibyâta tesâdüf edilir ki bunlarda cengâverler için evvel-i emirde metânet, merhamet, cesaret lazım olduğunun lüzumu gösterilmiştir.

Mahdumkulu Dîvânından

1

Gönül ay der halktan kalıp

Girsem dağlar taşlar bile

Yaz kamunı yâda salıp

Yüzüm yüsemler yaşlar bile

Her kim görse bir pîşede

Menem gönlüm endişede

Köhler içre köşede

Otursam ağaçlar bile

Kara dünya al içinde¹

AdMirzâ hayâl içinde

Cihan kıl ü kal içinde

Her kim yüz telaşlar bile

Allah'ın ıskında mestler

Düş gelmez birmez destler²

Gönül ferver³ urur dostlar

Devrimiz yüz ilaçlar bile

Bî-kâr koyma ömür sıhhati

Unutuyorsun oymuş bahtını

Dua kılıp seher vakti

Naliş kılsam kuşlar bile

Mahdumkulu tevfik alsam

¹ Al: hayli, yalan demektir.

² Dest birmek: daha Türkçesi “el birmek” ki yardım ve muavenet etmek manasındadır.

³ Pervaz urmak manasındadır.

Biraz tafsem kulluk kılsam

Yürek ay der yoldaş bulsam

Dem çeken dervişler bile

Tercümesi¹

Kalp der ki halktan ayrılıp

Dağlar taşlar içine girsem

Yaptıklarımı hatıra getirip yüzümü yaşlarla yıkasam

Kimi tefekkürde görse

Benim kalbimde mukadder olur

Yalnız başıma dağlarda

Köşene ağaçlarla beraber otursam

Kara dünya yalanla dolu

Adam oğlu hayâl içinde

Cihan gürültü içinde herkes yüz telaş içinde

Allah'ın rızası için

Hiçbir kimse diğerine muavenet etmiyor

Dostlar benim kalbim çarpıyor

Yüzlerce ilaca sükûn bulmaz

Ömrünü lüzumsuz yere geçirme

Bahtına sazını unutma

Seher vakti dua edip

Kuşlarla beraber nâliş etsem

Mahdumkulu Tevfik alsam

Biraz ibadet etsem kulluk etsem

Kalbim der ki yoldaş olsam

¹ Tercümenin tamamen ve harfen olmadığını bilirim eldeki vesaitin adem-i mükemmeliyeti bu nakâyısı mazur gösterir ümidindeyim.

Dem çeken dervişler ile.

2

Bed olsam meydan kalur ermânlı ¹

Hak ışıķına at sal meydan bolluksa²

Er ölcek hengâm kalur devranlu

Vaktini hoş geçir devran boluksa

Kaç yiğidinin atı çemen bolluksa

İşte dürüst gelmez gönlünün çînine

Yalan zehri bulup yayulur tene

Yiğit kırar ıyâl yemân bolluksa

Yüz namerd yerini tutmaz bir merdin

Mert çeker taassubun ilinin yurdunun

Mahdumkulu öğüt birkin³ imdi söz bilen

İşitmekden bolmaz gören göz bilen

Namerd özün gizler mihmân boluksa

Tercümesi

Meydan fena ise arzu yerine gelmez

Eğer meydan çoksa hak aşķına dolaş

İnsan ölür devrân kalır

Bir felaket görse kalbini ferah tut

Garibin bulunduğ u yerde çay kurur

Kahramanın bittiğ i yerde çimen biter

Kalbinin istediğ i arzu her vakit icrâ olunmaz

Dudağ ını ısı rıp karısına âh çeker

¹ Ermanlı: arzu.

² Bolluksa: çoksa.

³ Birkin: veren.

Yalan zehri vücuduna yayılır
İyâli fena olan yiğit çabuk ihtiyarlar
Yüz namert bir merdin yerini tutmaz
Kendi yurdunun işini mert görür
Mahdumkulu sen söz bilersen bize nasihât ver
İşitmekle gören göz bir olmaz
Mert olan misafirini güler yüzle karşılar
Namert olan misafiri çok olduğu vakit saklanır.

İsmail Hakkı

Mektep, 19 Mayıs 1310, sayı, 11, c, 3, s, 484-487.

3.4. ÇAĞATAY EDEBİYATI

3.4.1. Mîr Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu'ârâsı (1)

Hicret-i nebeviyyenin dokuzuncu asrı evâhîrine doğru zuhûr eden Çağatay ve Acem şu'ârâsının en meşhûrlarından olan Nizameddin Mîr Ali Şîr Nevâî, Timur ahfâdından Hüseyin bin Gıyaseddin Mansur bin Baykara'nın zaman-ı saltanatında yani onuncu asr-ı hicri evâilinde yetişmiştir.

Dâire-i hükümeti Horasan, Belh, Tebristan, Kandehâr, Sistan ve Mazenderân memâlikine kadar¹ şâmil olan bu hükümdâr, bizzât bir edip kadr-dân olmak münasebetiyle İran ve Turan'da bulunan bilcümle ulemâ meşhûriyeti ve şu'ârâ ve san'atkârânı celb ederek müstağrik-i eltâf ve en'âmi ederci. Zaten bu devr-i tarih şarkta zevk-i edebînin fart-ı tevsi'yle mümtâz olduğu gibi evvel-i esnada Horasan'da icrâ-yı hükümet eden hanlar sanayi ve maârifî teşvik ve tergîp için ibzâl ettikleri himem-i mütevâliye cihetiyle sezâvar tahsîn ve şâbâştır ve o asır ki Ali Şîr'ler, Câmîler, Abdurrezzak'lar, Mirhand'lar, Handmir'ler, Devletşâh'lar gibi dehâit-ı şu'ârâ ve edibâ ile münevver ve müzeyyendir bittabi tarih-i edebiyat şarkta bir mevki-i refîa ve bülent-i ihrâz yine şâyestedir.

Ali Şîr 844 sene-i hicriyesinde Herat'da ve ba-husûs Timuru'un oğlu Mirzâ Ömer Şeyh'in hizmetinde bulunurdu. Pederi Gencine-i Bahadır² Timur'un hafîdi Miran Şâh'ın oğlu ve Semerkant hâkimi Ebu Said'in mukarrabinindendi³. Devletşâh'ın⁴ rivâyetine nazaran Gencine-i Bahadır Timurzâde Şâh Rûh'un oğlu Horasan hâkimi Sultan Ebu'l Kasım Babür'ün en büyük me'mûrlarındandı. Ali Şîr'in vâlîde tarafından ceddi Mir Ebu Said Çin dahi Sultan Hüseyin'in ceddi Baykara Mirzâ'nın başlıca emirlerinden biriydi. Ali Şîr esnâ-yı tafvîliyyetinde Sultan Hüseyin ile beraber bir mektebde okumuş ve birlikte tahsil görmüştü. Bu iki çocuk hîn-i sabâvetlerinde akd-i peyvend meveddet ile birbirlerine ilelebet unutmamak için ahd ve mişâk etmişler ve sözlerinde sadık kalmıştı.

¹ Nuhbetü'l Tevârih.

² Nuhbetü'l Tevârih, Tezkiretü'l Hattatin.

³ Tuhfe-i Sami: Müellif Şah İsmailzâde Sam Mirzâ.

⁴ Sefinetü'l Şu'ârâ, Süleyman Fehimin Tezkiretü'ş Şu'ârâsı.

850 tarihinde Şâhruh'un vefatı üzerine Ali Şîr'in pederi¹ diğer bazı aileler ile beraber Horasan'dan Irak'a hicret etti. Gecenin birinde kârbânları nasaf eliyle doğru bir mahalle-i resîde oldu ki orada Mevlânâ Şerifeddin Yezdi² ikamet ediyordu.

O esnada henüz altı yaşında bulunan Ali Şîr kârbânda ki diğer çocuklarla beraber şeyhin i'tizâlgâhına girdi. Bu pir sâl-hürde bir köşede oturup mu'tadın fevkinde zuhûr eden bu gürültülerin nereden geldiğine bakmaktaydı. Enzârı küçük Ali Şîr'e mün'atıf olunca yanına çağırarak ona mektebe gidip gitmediğini sordu. Çocuk elbette efendim diye cevap verdi. Mademki benim çağırdığım vakit sen geldin bende senin için bir Fatiha okuyayım dedi o sırada Gencine Bahadır ile yol arkadaşları da arz-ı ihtizâmât için şeyhin huzuruna geldiler. Ali Şîr mâdâm-el- hayât bu münzevi ve dünyaperver pirin ilhâm ettiği hissiyât-ı hürmet ve reâyeti asla unutmadığını ilave eder.

Mevlânâ Şerifeddin'in kaside birde şerhiyle esmâ-i ilahiyeye dâir bir risalesi ve Zafernâme'si³ ile muammâya dair bir dîvânı vardır.⁴

Gencine Bahadır bizzat hâiz-i nisâb fazl-ı irfan olduğu cihetle kıymetşinâs ilim ve marifet ederdi. Binâenaleyh oğlunun⁵ hüsn-i teallim ve terbiyesine çok ihtimâm etti ve bu bâbda hiç bir şey dirağ etmedi.

Ali Şîr'in edebiyata olan incizâb ve temâyül-i fitrîyesi bu arzuyu pederin sür'at-ı husûlunu temin etti.

Ali Şîr genç yaşındayken Sultan Ebu'l Kasım Babür'ün nezdine ta'yîn edildi ve evvelce pederin işgâl ettiği mevkiye me'mûr oldu. Kendisi hakkında pek ziyâde ibzâl-i muhabbet eden ve oğlum hitâbıyla bu muhabbetinin derecesine pâyân olmadığını gösteren bu hükümdâr genç şâirin edebiyat-ı Türkiyye ve Fârisîdeki⁶ tecrübelerini teşvik ve muvaffakiyetlerini takdîr ve tahsîn ederdi velhâsıl ona karşı büsbütün husûsi bir emel-i hayır-hâhânede bulunurdu⁷. Bundan mâ-adâ Ali Şîr Sultan Babür'ün vezîr-i sâbıkı

¹ Mecâlis'ün Nefâis.

² Şah Ruh'a dair meşâhir müsteşikinde Katermer'in yazdığı hatırat-ı meşhûrede bu tarihşinas marûfun "Tefit-yezid" isminde bir kusbeye ikâmet ettiği muharrirdir.

³ Bu eser Petits de la Croix tarafından Timur Bey tarihi namıyla Fransızcaya tercüme olunmuştur.

⁴ Mösyö Garsin Donasi'nın Teşrinsâni ve Kanunevvel 1847 tarihli Journal Azyatin'deki makalesine müracaat buyrulur.

⁵ Silvestr Dusage'nin Mémoires sur Les antiquités de la Perse'ne.

⁶ Mecâlis'de muharrir olduğu üzere Ali Şîr fen aruzu birçok âsâr-ı mutebere müellifi olan Derviş Mansur Sebzevari'den tedris etmiştir.

⁷ Mémoires sur Les antiquités de la Perse.

Mevlânâ Muammai'nin¹ irşâd şâirânesiyle Türk ve Acem şu'ârâsı miyânında daha o zaman başlıca bir mevkî işgal etmiş ve “zü'l- lisâneyn” ünvanına mazhar olmuştu.²

Babür'ün 861 tarihinde³ Meşhed'e irtihâli üzerine yine onyedî yaşında bulunan Ali Şîr bu şehirde ikametle ulûm-ı ilahiyye ve diniyenin mütâlâa ve tahsiline hâsır-ı nefis etmek arzusundadır.

Mecâlis'ün Nefâis'nde Sultan Babür elim gaybûbetiyle mükedder olarak şehirde emrâr-ı avân ettiği vakit, şâir meşhûr Horasan'ı Şeyh Kemal türbeti ile nasıl peydâ-yı maârifeye ettiğini yazar. Hafız Şîrazi'nin mukallid ve perestîşkârı olan bu şâirle ilk mülâkatı bir kurban bayramında vukû' bulur o esnada şehre her taraftan birçok zâirler tehâcüm ile minelkâdim adet olduğu üzere beldenin en meşhûr ulemâ ve mu'tekifinini ziyâret sırasında bir takım eşhâs dahi Ali Şîr'in sakin olduğu hücreye dâhil olur. Dîvârlarda muharir olan hutûti kırâat arasında beyinlerinde bir mübâhese zuhûr eder. Nihâyet zâirlerden birinin itâ ettiği izâhatden umûma kanaât ve sükûnet gelir. Lâkin bu esnada Ali Şîr'de reyini söyler ve içlerinden bir diğeri işitince bu sûret-i ahir tefsiri meydana sürerek yeniden münakaşât ve mübaheşâtı tecdîd eder: hûlâsa Ali Şîr cümleinin mazhar-ı takdiri olacak sûretinde fikrini basit ve temhîd ettiğinden sonra Şeyh Kemal Terbeti'ye -çünkü ibda-i izâhât ile mütecessisini ikna eden o imiş.- de kendine celb eder. İşte bu iki şâirin mühren bekâ-pezir olan hissiyât-ı meveddet ve muhabbetleri bu sûretle ibtida etmiştir.

Kezâ yine bu şehirde ve aynı zamandaydı ki Ali Şîr şâir-i şehir hatât Mahir ve Zeyd ve Zineb isminde ki mesnû-yı sahibi Hoca Mahmud Hızır Şah Esterabad ile kesb-i münâsebet ve irtibât etti. Biraz zaman sonra Ali Şîr tekrar Herat⁴ beldesine avdet eyledi ve Horasan'ın hükümdâr-ı cedidi Sultan Ebu Said'in hizmetine dâhil oldu.⁵ İşte burada Ebu Said tarafından kendi devre-i hükümetinin tarihini yazmak üzere⁶ Herat'a celb edilmiş olan Mevlânâ Abdussamet Bedahşi'ye tesâdüf ile mısralarının birindeki noksan-ı vezini irâi ederek müellifinin hâb ve muvâlâtını kazanmıştı lakin Ali Şîr Sultan Ebu Said nezdinde ümit ettiği müesser iltifât ve nevâzişi bulamayınca Horasan'ı terk ile

¹ İleride kendisinden bahs olunacaktır.

² Sefinet'ül Şu'ârâ.

³ Nuhbet'ül Tevârih d'Herblot'un Kütüphâne-i Şarkıyyesi.

⁴ Beyne'l Avam Herat tesmiye olunan şehrin asıl ismi Her'dir mamâfih gerek Ali Şîr ve gerek Mirhand kendi kendi eserlerinde birinci sureti istiâmâl etmişlerdir. Tezkiret'ül Hattatin.

⁵ Mirhand, Rızatü's Sefa.

⁶ Mecâlis'ün Nefâis.

Maveraünnehir'e azimeti tasmîm etti.¹ Bu seyâhatta Ahmed Hacı Bey Vefai kendisine refâkat etmişti.

Bu zât Ebu Said'in cülûsundan bir ve hâkimlik² vazifesiyle mükellef edilmişti. Bu defada me'mûren Semerkand'a gönderildi.

Ali Şîr Maverâünnehir'in pâ-yi tahtına muvâsalatı müteâkip hâkim maâruf Ebul-Leysi'nin ihfâdından ve beldenin müteneffizânından Hoca Celaleddin Fazlullah Ebul-Leysi'nin medresesine nâzil oldu.

Hocanın asıl fıkıhta o derece mahâreti varmış ki Ali Şîr'in kavline göre muâsırını kendisini İbn-i Habib'e muâdil tutarlarmış. Ali Şîr iki sene kadar bu fazl-ı muhteremin nezdinde bulunur ve yine bu sırada fenni aruzda yed-i tûlası olup eş'âr-ı muteberesi bulunan Mevlânâ Yusuf Bediyi Endcanı ile maârife peydâ eder.

Semerkand'a çekilerek tahsîl-i kavâid fezâil-i ulûm-i nakliyye ve Maverâünnehir hâkimleri Ahmed Hacı Bey'in ve Emir Derviş Mahmud Tarhan'ın müdâvim bizim sohbetleri olarak refik sabâveti Ebul Gazi Sultan Hüseyin Bahadır Han'ın cülûsuna kadar bu şehirde ikâmet etti.

Sultan Ebu Said vefatını müteâkip vârisi taht-ı timurî olan bu hanzâde Herat üzerine yürüdü ve 873 senesi ramazanının üçüncü Cuma günü şehri zabtetti. Bu haber Semerkand'a vâsıl olur olmaz Ebu Said'in oğlu Mirzâ Sultan Ahmed büyük bir ordu ile Amu'ya kezâr etti ve ihtiyâten yanında Ali Şîr'i de beraber bulundurdu. Lakin Sultan Hüseyin'in muzafferiyeti, Ebu Said'in ikinci mahdûmu Sultan Mahmut'un hezimet ve Sultan Hüseyin'in Herat'a muzafferan duhûlü haberi intişâr edince iki birâder Horasan'ın Esterabad'ından feragât ettiler³ ve Ali Şîr Sultan Ahmed'in Ardu kâhını terk ederek Ahmed Hacı Bey'in den Herat'a azimet için müsade talep etti, yola çıkardı.

Tuhfe-i Sami'ye göre Sultan Hüseyin pâ-yi tahta duhûl ettiği gün Ahmed Hacı Bey'e bir Tatar gönderip Ali Şîr'in kendi yanına gönderilmesini emir eyler. Hükümdâr-ı cedîdin arzusuna teb'an bu zât da emir Ali Şîr'i Herat'a azam etmek istersede onun masârif-i

¹ Mirhand.

² Sultan Mülk Keşagârı'nın mahdûmu olan Ahmed Hacı Bey Herat'ta talim ve terbiye edilmişti. Bu şehrin hâkimi olduktan sonra aynı memuriyetle Semerkand'a gönderildi ya da İmâret ve daha sonra Niyabât ve Vezaret rütbelerine kadar terfi etti. Mecâlis'ün Nefâis. Babürnâme'de mestûr olduğuna göre Ahmed Hacı Bey'in Sultan Hüseyin'in cülûsundan sonra tekrar Herat'a avdet etmiştir.

³ Mirhand.

râhiyeyi ihtiyâr edecek derecede kâfi parası bulunmasından dolayı yol masraflarını kendisi edâ ile maiyetine refikler tayin eder.¹

Ali Şîr'in Herat'a muvâsalatı 873 senesi bayramına müsâdiftir.

Bilcümle ekâbir Dîvânıyla beraber istikbâline çıkan hükümdârın pek ziyâde mazhâr-ı iltifât ve taltifâtı oldu ve bayram münasebetiyle takdim ettiği kaside-i hilâliyyesi sultanın ve fart-i mahzûziyetini müeddî oldu.²

Ali Şîr'e dâir serd ve mütâlaat eden muhtelif müelliflerin kavlince ibtidâ-yi saltanatında hükümdâr kendisine onu mühürdâr tayin etti.³ Her ne kadar bunun tarihi sûret-i mütâlakada irâi edilmişse de Ali Şîr'in Herat'a tarih-i duhûlundan uzak olması muhtemeldir. Hükümdârının bu derece hürmet ve reayâtına nâiliyetle şadgâm olan ve dâimâ bu his-i muhabbetin devam ve bekâsını arzu eden Ali Şîr bir hayli zaman mühürdârlık vazifesini ifâ ettiğinden sonra kendisinin bu me'mûriyetten afvını verene Emir Nizameddin Şeyh Ahmet Sehili'nin ta'yînini istirhâm eder. Sultan onun bu arzusuna muvaffakiyetle yanında yalnız bir dost sıfatıyla alıkoyar.

Ertesi 784 salında Sultan Hüseyin Meşhed'e azimet etti. Esna-yı seyâhatinde Herat'da bazı karışıklıklar vukû'asını istimâ edince teskini için Ali Şîr'i iâzam etti. Ali Şîr az zaman zarfında esas intizâm-ı mülkü takviye ettikten sonra 875 Safer'inde Sultan Hüseyin ile beraber Baysungur'un hâfidi Mahmud Yadigâr üzerine yürüyüp bu hanzâdeyi kendi eliyle tevkîf ve hükümdârına teslim etti.

Bu vakiadan sonra Balad, Horasan büsbütün Sultan Hüseyin'in sûret geçti.

Mirhand'da muharrir olduğu üzere sultanın arzusu refik-i tufûliyyetini en büyük makamâte ilâ ve terfî etmek olduğundan 876 salının Şaban'ında Ali Şîr'e rütbe-i imârette bulunan Ali Şîr veli nimetinin bu lütûf ve ihsânından mucânebet maksadıyla bin türlü...

(Mâ-ba'di var.)

İsmail Hakkı

Mektep, 30 Kânûn-ı Evvel 1309, sayı,1, c, 3, s, 20-24.

¹ Sefinet'üş Şu'ârâ.

² Mirhand.

³ Babürnâmede: "der evail mühürdâr bûda" diye musârihtir.

3.4.2. Mîr Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu'ârâsı (2)

... mazeret âmiz delâil serd ederek ez-cümle kendisinin emir olduğu bu zamanda hükümdârına bütün emirlerden daha karîb bulunduğunu ve hâlbuki emr-i ekseritle olduğu cihetle şayet kendiside bu müsenidi ihrâz edecek olsa Arlat ve Barlas'lar gibi diğer emirânin kendisine kadim cihetiyle tevaffuk edeceklerini binâenaleyh irtika yerine makamı tenezzül etmiş olacağını beyan edilsede hükümdâr bu edilleye havale-i sem'i itibar etmeyip yalnız Emir Muzafferüddin Barlas'ın kendisine tefevvuk edebileceğini mutazâmmın bir ferman tanzim ettirerek Mansıb İmarat Âlî Merâtib Dîvânı-ı Âlî'yi uhdesine tevciye ve ona "cübbe-i tâlâ dövizi" tesmiye olunan sırmalı hil'at ile me'mûriyet cedidesinin nişâne-i mümeyyizesi olan külâh-ı nevrûzî irsâl etti¹. Bu derece lâtif hükümdâriye mukarenetinden sonra herkes dîvânı hükümrâniye arz olunacak muharerâta onun kâffe-i emîrâdan evvel ve hepsinin fevkinde vaz'ı imza edeceğini zannettiler. Binâenaleyh müneccimler tarafından arâi olunan münâsip saatte kendisi lâcelal imza takdim edilen ilk kâğıda vaz' ettiği mührün onun altına bir diğerinin daha vaz'i kabul olmayacak sûrette aşağı olduğunu görünce bittab' fevkalhadd müteaccib ve mütehayyir oldular. Bu hareket-i tevazu' âmenin nazar-ı takdîr ve teveccühünü celbetti ve Ali Şîr'in makamını o derece şereflendirdi ki ba'de-mâ herkes ancak oraya mühürlerini vaz' etmek arzusunda bulundu. Şeref-ül mekân bi-limekân.

Mevlânâ Atâullah- razı bu münasebetle tarih-i atiyi irâd etmiştir.

میر فلک جناب عایشیر کز شرف

عاجز بودز درک کمالات او خرد

دیوان نشست اخر شعبان بدادو عادل

از لطف شاه عالی والحق چنین سزد

¹ Handmir Mir'de Habib'el Seyr sayfa 282 şahın taltif ve tergib maksadıyla Mahmud Hüseyin Mirzâ'ya irsal eylediği hil'atden "Bahliat dövizi ve kemer hançer mers' zib ve zinet bahşide" diye bahsedilmiştir. Cübbe-i talâ dövizi hâlâ Acemistan'da Kaçar Hanedanı meyânında müsteâmildir ve görklü bir libâs-ı muhteşemden ibarettir ki üstü kaşmir şalından mamul ve kenarları sırma işlemelerle muhattardır. Bu hil'at yalnız ekâbir memuruna itâ olunur. Külâh-ı nevrûz ise beyaz bir sarığı itlâk olunur ki nevrûz mübarek günü hâzur-ı şahâneye, arz-ı tebrik zammında, gidilirken iksâ olunur. A.Pichon Journal Asiatique.

چون مهرزد بدولت سلطان روزگار

تاریخ شد همکینه عایشیر مهرزد

Ali Şîr'in imareti hükümete revnâk-ı cedîd bahş ve her cehte hüsn-i tertîp ve intizâm itâ etti.

Ali Şîr, Mecâlisi'nde rûhiye¹ müdüresinin muallimi Mevlânâ Birhaneddin'in bu münasebetle tanzîm ettiği bir manzûme-i tarihiyyesinden² bahsederken kendisi hakkında pek ziyâde temdhâtı hâvî olduğunu beyân ederek bunun kâffesini nakli yerine yalnız şu mısrasını irâd eder.

تاریخش این بودکه عالی شیر مهرزد

شایان دقتدرکه اون سنه صکره

Derviş Ali dahi bu mertebeye terfi olundukta şâir bu tarihini unutmayarak yalnız ismini tebdîl ile bu emir-i cedîd için dahi tatbik etmiştir.

تاریخش این بودکه درویش عالی مهرزد

Filhakika ikinci ismi de Fazlı olan “د” ve “و” harfinin kıymeti on adedine balığdır ki bu da onun tarih-i ta'yîn i olan 776 senesine itmâm eder.

Herat'tan Merv'e olan seyâhatlerinden biri esnasındaydı ki Hamset-ül-Mütehayyirin'de beyân ettiği üzere Mevlânâ Câmî'ye hediye ettiği Tuhfet-ül-Efkâr isimindeki kasidesini tanzîm etti. Hükümdârın bile takdîr ve tahsînini celb eden bu kasidenin tarihi mütâlâa beyninde dahi muharrir olduğunu vechle 770 senesine musâdıftır.

Ali Şîr Nezd hükümdârıda makbul ve marğup olmakla beraber yine dâimâ uğraşmaktan ve yorulmaktan hâli kalamazdı. Mevki-i me'mûriyetine ne kadar müşkülât ve savbat ile devam ettiğini Hamset-ül-Mütehayyirin'de nakleder. Nihâyet mütâlâa ve i'tizâl hevesâtına tahammül edeniyerek muttalip mübremesiyle hükümdârdan müsaide-i uzlet istihsâl etti ve hiçbir maaş kabul etmeyerek ba'demâ azâde-i elim ve melâl bir halde emrâr-i hayata başladı. Çünkü lezâiz-i aileyi bile feda ederek bekâr kalmış³ ve mesai-i edebiyye ile zevk-i mütâlâaya hasr-ı vücûd eylemişti.

¹ Herat'da Şah Rah tarafından tesis edilmiş bir medresesidir ki 867 tarihinde Abdel Rezzak Müdürlüğüne ta'yîn olunmuştur.

² Mirzâ Babüre takdim edilmek üzere kalmadığı ilgâze müteallik bir meclisi şâyân-ı dikkattir.

³ Babürnâme.

Câmî Nefahât'ül Enis'sinde zikreder ki¹;

“ Muhcip ve tarafgîr dervişan olan Ali Şîr mehâm ve mesâlih-i umûmiye zahmetinden bizâr olarak 771 tarihinde hayat-ı fakirâneyi der-agûş etti. En yüksek bir mansıbın ve en büyük iltifâtların revnâk ve şerefinden feragâtla tarîk-ı itizâl ve nâ-bûdiye yani hayat-i rûhânî ve tasavvufiye kademizen olmaya karar verdi.” Tezkiret'ül Hattatin'de Ali Şîr'in tarikat-ı Nakşibendiye bizzât melâcâmı vasıtasıyla intisâb ettiği muharrirdir.

Ali Şîr'in erbâb-i zühd ve salaha fevk-al-hadd hürmek ve reayâtı ve bunların müstecabi-i temeniyâtına ve fert-i itikâdı vardı. Hatta Mecâlis'nde o zamanın Türk lisânında en balığ fesahâtperdâz olan Mevlânâ Lâtîfî'nin ulûm-ı zahiryenin itmâmından sonra meslek-i sufiyyûna duhûl eylediğinden bahsi sırasında fazilet ve zehâdetiyle mütearif olan bu azîz-i muhteremin kendi makamında ettiği dualarında nüzde'l-vehîtte kabul buyurmasıyla çağından ümitvâr olduğunu ilave eder.

Kezâ yine sufiyûnda maârif ve diyanetiyle meşhûr ve Sultan Hüseyin'in muhabbet mahsusâsına mazhar olmasıyla beraber bütün en'am-i diniyeyeden müctelip olan şâir Seyid Ahmed İrdişir'in o da ve mütehâdan bulunmakla iftihâr eder ve müddet-i ömründe bu kadar mükemmel bir zâta tesâdüf etmediğini söylerdi.

Bu halde Ali Şîr'in dünyadan el çekmesi 771 sâlına tesâdüf eder ki o zaman henüz otuz yedi yaşına reşîde olmuştu. Mamâfih hiçbir suffet me'mûresi olmaksızın umûr ve mesâlihden uzak yaşadığı halde dahi Herat'ta bulunduğu müddetçe gerek bizzat hükümdâr ve gerek ekâbir ve â'yân-ı mülkiye ve askeriye kendisine karşı dâimâ arz-ı müesser takdîr ve ihtirâm ederlerdi.

Hatta Sultan Hüseyin ekseriye onu ta'amından beraber bulunmak sûretiyle iltifât ve nevâzişine müstağrik kılar² ve hanedan hükümrânı azasından genç hanzadeler telamizi adedinde bulunmakla iftihâr ederlerdi. Sultan Hüseyin Ali Şîr'e hitâben yazdığı vakit dâimâ ilkâb-ı âtiyeyi istia'mal ederdi:

“Cenab-ı hidayet-me'ab me'âlî iyâb zübd-i erbâb-ı din ve devlet, kıdvet-ül eshab-ı mülk ve millet-i müessisü'l hayrat muvaffakü'l mir'at rüknü's saltanata itimad-i mülki ke' devleti'l hakanî mukarreb-i hazreti's sultani nizam-ül- hakika ve'd-din Emir Ali Şîr Zâ'afallahu tevfiika.”

¹ Nefahât'ül Enis, Sultan Süleyman kanuni devri şu'ârâyı meşhûresinde Lamî vasıtasıyla lisanımıza nakledilmiştir.

² Hamset-ül Mütehayyirin.

Velhâsıl Ali Şîr'in mazhar olduğu derece-i hürmet ve reâyeti takdir için tuhfe-i samide münderiç olan fıkra-i atiyenin hûlasa-i me'luni derpiş nazar etmek kâfidir:

Vezir Hoca Mücaleddin bir gün hanesinde hükümdâra ziyafet verir. Sultan Hüseyin bundan o derece mahzûz ve memnun olur ki bilmukabele hedâyâ-yi girânbahâ ile hil'at-i şerafet gönderir. Vezir bunu kabul için dokuz defa diz çökerek merasim-i ihtirâmide bulunur. Günlerin birinde Ali Şîr'de arkasında giydiğı ferâcesini çıkarıp kendisine itâ eder. Vezir bu hediyenin hiçbir güne kıymet-i zahireyeyi hâiz olmadığına bakmaksızın bunu hükümdârın ihsan ettiğı hil'at üzerine iktisâ eder. Ve kablettebis yine dokuz kere zanu bezmin ihtirâm olur.

İsmail Hakkı

Mektep, 13 Kânûn-ı Sâni 1309, sayı, 2, c, 3, s, 61-63.

3.4.3. Mîr Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu'ârâsı (3)

Sultan Hüseyin, Belh hakemi Ahmet Müştak'ın Sultan Ebu Saidzâdelere dâir bazı muamelâtından dolayı te'dîbi zammında üzerine askerle yürüdüğü zaman Ali Şîr'de beraberindeydi. Ordunun mühimmatı muhâsıra olunan Belh kal'ası pişe-gâhında tükenmiş olduğu cihetle hükümdâr orduya lazım olan eşyanın muntazaman tedarik ve irsâli maksadıyla Ali Şîr'i tekrar Herat'a gönderdi.¹

Kezâ yine mi Handmir'de muharrir olduğu üzre² Ali Şîr 884 sene-i hicriyesin receb-i şerîfnde Herat hâkimliği vazife-i mu'tenâbihâsını ifâ ediyordu ki bu me'mûriyeti Sultan Ebu Said zamanında Ahmed Hacı Bey ve biraz sonra Sultan Ahmed Mirzâ tarafından işgal edilmişti. Bu tarihten itibaren 892 senesine gelinceye kadar Ali Şîr'in nâmına pek az tesâdüf edilir ki bu esnada umûr-i mesâlih hükümetle iştigâlden ferâgat ettiği zannedilir. Sultan Hüseyin gerek mukarrib hasenen hayli zamandan beri umûr-i idare-i memlekette devir bulunmasına rızada olmasından ve gerek bazı tes'îrat ilcâsıyla Ali Şîr'i hâkimliğine bir yere göndermeyi mecbûriyyet görmesinden dolayı 892 senesi şitâ mevsiminde Emir Veli Bey'in vefatından beri Cürcan hâkimliğinde bulunan Emir Magul'ı nezdine³ davetli mezkûr me'mûriyeti mukarrib Hazret-i Sultan Ali Şîr'e tefvîz eyledi.⁴

Ali Şîr evvel-i umûrda kendisinin afvını istirhâm eylediysede nihâyet hükümdârın ibrâmı üzerine kabul ve me'mûriyetine azimet etti.

Merkez vilâyet olan Esterabad'e tekarrüb ettiği vakit Emir Magul Merv'e çekilmek için şehri terk etmişti. Ali Şîr ise o günde seyyidler, âlimler, şerifler ve beldenin iyânı ve müteneffizânı velhâsıl istikbâline şitabân olan bilcümle ihâli olduğu halde derûn beldeye dâhil oldu. Mazenderân ile rüstemdâr ve Kılan hâkimleri Emir Kebir Hazret-i Sultani'nin muvâsalatını haber alır almaz der-akab hedâyâ girân-bahâ irsâl eylediler, hatta Yakup

¹ Mir Handmir sayfa 13.

² Kezâ sayfa 16 ve 49.

³ Mir Handmir sayfa 30.

⁴ Mir Handmir ile Handmir Mir Ali Şîr Nevâî 'ye hemen umûmiyetle Emir Kebir ve Mukarrib Hazret-i Sultan ünvanı altında zikir eylediler. Diğer bazı müellifler dahi mukarrib el-hazret-i sultaniye ve mü'temin el-devlet-i hakaniye diye yazarlar. Mukarrib-el Hakan dahi İran'da ekâbir me'mûrun hükümeti itâ olunur bir ünvandır. Tahran'da başlıca devâir nazarları ve İran'ın devl-i ecnebiyeye nezdindeki sefirleri sıfât-ı resmîyelerine bu ünvanı dahi ilave ederler. M. Alphonse Pichon. Journal Asiatique.

Mirzâ bile bu gibi merâsim-i tebrikiyenin ifâsında tehir etti.¹ Ali Şîr ise bu taltifât ve ihtirâmâta karşı dâimâ ibrâz-ı teşekkür ederdi.

Ali Şîr'in Esterabad hâkimliğine ta'yînine dâir Emir Birhaneddin tarih-i âtiye inşâd etmiştir:

آن میر عايشير كه دارد
اوصاف برون زحد تقرير
چون كرد قبول باز امارت
تاريخ شد -امارت مير-

Ali Şîr'in bâlâ-ahire nâil olduğu münâsip refia ve ez-cümle mertebe-i âlîye niyâbat ile tekrar Herat'a celb olunması ve me'mûriyet-i cedidesinin iştigâlât-ı esâsiyyesini bir kat daha tezyid etmesi bile ezvâk ve temayülât tabiiyyesine katılmaktan kendisini men edememiştir ve kendi ifadesiyle² sabit olduğu üzere fezâil-i ahlâkıyyesi kadar san'at-ı mûsikiye olan vukûfu ile müştehir Pehlivan Muhammed'e âtideki rubâîyi kesret-i meşâgil arasında yazıp göndermiştir.

Rubâî

در كعبه ودر دير به ارشاد تويم
در صومعه و ميكده باياد تويم
ذاكر سحر و شام باو اد تويم
يعنى كه يتيم نعمت آباد تويم

Pehlivan ise şu rubâî ile mukabele etmiştir:

ای میر پیر وما به ارشاد تويم
دألم بدعا کوي وایایاد تويم
این شهر بتوخوش است و ما باتو خوشيم
مردیم و خراب استر آباد تويم

Tercümeleri:

¹En asıl Türkmen olan bu hanzâdeye dâir Paris Kütüphane-i milliyesinde el yazısıyla bir risâle mevcut olarak Eliğbin ile Cihan Şah Mirzâ'ya ait olan diğer risâleler miyânında bulunduğu Journal Aziyatin" görüldü.

² Mecâlis'ün Nefâis: Üçüncü meclis.

Kâ'bede ve mâbedde irşâdınla savmaan mey-kede de yâdınla dem-güzarım. Sabah akşam evrâd-ı fezâilini zikir ederim. Yani sakın olduğun nimet-i âbadan bir yetim-i garibiyim.

Pehlivan Muhammed'in Cevabı

Ey Mir! Sen üstadsın biz muhtaç-ı irşâd şakirleriniz. Dâimâ dua ve yâdınla meşgulüz. Bu yolda sana hoşdur. Bizde seninle mutayyebeniz. Hayf ki senin Esterabad'ınla mehcûr ve harap bî-çâreleriniz. Şâir bu "Esterabad" kelimesiyle hem Ali Şîr'in miskat reisi olan Herat şehrini hem de şimdiki me'mûriyetinin merkezi olan bu nâmdaki mahallini irâi etmek istemiştir.

Sultan Hüseyin'in Herat'tan mekarr şitâ-i olan Merv'e azimeti esnasında kendisininde şerefyâb-ı muhâzara ve muvâcehe buyurulması için Ali Şîr'in Mazenderân'dan göndermiş olduğu iki gazelin tarihi tanzîride ihtimâl ki bu ana müsâdüftür.

Ali Şîr, Cürcan'da bir sene ikâmetine müteâkip Herat'a avdet etmek ister ve istihâre ettikten sonra umûr ve mesâlihi Emir Bedrettin'e tevdi' ederek pâ-y-i tahtına müteveccihen yola çıkar. Muvâsalatında hükümdârdan kendisinin afvıyla yerine bir diğerrinin gönderilmesini istihâm eder. Fakat bu arzusuna muvafakat edilmediğinden başka iki gün geçince me'mûriyetine azimet eylemesi için emir alır. Ali Şîr bunun üzerine Esterabad'da birkaç ay daha emir erine mecbûr olur. Ba'de bazı musâlihînin tesviyesi zammında Emir Haydarî Herat'a i'zâm eder. Bu zât kasîr-ül-akl olmak münâsebetiyle Ali Şîr'in teveccüh-i hükümdâriyeden mahrûmiyet havfından nâşî pek muztarip olduğunu bildirdi. Bundan müteessir olan Sultan Hüseyin muhibb-ül kadimine bir mektup yazarak hakkında teveccüh ve muhabbetinin bir karar olduğunu temin eder etmez Ali Şîr bundan istifade ile der-akab yol tedarikini görerek Herat'a âzim oldu.

Sultan Hüseyin'e ubûdiyet ve sadakâtini temin ettikten ve onunda kendi hakkındaki hüsn-i enzârının devamından mutmain olduktan sonra tekrar me'mûriyetinden affını istihâm etti ve bu defa istifasını kabul ettirmeye muvaffak oldu. Mamâfih aleyhinde vukû'a bulan isnâdât hasebiyle bu esnada da büsbütün müsterih olamadı. Küçük Mirzâ'nın sâbık veziri Hoca Meciddin o zamanın en sahib-i nüfûz ekâbirindendi. Ba-husûs nezd hükümdârıda ehemmiyet ve haşiyet-i azimeye hâ'izdi. Hâlbuki kendisinin niyâbetten azlinden sonra tekrar me'mûriyetine en ziyâde mahlufât eden Ali Şîr olmuştu.

Bunun için her fırsat döşdünde intikam almak arzusıyla elinden geldiği mertebe Ali Şîr'in aleyhinde bulundu. Ve onun her bir emel ve maksadını büsbütün başka türlü ve bir niyet-i fâside ile tefsîr ederdi. Git gide ahvalin kesb ettiği ehemmiyet, nihâyet Ali Şîr'in biraderi

olmakla iftihâr eden Dervîş Ali'yi şikâyeteye mecbûr etti. Çünkü onun nazarından sukûtu halinde kendiside büsbütün menkûb kalacağından emindi.

Meciddin nihâyet hükümdârın zihnini Ali Şîr'in sadakati hakkında şüphe-i ilkaya muvaffak oldu. Ali Şîr bundan pek müteessir oldu. Fakat bu da kendisini râh-ı istikametten döndüremedi. Sultan Hüseyin der-akab Belh üzerine yürümüştü. Şu kadar ki Belh Hanı'nın mahâreti ve hüsn-i idaresi sayesinde oralarını emniyet-i kemâle içinde buldu. Mamâfih Ali Şîr'in hasımları bu âdem-i muvafakiyetlerinden dolayı meyûz oldular. Sultan Hüseyin takip eden ilkbaharda Sultan Ebu Saidzâde Mahmud Sultan üzerine hareket ettiği vakit mâiyetinde bulunan Ali Şîr'i Belh'te bıraktı ve Dervîş Ali'yi beraberine aldığı halde bir müddet sonra hasmâsının iğvâsıyla taht-ı tevkîfde olarak Belh'e iade ve kal'a-bendliğe mahkûm eyledi.

İsmail Hakkı

Mektep, 27 Kânûn-ı Sâni 1309, sayı, 3, c, 3, s, 127-129.

3.4.4. Mîr Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu'ârâsı (4)

Timur sülalesine mensup hanların kısm-ı a'zamî edebiyat ve ulûm ve hikemiyâta bigâne olmadıkları ve erbâb-ı sanayi ve maârife teşvîk ve tergîb eyledikleri halde dahi yekdiğeri aleyhinde harekâta kıyâm eylediklerinden nihâyet el-emrû perişan olmuşlardır.

Sultan Hüseyin'in devre-i hükümeti dahi ibtidâyı o anında parlak ve muzaffariyetli olduğu halde bil'âhire karışıklıkları içinde güzerân etmiştir.

İşte hicret-i nebeviyye 901 senesinde Sultan Hüseyin, Belh üzerine yürüdüğü vakit mahdûmi ve vâris-i taç ve tahtı olan Cürcan hâkimi Bediüzzaman'ı nezdine davet etmiştir. Hanzâde Emir Pedere itbâ'en yola çıkıp yerine Esterabad Mü'min Mirzâ'yı vekil bırakmıştı. Fakat kendisi Belh hâkimliğine ta'yîn olduğu halde arzusu vech ile Esterabad vilâyetinde oğluna verilecek yerde onu vâlidesi Hatice Begüm'ün mahdûmu Muzaffer Hüseyin Mirzâ'ya teveccüh ve tefvîz olunca oğluna haber göndererek yeni hâkimin şehre duhûluna mani olmasını emreder. Bunun üzerine Sultan Hüseyin Bediüzzaman'ı te'dip için askeriyle hareket eder. Hâlbuki velinimetine karşı cebelli bir his-i sadakatle meftûr olan Ali Şîr bu ihtilâfin muhârebeyi müntic olmadan sâlihen tesviyesini arzu ettiğinden; bu bâbta teşbişât-ı lazımede bulunmak için kendine rûhsat verilmesini istirhâm eder. Ve mesâide hükümrânîye mashâriyetini müteâkip civar Belh'e doğru şitâbân olur.

Şehrin önüne muvâsalat edince, Hanzâde bizzât istikbâline müsâraatle nussâr-ı müfide ve aklânesini istima' etti. Ali Şîr'in ifâdâtı kendisini müteessir etti ve Belh'i terk etmeğe hazırlanmaktaydı ki o esnada vukû'a bulan ufak bir dikkatsizlik Ali Şîr'in bütün mesâîsini semeresiz bıraktı. Mukarrebîni Sultan Hüseyin'e Belh'deki ekâbir me'mûrundan Emir İslam Barlas'a hitâben bir nâme testir ettirmişlerdi ki bundan hanzâdenin sayd ve şikâr niyetiyle şehirden harice çıktığı vakit hemen beldenin kapılarını kapayarak avdetinde açılmaları emir edilmiştir. Tesâdüfû olarak bu mektup hanzâdenin eline düştüğünden maâline matla' olunca der-akap müzakerât-ı sâlihiyye kat' etti. Bu yüzden meyûs olan Ali Şîr bir defada Sultan Hüseyin nezdinde icrâyı teşbişât etmek için tekrar Herat'a avdet etmiş isede; zaten igvâat hasmâneye kapılarak büsbütün hiddetlenmiş olan hükümdârı bir türlü ikna-yı muvaffak olamamıştır. Çünkü o sırada Muzafferüddin'i Esterabad'a iâzam ediyor ve kendisi ve ordusuyla beraber yürüyordu. Diğer taraftan Bediüzzaman dahi 902 senesi Şaban'ında düşmanla telakki için şehirden hurûç etti. İki ordu 902 senesi yirmi dokuzuncu Salı günü Pil Çırağ vadisinde çarpışarak ertesi günü Ramazan'ın birinde Bediüzzamanın

oğlu Mü'min Mirzâ esna-yı muhârebede düşmanı Muzaffer Hüseyin Mirzâ'ya esir düştüğünden tahtel-hıfz doğruca hükümdâra gönderilerek Hatice Begüm'ün agvâsı üzerine itlâf edildi.

Bu hadise-i müellimeden üç gün sonraydı ki Meşhed ziyâretinden Herat'a dâhil olmakta olan Ali Şîr vukû'a-yı hale âgâh oldu. Bu vakıa kendisini pek ziyâde müteessir ve müteellim eyledi. Pederinin vefatından sonra câlis-i serîr hükümet olan Bediüzzaman bir az sonra Özbeklerin reisi Şah Bey Han tarafından mağlup edilerek İran'a firâr etmiş ve Şah İsmail Safevi tarafından ikâmetine tahsîs edilen Tebriz'de demgüzâr olmaktayken nihâyet bu şehrin cennet mekân Yavuz Sultan Selim Han hazretleri tarafından fetih ve istilâsı hengâmında Hakan müşârün-ileyh ile hazretlerinin teklifi ve kendisinin kabul ve mutâvaatı üzerine muazzezen İstanbul'a gönderilmiştir. Biz sadede gelelim:

Hükümdârın Belh'inden avdeti fevk-al-hadd parlak oldu. Ali Şîr ekâbir me'murin-i hükümet ile istikbâl-i hükümdâra şitâbân oldu. Şenlikler ve donanmalar yapıldı.

Sultan Hüseyin'in Merv'de bulunduğu sırada Ali Şîr, çoktan beri arzu ettiği Mekke-i Mükerreme ziyâreti için münâsîp bir vakit addıyla Herat'ı terk ederek Meşhed'e geldi. Ve orada mesâîde istihsâli için gönderdiği Hekim Abdullah'ın avdetine muntazâr oldu. Birkaç gün Merv'den bu zâtı avdet ederek Ali Şîr'e bir mektup gönderdi ki derûninde memleketin hâl-i hazırı bu ziyâretin te'hirini ihbâb ettiğinden doğruca pâ-yı tahta gelmesi emredilmişti. Meşhed'te bulunan bütün emirâ ve ulemâ Ali Şîr'in mekînet ve dirâyetinden emin olduklarından bu seyâhatin ta'vîkini rica ettiler. Ve nihâyet bu defa dahi arzuya muvaffak oldular. Filhakika Ali Şîr delalet müdebbirâne ve ihtiyatkârânesiyle Ebul-Hüsni Mirzâ ile hükümdârın beynine telife muvaffak oldu. Ba'de Merv'e azimet etti. Hükümdâr tarafından bezirgân boyu menzilinde istikbâl ve pek ziyâde takdîr ve taltîf edildi.

Miskat reisine avdetine müsade edildiği cihetle Herat'a duhûlü esnasında bütün alimâ ve hükemâ tarafından fevkalâde müesser-i ihtirâm ile karşılandı. Bu esnada Bediüzzaman Mirzâ Emir Şecaettin zevâlinin ile müdafaya hazırlandı. ¹چچکستو den gönderilen muâvenet kuvvetlerini bir kat daha ziyâdeleştirdi ve nihâyet kırk gün sonra Sultan Hüseyin yetişerek şehrin muhâsırasını ref'etti.

Biraz zaman sonra yani 905 sene-i hicriyesi âhırine doğru ve Sultan Hüseyin tekrar sefere mecbûr oldu. Fakat gaybûbeti çok imdat etti ve Esterabad sulh ve mesâlemeti teyidden

¹ چچکستو kelimesine hiçbir coğrafya lûgatinde tesâdüf edilemedi. Fakat Handmir'in âtideki ibaresine nazaran Badgis civarında bir mahal olduğu anlaşılmaktadır.

sonra pâ-yı tahta müteveccihen hareket etti. 806 senesi cemâzi ilâ-âhiresinin beşinci pazarertesi günüydü ki bir Tatar pâ-yı tahtı hükümdârın avdeti haberini isâl etti ferdâsı Salı günü Ali Şîr şehrin iyân ve eşrefiyle beraber hükümdârı istikbâle çıktı.

Akşamüstü Puryân ve ertesi çehâr-ı şenibe günü Payyan menziline reşîde oldu ki orada hükümdârın ordusuyla beraber takribi haber aldı. Biraz sonra velinimetini görebileceği fikri kendisine o derece halecân vermişti ki bütün geceyi gözlerini kapamadan geçirdi. Sabah olur olmaz atına binerek hükümdârın geceyi geçireceğini haber aldığı Mir Mahmud Veli Bin mevkufunda şitâbân olur. Birkaç adım ötede ordunun ilk müfrezelerine tesâdüf etti. Ve Hoca Abdullah nâm-ı mahalde uzaktan uzağa mühfel hükümdâriyi gördü. Biraz sonra Hoca Şehabeddin Abdullah ile karşılandı ki bir Emir Sultanı kendinden malumât almak için iâzam edilmişti. Ali Şîr hocayı der agûş eder etmez fart-ı heyacânından der-akab kendisine bir fenalık gelerek Hoca Abdullah yetiş yetiş diye haykırdı. O esnada mahfel hükümdârı büsbütün takrîp etmiş olduğundan tekrar atına süvar olmuş olan Ali Şîr yere inerek Sultan Hüseyin'e doğru ilerlemek istediye de bacakları bir türlü hareket etmediği cihetle nihâyet fevk-el-hadd bir gayretle bir taraftan Hoca Abdullah'ın ve diğer taraftan Mevlânâ Celaleddin Handmir'in omuzuna dayanarak dest-i hükümdâriye tekbîl etti ve ondan sonra ayakta durmaya iktidârı kalmadığından hükümdârın iltifatkârâne sözlerine hiçbir cevap vermeyerek olduğu yere yığılıyordu. Zaten son senelerde ta'ib ve müşkat ve cehd ve gayret kendi sahtını hayli ihlâl etmişti hatta kendisi der ki¹;

O derece zayıf düştüm ki vücudumun izalâtını tâ'dâd etmek kabildir. Artık doğru duramıyorum birçok hastalıklara dûçâr oldum ki tabibler bir çâre bulamıyorlar:

“Bu derd ayala ki o lazımeysin maraz çü-zahir aymas

Tabîbler bu belagâni çare kılgaylar.”

Lisânım dâimâ temâdisiz lakırtılar telaffuz ediyor. Bu da fikrimin şurasını gösterir işte bütün ıztırabât-ı cismâniyem bundan nişâet etmektedir. Gündüz hiç yemek yiyemiyordu. Geceleri ise bir lahza gözüme uyku girmiyor. Bir asaya itnâ etmeksizin ayaküstü duramıyorum. İki kişi yanımda bulunupta muâvenet etmedikçe hava-yı hariciyeyi teneffüs için ata binemiyorum.

İsmail Hakkı

Mektep, 10 Şubat 1309, sayı, 4, c, 3, s, 174-176.

¹ Çağatayca olan eş'ârını hâvî dîvânlardan ikinci ve üçüncüsünün mukaddimesindendir.

3.4.5. Mîr Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu'ârâsı (5)

Ali Şîr'in birden bire hastalanmasından muzdarip ve mütelâşî olan hükümdâr emiri kendi mahfeline getirmelerini ve mümkün mertebe sür'atle şehre işâr etmelerini emretti. Hoca Abdullah ona refâkate me'mûr edildi. Paryan menziline muvâsalatlarında hastanın nabızlarında zayıf emâreler görüldü ve civar tabîbleri bâlâsitâre Cüryan dem-i teshîl için kan almak istedilersede Mevlânâ Abdullah'ı dahi tabîb bulunmak hasebiyle bu teklifi kabul etmeyerek bir an evvel şehre azimet ve orada itbâyı davet ile verecekleri râiye göre hareket lüzûmunu bildirdi. Hoca Abdullah'da bunu tasvip ettiğinden yola devam eyledi. Mir Handmir der ki: ben Emir Kebir'in perverde-i avâtıfı bulunduğum cihetle bu nagehânı hastalığından nihâyet derecede müteezzi oldum ve marîzin halini pek vahim bulduğumdan kan almak husûsu biraz daha tehîr edilebilecek olursa hastanın zayı' edebileceğini Hoca Abdullah hükümdâra arz-ı keyfiyetle emirlerini almak için bir adam gönderdim. Sultan Hüseyin benim nasihâtımı üzerine hareket edebilmesini tasvip etti. Fakat Nezd hükümdâriye gidip gelmek ve bir cerrah bulup getirmek için kıymetli bir vakit kaybedildi. Binâenaleyh neşter ile bir damar açıldığı zaman ancak beş altı damla kan çıktı.¹ Bundan itibaren hastalık terk eden hali kaldı. Cuma gecesi nasaf eliyle doğruydu ki hasta kendi ikâmetine götürüldü. Ertesi gün şehrin en meşhûr hekimleri celb olunarak meşveret akdettiler ve yeniden kan almaya karar verdilerse de bununda bir faydası görülmedi. Artık ümit kalmamıştı.

İşte bu esnadaydı ki hükümdâr, refîk-i sabâvetini ziyarete gelerek onun beyhûde yattığını ve pek az ömrü kaldığını görünce fevk-al-hadd müteallim olmuş ve birçok ağlamıştı. Pazar günü hastanın hali bir kat daha iştidâr etti. 906 sene-i hicriyesi cümâdel-âhiresinin² on ikinci pazartesi günü sabah teslim-ı rûh eyledi. Ali Şîr vefatında altmış iki yaşındaydı.

Güneş henüz ufukta pertev-nisâr olmaya başlamıştı ki bu haber-i menhûs, şehirde intişâr ile bütün halkın feryat ve figânına mucip olmuştu. Semaya kadar teâlî eden bu esvât-ı müellimeden mikdar olan rû-yı asuman bulutlarla tesettür ederek yeryüzüne tufan gibi gözyaşları yağdırmaya başladı.

¹ Mir Handmir'de "pinç şiş seyr hun" diye muharir olmadığı halde Handmir'de "pinç şiş katre-i hun" suretinde muharrirdir.

² Tuhfe-i Sami ile Türkçe tercümesinde Ali Şîr'in vefatı Cemadi La-evli de gösterilmiştir. Babürnâme'de bu babta tafsilat vermez. Handmir Mir ise Mir Handmir'in bâlâdaki revâbetini tasdik eder.

Hükümdâr ile zevcesi Hatice Begüm cenaze bulunan hâneye giderek Ali Şîr'in cesedini seydiler, âlimlerle beraber tekbir-hân olarak Herat ıyd-gâhına¹ nakl edilir. Orada cenaze namazını bade'l-eda camia götürdüler².

Hükümdâr üç gün matem tutmuştu³. Ali Şîr'in tesrîr-i rûhu için hatm-i şerîf indirilmesini ve orada ezkâr-ı tilâvetini emretti.

Vefatının yedinci günü bütün sudûr-i ulemâ ve edibâ ve şu'ârâ Havz-ı Mâhiyan denilen ve ıyd-gâhın cihet-i yesârına müsâdîf olan bir mahale davet olundular. Nihâyet o gün hükümdâr "hayme-i düvâzdeh pâye-i hümâyûn"⁴ denilen çadırına girerek câlis-i serîr oldu. Hafızlar Kur'an-ı Kerim tilâvetine başladılar. Hatm-i şerîfin tamamında hâdime ve bendkan der-akab mütevefâtın akraba ve taallukatının la-bes olduğu matem camelerini tabdîl ve onlara müzeyyin ve muhteşem libâslar iksâ ederek serîr-i hükümdâriye tekarrüb etmelerini söylerler. Bunun üzerine hükümdâr söze başlayarak müşfikâne ve pederâne bir natk-i irâd ile vefatı bütün memleketçe bir ziyâ-yı azim olan merhûmun hasret ve firkâtine tahammül eylemelerini nasîhat eder.

Ali Şîr'in vefatına birçok şu'ârâ ve edibâ mersiye ve tarih-i nazm etmiştir. Mir Handmir bunlardan Emir Cemaleddin İbrahim Emîni'nin tarihini zikrettikten sonra mütâlaa Mükrem'el Ahlak nâm-ı risâlenin mütâlaasına sevk eder ki bunda Ali Şîr'in o saf ve fezâili ve esâmî-yi âsârı mufassalan tâ'dâd edilmiştir.

Hatta Sultan Hüseyin bile Mecâlis'ül Uşşak nâmıyla telif ettiği mecâlisin seksen dördüncü faslını Ali Şîr'e tahsis etmiştir.

Mevlânâ Sahib-i Esterabad'ı Dârâ dahi kaside tarzında bir mersiye nazmetmiştir ki her beyitinin ilk mısrası Ali Şîr'in tarih-i velâdetini ve ikinci mısrası tarih-i irtihâlini irâe eder:

آنکه اورا جسم و جان بھر نبی بود و علی

844

Maye-i din zübde-i iman Ali Şîr Veli

¹ Iyd-gâh güneş bir meydana ıtlak olunur ki bayramları halk orada içtima eder. Burada musalla makamında kullanılmıştır. Cf. Gulistan, trad. De. M.De- 20p, frémery Şahruh tarafından ikâme edilen Herat musallası Mösyö Hatkvon tarafından Herat ve civarına dâir tanzim edilen haritada irâe olunmuştur. Journ. asiat. juin 1860.p.537.

² Bu câmia Pehluy Mescid nâmı verilmişti "Mecâlis-ül Uşşak"

³ Hazret-i Hakan rûzdâr-ı taziyet sera-yı mukarrib sultanı tevkîf-gerde.

⁴ Hayme-i şahı ya dokuz veya on iki pâye üzerine merfuâdır. Düvâzdeh pâye tabiri zamanımızda dahi müsta'meldir.

Kezâ Nuhbet'ül Tevârih'inde dahi kıta-i âtiyeye tesâdüf olunur:

آن میر بلند قدر عالی همت
چون کرد ازین جهان بجنت رحلت
از سال وفات و جای او پر سیدمباد
دادند جواب من که: (جنت جنت)¹

Sefinet'ül Şuarâ'nın 246. Sayfasında şu kıt'a okunmaktadır.

میرجم قدر نوایی چو یفر دوس برین
زد سراپرده زدنای دنی باشوکت
سال تاریخ وی ومنزل او پر سیدم
آمد آواز ز فردوس که: (جنت جنت)

Ali Şîr namı tahrîr-el-gaz hususunda Şerifeddin kadar kudret ve mahâreti hâiz olan Mevlânâ Alaşaşı'ya ibrâz-i mahâret için büyük bir fırsat makamına geçmiştir.

Ali Şîr der ki²: Semerkant'a seyâhat ettiğim zaman bu zâtıda ziyaret etmek istedim. Ayaklarında hastalık olduğundan yatakta yatıyordu. Bunun üzerine kendi ismi olan Alaşaşı için lûgaz-ı âtiyi tertip ettim:

دور باد از تو درد وزحمت پا
دشمنت را بلا نصیب و عنا³

Ben Mevlânâ'nın yanından çıkar çıkmaz kendini ziyârete gelen ecnebinin kim olduğunu öğrenince, Ali Şîr nâmına tertîp ettiği âtideki lûgazı Telamiz'inden biriyle bana gönderdi:

چشم تو مرادید ومنش سیر ندیدم
چون سیریه بینم ز تو اینست امیدم

Birkaç lisânda şiir söyleyen edibânın ekseri gibi Ali Şîr'de iki mahlas-ı şâirâne kabul etmiştir. Biri Nevâyî ki⁴ Türki âsârı için ve diğeri Fenâyî yahut Fani ki Farisî eş'âr için istiamâl ederdi.

¹ Bu iki kelimenin kıymeti addınyesi 906'ya bâliğdir.

² Mecâlis'ün Nefâis ve Sefinet'ül Şu'ârâ.

³ Birinci mısranın hali şu suretledir: Ayağından çektiğin derd ve zahmet senden uzak olsunda ayağa kalk, yani (ilâ) bul. İkinci mısradaki dahi düşmanların bela ve azap içinde muhtell ve meşûş "şaşı" bir hayat geçirsınler manası kastedilmiştir.

⁴ 1857 senesi nisan- mayıs tarihli Journal Aziyatin 448. Sayfasında Nevâyî mahlasının İran'da yeni birkaç şâir tarafından da tahlîs edildiği Mirzâ Kasım Bey tarafından zikredilmiştir. Bunların birincisi Nevâyî

Her ne kadar Lâtif Ali Bey “Ateşgede” namındaki tezkire-i şuarâsında Fânî’yi sûretinde kabul etmişse de Ali Şîr’in Lisân-üt-Tayr’nda dahi sebep-i tahlisini beyan ettiği vechle Fânî sûreti daha ziyâde tanınmıştır.

İsmail Hakkı

Mektep, 24 Şubat 1309, sayı, 5, c, 3, s, 225-227.

Keşani’dir ki Tezkire-i Şu’ârâ’sı meşhûrdur. İkincisi Mirzâ Mahmud Takkı Nevâyî’dir ki en büyük münâsibe kadar terfi ettikten sonra bir suret-i feciada helak olmuştur.

3.4.6. Mîr Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu'ârâsı (6)

Ali Şîr Nevâî bulunduğu asrın en mümtâz ve en mukâdder muharrirlerindendi. Zamanının nihrîri ve edebiyatta kendisine numune-i imtisâl etmekle müftehir görüldüğü hasru, nizâmı ve câminin mukallidi olup en muhtelif ve en mütenevvi', ahlâk, hikmet-i diniye ve rûhâniye-yi şiir, bâlnevâ-yı fikir ve zihnini işgâl etmişti. Cedd-i nesli ile müftehîr olduğundan Türkî lisânı üzerine yazdığı eserler¹ Türkçe'nin Fârisîyye kat kat fâik olduğunu iddia ederdi. Mahâret²-i nahârînesi nispetinde hüsn-i hata dahi mâlik olduğundan Tezkiretü'l-Hattatin de kendisinden bahs edilirken bu fazilet ve meziyetin onu "reside-i derece-i hüsn-i kemâl ve kemâl-i hüsn" eylediği zikri edilmiştir.

Kezâ resim, mûsiki, nakkaşlık gibi sanayi-i bedî'aya da vâkıftı. Mûsiki yi melacâmının akrabasından Hoca Yusuf Burhan'dan tahsil etmiştir ki mûmâ-ileyh san'at ve mahâretinden ziyâde fazl-ı irfânı cihetiyle maâruf olmuş ve müteâkiben şakirdinin âsâr-ı şâirânesinden birçoğunu bestelemiştir. Ali Şîr'in de birkaç bestesi muhâfaza edilememiştir. Şarkıları pek lezzetli istima'i olunurdu. Mütâlaaya derece-i nihâyede heveskâr olduğundan zengin bir kütüphane teşkil etmişti ki ara sıra derininden birçok kitap efrâz ederek muhabbâne ihdâ ederdi bu hediyeler o zamana göre pek ziyâde kıymeti hâizdi.

İşte bu vechle Yakup Mirzâ dâiresi mensûbiyetinden şâir fakıye kadıyesiyeye Câmî'nin vesâir bazı şu'ârânın mecmûa-i âsârını ihdâ etmişti. Sâhib-ı fâzıl ve maârifet olan zevâtı meclisinden ayırmak istemediği cihetle birçok ulemâ ve fâzılâ ile peydâ-yı maârifet etmişti.

Bunların başlıcaları vech-i âtîdir.

1. Şeyh Necm: Şâiriyeti ve fazilet ve zehâdetiyle maâruftu. Yakup Mirzâ dâiresinde sakın olarak sâlif-ül-arz kadıyyesinin ahali üzerine icrâ etmekte olduğunu tes'îr ve nüfusun ta'diline uğraşırđı.

2. Hafız Yâri: Ahlasiye Mekteb'inde muallimdi. Edebiyatta vukûf-ı kâffesi vardı.

3. Hoca Avhed Sebzevârî: Sultan Hüseyin'in meddahıydı. Şiirde ve ilm-i heyette yed tolası vardı.

4. Mevlânâ Veysi: Kıymetdâr bir dîvân sahibidir.

¹ Babürnâme müellifinin kavline göre Ali Şîr'in Fârisi eş'arından bir kaçđ oldukça güzelse de ekseriyet itibarıyla zayıf ve ikinci derecede hâiz-i ehemmiyettir.

² Külliyyât-ı Nevâyî, Muhâkemetü'l Lûgateyn.

5. Hoca Mesud Kavmi: Gazeliyât ve mesnûyatı meşhurdur. Sultan Hüseyin’e dâir oniki bin beyiti mütecâviz manzûm bir tarihi vardır. Yusuf ve Züleyha, Mihrimâh, Yusuf ve Hâme isimindeki eserleri ve dîvânı marûftur.

6. Emir Şeyhim Sehyli: Evvel-i emirde Sultan Ebu Seyit Mirzâ’nın ve yirmi sene sonra Sultan Hüseyin’in dâiresi şâirlerindendi. Sultan Hüseyin onu müstağrik eltâf ve enâmı kılmış ve en büyük münâsibe terfî ederek kendine bir müşâvir-i has etmişti.

7. Mevlânâ Zemani: Şiirde ilk mahlası Vefâî olduğu halde maiyetinde bulunduğu Bediüzzaman Mirzâ’ya nişâne-i intisâb ve ubûdiyet olmak ve birde Vefâî lakabıyla mahlası olan Ahmet Habib Bey’den tefrik edilmek için Ali Şîr’in tavsiyesi üzerine Zemani tahlîs etmişti.

8. Hoca Fasihettin: Fazileti derecesinde ilim ve marifetiyle şöhrat kazanmıştır. Ali Şîr Mecâlis-i Nefâhis’inde der ki: bu risâleyi yazdığım şu zamanda bu muallim muhterem otuz seneden beri tadrîs ve talîm ile müştegâldir. İlmi o derece ve ustadır ki ulûm-ı zahiriyyeden hiçbir kısım tasavvur olunamaz ki tadrîsine muktedir olmasın. Dersleri gayet vazîh şerhlerle anlatır. Eserleri makbûl ve memdûh ulemâdır.

9. Mir Şah-ı Sebzevari: Serpdarân hânedânına mensûp ve “Mir Ak Mülk” nâmıyla menûn olup Sultan Baysangur dâiresinde iştihâr etmiş ve san’atının suhûleti ve hissiyâtının halâvetiyle beynel emsâl temâyüz eylemiştir. Ali Şîr, bu edip hünerver ile marife-i şahsiyesi olmayıp yalnız Mektûbât’ta bulunduğunu söyler. Ali Şîr, efrâd-ı ailesi miyâdında dahi birkaç erbâb-ı edibin ismini ta’dât ile bunları mecâlisine ilave eylemiştir. Ezcümle:

1. Mir Seyit Kabuli: Ebu Seyit Mirzâ dâiresi şu’ârâsından olup edben oldukça san’at ve mahâreti hâizdi. Ali Şîr’in amcasıydı.

2. Mahmut Ali Garbete: Kezâ Ali Şîr’in amcasıdır. Hem şâir ve hem mûsiki şînâs ve hevânında olduğunda Sultan Hüseyin’in o derece memdûhu olmuştu ki Ali Şîr’in diğer akrabasının kâffesinde ziyâde mazhar-ı hürmet ve riayât olurdu. Gerek Türk gerek Türki ve gerek Fârisî eş’ârı vardır.

3. Mir Hızır Sabuhi: Ali Şîr yakın akrabasından olan bu zâtı bizzât velâd-ı salbiyesi gibi severdi. Genç yaşında Sultan Hüseyin’in dâiresine intisâbla güzel tahsîl görmüş bâlâhire edebiyatı askerliğe feda etmiştir.

Ali Şîr erbâb-ı edep tarafından vukû'a bulan mürâcaâtın kâffesini hüsn-i ifâ ve mutalip vakıanın cümlesini is'âf için uğraşırdı. Kalbi bunların ricalarına karşı pek hâim bulunurdu. Bu münasebetle bizzât Mecâlis-i Nefâis'te fakre-i âtiyeyi nakleder: Herat'ta bir fakir vardı ki ismi Mevlânâ Kavli'ydi. Pazarcı Şeyh Çavuş denilen çarşıda kitap satardı. Birgün yanıma birçok eşhâs gelip bu fakir adamın kendilerine evvelsi gün şu nâtıkı söylediğini anlattılar: ben yarın bu dünyayı terk edeceğim bir nime¹ bile mâlik olmadığımından size şu dîvânı veriyorum. Bunu alınız bu benim eserimdir. Doğruca Ali Şîr'e götürerek beni Sadat Mezarlığı'na defin ettirmesini kendisinden rica ediniz. Bu sabah Mevlânâ'dan haber almak üzere onun hânına gittik. Filhakika vefat etmiş bulduk işte kendi vasiyeti mûcibence kitabını aldık götürdük ve huzuru âliyenize takdîm ediyoruz. Ali Şîr der ki ben bu fakir şâirin arzusunu yerine getirmekten kalmadım. Matlûbu vechle defin olunduktan sonra kitabını açtım nazarım evvel emirde şu beyiti tesâdüf etti:

Eğer kabul-ı tuyâbım kabûlüm verene

Bahar düğün çevmen nâkabul nettuvan yafet

Tercümesi

Eğer mazhar-ı kabûlün olursam filhakikayım yoksa iki cihanda benim gibi nâkabul bulunmaz.

Ali Şîr pederinin mirâsına nâil olduğundan ve memleketinde birçok münâsir-i âliyede bulunduğundan dolayı bittabi bir serveti azâm-i edhâr etmişti. Bu servetine dâimâ hayır uğrunda sarfetti ve fukara ve zuafânın tatayyub kalıbına gayret eylerdi. Kendisi bulunduğu me'mûriyetlerde maaş nâmına bir şey almadıktan başka her sene hükümdâra zî-kıymet hedâya gönderirdi². Birçok müessesât-ı hayriye bina ve tamir etti. Hayrat ve müberrâta hasır-ı nefis ile talîm-i terbiyenin tevsî' ve terakkisine himmet ve muâvenette bulundu. Lutf-ı Ali Bey, SamMirzâ ve Tezkiretül-Hattatin ile Nuhbet'ül Tevârih müelliflerinin kavlince Ali Şîr'in yalnız Horasan'da inşâ ettirdiği mübanni-i hayriyenin adedi üçyüz yetmişe bâliğ olur ki bunların miyânında seyyahının tevkîf ve istirahatine mahsûs olmak üzere "Rabat" tesmiye oluna doksantane kervansaray vardı.³

İsmail Hakkı Mektep, 24 Mart 1310, sayı, 7, c, 3, s, 320-323.

¹ En ufak gümüş paraya ıtlak olunur. Sefinet'ül Şu'ârâ'da "teçhîz ve tekfîn cihetinden hiç nesneye mâlik değilim" diye muharrerdir. İbn-i Arabî bu ifâdenin diğeri bir veche vardır ki "nasf-i fezâ"dır.

² Babürnâme.

³ "Rabat" kervansarayları bir cinsidir ki mütâlâa ve i'tizale tahsis edilmiştir.

3.5. YERLİ VE YABANCI ŞAHSİYETLER

3.5.1. Abdullah Cevdet Şahsiyeti

Arkadaşlar konuşuyorlardı; biri

- Haberiniz var mı? Abdullah Cevdet ölmüş dedi.

Ben bu havâdisi büyük bir hayretle karşılamıştım.

- Ay ne münâsebet? Demiştım. Bende bu aksülâmel niçin oluşmuştu? Çünkü ölüm tamamıyla uzvî bir hadisedir. Ancak uzvî zarûretlerle izâh edilebilir. Hâlbuki bizim kafamızdaki Abdullah Cevdet bütün uzvî zarûretlerden soyulmuş bir tekâmül kuvveti gibi yaşıyordu. Ölümle münâsebetini kabul etmek ağır bir itirâf olacaktı. Hâlbuki ölümü artık emrivâkiydi.

Evet, Gök Alp Ziya Abdullah Cevdet'i İstanbul'un eski mahallelerini yakan büyük yangınlara benzetirdi. "O tarlayı temizliyor, sonra gelen bizler de kolayca imâr ediyoruz" derdi. Abdullah Cevdet yangın ateşi değildi; yakmaz fakat aydınlatırdı. Müspet kafasının ateşinden tutuşturduğu bir kütük parçasıyla hayatımızın ayıplarını aydınlatıyordu. Gök Alp bütün maşerci, aklî veya mistik telâkkileriyle hayatta bir nevi içtimai konformizme bizi götürürken, o aynı bizi haksız olarak "ferdiyet" adı verdiği ve haklı olarak şimdi şahsiyet ve hürriyet diyebileceğimiz hidâyet yoluna götürüyordu. O birçokları gibi Kant'la uyuşamıyor fakat Jean- Marie Guyau'yu seviyordu.

Shakespeare'e iptilas, Hayyamcılığı sebepsiz değildi. Çünkü Abdullah Cevdet, insâniyet tepesine milliyet patikasından başı önünde ihtiyâtla tırmananlardan değildi. O milliyete insâniyet şaşasından ve insâniyet kıblesine yüzünü çevirmemek şartıyla zarûrî gerisin geriye ve düşe kalka inerdi.

Bu adam doktor, şâir, filozof, sıfatlarıyla beliren bir nevi Marx'tı. İktisadi müessisinin hâkimliğini ve iktisâdi esirliğin sefilliğini onun kadar iyi duyan ve anlatan içimizde yoktu. İktisat medeniyetini bir din ve ahlâk medeniyeti gibi anlar, iktisâdi şuûr tembelliğini cemiyeti için ölüm tehlikesi olarak gösterirdi. Konforculuğu, semancılığı kötü bir burjuvanınki değildi. Tramvay biletini tâsârruf eden ayaklarının hakkını o gece bir açın karnına indirdi.

Canı kurumayan bir kaynağa, dinmeyen bir yağmura sönmeyen bir yanardağa benziyordu. Rahmetini yalnız nefesine değil, düşmanlarına bile yağdırıyordu. Zevâl kabul etmeyen bu coşkunluk zevâle tapan toprak kalıbını çatlatmış olacak ki nihâyet öldü.

Abdullah Cevdet şu coğrafya kitabının ilk sayfasına resmi giren dünya üzerinde mutlak bir mükemmellik olmadığını öğrenseydi kuvvetlerini devler gibi isrâf etmez, daha çok yaşayabilirdi. O kadar dik ve sarp hayat yollarından geçtikten sonra, karlı dağların tepelerinde Azrail'i görüyor ve ölümü duyuyordu. Onun için son senelerde dehâsının bütün saltanatını sefihçe harcıyordu.

Nâmütenâhi tahdît edilmeyeceği gibi, orijinal bir varlıkta tarîf edilemez. Abdullah Cevdet'in gelişi güzel yakaladığımız hassalarına birini daha katalım. Bu adamın büyük husûsiyetlerinden biride kendi vatandaşları tarafından mütemâdiyen tenkitlere uğraması, kusûr ve noksânlarının mevzû bahis edilmesi değil midir? Hangi harcı-âlem yapı bu kadar dikkatli itiraz çağırdı? Hatta mezarı başına kadar Abdullah Cevdet tekâmülün bir nesil gözüyle kavranması mümkün olan olmuş bitmiş safhâlarından biri değildir. O tamamlanması asırlarca kabil olmayan bir maksadın binâsı gibidir. Etrafında dâimâ iskeleler, payandalar duran ve bitmiş yüzünü muâsırlarına göstermeyen dev yurdu binâlara benzer. Manasını anlayabilmek için ilk mimarı olan hayatın içine kadar girmek lazımdır. Sağlığında suçunu, ölümünde namazını münakaşa ettik. Fakat ne olduğunu bir türlü anlayamadık.

Ne tuhaf şey! Ölenle ölümez derler. Ölüm münâsebetiyle bundan daha şeni ne söylenebilir. Bilâkis ölenle ölmek elimizde değildir. İşte şimdi pek güzel anlıyorum ki Abdullah Cevdet'le birlikte mezara giren gerçi bizim cismimiz değil, fakat acaba maneviyâtımızın büyük bir kısmı değil midir? Bu mersiyei birazda kendimiz için yazmıyor muyuz? Fakat ne çâre kalan yalnız o, yaratandır.

İsmail Hakkı

İçtihat, 1 Kânûn-ı Evvel 1932, sayı, 358, c, 28, s, 5889-5890.

3.5.2. Nâbizâde Nâzım Bey

Manzûm ve mensûr neşrettiği âsâr-ı müteadidesiyle cami'es'seyfû'l kalem ünvân-ı muhkine mazhar olmuş olan merhûm Nâbizâde Nâzım Bey, edebiyatta dahi ulûm ve fûnûnda olduğu gibi ibrâz ehliyet ve iktidâr etmiş samimi ve fitrî bir şâirdi. Eş'âr-ı mevcûdesine nazaran kendisini o sınıf-ı şu'ârâ meyânına idhâl etmek kabildir ki hissiyât-ı kalbiyeyi, kâffe-i münâzır muhtelifesi, temayülât ve incizabâtı, ezvâk ve hevesâtı ile beraber teşrîh ve kezâ mehâsin-i tabiiye künyeyi, sahârî ve makaberi, sükûnet-fezâ ormanları, düşündürücü korulukları ile beraber tasvîr etmeyi severler. Nâzımın revnâk-ı tefekkür ve hüsn-i beyânını gösterir.

Tercih ettiği münâzırın ekserisi âlim-i samimiyet ve bedâveti mahsûstur bize bir köylü kızın saf ve pak kalbini en ufak hissiyâtına ve varıncaya kadar teşrîh etmek, levâyih şiiiriyâsında dâimâ menâzır-ı ehliyeyi tercihen tasvîr etmek ister. Hevâ-yı saf, sahrada güzârîş-i evkatı, çemenzâr içinde ağaçlıktan tavanlar altında mağmumâne hâsbihâli perestîş eder.

Kâh bir gurbettede bûm şûm tal'in nimet muhrikasını, fidanından kopmuş bir yaprağın rüzgâra tab'an serseriyâne tayrânını sever, kâh kadri bilinmemiş bir saâdeti, boş yere mahv olan bir inâyete ağlar.

Bazen fikr-i şâirânesi, "Osmanlıların emîr-i şîri" ve "meydan-ı şehâmetin dilberi" olan hazret-i Fâtih'in o saf celâdetini Sina'ya kadar te'âli eder; bazen bir vâlide ninesini, bir sabi bekâsını tasvîr derecesinde kesb-i nezâket ve rikkat eder.

Merhûmun, ıztırâbât-ı kalbiyeyi tabi'atın levâyih neş'e-yi nakliyle telfîk ve teennüs husûsunda mahâreti vardır. Buna delil Anadolu Hisarında Bir Mezarlık ismindeki neşîdesi ve ba-husûs bu manzûmenin son parçasıdır.

Teselliyetyâb olması mümkünsüz görünen bir ye'is muztaribâne burada ne kadar hakiki ne kadar müesser bir sûrette irâi edilmiştir. Mersiye'nin teferruâtı tasvîryesi hey'et-i umûmiyesine ne kadar hoş ve düşündürücü bir renk bahş ediyor. Eser muvaffak zevk-i selim olacak sûrette tahdîd edilmiştir. Çünkü bu derece samimi bir nâle-i ıztırâr lüzûmundan ziyâde temdîd edilecek olsa tabiliğini ve binâenaleyh hasa-i teessürünü kaybeder.

Nâbizâde Nâzım Bey, dâimâ garibâne ve fakat müsrihâne bir metrûkiyet, aşikâr bir saf-derûnu içinde yaşardı. Temayülât kalbiyesi, sert ve parlak renklerden ziyâde elvâh-ı rekika ve müşfikâye tealluk ederdi. Bazı tasavvîr ve levâyihin zirîne yazdığı ufak ve sade levhâne nâzımlarından hâlâ bir ikisi hakikaten taklît edilemeyecek derecede güzeldir denilebilir ki tabi'atın bu muhtefi ve mutezel parçalarını bundan iyi tarif etmek ve bu gibi mevâkı bundan ziyâde rûhlu hissiyât- ı zâtiye ile canlandırmak mümkünsüzdür.

Nâzım Bey'in eş'ârı matbûâdır. Kendisi hem şâir hem münekkîd ve hemde hikâye nûvisti. Âsâr-ı mensûresi hakkında serd ve beyân edilecek mütâlaatının buraya tealiki olamayacağı cihetle yalnız hikâye nûvislikteki iktidârının kudret-i şâirânesinden dolayı olduğunu itirâf ile iktifâ edilir.

Bazı âsâr-ı matbûâ hakkındaki mütâlaâtı ve ba-husûs son zamanlarda kadimâ-yı edibâ-yı Osmaniye'den bazıları hakkında Servet-i Fünûn'a yazdığı temhidât ve intihabâtı san'at-ı intikâda olan vukû'funun istihfâf edilemeyecek bir derecede olduğunu gösterir.

“seciye-i tesâmuh” ise müellifinin kudret-i intikâdiyesinden ziyâde hicivde derece-i iktidârını irâi etmektedir.

İsmail Hakkı

Nâbizâde Nâzım Bey'in Eş'âr-ı Müntahâbesi

Fatih

Ey berk-i mücessem-i celâdet!

Ey heykel-i savlet ü bisâlet!

Ey âfet-i lerze-bahş satvet!

Ey lem'a-i feyzbâr fıtrat!

Ey şule-i meş'al-i necâbet

İrfânsın sen teşahhus etmiş

Bir mevhibesin tahassus etmiş

Titrerdi hamâsetinle dünya

Fahr etse sezâ seninle ukbâ

Bir hamle ki müftekir di nahvet

Şimşîrine can verirdi fetret
Bir darbene kul olurdu tâkat
Bir emrine karşı bir hükûmet
Bir himmetine düşerdi mutlak
İklimler hep esirin olmak
Sen fâtıraya rekabet ettin:
Güya arz-ı keramet ettik:
Deryalara kalb edince beri
Emvâcdan eyledin teberrî!
Sen şark ile garba nûr saldın
Hurşîd gibi cihânı aldın
Şan günleri berkler saçarken
Han-ı Yıldırım’a misaldin sen
Çektin yedi gâlibende meş’al
Sensin bize ma’rifette rehber
Şahin kemâl ü fikre şehper
Osmanlıların emîr-i şîri
Meydan-ı şehâmetin dilberi!
Sarsardı cihânı nâm-ı “Fâtih”
Dârb-ı mesel: iktihâm-ı Fâtih
Pîşinde zafer ederdi secde,
Arkanda gazâ gelirdi vecde
Kudrette hemân zamân idin sen
Nâmın anılınca bir sükûnet
Azmin düşününce beht ü hayret!
Türbende olan sükût-ı efsâh,

Bildirmede kudretin muvazzah
Sen medh-i habîb-i mazhar oldun
Ni'metler ile mübeşşer oldun
Ben vâfina hayli cür'et ettim
Pür olmayacak tarîka gittim
Fikrimde ümit müneccelidir:
Fikrimde ümîd münclîdir:
Lütfun bilinir ki pek celîdir.
Afvın, keremin mi'ele sığmaz
Tasvîre değil hayâle sığmaz!
(Heves Ettim'den)

Anadolu Hisarında Mezarlık

Bu sükût-u belîğ hazîn fasîh
Hutbe-i bî makalî rûhânî
San'at kudreti eder tavzîh
Bu ne ulvî cihân nûrânî
Ne neşât u safâ-yı vicdanî
Bu ne vahşet içinde ünsiyet
Bu ne zulmet içinde nûr-ı bekâ
Bu fezâ-yı semâda bin hayret
Nice bin âfîtâb fikr-i ârâ
Yağdırır nûr-ı hey'etinde safâ
Taş değil gördüğün o seng-i harâb
Şâ'îri mu'ciz-i tabî'attır
Ne belîgâne eylemekte hitâb
Sanki bir nüsha-i fesâhattır

Mütehaccir mîsâl-i ibrettir
Her küyâh zemini başka zebân
Her âvec hâkî bir diğerk âlem
Her varak bin kitab ile yeksân.
Bu füyûzâtı fikr edip her dem
Mütehayyir mi kalmasın âdem!
Uğradıkça sabâ bu ferdûse
Geçemez der-akab safâsından
Başlayıp her şükûfeyi lemse
Bir tarâvet alır temâsından
Hisse almak diler hevâsından
Ne kadar nazlı nazlı gitmededir
Hele bir atf-ı dikkat et dereye.
O'da î'lân-ı hayret etmededir
Sanki meftûn gibi bu makbereye
Göğsü hasret çeker bu müşebhireye
Serviler ihtizâz ettikçe
Nağme-i dilferîb olur peydâ
Ebediyyet içinde gittikçe
Gayb olur mûcizin olup o sadâ
O ne kudsî hava ne tatlı nevâ!

İsmail Hakkı

Mektep, 10 Mart 1310, sayı, 6, c, 3, s, 257-259.

3.5.3. Şuûn: Aramızdan Kaybolanlar

Ahmet Hikmet ziyâından bütün matbûât bir lisân-ı teessürle bahsetti. İçtihat'da onlar meyânındaydı. Öyle acılar var ki unutulması güç olur. Otuz, bu kadar senelik arkadaşım olan Hikmet'in bende unutulmaz hatırları vardır. Bunlardan biraz bahsetsem ona karşı son vazife-i ifâ etmiş gibi müteselli olacağım. Hemen aynı zamanda mesleğe intisâp etmiş olmamız ve hemen aynı yaşta bulunmamız hasebiyle gençliğimizin en mesut avânı birlikte geçmiştir diyebilirim. Hatta tehhülümüz bile aynı dönemde aynı senede vakıa olmuştu. Bu münâsebetle ikimizde alacağımız şeyleri birlikte konuşup almaktan mütelevviz olurduk.

Dâiredeki resmi meşgûliyetimiz aramızda siyasetten o zamanlar içinde yuvarlanmakta olduğumuz hâl hatır-nektan bahse mani olmazdı. O sırada Türkiye'de ilk Meclis-i Mebûsan'ı içtima-i davet ve sonra fesholunduğuna ve meclisin müzakerelerine dâir Fransızca bir kitap neşrolunmuştu. Bunu gizlice tedarik ile eski Bâb-ı Âli'deki ufak odamızda birlikte okurduk, Rumeli'de başlayan hareket-i ihtilâliye büyük bir alaka ve sabırsızlıkla takip ediyorduk.

Hükümet çok heyecanlı, ateşli bir gençti. Bazen hükümlerinde ifrât ediyordu. Bir gün Meclis-i Mebûsan'ın içtimai davet olduğunu iki satırlık bir tebliğ-i resmi ile gazetelerde ilan edildi. O gün ikimizde Büyük Ada'da müşterek bir dostumuza davetliydik. Yarabbi orada ne harika tasvîrler ne tatlı hülyalarda bulunduk. Artık memleketiniz kurtulmuştu. Artık istikbâlden endişe edilecek bir şey kalmamıştı. Ben derhâl meşrûtiyet nâmında bir gazete imtiyâzını aldım. Tabii biraz çalışacaktık genç ve ateşli yüreklerimiz bu hava-yı hürriyeti Avrupa'ya makineler dinamolar sipariş ettik. Her şeyi büyük mikyasta tutuyorduk. Matbûâtımızda konferans salonları olacaktı. Bunun için o vaktin son merkez kumandanı Sadettin Paşa'nın oturduğu konağı gezdik muvaffak bulduk. Manyasizâde Refik Bey merhûmda İnkîlap ismindeki gazetesini bizde bastıracaktı. Fakat çok geçmeden umulmadık bir takım mevâni' çıktı. Refik Bey gazetesini çıkaramadı. Bizde matbuayı açamadık. Makineler yoldayken satmaya mecbûr olduk. Bu sukût-ı hayâli bizi hayli sarsmıştı. Biraz sonra ben Avrupa'da me'mûriyet aldım. O da pek arzu ettiği Peşte şehbenderliğine ta'yin olundu. Avrupa'dayken bir kere beni Marsilya'da ziyarete geldi. Bir defada haberimiz olmadan birbirimize Nice' de tesâdüf ettik. Harbi umûminin son senelerinde o Peşte'de ben İsviçre'deydim dâimâ muhaberâtta bulunurduk. İlk hareminin

feci sûrette vefatı onu fena halde sarstı. Diyeblirim ki ondan sonra felâh bulmadı. Me'mûriyet hayatı yormuştu.

İstanbul'da Şişli'de pek sevdiği hânesinde tekaüd maaşı ve birde Mektep âlimliği ile geçinmek hass-ı âmâl edinmişti. Görürsek derdi birlikte nasıl çalışırız, neler yazarız fakat bir türlü bu arzusuna nâil olamadı. Yine me'mûriyet hayatına atıldı. Ankara dönüşü beni görmeye gelmişti. Zavallı bitmişti. Bî-âmân seretân onu pençe-i tahribine geçirmişti. Halini hiç beğenmedim. Artık günden güne düşüyordu. Onu göz göre göre aramızdan kaçıracağımız korkusu beni titretiyordu. Fransız hastanesindeyken her Cuma günü ziyaretine giderdim. Birlikte eski zamanlardan konuşurduk. O vakit hastalığını bir an unuttur gibi olurdu. Cuma günü olunca bir çocuk gibi seni bekliyorum derdi. Bir gün kardeşim mutlaka bende aranıza tekrar karışacağım dedi. Zavallı Hikmet bilmiyorduk ki o vakit son günlerini yaşıyorduk. Son zamanlarda Wagner'in mûsikisi ile Tugli merak etmişti. Ona dair yazılan şeyleri topluyordu. Benim Servet-i Fünûn'da Teristan ile İzûlet hakkındaki yazdığımı merak ile okumuş ve onu sakladım. Tetkîkâtıma ilave edeceğim diyordu. En son defa kendini evinde gördüm. Artık lakırdı söylenmeye mecâli kalmamıştı. Bütün kalbimle ve defaâtle ellerini sıktım. Gözyaşlarımı saklayarak odadan çıktım. Bu son ve daimdi. Birde cenaze günü tabutunun başında ağladım. Otuz beş senelik hayat arkadaşı zavallı hikmet bu hatıramda sana son tuhfe-i uhûvvet olsun.

Âlişanzâde İ. H.

İçtihat, 1 Eylül 1927, sayı, 235, c, 23, s, 4479-4480.

3.5.4.Thomas Hardy'nin Ölümü

Büyük bir muharrir, belki Marcel Proust ile beraber, muâsır romancıların en büyüğü vefat etti. Thomas Hardy yalnız Meçhul Yahudi ve Tess d'Uberville romanlarının muharriri değildir, zamanın şâirlerinden biriydi. Seksen yedi yaşında Dorchester villasında son nefesini verdi. Üç sene evvel orada kendisini edibi Havâdis Gazetesi muharriri Mösyö Frederic Lefevre ziyaret etmişti. Bu mülakat münasebetiyle yazdığı makalede anlattığına göre Maxe Gate'e kendini götüren şoför senelerden beri hiçbir ecnebinin kabul edilmediği bir meskene duhûlünü görünce pek şaşmıştı. Yine makalesinde Frederic Lefevre yazar ki; heyecanım büyüktü, hayretim ondan aşağı değildi. Thomas Hardy gelecek haziranda seksen beş yaşına girecek... Bu mülakâtımız esnasında ibrâz ettiği şâyân-ı taaccüb eser-i hayata intizâr etmeye hüküm yoktu...

Bu vesile ile Thomas Hardy'nin hayatına dâir Mösyö Gerard De Catlone'nin yazdığı makaleyi tercüme ile İçtihat kari'lerine takdim ediyoruz.

Thomas Hardy Hayatı Âsârı

İngiliz edebiyatı matem içindedir; Thomas Hardy, Manş'ın öte tarafındaki muharrirlilerin en müsennesi öldü. Vatana Avdet, Casterbridge Belediye Müdüresi, Meçhul Yahudi, Hayatın Ufak İstihzaları, İki Mavi Göz, Yeşil Sâye-bân Altında, romanlarının müellifi, burada yalnız Fransızcaya tercüme edilmiş eserlerinden bahsediyoruz. Şimdiki İngiltere'nin en câlib-i dikkat edebi şahsiyetlerinden biridir.

O hem şâir hem romancı hem filozoftu. Azıcık meraklı bir hikâye nakletmekle kalmazdı; onu titreyen hassasiyetle tevessü' eder canlandırır, vakıanın eşhâsına hakiki bir tur verirdi. Onları hem bizim yanımıza getirir hem ileri sürerdi. O sûretteki bunları aynı zamanda hayatı ile umûmi hayatı vakayi'in hayatı ile fikrin hayatını yaşıyor gibi görünüyorlardı. Bu yüzden bizi iki kat müteessir ederler. Fiil ve hareketlerine âteşin bir merak ile bakarız ve yaptıkları ef'al bizi düşündürür; onlar maddi ve manevidirler ve arkalarında bütün insâniyetin ıstırâbının görüyoruz zannederiz.

Son asrın ortasına doğru Londra'ya tahminen yirmi yaşında bir delikanlı olarak geldi. Irkı, tevellüdü ve terbiyesi itibariyle İngiltere'nin cenûbunda Kâin Dorsetshire kontluğuna mensûptu. Çünkü Hardy'den beri pederi orada ikâmet etmişti. Vâlidesi tarafından Swetmen, Childs ailelerine merbûttu. Bu iki aile çok zaman o havâlinin şimâl-ı garbiyesinde Melbourn

Vergilin “Dryden” tarafından tercüme edilmiş eseri idi. Bu kitabı çok severdi. Çocuk on iki yaşına geldiği vakit ona bir mürebbiye Fransızca ders verdi. Aynı zamanda memleketinin lisânını öğreniyordu. Ve işte bu zamandadır ki Dorsetshire köylüsü hakkında ki notlarını onların dilini bilmek, samimiyetin bu yegâne anahtarına mâlik olmak sayesinde topladı.

Genç çocuk on altı yaşına kadar böyle yaşadı; bu yaşta önünde zahmetler ve sırret manzaraları bir çalışma zamanı açılır. Bir san’at intihâp etmek ve ekmeğini kazanmak lazımdır. Lâkin yarını temin için ne olursa olsun yapmaya müheyyâ bazı gençlerin aksine olarak Mösyö Hardy’nin muîn bir fikri vardı. Kendinde mimarlığa doğru bir meyli-i incizâp hissediyordu. Ve pederi oğlunda resme bazı mertebe isti’dâd gördüğünden ve bu meslek ashâbı ile münâsebeti olduğundan oğlunu çalıştırmak için evine almayı kabul eden Dorsetshire’de bir mimarın yanına göndermekte tereddüd etmedi.

Bu zamanda delikanlı birkaç şiir yazar. Lakin muharrir olmak henüz hatırlarından geçmezdi. Daha dün meçhûl ve edebiyatta bir bahre olan bu köylü çocuğu romancı olacağını bir gün içinde keşfedemezdi. Mimari san’atına çalışmak lazımdı ve bunun için zuhûr eden bir vesileden istifâde ile yirmi bir yaşındayken Londra’ya gotik mektebi müdürü Sir Arthur Blomfield’in yanına talebe sıfatıyla gitti. İngiltere’nin 1860 da genç fikirlere te’yir-i kat’î bırakan derin bir buhran-ı manevi geçirdiği esnada onu orada buluruz. O vaktini büyük Britanya’ya bir taraftan hayâl ve heyecân ve diğer taraftan akıl ve mantık ve nizâm ve tertîp ihtiyacı arasında ihtizâz ediyordu. Diyanet fikri ve ilim fikri karşılaşılıyor ve yekdiğerleriyle yorulmayan bir şiddetler boğuşuyorlardı. Piskopos Vilter Forse ve fizik âlemi Hevinseley’nin tükenmez münakaşâtına atılıyor ve konferanslarında bulunan müstemiîn heves ve dikkatlerini kendilerine celbediyordu. İlahiyata dâir meseleler münakaşâtı teşkil ediyordu. Gençlerde itikat-ı garip binası “sarsılmaya ve parça parça düşmeye” başlıyordu. Vesta Manastır Kilisesinde İstanle’nin ve Sen Paul Katedralinde Lideran’nın sözleri, binlerce eşhâs tarafından fevkalâde ehemmiyetle takîp ediliyordu. İlim, iptida bir zümreyi kalîleye münhâsır olduğu halde git gide efkâr-ı münevverinin birçoğuna nüfûz etti, bu asrın başlıca hükmü oldu. Ve an’ane ile açıktan açığa mücadeleyle girişti. Tarihi tahvilât için ilim yeni şekiller tespit etmeye uğraştı. Lâkin cemiyet, her ne kadar ticaret ve san’at kanunlarına tabi’ bulunmuşsa da tamamen ibtidai bir teşkilîyatçı olan bir emperyalizmden yani tecrübeden harice çıkamaz. Ve bu terakkî ümidinden halk yalnız bir zevk-i sefâhât iştihâsı saklar ki büyük kuvve-i muharrikesi paradır. Kraliçe Victorya zamanındaki bu temayül orada bir rahatsızlık hulk ediyordu. Ba-husûs ki yarına, dâir bir karasızlıktan mes’ut bir âsûdegîye geçmek mümkün değildir. Açık bir endişe mevcûttu. İktisadî tahrikât buna bahaneydi. İngiltere bir ihtilâl

arifesinde gibi görünüyordu. Papazların çoğu şahsi mütâlaada zarûri fedakârlıklar yapmak lüzûmunu bildirdiler. Ve pozitif müsbet asvalları din nazarileriyle telîf için uğraştılar. Bir takım münevverân İncil ilhâmâtını tazeletmek ve bütün meseleleri aynı zaviye altında tetkik etmeyi tecrübe ettiler. Bazı ilahiyât âlimleri Hristiyanlıktan içtimai temâyülü ve insâniyet perverâne faaliyetli demokratik bir hareket yapmak istediler. Bütün bu hareket-i teşebbüsât ve o sırada neşr olunan bazı kitaplar ve Renan, iştirâ'is, Feuerbach'ın Felsefesi ve Darwin ve talebesi tarafından iddia olunan ecnâsın tahavvül kabiliyeti Ortodoks dininin tarih-i âlem hakkındaki izâhâtına muhalif düşüyordu. Thomas Hardy bu sûretle çocukluluk itikâdını kaybetti. O vakit tevehhümâtında zayı'ine ve kendinin insan seciyesiyle çocukluğunun sade muhiti arasında aşılması gayr-ı kabul bir varta açıldığını görür. Hardy hissiyâtında ve en sarsılmaz müserrâtında inkisâra dūçâr olmadığından kendi kendini toplayarak kalbinin muvazenesizliğinden kurtulmaya çalıştı. Lakin her taraftan tehâcüm eden asrı selâtimin önünde mukâvemet e cür'et edemedi.

Kendine mahsûs yeni bir ferdiyet aradı ve ona nâil olmak için çocukluğuyla gençliği arasında bir ittihat husûlünü tecrübe etti. Bu münâsebet arzusunu, bu itminânsızlığını, bu hakikat hevesini san'atkârane ifadeye muktedir oldu. 1867 de Weymouth'ye yerleşti. Fakat dâimâ edebiyat ile me'mûrluk arasında müteredüddür. İnşaâta devam etmekle beraber roman yazar. Bunun ünvânı: The Poor Man And The Lady'ydi Fakir Adam ve Hanımı ve cemiyet aleyhinde ihtilalkârane birçok efkâr ile mâliydi. Mesûdenin tevdî'i olunduğu matbaada bu gibi mesudâtı okuyan (meradit) bu kitab-ı şâyân tab' oldu. Lakin genç Hardy nezdine davetle ona halka kendini tanıttirmek için daha az sırret yazması münâsip olup olmayacağı düşünmesini nasîhat etti. Netice şu oldu ki Hardy eserinin îadesini istedi. Ve onun yerine Desperaye Remedies Dağılmış Duvarlar'ı yazdı. Kitap nazar-ı dikkat celb etmedi. Nesline Under The Green Wood Tree Yeşil Orman Ağacı Altında isimdeki eseri de meskût geçti. Lâkin bu son eseri Cornhill Magazine nâm-ı mecmûa muharrirlerinden biri tarafından okunmak tali'ana mazhar oldu. Muharrir risâle müdürü Leslie Stephen bundan bahsetti. Bunun üzerine müdür Mösyö Hardy'ye bir roman sipariş etti. Far From The Madding Crowd Çılgın Halktan Uzak'tı ki tam muvaffakiyet kazandı. Gerar Juliet bunu Spectator da takdîrkârane bir lisânla sena etti. İşte büyük bir meslek edibinin başlangıcı böyle oldu.

Daha dün Mösyö Hardy "Max Gate"de ikâmet ediyordu. Burası Dorsetshire'den birkaç fersâh uzakta bir meskendi. Birkaç seyâhati istisna edilecek olursa 1885 senesinden beri orada yaşıyordu. Kendi romanlarına çerçeve hizmetini gören memleketinden ayrılmak asla

istemiyordu. Bu büyük adam orada şân ve şöhretin en büyük mertebesine tanımak meserretinden sonra sonra seksen yedi yaşında ölmüştür.

Gerard de Caloni-İ. H. Âlişanzâde

İçtihat, 15 Şubat 1928, s, 246, c, 23, s, 4693-4695.

3.6. BATI EDEBİYATI

3.6.1. Elem Çiçekleri Müterciminin İfadesi

Baudelaire elem ve ızdırıp şâiridir; şiirlerinde baştan aşağı ye's ve nevmidî ve bir hâl-i marazî görülüyor. Sanki rûhu heyecân ve kederle beslenir. Çok zaman anlaşılmamaktan, tanınmamaktan mütevellüd merâret ile nisyân ve metrûkıyyet içinde daha genç denilebilecek bir çağda üfûl etmiştir. Fakat nesl-i cedîd onun hatırasını i'zâz ve tebci ediyor. Yeni şiir, onda i'câzkâr bir üstâd buluyor. Bugün tabakât-ı şiirinin en bülend noktasında namının etrafında teşkil eden hâle-i iştihâr zamanının kadr-nâ-şinâslığa karşı ne şa'sa'a-dar bir cevap teşkil ediyor!

Baudelaire'in Elem Çiçekleri *Fleurs du Mal* unvanı altında topladığı eş'ârı hemen her lisâna tercüme edilmiştir. Bu hastalıklı çiçekler her memleket gençliğini meshûr etmiş ve onlar için dâimâ bir ümîd ve teselli saklamıştır. Yenilere göre Baudelaire'in şiiri vasf ve tarif olunamaz çünkü muayyen değildir. Bir havâ-yı melâl ki eser ve fikirde acı te'sirler bırakır. Okuyan bir ra'se ile bu kuvve-i mucize-nümâ onunda serfûrû eder.

Zamanında başlı başına bir hareket-i edebiyye meydana getirmiş olan bu kadar mühim ve büyük şâirin âsârından edebiyatımızın mahrûm kalması revâ mıdır? Fakat Baudelaire'in şiirleri lisânımıza nakledilebilir mi? Hugo, Lamartine ve Mussetlerin rengîn tahayyülât ve tasavvurâtından zevk alan terbiye-i fikriyyemiz acaba gayr-ı mûnis teheyycât, bu acîb hevesât ve garip terkibâtı birden bire nasıl telakkî edecektir.

Geçende bir münasebetle Baudelaire ve âsârı hakkında müdâvele-i efkâr ederken vaktiyle Elem Çiçekleri'ni tecrübe kabilinden tercüme etmiş olduğumu ve asıllarındaki letâfeti muhâfaza edememekle beraber (esâsen buna imkânda yoktur) bu tercümelerden melâl şâiri hakkında umûmî bir fikir hâsıl edebileceğini söylemiştim. Hazır bulunanların ve o meyânda pek eski ve kıymetli arkadaşım Abdullah Cevdet Bey'in teşvik ve ısrârı üzerine hayli eski zamana ait olan bu tercümeler bugün bir kere daha gözden geçirdikten sonra enzâr-ı mütâlaaya vaz' ediyorum.

Baudelaire, şiirlerinde Romantizm ve Parnas şiirlerinin parlak elfâzı ve tumturaklı hitâbeleri yerine rûhun samimi heyecân ve ızdırâplarını fakat şimdiye kadar alışmamış ve işitmemiş olduğumuz bir tarzda ifade ettiğinden tercümeleri okunurken bunların aynen lisânımıza geçirilmesindeki müşkilât elbette takdîr olunur. Vâkıa ifadeleri nesre tahvîl ile

daha anlaşılacak şekle koymak kâbildi. Fakat esasında çok ayrılmak istemedim binâenaleyh lüzum-ı kat'ı hissetmedikçe mümkün mertebe cümlelerin tertip sırasını muhâfazaya dikkat ettim.

Elem Çiçekleri memleketimiz de Garp Edebiyatına vâkıf olanlara meçhûl değildir ancak bunların içinde lisânımıza tercüme edilmişleri var mıdır bilemiyorum. Herhalde bu büyük şâir memleketimizde pek az kimse tarafından tanınmıştır.

Elem Çiçekleri'nin muhtelif tarih ve tarzda birçok tab'ları vardır. İbtida 1857 tarihinde Paulet Malassis ve De Broise tarafından basılmıştır. Beş kısımdan Hayâl ve Melâl, Elem Çiçekleri, İsyân-ı Şarap, Elem mürekkep ve yüz manzumeyi hâvî olan bu mecmûa-i eş'ârın intişârını müteakip Figaro Gazetesi muharririnin bir makale-i hasmânesi üzerine şâir ahlâk-ı umûmiyeye tecâvüzle ithâm olundu ve tercüme-i hâlinde bahs olunduğu vechle mahkeme kendisini ve tabi'lerini cezâ-yı nakdiye ve eserinden altı manzûmeyi çıkartmaya mahkûm etti.

1861'de tekrar tab' olunduğu vakit esere "Paris'e Ait Elvâh" namıyla yeni bir kısım ve otuz beş yeni manzume daha ilave olunmuştu.

Temsil-i kat'ı 1868 tarihinde ve Muasır Kütüphane Biliotheque Contemporaine meyânında Théophile Gautier'nin mukaddimesiyle Baudelaire in güzel bir resmini hâvî olarak kitapçı ve tâbi' Michael Levy tarafından mevki-i intişâra konulmuştur. Herkesçe marûf olan ve ellerde dolaşan bu tab'ın nihâyetine Edouard Thierry ve Saint Beuve ile Barbey d' Aurevilly gibi meşâhirin birinci tab'ı münasebetiyle yazdıkları mektup ve makaleler dahi dercedilmiştir. Fakat bu temsil- i kat'inin de bir takım nekâyıstan azâde olmadığı sonradan sabit olmuştur 1911 de kitap üstâdları Maitress de Livre külliyyatı içinde Elem Çiçeklerinin tam ve sadık bir metni Felix Gautier ile Adolphe van Bever tarafından neşredildi. Bu eser şâirin merâhil-i tefekkürünü hatve be-hatve takib-i imkân veriyordu. Tercümelerimiz işte bu tab'dan yapılmıştır.

1917'de yine Adolphe van Bever 'in nazaratiyle ve bu defa izahât ve şürûh lâzıme ilâvesiyle tekrar mükemmel bir tab' meydan-ı intişâra çıktı. Bu da bizzat Baudelaire tarafından tashîh olunan 1861 ikinci tab'ından istinsah edilmişti. Théophile Gautier'in meşhûr mukaddimesi bunda mevcut değildir. Tabi'ı bunun Saint Beuve ile diğerlerinin mütâlaât ve tenkîdâtının artık mevsimleri geçmiş olmak hasebiyle yeni tab'da yakışık almayacağını söylüyor ve Baudelaire hakkındaki çirkin efsaneleri esassından tahrip etmek ve onun yeni fikirler üzerine icra ettiği tes'iri göstermek için mukaddime makamında

birkaç kelime yazmaya bulunmadığına teessüf ediyor. Fakat âsârı-ı beşeriyetin hassâsiyet ve zekâvetinin en ulvî ibdâ'âtından olan bir muharriri daha iyi tanımak için bu noksanı bizim telâfi etmemiz icâb etti. Onun için Nesir ve Şiir Külliyyatı (Collection Prose et Vers) arasında geçen sene neşrolunan Elem Çiçekleri'nin en son tab'ına mukaddime olarak yeni şâirlerden ve Encümen-i Dâniş azâsından Paul Valéry 'nin vâkıfâne ve âlimâne mütâlaasında tercüme ile derece ve şâirin ayrıca bir muhtasâr tercüme-i hâlini ve kezâ 1926 senesinde neşr olunan Yeni Fransız Eş'âr Muntahabesi'nde Baudelaire hakkındaki kısa fakat veciz ve belîğ diğer bir mütâlaayı da ilâveye lüzûm gördüm.

Van Bever'in temsiliyle Elem Çiçekleri'nin en son tab'ı arasında bazı cüz'i farklar gördüğümünden tercümelerdeki tertip sırasını bu son tab'a göre tanzim ettim. Meselâ birinci kısım olan Melâl ve Hayâl birinci telifte seksen beş manzûmeden ibâretken son telifte seksen sekiz şiiri hâvîdir. Bu tahâllûf, mahkûm eserler ki altıdır Bever tarafından ayrı bir kısım şeklinde tab'edilmiş olduğu halde en son tab'ıda Baudelaire'in ilk tab'ı gibi eş'âr-ı sâire meyânına karıştırılmış olmasından neş'ed ediyor. Birde tercümede bazı şiirlerin ne sûretle ilhâm olunduğunu ve ne zaman ve münasebetle yazıldıklarına dâir şerhler arasında gördüğüm malûmatı da ayrıca ilave ettim. Bu cihetle tercümemiz Van Bever'in tab'ına ve ne de son telifte tamamen muvafık oldu. Fakat bizim için daha mûvazzah ve daha müdellel oldu. Elem Çiçekleri'nin başka tab'ları daha ayrıca bahse şâyân değildir.

Bu kıymetsiz mesâî parçalarıyla edebiyatımıza naçizâne bir hizmete muvaffak olabilmişsem benim için ne şeref...

Nişantaşı- Âlişanzâde İsmail Hakkı

Baudelaire'in Hayatı¹

Meşhûr Fransız şâiri Baudelaire (Charles Baudelaire) 1821 senesi Nisanının dokuzuncu günü Paris'te tevellüd ve 31 Ağustos 1867 aynı şehirde kırk altı yaşında vefat etmiştir. Babası kendi merakı için çalışan bir ressamdı. Genç yaşta öldü. Annesi bilâhire Fransa'nın İstanbul sefiri olan miralay Aupick ile tekrar teehlül etti Baudelaire, Lyon şehrinde başladığı tahsîlini 1839'da ikmâl ile ebeveyninin rızaları hilâfında olarak her mesleği redd ve edebiyat mesleğini ihtiyâr etti. Onu bu fikrinden vazgeçirmek için aile meclisinin kararıyla Kalküta'ya giden bir ticaret seffinesine irkâb ettiler. Fakat oraya kadar gidemedi. Ve on ay kadar gaygubetten sonra tekrar Fransa'ya gelir. (1842) Sinn-i rüşde vâsıl olunca babasından tevârüs ettiği tahminen yetmiş bin frank kadar bir servete vaz'-ı yed etti. Artık

¹ Grande Encyclopédie'den.

arzusu vechile hareketine mani kalmamıştı. Saint-Louis adasında ihtiyar-ı ikâmet ve diğer genç şâir ve sanatkârlarla münasebeti-i dostâne tesîs etti: Th. De Banville J. Levassieur, Prarond, Jules Buisson ile Emile Deroy ilk eser 1845 senesi resim salonu için çıkardığı çıkardığı nüshadır. Aynı zamanda nazım ve nesirden mürekkebe bir kaç eserini Le Corsaire Satan'da neşrettiği gibi birkaç şiiri de Sanatkâr L'artiste mecmuasına gönderdi. Ertesi sene ikinci bir salon risâlesi neşretti. Orada ilk nüshadaki gibi Eugène Delacroix hakkındaki hiss-i hayretini tekrar ediyor ve Jnres'in sanatındaki fâikîyetine takdîr-hân oluyordu. O vakit bu iki büyük sanatkâr henüz iyice tanınmamışlardı. Baudelaire eserlerini tahlîl ettiği erbâb-ı san'atın her birini bir kelime-i mümeyyize veya bir sıfat-ı fârîka ile vasf ediyordu. Zaman onun cür'etkârâne olan bu şahsi hükümlerini isabeti te'yîd etti ve yalnız bu yazıları için muâsır sanat muahezesinde bir mahall-i mahsûs işgal eder. Kendisi de zaten bu tahlîlata hasr-ı nefis etmeyi düşünmüştür.

1846 salonuna ait nüshada Yeni Resim Sanatı ve David Guerin ve Giraud isimleriyle iki cilt hazırlanmakta olduğu ilân edilmişti. Lâkin bunların hiç biri zuhûr etmedi. Kezâ derdest-i tab' olduğu bildirilen eserler meyânında Midilli Kadınları Les Lesbiennes ki başka bir yerde şübehât Les Limbes tesmiye olunmuştu ve bugün Elem Çiçekleri denmektedir. Bunlar dahi listeye dâhildi.

Aynı zamanda Baudelaire iki mensur hikâye neşr ediyordu. Genç Sâhir (Le Jeune Enchanteur) ve La Fanforlo bunların ikinsisi Ch. Defayies imzasını hâvî idi. Vâlidisinin aile nâmlarından biri olan bu ismi bazen kendi mahlası gibi kullanırdı. Dinî temâyülâtına ve aristokrasi zevkine rağmen 1848 ihtilalini meserretle karşıladı ve muvakkaten yapılan siperler üzerinede silahla göründü. Champfleury ile birlikte Selâmet-i Amme isminde pek az müddet devam eden bir gazete çıkardı ve Prudhon ile akd-i münasebet eyledi yine bu zamanda Chateauroux'da muhafazakâr bir gazetenin idaresini derûhde ederek az bir zaman orada ikâmet etti. Baudelaire zihninde yeni bir merak peydâ olmuştu: Edgar Poe'nun meftûnu olduğu hikâyelerini tercüme etmek ve İngiliz edibini Fransa'da daha iyi tanıtmak... Çocukluğundan beri tahsili ve seyahati ve Amerikan gazetelerinin mütalâası sebebiyle İngilizce ile istisnas peydâ etmiş olduğundan arabacılarla seyislerin meyhanelerine girip onlarla düşüp kalkarak Poe hakkında malûmât alacağını ümîd ettiği adamları isticvab ile bir ecnebi için en mükemmel addolunabilecek tercümelerini meydana koydu.

Baudelaire'in ilk tercümleri Memleket Pays isimli gazetede veya muhtelif resâil-i mevkut tefrika suretinde basılarak şiddetli bir te'sir uyandırdı. Bunlar, İngiliz müellifinin uzun bir

terceme-i hâli ve eserlerinin tahlili ile başlıyordu. Baudeliare teşebbüs ettiği bu işi hiçbir vakit feragat etmedi; yalnız sonunu getirmeye hastalığı mani oldu. Tercüme ettiği Poe'nun âsârı beş cilt teşkil eder. Hikâyât-ı Acîbe, Yeni Hikâyât-ı Acîbe, Arthur Gordon Pym'ın Sergüzeştları, Evreka, Gülünç ve Ciddi Hikâyeler.

1857 senesinde edebiyata ve tab' san'atının incileklerine merakı yüzünden tab'iliğe girişmiş olan Paulet Malassis ismindeki münevver bir zat Baudelaire'in ötede beride dağılmış olan şiirlerini Elem Çiçekleri ünvânı altında neşretti. Bu unvan çok zaman aranmış ve Hippolyte Babou tarafından teklif edilmiştir. Ondan iki sene evvel Revue de Deux Mondes risale-i mevkûtesi bunların bazılarını kabul ve neşrettiği sırada bir kayd-ı ihtiyâtî ilave etmiş ve demiştir ki:

“Bize bunda şâyân-ı alaka görülen şey bazı âlâm-ı mânevîyenin, zebûnluk ve nâ-tuvânlığın hâl-i şiddetle bile ifâdesindeki garâbet ve canlılıktır ki onlara iştirâk veya bu husûsta münakaşa etmeksizin bizim zamanımız alâiminde biri olduğunu tanımak zarûridir. Bir de i'tikâdımıza göre öyle haller vardır ki orada neşriyat yalnız teşci' ve teşvik değil müfid bir nasihât yerine geçebilir. Ve hakiki sanatı yollarını genişleterek ve ufkû tevsi' ederek kendini kurarmaya ve kuvvet kazanmaya davet edebilir”. Baudelaire'e nasihât için neşriyâta güvenmek kendini aldatmak demektir. Müdde-i umûmîlik böyle ihtiyâtlara lüzûm görmedi. Baudelaire bir taraftan Thierry, Barbey d' Aurvilly, Ch. Asselineau ve Fred Dulomon gibi meşahirin kendini haklı gösterecek sûrette yazdıkları makâlâtı alelacele topluyor Saint Beuve ile yine böyle bir sebepten dolayı vaktiyle takibata dûcâr olmuş olan G. Flaubert'ten muhâkemesi esnasında serd edilen ve müsveddelerin muhafaza edilen vesaâit-i müdafaanın kendine tevdi' edilmesini ricâ ve bunların meâlîni dava vekiline tebliğ ediyordu. O vakit müdde-i umûmî bulunan Mösyö Pinard'ın iddianamesi üzerine dine ta'riz cürmü bertaraf edilmişse de ahlâk-ı umûmiyeye tecavüzde kasd ve ta'ammüd görülerek mahkeme eserden altı manzûmenin çıkarılmasına Lesbos, Merdûd Kadınlar, Léthé, Pek Neşeli Kadınlar, Elmaslar, Hortlağın Tahayyülâtı ve mü'ellifiyle tab'ın cezâ-yı nakdiye mahkûmiyetlerine karar vermişti. Haciz esnasında eserin mevcudu hemen kalmamış olduğundan tabi'in zararı o kadar ehemmiyetli olmadı.

Baudelaire evvelâ mahkeme kararına itiraz etmek istedi. Kâğıtları arasında muhtelif mukaddime taslakları bulunmuştu ki 1861 de Elem Çiçekleri'nin mahv-ı isbât suretiyle tekrar tab'ı esnasında bunları ilaveden vazgeçmişti. Fikrinin kuvve-i adliye tarafından bu suretle baltalanması birkaç nesir veya yeni şiirini gösterdiği gazete ve resâil-i mevkûte müdürlerinin hakkında muhterizâne davranmaya mecbûr etmişti. Vaziyet-i maliyesi

bundan müte'essir oluyordu. Bazı saatlerde dâimâ tasavvur ve tahayyül ettiği kemâle yetişmek için yavaş yavaş çalışıyor ve yalnız avâm-ı nâsın bugünden ziyade yabancı kaldığı mevzûlar hakkında icâle-i kalem ediyordu. Theophile Gautier hakkında üstâdâne yazılmış bir tedkîk-i edebi (1859) Yapma Cennetler, (1861) Afyon ve Haşhaşın Te'sirat'ı Hakkındaki Ruhî ve Edebî Tecârib-i Kalemîyye, Oyuncağın Hikmeti, Resim Hakkında Câlîb-i Dikkat Makalâtı Hâvî Salon Nüshası (1859) Richard Wagner ile Tannhauser'in Müdâfaları, Eugène Crepet tarafından neşr edilen Fransız Şairleri'ndeki mütalaata iştirâki, hep o zamanın mahsûlleridir. 1862'de Scribe ile Lacordaire'den kalan Encümen-i Dâniş azalıklarına namzedliğini vaz' ettiği zaman bu hareketini kendine iyilikten ziyâde fenalığı dokunmuş olan lâtifelerden biri gibi telakkî etmişlerdir. Biz zannederiz ki himâye ve muâvenetlerini talep ettiği Alfred de Vigny ile Saint Beuve tarafından münâsip görülmeyen bu teşebbüs kendince Elem Çiçekleri'nin mahkûmiyetine bir itiraz olamakla beraber daima kararsız olan bir vaziyete karşı bî-çâre-i halâs makamındaydı. Zaten netice âyân idi. Binâenaleyh münâsip ve mütevazı bir lisân ile bundan sarf-ı nazar etti.

Edgar Poe'dan son tercümeleri, mensur şiirlerinin devamı Eugène Delacroix hakkındaki büyük tedkîki, birkaç şiiri Belçika'ya gitmeden evvel intişâr etmiştir. Malassi'nin Belçika'da bulunması ve orada konferanslar vermek ve eserlerini okumak ve bastırmak ümidi onu bu seyahate teşvik etmişti. Halbuki iklim, gıda, ahâlinin fikri, mütevâllî adem-i muvaffakiyetler, ihtiyaç, zaten muhtell olan havâssını bir kat daha sartı. Muhtelif emrâz-ı dimağiyeyi müteâkip kendine nüzûl-i isabet etti ve söz söyleyemez oldu. İbtida Malassis tarafından tedavi edilerek Paris'e getirildi ve bir hastahâneye yatırıldı. Hâl-i ihtirâzi birkaç ay sürdü. Nihayet görüp anlamak ve fakat bir şey ifade edememek azabından ölüm kendisini kurtardı.

Birçok muhaliflerini gücendirmekten ihtirâz etmeksizin denilebilir ki Baudelaire, muasır Fransız Edebiyatı'nda muayyen ve derin bir iz bırakacaktır. Hâlinin garâbeti kendine elem ve meşakkat verdi. Hatta samimi rûznâme-i hayatından bunun yalnız kendine has olduğunu teslim ettirmek için hastalığını çok zaman hasret ve nefret ile beslediğini yazar. Vakıa latîfeleri ve fevkââladeliklerin daima erbâb-ı belâhete sermaye-i kîl ü kâl olmuş ve bir türlü bunu mazûr görmek onlar için kabul olamamıştır. Lâkin şunu da bilmelidir ki havâssın bu tevettür-i marazisi Baudelaire'e iki suretle müfid oldu. Biri şâire ki Victor Hugo'nun yazdığı gibi “ san'ata bir râ'ş-e-i cedide tanıttırdı” diğeri münekkide ki sanattaki hükümleri ekseriyetle âvâm-ı nâsın takdirâtına takdîm etti. Çünkü iyice tanınmamış veyahut mûcib-i münakaşa olmuş eşhâsı tanıttırmak için sarf-ı mukadderât etmeden bir an hâli kalmamıştır.

Wagner ile Mannet, Baudelaire’i kendi müdâfalarının başında bulurlar. Bugün şöret sahibi olmuş olan ressamın isimlerinin zikr olunduğunu veyahut kendilerinden lisân-ı sitâyîş ve takdîr ile bahs edildiğini görmekle mesrûr oldular. İhtimâl kendi mebâdi-i ebediyesinde daha mutlak olmakla beraber muasır muharirlerin evsâf ve mezâyâsını hakkaniyet dairesinde senâ ve gördüğü nekâyısı hatiatı nâzikâne ihtâr eylendi.

Arzû-yı tecessüsün sevk ve intihâbıyla romantik ve menşe ve zevk ve terbiye itibariyle klasik olan Baudelaire edebiyatta aradığı tekemmül derecesinde tab’ güzelliğine meraklı olduğundan matbua müsvedâtını bizzât tashîh eder ve kendi lâyuhtilik iddiasına rağmen dâimâ nefsinden adem-i hoşnudî gösterdi. Şayet ilcâ-yı hâl ve mevki ile nasir bazen âdî istiârât kullanmaktan nükûl etmemişse şâirde kusursuz tesmiye ettiği nâsirle beraber yan yana yürüyebilir.

İcrâ ettiği tesir-i maraziye gelince: ondan mütessir olanlar yalnız bunu harfi harfîne alarak sırf edebi olan incelikler ve fenalıkları saha-i fiile koymak iddiasında bulunanlardır. Asselineau, bedbaht dostunun hatırasını ihyâ edeeek kitabın ünvânından iktibâs-ı hayâl ile Baudelaire’i o sihr-i âmiz çiçeklerinden birine benzetir ki rengi, yaprağı ve kokusu kendine hasdır ve yalnız müfrit medeniyetlerin sıcak sobalarında açar. Nedretleri anları zararsız kılar. Çünkü böyle birt esere ancak zehrin sertliğinden ziyâde döküldüğü kadehin şeklinden müte’essir olan erbâb-ı nezâket yaşanabilir.

Devam edecek...

Âlişanzâde İsmail Hakkı

İçtihat, 1 Mayıs 1927, sayı, 227, c, 22, s, 4342-4344.

3.6.2. Elem Çiçekleri

Baudelaire'in eserleri ölümünden sonra derhal toplanılarak kat'i denilen bir şekilde dört cilde tab'ı Elem Çiçekleri, Nevâdir-i Bedî'a, Romantik San'atı, Ufak Mensur Şiirler ve Paul'un tercümelerinin ilâvesiyle ikmâl edilmiştir. Mahkûm parçalar bunlara dâhil değilse de onlarda ayrıca ve bu kıt'ada da Belçika'da basılmıştır.

1872'de Charles Baudelaire, hatıraları ve Muhâberâtı ve Esâmî-i Kütüb ünvânı altında Malassis tarafından tertîp edilen ve şâire hitâb edilmiş ve mektupları hâvî olan mecmûa intişâr etti. Mösyö E. Crepet hayli zahmet ve masraf-ı ihtiyar ederek onun ba'de-l-vefat elde edilen eser müteâhhiresini ve gayr-i matbu' muhâberâtını topladı. 1877 mukaddimesine şâirin mufassal bir tercüme-i hâlini dercetti.

Baudelaire'in resimleri arasında Emil Deroy'un 1844'te yaptığı resim ile bu levha el-yevm Versaille Müzesi'ndedir. Ressam Manet'in vefatının F.Lacour'un hakk ettikleri tesâvîr şâyân-ı zikirdir. Elem Çiçeklerinin ikinci tab'ı ve Asselineau'nun Charles Baudelaire, hayatı ve âsârı nâmındaki eserine Bracquemond'nun hâk ettiği müte'addid tasvîr ve Baudelaire'in kendi yaptığı resim taslakları da vardır.

Elem Çiçekleri'ne Fransa Encümen-i Dâniş azasından Paul Valéry tarafından yazılan mukaddime:

Baudelaire, bugün şan ve şerefın evc-i â'lâsında bulunur. Elem Çiçekleri ismi altında cem' ettiği eş'ârı ki üç yüz sayfaya bâliğ olmaz, erbâb-ı edeb indinde en marûf en yüksek eserlere muadil tutulmaktadır. Avrupa lisânlarının ekseriyetine tercüme olunmuştur: bu hâdise hakkında bir lahza tevakkuf edeceğim, çünkü Fransız edebiyatı tarihinde bunun bir misâli daha yoktur sanırım.

Fransız şâirleri umuûiyetle ecnebi memâliğinde az tanınmış ve az takdîr edilmiştir. Nesirdeki fâikiyyetimiz daha sühûletle tasdîk ve teslîm ediliyorsa da hâkimiyet-i şiiryenin bize teveccühünde imsâk-ı müşkilât gösteriliyor.

On yedinci asırdan beri lisânımızda hâkim olan intizâm ve tertîp şivemizdeki husûsiyet, mukayyed bir ilm-i arûz, sadelik ve vüzûh zevki, mübalağa ve tefritten ihtirâz, ifade ve beyânda bir nev'i safvet, hayâlât ve maneviyâta meyil ve rağbetimiz Fransız şiirini diğer milletlerinkinden oldukça farklı bir şekle sokmuştur ki ekser-i ahvâlde bu onlara gayr-i mahsûstur. La Fontaine ecnebilere tatsız gelir. Racine onlara memnu'dur. Onun

ibârâtındaki ahenk ve selâset tasvirlerindeki sâfiyet, ifâdâtındaki zerâfet lisânın aslına ve gavâmızına hakkıyla ve samimiyetle vâkıf olmayanlar için güç anlaşılır. Victor Hugo bile Fransa'nın haricinde şiirlerinden ziyâde romanlarıyla tanınmıştır.

Lâkin Baudelaire ile Fransız şiiri nihâyet milliyet hudûdunu aşar, bütün dünyada okunur. Teceddüt şiiri gibi telakkî ve taklît edilir ve birçok efkâr-ı feyz ve velûdiyyet bahşeder. Gabriel D'Annunzio ve Swinburne gibi zevat Baudelaire'in haricindeki te'sîrâtına mükemmel sûrette şehâdet ederler.

Binâenaleyh Fransız şiirleri içinde Baudelaire'den daha büyük ve daha muktedirleri varsa da ondan mühimi yoktur diyebilirim. Bu ehemmiyet-i mahsûsaneden neş'et ediyor. Nasıl olurda Baudelaire kadar garip ve onun kadar hâl-i tabîiden mütebâid bir fert, bu kadar vâsi' bir hareket-i edebîye meydana getiriyor.

Baudelaire'e vefatından sonra gösterilen teveccüh bu velûdiyyet-i fikrîye, en yüksek derecesine vâsıl olan bu şân ve şöhret onun yalnız şâir olmak hasebiyle hâ'iz olduğu kıymet-i zâtîyeden değil, sâ'ir birtakım âhvâl-ı istisnâiyeden de münbais olmalıdır.

Bir fikr-i tenkidin tabiiyyet-i şiiriye ile birlikte bulunması da bir hâl-i istisnâiyyedir. Baudelaire bu ittifak-ı nadir sayesinde mühim bir keşfe mazhar olmuştur. Esasen huzûzât-ı nefsanîyeye düşkün ve münakkah fıtratta yaratılmıştır. Hassâsiyeti kendisini en nâzik eşkâl-i üslûbu taharrîya sevk ederdi; lâkin ilcâ-yı merak ile Edgard Poe'nin âsârından yeni bir âlem-i tefekkür keşfetmesiydi bu evsâf yine şüphesiz bir san'atkârı yapardı. Edgard Poe'ye vüzûh-ı ifade husûsunda üstâd tahlîl ve tedkîk cihetinde dahi mantık ile mütehayyilenin tâsârufu ile hesap ve tahmininin en câzip ve en yeni şekil ve sûrette terkiplerini mübdi' ve sûret-i istisnâiyede âlem-i rûha vâkıf ve bütün menba' san'atı tedkîk ve onlardan istifâde eden edib müdekkik add ve telakkî eder ve ona meftûn ve hayrân kalır. Bu kadar yeni ve garip görüşler ve harikulâde vaatler kendini meshûr eder bu sayede hüner ve marifeti de duçar-ı tahavvül olur. Ve tâli'-i sûret-i mükemmele de değişir.

Bu iki fikrin teması neticesinde hâsıla gelen te'sîrâta tekrar ircâ-i bahis ve nazar etmek üzere şimdi Baudelaire'in teşekkülüne hâdim ikinci bir şâyân dikkat-i hâlden bahsedelim.

Baudelaire ergenlik senesine geldiği vakit Romantizm en yüksek derece-i kemâlinde bulunur. Edebiyat saltanatı parlak bir neslin elindedir. Lamartine, Hugo, Musset ve Vigny vaktin üstâdlarıdır.

1845'te yazı yazmak çağına gelmiş bir gencin yerine kendimizi koyalım. Sevk-i tâbiyyesi kendini yetiştirenleri ortadan kaldırmaya sûret-i kat'îyede emrediyor. Bunların ibdâ' tagaddiye ve şöhretleriyle takviye ve âsârleriyle tesbit etmiş oldukları mevcûdiyet-i edebîyesi, bu eşhâsı ki bütün şân ve şöhret sahasını dolduruyor. Ve içlerinden biri kendine sur u esâlîbi diğeri âlem-i hassâsiyeti, bir diğeri husûsiyeti ve diğeri amâkati men' ediyor ki görünür bi-z-zarûre red ve inkâra ve onları devirip yerlerine kâ'im olmaya mütemâyildir.

Aynı zamanda müstesna bir tesâdüfle hepsi tam kuvvet ve şiddette bir araya toplanmış büyük şâirler içinde nasıl olursa olsun temayüz etmek mevzû'-i bahistir. Binâenaleyh Baudelaire'in mes'elesi şu sûretle mevzû' olabilir: büyük bir şâir olmak fakat ne Lamartine, ne Hugo ne Musset olmamak...

Bu karar makûl olmayabilir. Ancak Baudelaire için zarûri ve bir menfaat-i esasiye hükmündedir. İcâd ve ibdâ' sahaları ki aynı zamanda fahr u gurur sahalarıdır. Bunlarda temayüz lüzûmu bizzât mevcûdiyetten ayrılamaz. Baudelaire Elem Çiçekleri için tâsârladığı mukaddime: "Meşhûr şâirler çok zamandan beri iklim-i şâiriyyetin müzehher-i âyâlâtını taksim etmişlerdi. İlh. binâenaleyh ben başka bir şey yapacağım der".

Hülâsa hâlet-i rûhiyesi ve malûmât müktebesi kendisini Romantizm denilen usûle veya usûlsüzlüğe gittikçe daha açıktan açığa muarrız olmaya sevk ve âmâle ve mecbur etti.

Bu ta'bîri uzun uzadıya izâh ve tarif etmeyeceğim. Burada yalnız "rüşeym hâlinde" bulunan şâirimizin zamanının edebiyatıyla karşılaştığı vakit en muhtemel idrâkât ve mütekabil te'sîrâtını hâl-i asliyyesiyle göstermeye gayret ediyorum. Baudelaire'in bundan aldığı bazı te'sîrâtı yeniden terkip etmek bizim için kolay olacaktır. Vakı'a zamanın takibi ve vakâyî edebiyatının inkişâfı ve hatta bizzât Baudelaire ve eseri ve bu eserin kısmet ve mazhariyeti sayesinde ve Romantizme dâir bi-z-zarûre mühim tarzda bazen ahz u telakkî ve bazen büsbütün keyfi sûrette hâsıl ettiğimiz fikrimizi az çok tesbit edecek emin ve sade bir vasıtaya mâlik bulunuyoruz. Bu vasıta, Romantizmden sonra gelen ve onu tagyîr ve tashîh ile onun yerine kâ'im olan usûlü tedkîk etmekten ibarettir. Bunun içinde ondan sonra ve ona muhâlif olarak meydana çıkan âsâr ve harekâtı nazar-ı itibâre almak kifâyet eder ki bunun her biri kendiliğinden ona bir cevap-ı kat'î teşkil eder. Bu sûretle tetkîk edilen Romantizme Natüralizm karşı geldi ve buna mukabelede Parnas toplandı ve bu da Baudelaire'in vaziyet-i husûsiyesini ta'yine medâr oldu ve ondan aynı zamanda tekâmül arzusunu tahrik ve bu sûretle "san'at için san'at" felsefesi eşyânın gayr-ı ferdi olarak tesbit

ve mütâlaası mecbûriyetini, velhâsıl daha saf ve daha âlemâne bir şekil, daha sağlam bir madde arzusunu tevellüt etti.

İhtimâl ki Romantizmin nekâyesi ancak ifrât derecede nefse olan itimâden neş'et eder. Yeniliklerin ilk zamanları mucib-i istifâdedir. Akıl ve hikmet, hesap ve tedbîr velhâsıl kemâl ancak kuvvetlerin tâsârruf edildiği zamanda görünüyor.

Ne olursa olsun Baudelaire'in gençlik zamanına doğru Romantizmin şüphe ve tereddüt zamanları başlar. Gautier üslûb-ı tahrîr şeraitinin terk edildiğinden ve lisân hakkında reva görülen müsâmahattan şikâyet eder. Saint Paul Valéry, Flaubert ve Leconte de Lisle muhtelif ikdâmât ve mesaiyyeleriyle, üslûp ıttirâdsızlığa, nazm-ı sühûletine, abesât ve garâibâtın kesret ve mebzûliyyetine itiraz ettiler. Parnasyanlarla realistler kuvvet ve şiddet ve fasâhât ve talâkatte ve hitâbette kaybettikleri derinlikte, hakikatte ve hasâil-i ilmîye ve fikrîyyede kazandıkları ile telakkîye rızâ-dâde olacaklar.

Hülâsa, Romantizmin birine bu muhtelif mekteplerin ikamesi mülâhâzalı bir hareketin bir hareket-i gayr-ı iradeyeyi terk-ı mevkı' etmesini ifade eder.

Romantik eser, umûmiyetle, müşkülpesent ve dikkatli bir kari'nın mülâhâzât ve itirazâtıyla çetinliğin ve ağırlaşan bir mütâlaaya mütehammil değildir.

Baudelaire işte böyle bir kari'î idi. Romantizmin bütün za'if cihetlerini en büyük adamlarının eserlerinde, şahıslarında yakından his ve idrâk ve tedkîk ve mütâlaa ve hatta bu husûsta mübalağa etmekte onun menfaati -hayat menfaati- vardır. Kendi kendine diyebilirdi ki: Romantizmin en yüksek derecesine irtika etmiş demek ki mahkûm-ı fenadır ve zamanın büyük adamlarına 1807 senesine doğru Talleyrand ile Metternich o vakit dünyaya hâkim olan Napolyon'a baktıkları nazar-ı acibe ile bakıyordu.

Baudelaire Victor Hugo'ya bakıyordu; onun hakkında ne düşündüğünü tahmin etmek gayr-ı mümkün değildir. Hugo âlem-i edebiyata hükmediyordu. Lisânı Lamartine'den çok daha kuvvetli ve daha muayyen sûrette tâsârruf ediyordu. Kullandığı kelimelerin, vezinlerinin tenevvü'ü, hayâllerinin kesreti bütün rakiplerini eziyordu. Lâkin eseri bazen bayağılığa feda olur, fesahât gürültüleri ve nâ-mütenahi hitâbeler içinde kayboluyordu. Halka çene çalıyor, Allah'a hitâp ediyordu.

Felsefesinin sadeliği, tafsilât ve izahâtının irtibatsız ve nisbetsizliği, delilin zaafıyla müdellik-i harikulâdeliği arasında dâimâ göze çarpan tezat ve heyet-i umûmiyenin metanetsizliği velhâsıl genç ve bi-âmân bir müdekkiki tenvîr ile müstâkbeldeki şahsi

san'atına istikâmet verecek herşeyi Baudelaire kendi kendine kayd ve işaret etmek ve bir taraftan Hugo'nun iktidâr ve isti'dâd icazkârânesinin nefsi-i ilkâ ettiği his-i hayretin ve diğer taraftan onun âsârındaki bazı dikkatsizlikleri, çirkinlikleri. Zayıf noktaları yani bu kadar büyük bir san'atkârın başkalarına toplamaya bıraktığı hayat ve şân ve şeref ihtilâtını tefrîk eylemek mecbûriyetindeydi.

Biraz lâtife ve birazda ciddi olarak Baudelaire'in eş'ârını ve Victor Hugo'nunkiler yaklaştırmak ve onları ikmâl eder mahiyette göstermek pek câzip birşey olacak. Fakat bu bâbda ısrar etmeyelim. Anlaşıyor ki Baudelaire, Victor Hugo'nun yapmadığını yapmış ve ona yetişmenin mümkün olmayan şeylerden içtinâp ve nesirden mütebâid ve daha az serbest bir aruz intihâp etmiştir. Ve şiirde dâimâ aynı sihir ve letâfetin temâdisine dikkat ve buna ihrâz-ı muvaffakiyet etmiştir ki bazı eş'ârın mümeyyiz olan bu hassâ-i fâika, Victor Hugo'nun âsârı-ı muazemesinde az ve bu da nâdire saf olarak müşâhede olunur.

Birde Baudelaire, Victor Hugo'nun son zamanını yani büyük hatalar ve fevkalâde güzelliklerin zamanını tanınmamış veyahut pek az tanınmıştır. Menkıbe-i Âsâr, Legende Des Siècles, Elem Çiçekleri'nden iki sene sonra meydana gelmiştir.

Hugo'nun diğer âsârı müteahhiresi ise Baudelaire'in vefatından çok zaman sonra neşr olunmuştur. Benim için bunlar Victor Hugo'nun eş'ârı sâiresine pek çok fâik bir ehemmiyet san'atkâraneyi hâizdirler. Bu fikri tevsi' etmek için zaman mekân müsait değil.

Hugo tecrübe ve mümarese ile ihrâz-ı ma'rifet ve san'at etmekten hâli kalmamıştır. Baudelaire ki bütün hayatı Hugo'nun kinin ancak yarısını tecâvüz edebilir, büsbütün başka bir tarzda inkişâf eder. Sanki ömrünün azlığını ve adem-i kifâyesini biraz evvel beyân ettiğim fikr-i muahezesinin isti'mâliyle telâfi etmiştir.

Nokta-i tekmiline vâsıl olmak, şahsi sahasını öğrenmek ve kendi nâmını taşıyacak bir şekil ve tarz-ı mahsûs tespit eylemek için kendine yirmi sene kifâyet etmiştir. Meşîyyet-i edebiyyenin bedâyi-i âsârını tecârib ve müellifât-ı âdide mütâlâasıyla uzun uzadıya takibe vakti yoktur ve olmayacaktır. Bunun için en kısa yolu intihâp etmek, öteye beriye baş evirmekten, tekrarlardan, mütebâyin teşebbüslerden ictinâb eylemek lazımdır.

Binâenaleyh ne olduğunu ne yapabileceğini ve ne istenildiğini tehlîl-i tarîkiyle anılmak ve bir münekkidin ferâset ve zekâvetini, şüphe ve tereddüdünü, dikkatini ve haslet-i mütefekkirânesini, bir şâirin o saf nazariyesiyle kendi nefsinde cem' ve tevhid etmek icâb eder. İşte bu ispata mübenni Baudelaire, usûlen ve zevken romantik olmakla beraber bazen bir klasik çehresi irâ'e eder...

Baudelaire genç yaşında vefat etmiştir. Zaten zamanın adamlarına eski imparatorluk klasisizminin verdiği tes'îr-i menhûs altında yaşamıştır. Öleni tekrar yaşatmak değil lâkin artık bu cesede bulunmayan rûh başka tarîkler ile belki tekrar elde edebilmek mevzû'-ı bahisti.

Âlişanzâde İsmail Hakkı

İçtihat, 15 Mayıs 1927, sayı, 228, c, 22, s, 4359-4363.

3.6.3. Nasıl Şiire Rücû Ettim?

Muharriri: Paul Valéry

Bilmem ne esrarengiz bir cebr-i nefis ile gençliğe doğru nasıl rec'a bir hareketle yirmi senesinden ziyâde ayrılmış olduğum şiire tekrar alakadâr olmaya başladım.

İhtimâl ki bizde mukannen bir zaman için muvakkit ağır bir hatıra, eşya ve te'sîrâtın hatırasından daha amik bir hatıra, bizzât bizim uzun müddet süren hatıramız veya taninimiz vardır ki bize birden bire pek eski meyillerimizi, kudretlerimizi ve hatta ümîtlerimizi getirip iade ediyor.

Kalemde ahenge karşı mütehassıs olmaya başladığının farkındaydı. Sözün mûsikisini fehmetmede gecikiyordum. İşittiğim kelimeler, bende tarif edemeyeceğim bir ahenge tebâiyet ve veznin mevcudiyet-i hafiyesini yerinden sarsıyordu. Hecâler renkeleşiyordu. Lisânın bir takım edaları, şekilleri rûhuyla savtın hudûdunda kendilerinden tezâhür ediyor ve yaşamak istiyor gibi görünüyordular.

Müterennüm hâlin bu mübâdisi, manidâr ibdâin bu samimi baharlar, orkestranın toplanıp icra ahenge başlamasından birkaç lahza evvel muhtelif aletlerin yalnız tecrübe kabilinden kâh terennüm kâh sükût ederek kâh birbirine cevap vererek her biri kendi nev'ine göre biraz sonra vahdet i'caz nemayı hazırlayan sesler çıkarması kadr-i lâtiftir.

Yavaş yavaş alıştım ve gençliği tekrar yaşamaya ülfet peydâ ettim. Şiir yazdığımı hayretle gördüm. Kendimde şâir endişesini ve dikkatlerini tanıdım. Memnûniyetle kendimi bu hâle bıraktım. İtiraf ederim ki birçok zamandan beri müşkil meselelerle uğraşmaktan yorulmuştum. Fikrim, meşgul olduğu kurtulması müşkil bir takım mevzûlarla cehennemi çemberler içinde mahsûr bulunuyordu. Lâyenkati' aynı hâlet-i maziye ve mazlime içinde pûyân olur iktidâr ve acîz içinde dolaşıyordu.

Lâkin şiire tekrar ibtidâr etmekle bu fikir, beni terk etmedi. Ve yani mevsimin ilk çiçekleri altında birçok mesâil ve müşkilât ile karşılaşmakta gecikmedim. Şiir nerde aranırsa bulunur; o hiçbir yerde eksik değildir. Bu bir talep işidir. Tasavvuratın mesûduyetinden ve hissedilen güzel şeylerin ve anılarından ve derûni sedanın lahûti nimetine vakf-ı nefes edildikten sonra henüz meydanda mevcûde olmayan bir takım saf parçalar kendiliklerinden ayrıldıkları vakit artık işe başlamalı, bu sesleri sarâhatle teleffuz ve bu parçaları yekdiğerine rabt etmeli. Kuvve-i müdrikeye isticvâb ve onu yardıma icbâr etmelidir. Ben

bu işe giriştim. Niyetim öyle bir manzûme tertip etmekte ki heyet mecmûası eski zamanın serbest şiirleri tes'îrini hâsıl edecek sûrette nazımların takibinde inkişâf veya münakkâhiyet olsun ba-husûs alsasetde bulunanlarını çok düşündürmüşlerdir. Tamamen şiirim kısmını yazıp bozmakla geçirirdim. Bir gün vakti mi san'atkârlara ma'lum olan ikrâh hissi beni kapladı. Yazdığımı bırakmaya karar verdim. Bu feragât lüzûmuna kendimce kanaat getirdim ve ben yazılarıma rapteden sihr-i garibi hareketimle kırmak için dışarı çıkmaya kendimi zorladım. Sokaklarda ve karışık ziyâlarla gözlerim kamaşarak hiddetlice, yürüdüm ve bir şehrin gürültüsü içinde şiddetle atılmış, hayâlet ve mahlûkat arasında, yolunu şaşırmış ve gece vakti galebeliğin bâlâ tefrîk hareketine kendi arzusuyla karışmış bir fikir gibi öteye bir rüya dolaştım... Bütün bu yürüyen zi-rûhlar arasında bırakıp kaçtığım ve azap ve eziyetini bu bir süre tanımadıklarım arasında dağıtmak arzu ettiğim aynı tecrübeye aynı âdem-i muvaffakiyetlerle hâlâ te'zip olduğumu ve bazen kendimi topladığımı hissediyordum. Ben o fena vâlîde gibiydim ki tahammül edemediği çocuğunu ikna için hânesinden uzağa gider. Birçok zaman yürüdükten sonra تنها bir kahveye girdim. Gazeteler masaların üzerinde sürükleniyordu. Dalgın dalgın bütün dünyaya göz gezdirdim. O dünya ki muhtelif memleketlerdeki vakıanın irtibatsız hayâli bende, sokaktaki adamların karışıklığa tahvîl ediyordu. Gözlerim cinayet ve borsa haberlerini ve her gün aynı olan havâdisi bertaraf ederek Tain Gazetesi'nin alt tarafına indi.

Ben, kadrin hareket-i beşeriyete tecellisine pek inananlardan değilim; ben her hayatta meşhût olan ve bir nevi ferâsetle hayatı ta'dil ve istenilen cihete sevk eden o kadar tesâdüfâtı izâh etmekle iftihâr ettikleri bu esrarengiz cezebâta inanmakta tereddüt ederim. Lâkin itiraf etmeliyim ki bir şey beni bu gazete nüshasında tutuyor ve orada kıymetli bir madde bulacağımı bana ihsâs ediyordu Adolphe Beryso'nun tefrikası gözüme ilişti... Okudum... Tekrar okudum. Yolumu öğrendim.

İşte bu makalenin başlangıcı:

San'atkâr kendi rollerini nasıl tanzîm ediyor ve oynuyordu; usûlleri, tavrı, taklidi, sesinin perdesi hareketinin ve giyinmesinin tarzı neydi? Fotoğraf ve sinemayla ahfâdımız bugünkü aktörler hakkında hemen doğruya yakın malumât alabilirler. Goethe'nin şâirâne ifâdatında ve Jenan'ın karışık nesrinde Rachel pek canlı görünmüyor. Onların hükümleri onun oyunu hakkında umûmi bir fikir veriyor lâkin bunları bazen mütenâkızdır ve katiyetten mahrûmdurlar isterdik ki bu geçici şeyler: aktrisin çehresine ve onu dinleyenler üzerinde uyandırdığı heyecanı dakik ve etraflı ta'rifât ile ciddi ve sırret bir tahlil tespit etsin.

Hâlbuki bu vesika mevcuttur. Oldukça tehaffûf bir tesâdüf onu benim elime geçirdi. Ames de ikâmet ettiğim bir sırada Prusya kral hanedânına mensup bir zâta, imparator birinci Kyivmen âmizâdesi Prens George'e takdim olunmuştum. Bana Rachel den bahsetti şüphesiz söylediklerinden ona âşık olduğunu anladım. Ondan, sesinden, hareketinden inanılmayacak sûrette hakiki hayâlet ve te'sîrât muhâfaza ediyordu. Ve bunlar zayi etmekten endişe ederek kâğıt üzerinde tespîte çalışmıştı. Dostları için tab' ettirdiği imzasız bu kitaptan bir nüshada bana verdi. Bu ufak eser kıymettâr, mısra-i tefsîrleri, meşhûr artistin ta'rifât ve vechiyesini mûsiki sini ve tabiri caizse ifadelerinin zâbıtnâmesine hâvîdir. Sayfası onun şerefine bir nimettir ve kezâ onun tasvîridir.

Rachel! Bi-nazar-ı deha! Ulvi san'atkâr, siz kesif bir gecede bir alev gibi hatırıımızda kalacaksınız. Vaz'ın zerâfet, metânet ve itidâli, nazarın füsûnu, inşâdın sıfatı, bi-mesel bir sesin tınan ve ağır perdesi, bunların hepsi celb ve teshîr eden ve heyecana getiren herşey onda mevcuttur. Rachel'i görmek hayatın büyük heyecânlarından biriydi. İnce uzun ve renksizdi. Kendinde pek nazik bir mahlûkun gösterişi vardı.

Elleri mümtaz bir zarafetteydi. Sesi pes perdesinden Bayzit piyesinin şu parçasında fa notasına kadar iniyordu. Yalnız bir rakibi için her şeyi tecrübe etmez miydim? Yalnız kelimesi pes fa üzerinde söylenmişti sonra yükseliyordu. Ander romanında:

Haydi, koş, lâkin orada her miyânı bulmaktan kork dediği vakit "koş" do perdesinden ve en büyük kuvvetle söylenmişti. Adriyan Lavkor'un beşinci perdesinde çıkardığı sayha Ander Veman'ın mısralarından sonra tiz bir fa idi. Demek ki sesi iki oktav arasında seyredebiliyordu. Prens Rachel'in inşâdâtındaki en ehemmiyetsiz husûsiyetleri varıncaya kadar tarif ediyor. Sükûnlarının imtidâtını ve teneffüslerini tâ'dât ediyordu.

"Senin son şevkinde hazır bulunmak

ve dalgalarda senin kanlı ronkanın battığını görmek

genişçe nefes alarak

ve yalnızca

nefes alır.

Ebedi gecenin tarâvetinin teneffüs etmek isterdim. Kable'l-inşâd sanki deniz kenarında bulunan ve unsurun tarâvetine memnuniyetle kendini bırakan bir şahıs gibi bütün ciğerleriyle nefes alırdı. Ve bu şâyân-ı hayretti."

Bu makalenin kıraati bana ne derece tes'ir ettiğini izâh edemem. Alman prensin katı ve sade delane mütalanâtı ve büyük artistin san'at inşadı hakkında temerküz ettirdiğini bütün sevdavi dikkat-i şiir hissi, nefes, vezin, terkip ve asvatın münasebetlerinin tefrişi, orada gördüğüm bütün şeyler beni doğrudan doğruya alakadâr ediyor. Ve bi'l-vasıta beni tenvîr ile lazım olduğu zamanda en me'mûl edilmedik yolda arzu edilen muâveneti getiriyordu. Bunu düşündüğüm vakit on altıncı asırda Roma'da geçmiş ve bilmem nerede nakledilen bir hadiseyi düşündüm

Papanın ve bütün saray erkânının huzurunda Saint Gear meydanındaki sütûnu dikiyorlardı. Makineler iyi hesap edilmemiş olduğundan taş afâki ve amudi vaziyet arasında tevkîf etmişti. Pek ziyâde görülen halatlar kopmak ve heyet-i mecmûası toprak üzerine düşüp parçalanmak tehlikesi yüz göstermişti ki bu aralık bütün sükût ortasından bir seda zâhir oldu ve ipleri ıslatınız diye haykırdı ve bu sür'atle taş dikmek kabul oldu.

Adolf Beryso'nun makalesi ile Prens Gerorge Hohenzollern notlarında benim şâiriyet müşkilatıma tam vaktinde bir sûret-i hal ilhâm ettiği husûsunda bir şey görülemez. Nasıl ki bende bunun sırf şahsi yani hemen bu metinlerin cinsinden hariç ve benim bir akşamlık halimle alakadâr bir hadise diye telakkî edecektim.

Fakat birkaç sene sonra eserin tekmîl edilmiş veya edilmek üzere bulunmuştu ki bunu şiire müteallik hassûsatı takdirde fevkalâde isabet râi olan Pierre Louys'e gösterdiğim ve bu ufak hikâyeyi de anlattığım vakit dostum hayret ederek koştı, birçok vesaiki biriktirdiği dosya kartonunu alarak içinde Tain Gazetesi'nin 1 Kânûn-ı Evvel 913 tarihli nüshasını çıkardı ki bütün kırmızı kurşun kalemiyle işaret edilmiş ve kenarı ve satırların altı çizilmişti.

İ. H. Âlişan

İçtihat, 15 Teşrin-i Evvel 1927, sayı, 238, c, 23, s, 4537-4539.

3.6.4. Yeni İlkbahar

Yeni İlkbahar Heinrich Heine'nin¹ kendi şiirleri arasında bir mevki-i mümtâz işgal edecek bir takım elhânın heyet-i mecmûasına verdiği ünvânıdır. Şâirin dostları bu nazik çiçeklere dokunmaktan ihtirâz ettiler. Bu kadar hafif bir örgüde olan bu nesceleri bozmaksızın başka bir lisâna nasıl nakl etmeli; Letâfetlerini ba-husûs en saf sadeliğin fen aruzi ile bir sûret-i mahirânede mezcâne-i medyûn olan bu garip şiirleri bizim neşrimize nasıl nakletmeli; bu fevkalâde sade letâfet, bu muhtelif edvardan istiare edilmiş ve zahmetsizce birleştirilmiş ilhâmat velhâsıl bütün bu fikir ve uslûp zerafetleri mütercimin sâ'inde bir iz bırakacak mıdır? Bunu bize kari'îlerimizin takdîri öğretecektir.

Bu ufak manzûmenin mevzû nedir? Pek basit fakat pek zengin bir mevzû: daimi bir istihzâyâ ve menfî inkâra hasır-ı nefis etmiş sanılan bir rûhta aşkın uyanması. İsterseniz bunda bizzât şâirin temsilini görünüz. Mana-yı asıllarını nazar-ı dikkate alırsak, bu zarif şiirler bize aşkın yeniden taze hayat bulan kalbini tasvîr ederler. Şâir büyük hürriyet muhârebesine gitmek üzereydi, lâkin birdenbire genç ve taze bir sevda onu perilerin çiçeklerle bağladıkları eski zaman şövalyesi gibi romantizmin ilkbahar ormanlarına getirir. Evet, ayaklarının çiğnediği yalnız çiçeklerdir. Hülya o kadar acı elmalarla şifayâb olduğunu zannettiği halde o hâlâ seviyor ve kalbini dolduran sevda ilkbahar bütün havâırkı bedi'asına hayat veriyor gibi görünüyor kalbinin yeni ilkbaharı senenin yeni ilkbaharı. Bu ahenkler garip bir şiir ile yekdiğerleriyle imtizâç ediyorlar. Çayır yeşil ve râyihadârdır, ıhlamur tatlı kokularını neşr ettiriyor, güle âşık olan bülbül uzun nağmesini aksettiriyor nağmelerde şâirin kulağı nice hıçkırıklar duyuyor; ormanın bütün ilhanı arkasında sevgilinin sakın olduğu beyaz sayfîyeye teşhîs olunuyor.

Nihâyet doğru ve bu taze manzara rengini kaybediyorsa, yazın yakıcı sıcakları ve sonbaharın sisleri resmin nazik elvânını izâle ediyorsa, hiç olmazsa fikr-i istihfâf ancak muhterizâne bir şekilde zahir oluyor. Bu bir şikâyet, husûsuyla acı ve tatlı bir şikâyet. Bu kadar şerh ve tefsîre ne lüzûm var?

Eğer tercümemiz aslını sadıkâne ifade ederse bu elhân kuşları pervazı gibi uçmalı ve kari'în fikrinde kendiliğinden imtidâd eden bir mûsiki ahengi husûle getirmelidir.

¹ Bu meşhûr Alman şâirinin hayat ve eserinden gelecek nüshamızda bende bahsedeceğim.

Pompedur zamanına ait tablo galerilerinde ekseriya bir şövalye resmi görülür ki baştan ayağa kadar müselleh, elinde mızrak kolunda kalkan harbe azimete hazırdır.

Fakat fattan aşk perileri onu rahat bırakmazlar. Mızrakla kalkanını gizlerler ve itirazlarına ve mukavetine bakmayarak onu çiçek zincirleriyle sararlar.

İşte bende böyle lâtif manalar arasında meserret ve zahmetle karışık uğraşıyorum. Hâlbuki diğerleri büyük serbesti mücadelesinde dövüşmeye mecbûrdur.

1.

Kırağıdan beyazlanmış bir ağaç altında oturmuş uzaktan rüzgârın ılık çaldığını dinliyorsak; yukarıda sakit bulutların bir sis örtüsüyle kapandığını görüyorsak

Ormanın ve çemenzârın ölmüş ve ne kadar çıplak ve harap olduğunu görüyorsak, kış senin etrafındadır, sende de kış vardır ve kalbin donmuştur.

Birdenbire senin üzerine beyaz parçalar düşer ve sen tehevvürle zannedersin ki ağaç senin alnına toz halinde karlar silkti. Lakin bunlar kar değildir bunu biraz sonra bir tes'îr masrûrâne ile fark ediyorsun: bunlar seni kuşatan ve seninle şakalaşan ilkbaharın muattar çiçekleridir.

Tatlı titremeli füsûn! Kış mayıs ayına, kar bahar çiçeklerine tahavvül ediyor ve kalbin yeniden seviniyor.

2.

Ormanda her şey bir meserret bakirâne heyecânla sıkılmış gibi tuyur cıvıldaşıyor her şey yeşilleniyor, güneş göklerin üstünden tebessüm ederek genç ilkbahara sefâ geldin diyor.

Ey bülbül! Senin de lezzet-i âver-i hazin hıçkırıklı uzun nağmelerinin dinlediğini işitiyorum. Ve bütün nağmen aşka dâir...

3.

Bahar gecesinin güzel gözlerinden ne teselliyet âver bakışlar! Seni zebûn eden aşk ise, yeniden canlandıracak da aşıktır. Yeşil ıhlamura lâtif bülbül konmuş oturuyor. Ötüşü rûhuma nüfûz ettikçe bütün rûhumun inşirâh bulduğunu duyuyorum.

4.

Bir çiçek seviyorum. Fakat hangisi bilmiyorum; derdim bundan geliyor. Çiçeklerin hepsine bakıyor ve içlerinde bir kalp arıyorum.

Akşam alaca karanlığında çiçekler kokularını dağıtıyor, bülbül ötüyor: ben kalbim gibi güzel ve onun kadar şefkatle mâlî bir kalp arıyorum.

Bülbül nağmesini aks ettiriyor, bu tatlı nağmeyi anlıyor. İkimizde o kadar mustarip ve zebûnuz ki ah o kadar mustarip ve zebûnuz ki...

5.

Mayıs geldi. Fidanlar ağaçlar çiçekleniyor ve göğün mavi mesafâtında pembe bulutların geçtiği görülüyor. Yapraklar üstünden bülbüller ötüyor beyaz kuzular yeşil ve yumuşak yonca göklerin arasında sığıyor. Ben ne sizi çağırabilir, ne sıçrayabilirim. Ben ot içinde hasta yatmışım. Uzaktan çingirakların sesini dinliyorum ve tahayyül ediyorum, bilmem neyi;

6.

Yavaşça kalbimin amîkinde lâtif pür-lâhnîn tınını işitiyorum. Aks et. Küçük bahar şarkısı, aks et ve fezâda uç. Fezâda uç, en güzel çiçeklerin açıldığı meskene kadar git. Bir gül görürsen söyle ki, ona en hâlis selamlarımı gönderiyorum.

7.

Kalbin güle âşıktır; onun tarafında bin kere dolaşiyor onu da bir güneş şîâ'ı altın ziyâsıyla aşığına okşuyor.

Lâkin gül kimi seviyor; onu bilmek isterdim. Öten bülbülü mü? Sakın akşam yıldızını mı?

Gülün kime âşık olduğunu bilmiyorum. Fakat ben cümlelerinizi, gül, gülbin, güneş şîâ'ı, akşam yıldızı ve bülbül sizi seviyorum.

8.

Bütün ağaçlar ses veriyor, bütün yuvalar cıvıldaşıyor. Ormanların yeşil orkestranın baş mızıkacısı kimdi? Bulunduğunu dalın üzerinde ehemmiyetli bir tavır ile gözlerini kırpan kurşuni tevyili kız kuşumu? Yoksa ebedi koku nağmesini haykırarak memnûniyetle sallanan şakılayan mı? Hayır, ormanın baş mızıkacısı benim kalbimde sakindit, orada nasıl usul ördüğünü ve ben zannederim ki ona âşık diyorlar.

9.

Başlangıçta bülbüldü ve o: Çukut! Çukut! Faslımı terennüm etti. Ve öttüğü vakit her yeri de çimen, menekşe ve papatya açılıyor.

Gagasıyla göğsüne bir darbe urdu, kırmızı kan aktı ve kandan kırmızı bir gül çıktı: işte bununla aşkı terennüm ediyor. “bizle” bir ormanın diğer kuşları, gülün âşık şeydâsının cerihâsından fişkırان bizim hepimizi kurtardı ve barıştırdı. Lakin münecci bülbül bir gün güle aşkını teganni etmeyi isterse bizim ve bütün ormanın işimi harap olacak.

Bir meşe ağacı üzerine yuva yapan ihtiyâr serçe kendi yavrusunu böyle seviyor; hikâye arasında ihtiyâr serçe şuraya buraya pır pırlarını atar, orada mevkî’ şerefi güzelce birleşmiştir. Bu iyi bir kadındır. Mükemmel bir idare kadını; yumurtaları üzerinde mahirâne yatar ve asla kımıldamaz. İhtiyâr boş vakitlerinde istifâde için çocuklara terbiyeyi tevzi’ eder.

10.

Sıcak ilkbahar gecesi bütün çiçekleri açtırdı ve benim kalbim dikkat etmezse âşık olacak. Lakin bütün bu çiçeklerden hangisi beni ağlarının içine alacak? Bülbüllerde elhanlarında bana o kadar mahcûb ve mütevazı görünen menekşeden sakınmamı tavsiye ediyorlar.

11.

Te’cîl ediyor, çanlar çalıyor; heyhat! Aklımı kaybettim. İlkbaharla iki güzel göz kalbimi yeniden kalbime karşı bir ittifak akdediyor. İlkbaharla iki güzel göz kalbimi yeni bir deliliğe sürükleniyorlar. Zannederim ki güller ve bülbüller bûse-i kasıttan iyiden iyi dâhildirler.

12.

Ah! Ağlamak, âşık gözyaşlarıyla acı ve tatlı gözyaşlarıyla ağlamak isterdim. Zannederim ki nihâyet arzum hâsıl bulacak.

Ah! Aşkın tatlı sefâleti ve aşkın acı zevki! Onların kaydığını hissediyorum. Ah henüz şifayâb olmuş kalplerde meserretle eşkindir.

13.

Baharın mavi gözleri çimenin ortasından bakıyor; bunlar bir demet yapmak için topladığım sevimli menekşelerdir.

Onları toplarım ve düşünürüm ve kalbimin amîkinde içinde inleyen bütün fikirler bülbül yüksek sesle terennüm eder.

Evet, benim düşündüğümü nağmelerinde tanan seslerle söyler ki uzaklara akseder. Benim ramak-ı sırrım bütün ormanca şimdiden malûmdur.

14.

Benim yanımdan geçtiğin vakit, libâsının yalnız bana dokunduğu vakit yüreğim sevinçten sıçrar ve o güzel izler üzerine atılır. O vakit sen dönersin, büyük gözlerinle bana bakarsın ve yüreğim o kadar korkarak ki seni ancak takip edebilir.

15.

Suların nazik çiçeği gülün örtüsünde mütehayyiline sallanır, gecelerin peki onu baygınlıktan ve arzudan titreyerek selamlar.

Mahcubâne dalgalara doğru eğer; birden bire ayaklarının dibinde uçuk benizli zavallı aşığını görür.

16.

Gözün iyi ise ve şarkılarıma bakarsan orada genç ve güzel bir kadın göreceksin ki ötede beride gezinir. Kulağın içine se onun sesini işitirsen ve ahları, gerilmesi ve şarkısı zavallı kalbini çıldırtacaklardır.

Nazarının şîâtıyla, sesinin ahengiyle benim gibi senin de aklını perişan edecek ve âşıkane tahayyülâtla, ilkbahar ormanı tarikiyle serseriyâne gideceksin

17.

İlkbahar gecelerinde böyle dolaştıran kimdi? Çiçekleri dili yapıyor sen? Papatyalar korku içinde, güller hicaplarından kıp kırmızı, zambaklar ölü gibi renksiz; şikâyet ediyorlar. Bütün şaşırılmışlar, bütün mahcûp bir haldeler.

Ay sevimli ay, ne gülünç akılsızlardır bu çiçekler! Onların hakkı var, ben ağır bir kabahat işledim; lâkin muharru bir sevda ile sermest olarak yıldızlarla konuştuğum vakit onların orada saklanıp beni dinlediklerini bilir miydim?

18.

Mavi gözlerinle bana tatlı bakıyorsun, o kadar dalgın oluyorum ki tekellüm edemiyorum.

Dâimâ senin gözlerini düşünüyorum, bir mavi efkâr-ı âmânı kalbi istilâ ediyor.

19.

Serkeş kalbim bir kere daha boyunduruk altına girdi ve bütün eski kini mündafî oldu. Bir defa daha mayıs rüzgârlarıyla kalbime rakîk-i hissiyât yayıldı.

Sabah, akşam hâlâ en işlek yollarda dolaşıyorum ve her hasır şapka altında sevgilimi teşhîs etmek istiyorum...

Bir defa daha yeşil dalgaların sahilinde, bir defa daha köprünün üstünde duruyorum... Ah ihtimâl arabası buradan geçecek, demek sevimli nazarları benimkilerle karşılaşacak.

Bir defa daha birbirine kavuşan ufak yollarda, dalarak kayboldum ve çalılarda kuşlar mecnûn sevdazda ile eğleniyorlar.

20.

Gül güzel kokular neşr ediyor, lâkin neşr ettiği râyihaları iniltilerinin rûhumuzu ne kadar duyuyor mu, bülbül kendi tatlı tebhîç ettiğini hissediyor mu; bunu bilmem lâkin hakikat ekseriya bizi mahsûn ediyor ve hatta gül ile bülbül asla hissetmedikleri duyguları anlatsalar bile böyle bir yalan birçok ahvâlde olduğu gibi mucib-i istifâde olacaktır.

21.

Çünkü seni seviyorum da onun için senden kaçmaya çehreni görmeye mecbûr oluyorum... Kızma o kadar güzel ve saf yüzün benim mağmur çehremle nasıl imtizâç edebilecek; çünkü seni seviyorum da onun için çehrem bu kadar soluk, bu kadar sefilâne zayıftır. Nihâyet beni çirkin bulacaksın seni görmek istiyorum kızma...

22.

Çiçekler arasında serseriyâne dolaşıyorum ve bende onlarla beraber açılıyorum. Bir rüyada gibi dolaşıyorum.

Ah! Beni tut sevgilim! Yoksa aşkın sarhoşluğu beni ayaklarına atacak ve bağçe halk ile dolu.

23.

Ey kubbe-i semanın fevkinde sakın ve emin adımlarla yürürken hayâli mütehevvir dalgaların sinesinde nasıl titrerse sende sevgilim sakın ve saf yok ki devam ediyorsun ve kalbimin amîkinde senin hayâlin yalnız titriyor. Çünkü benim kalbim sarsılmıştır.

24.

Kalplerimiz kutsi bir ittifak akdettiler, birbirine sıkışarak yekdiğerini iyi anlıyorlardı. Yalnız, heyhat! Senin göğsünü tezyîn eden genç gül zavallı müttefik bizim halisâne itilâfımız yüzünden ezildi.

24.

Söyle bana saatleri zamanların taksimini, dakikaları ve saniyeleri kim icat etti, o soğuk ve hayırsız bir adamdı. Bir kış gecesi oturmuş düşünüyordu, farelerin koşuşmasını ve tedricen tahtayı kemiren kurdun çıkardığı yen oda gürültüyü sayıyordu. Söyle bana öpüşmeleri kim icat etti o bütün saadet ile alev-i ifşan bir ağızdı. Bûselerini başka bir şey düşünmeksizin atıyordu. Bu güzel Mayıs ayındaydı. Çiçekler topraktan çıkıyor, güneş tebessüm ediyor, kuşlar ötüyordu.

26.

Karanfiller ne güzel kokuyor, yıldızlar, altından arılar sarısı, laciverdi bir gün içinde nasıl titriyor ve parılıyor. Kestane ağaçlarının gölgesinde benim beyaz ve dilfirib sayfiye parlıyor camlı kapının sesini işitiyorum en lâtif sedanın hafif konuştuğunu şehvetle lebâleb raişler! Tatlı heyecanlar müşfik ve mahcûp öpüşmeler! Ve taze güller saklanmış dikiliyor ve bülbüller ötüyor.

27.

Evvelce de aynı saadeti tahayyül etmemiş miydi? Yine aynı ağaçlar aynı çiçekler, aynı bûseler, aynı nazarlar değil miydi?

Ay, aşkımıza melce' olan kameriyenin yaprakları içinde aynı sûrette parlamıyor muydu? Mermerden aşk mabutları, onun eşiğinde bugünkü gibi sükûnetle muhâfazalık etmiyorlar mıydı?

Heyhat! Fazl-ı lâtif bu güzel rüyaların nasıl değiştiklerini ve çiçeklerin nasıl solduklarını ve ağaçların nasıl soğuk bir kar libâsına sarıldıklarını bilirim. Bizimde nasıl sevginde birbirimizden soğuyacağımızı, kaçacağımızı ve birbirimizi unutacağımızı bilirim. Biz ki bugün bu kadar şefkatle sevişiyoruz, biz ki kalp kalbe sıkışıyoruz.

28.

Gölgede gizlice alınan ve gölgede verilen bûseler, ah! O kadar tatlı olan bûseler seven rûhu nasıl saadetle aşî ederler;

Tatlı hatıralar ve daha tatlı hissiyâtla oyalanan rûhumuz o vakit geçmiş günlerin nice şeylerini, gelecek günlerinde nice şeylerini düşünür.

Lâkin öpüşüldüğü vakit düşünmekte sıkıntı ver, ağla daha iyi sevgili madam; bu gözyaşlarıyla kendini teskin et.

29.

Vaktiyle bir eski kral vardı, kalbimi yorulmuş, başı kırışmıştı, ihtiyâr kral genç bir kadın aldı. Orada güzel bir iç oğlanı vardı, başı sarı fikri hafıftı, genç kraliçenin ipekli libâsının eteğini taşıyordu.

Eski bir şarkı vardır bilir misiniz? O kadar tatlı akseder, o kadar hazîn akseder. İkisi de öldü lüzûmundan ziyâde sevişiyorlardı.

30.

Yürümekte çoktan beri sönmüş emeller çiçekleniyor... Rûhumu titreten sesinde ne var?

Beni sevdiğini söyleme! Bilirim ki yeryüzünde en güzel ne varsa, ilkbahar ve aşk sefilâne hâlin olacaktıdır.

Beni sevdiğini söyleme! Yalnız beni der agûş et ve sus, sus ve yarın sana bu gül demetini solmuş ve bozulmuş gösteriyorsam tebessüm et.

31.

Mehtap ile aşî olan ıhlamur çiçekleri rayihâlarını neşrediyorlar ve ormanlar ve havalar bülbül nağmelerini aksediyorlar. Ey sevgili, ayın altın ışıkları sahâbetkâr yaprakları arasında parlarken bu ıhlamurun altına oturmak ne tatlıdır.

Bu yaprağa bak, göreceksin ki bir kalp şeklindedir. Bunun içindir ki bütün ağaçlar arasında sevdalılar ıhlamuru tercihen intihâp ederler ve gölgesinde konuşmayı severler.

Lâkin sen uzak ziyâlar içinde kaybolmuş gibi tebessüm ediyorsun. Söyle ey sevgili, kalbinde filizlenen nedir?

Ah memnûniyetle yavrucuğum sana itiraf edeyim. İsterim ki şimâlden gelen bir soğuk rüzgâr bize birdenbire beyaz bir kar tabakası göndersen ve alaca renklerle bu yanmış kızaklar, tınan çingirak sesleriyle, kırbaçların şakırtısıyla görklere sarılmış olduğumuz halde bize dönmüş ovaların ve derelerin içinden götürsen.

32.

Son gece mehtapta, ormanda perilerin geçtiğini gördüm aksettiğini işitiyorum. Ufak çingiraklarının sesinin aksettiğini işitiyorum.

Altın boynuzlu atlar üzerine binmişlerdi ve yabani bir sürü ürkmüş kuğu kuşları gibi sür'atle havayı yarıyorlardı.

Dörtal geçen kraliçe bana başıyla bir işaret etti.

Ve bir tebessüm fırlattı. Beni bir defa daha sevda-zede gördüğünden mi tebessüm ediyor. Yahut tebessüm bir ölüm tefeülü müydü?

33.

Sabahleyin sana ormanda fecir vakti bulduğum menekşeleri gönderiyorum ve akşamüstü gurûb saatinde topladığım gülleri getiriyorum.

Bilir misin kendi seri lisânlarında bu güzel çiçekler sana ne söyleyebilir. Sabah vakti bana sadık evvel ve bütün geceleri beni sev.

34.

Bana yazdığın mektup beni asla endişelendirmez. Beni artık sevmek istemiyorsun fakat mektubun çok uzundur. Sık ve güzel bir yazı ile on iki sayfa bir küçük el yazısı yol vermek için bu kadar ihtimâm ile yazılmaz.

35.

Senin güzelliğin hakkında dudaklarından telmihler taşıdığı vakit herkesin önünde aşkından korkma.

Bu derin ve gizli ateş ormanı altında derince ve ihtimâm ile saklıdır.

Şayet bazen güllerin arasında şüpheli kıvılcımlar fışkırır ise hiç korkma zamanımızın halkı hakiki alevlere inanmaz ve bütün bunu şiir diye telakkî edecektir.

36.

İlkbaharın gündüzü dolduran gürültüleri gecelerimi de dolduruyor. Akisleri ve tınları rüyalarım kadar kayıyor. Yalnız periler memleketinde gibi o vakit kuşlar daha letâfetdâr-ı elhân daha leziz havalar terennüm ediyor. Menekşelerin rayihâları daha ateşli daha şehvetli çıkıyor. Güllerde daha sert bir revnakla parlıyor. Onlar kilise tablolarındaki ufak melâike başları gibi altın hâle taşıyorlar.

Bende kendimi o vakit bülbül olsam ve nur ile muhat bu güllere sevdamı terennüm ediyorum sanırım. Rüyamda fevk-al-hadd güzel elhân teganni ediyorum.

Ve bütün bunlar güneşin şuaâtıyla penceremin karşısında öten başka bülbüllerin lâtif şamatasıyla uyanıncaya kadar devam ediyor.

37.

Göğün kubbesinde yıldızlar ufak altın ayaklarıyla yavaşça pek yavaşça geziniyorlar. Gecenin sinesinde rahatça uyuyan arzı uyandırmaktan korkuyorlar.

Sükûtu ormanlar arada duruyor ve dikeliyorlar: hep yaprak bir yeşil kulaktır. Ve dağ rüyasında gölgeden uzun kolunu lâkin kim çağırıyor? Bu sesin aksi kalbinde çınladı sevgilimin sesi miydi yahut sade bülbül müydü?

38.

İlkbahar cedîddir, hayâlleri hazindir. Her çiçek acı ile meşhûn görünüyor. Bülbülün şarkısında gizli mâlîhulyâ var. Oh tebessüm etme sevimli güzel o kadar meserretle tebessüm etme. Oh daha iyi ki ağla yanağının üzerinde bir gözyaşını bir bûseyle silmek isterdim.

39.

O kadar şefkatle sevdiğim yüreği koparmalıyım, şimdi ondan ayrılmalıyım. Bilsem ki bana azimet ne kadar ağır geliyor. Araba gıcırdayan köprü üzerinde gidiyor. Irmak köprüünün altında mağmum ve hazin akıyor. Bir defa daha saadetime veda ediyorum. O kadar şefkatle sevdiğim veda ediyorum. Gökte yıldızlar gözümün önünden kaçıyorlar gibi akıyorlar. Elveda! Ey sevgilim uzak memleketlerde nerde bulunsan hayâlin rûhumda bulunacak.

40.

Lâtif arzular çiçek açar ve solar. Yine açılır ve yine solar. Her şey mezara kadar böyle gider. Bunu bilirim benim bütün sevdamı ve meserretimi ihlal edende budur. Kalbim o kadar zekidir, kalbim o kadar akıllıdır ki göğsüm ondan kan içindedir.

41.

Göğün manzarası yalnız kırmızı bir göz ile ve koyu buluttan dalgalanan bir saç ile ihtiyâr çehresine benziyor.

Tek nazarını arza indirince çiçekler ve yapraklar solarlar ve aşkta solar ve şarkılar insanın amîk kalbinde solacaktır.

42.

Sıkılmış hazin ve kalbi soğumuş bir halde ben de kezâ soğuk ve mukadder dünyayı dolaşıyorum sonbahar nihâyetine yaklaşıyor. Bir sis yarı ölü manzaraları rabıt bir kefen gibi ihata ediyor.

Rüzgârlar ağaçlardan kırmızı ve sarı yaprakları öteden beriden kamçılıyarak ılık çalıyor.
Orman inliyor fundalık tüten bir duman ile mestûrdur. İşte daha fenası yağmur yağıyor.

43.

Sonbahar sonunda sisleri muncemid hayâletler gibi şehrin ve vadinin üzerine dökülüyor.
Fırtına ağaçların yapraklarını döküyor. Onlar tıfillar gibi çıplak değildirler.

Yapraklar örtülü yalnız tek bir ağaç var ki hazin bir sâkit orda duruyor. Acı yaşlarla mertûp
bazen yeşil başını sarsıyor. Ah kalbim bu harap manzaraya benziyor ve orada yaz
günlerinde gibi yeşil gördüğüm ağaç, madam sizin lâ-yetegayyer güzelliğinizin hayâlidir.

44.

Kurşunî ve bayağı bir gök şehirde dâimâ aynı şekilde dâimâ Elbe Nehrine tatsız ve
acemice aksetmektedir. Eskisi gibi gürültü ile ve bîzâr edecek sûrette silinen uzun
burunlar. Bunlar bir zühhtür. Yakârane ile eğilir veyahut kendini beğenme ile şişer.

Ey cenup havalisi! Bu müstekreh adamları ve bu müstekreh aklımı tekrar gördüğümden
beri sizin güzel semanıza ve güzel ulûhiyetlerinize ne kadar perestîş ediyorum.

Muharriri: Heinrich Heine

Âlişanzâde İ. H.

İçtihat, 1 Teşrin-i Evvel 1927, sayı, 237, c, 23, s, 4519-4523.

3.6.5. Ufak Mensur Şiirler

Müellifi: Charles Baudelaire

1) Yabancı

Kimi en çok seviyorsun, anlaşılmaz adam söyle babanı mı, ananı mı, hemşireni mi, yoksa kardeşini mi?

- Benim ne anam var, ne babam, ne hemşirem ne kardeşim.
- Dostlarını mı?
- Bu kullandığın kelimenin manası bana bu güne kadar meçhûl kalmıştır.
- Vatanın mı?
- O dünyanın hangi köşesindedir, bilemiyorum.
- Güzelliğini mi?
- Onu layemut ve sanem şeklinde memnûniyetle severdim.
- Altını mı?
- Sizin Allahtan nefret ettiğiniz kadar ondan nefret ederim.
- Öyle ise ne seversin, garip yabancı?
- Bulutları severim... Orada... Geçen bulutları... Harikulâde güzel bulutları...

2) İhtiyar Kadının Me'yûsiyyeti

Buruşuk... Buzlu küçücük ihtiyâr kadın herkesin bayıldığı ve cümlelerin hoş görünmek istediği güzel çocuğu, kendisi gibi rakîk, dişsiz ve saçsız bu güzel mahlûku görünce derûni bir meserret hissetti.

Ve ona gülücükler yapmak ve hoş çehre göstermek istediğinden yanına yaklaştı.

Lâkin çocuk, ihtiyar kadının okşamalarından ürkerek çırpınıyor ve bağırmalarıyla evi dolduruyordu.

Bunun üzerine ihtiyârcık daimi uzlet-gâhına çekildi. Ve bir köşede kendi kendine: âh bizler, bedbaht ihtiyâr dişiler için hatta masumlara bile hoş görünmek zamanı geçmiş; sevmek istediğimiz çocuklara bile dehşet veriyoruz! Diyerek ağlıyordu.

3) San'atkârın Duası

Son bahar akşamları ne kadar müesserdir. Ah! Bu müesserlik merârete kadar varır. Çünkü birtakım lezzetli hissiyât vardır ki müphemiyetleri kuvvetlerini selb etmez; lâ-yetenâhiyyetin ve candan daha keskin uç bulunmaz.

Nazarını semanın ve denizin nâmütenahiliğine gark etmek ne büyük lezzet... Uzlet, sükûnet, gayr-i kabil-i kıyas ismeti, ufukta titreyen ve kendi küçüklüğü ve yalnızlığı ile çaresiz mevcûdiyetimi taklit eden ufak bir yalnız, dalganın yek eda nağmesi, bütün bu şeyler benim vasıtamla düşünüyor yahut ben onların vasıtasıyla düşünüyorum. (Zira tahyîlâtın büyüklüğüne karşı benlik çabucak kaybolur) düşünüyorlar dedim. Nikâtsız kazâyâsız, karinesiz garip ve ahenktir bir sûrette düşünüyorlar.

Bununla beraberinden zuhûr eden veya eşyadan feveran eden efkâr derhal fazla şiddetli olurlar. Zevkde şiddet, hakiki bir melâl ve ıstırap tevellût eder. Fazla girilen asâbım yalnız acıklı ve yaygaracı ihtizâzet hâsıl ediyor.

Ve şimdi göğün derinliği beni me'yûs ediyor; berraklığı beni hiddetlendiriyor. Denizin duygusuzluğu, manzaranın değişmezliği beni isyan ettiriyor. Ah! Ebediyen güzelden kaçmak mı lazım? Tabiat, merhametsiz füsûnkâr, dâimâ galib-i rakip, beni bırak! Arzularımı ve kibrimi tahrik etmekten vazgeç! Güzeli tetkik bir düellodur ki onda san'atkâr mağlup olmadan evvel korkusundan haykırıyor.

İsmail Hakkı

İçtihat, 15 Teşrin-i Evvel 1927, sayı, 238, c, 23, s, 4516-4517.

3.6.6. Dostluk Hakkında Vecizeler (1)

Yazan: Max. Daireaux

Dostluk hakkında güzel şeyler yazılabilir. Müheyyiç şeyler yazılmaz.

Dostluk o kadar saf bir şeydir ki onu aşağılatmadan ona karışılmaz.

Manevi, hissi ve menfaattâr dostluklar vardır. Lâkin dostluk başka şeydir her sıfat onu küçültür.

Dostlarına bir şey veremeyecek kadar fakir olmak büyük felakettir, zengin olup da yalnız olmak daha büyük felakettir.

Çok dosttan bir dost çıkmaz.

Hodbinliğe, menfaate, itiyât medyûn olduklarını dostluktan çıkarınız geriye ne kalır?

Bir dost büyük servettir, çok dost büyük bir masraftır.

Seven bir kadın, sadık bir dost olduktan sonra dünya yıkılabilir; heyhât alel-ekser sadık dost seven kadınla bizi aldatır ve dünya dönmekte devam eder.

Bir dosta iyilik etmek hoştur. Bu bazen lazımdır, dâimâ tehlikelidir. Bu tecrübeye dayanabilen az dostluk vardır.

İ. H. Âlişan

İçtihat, 15 Şubat 1928, sayı, 228, c, 22, s, 4713-4714.

3.6.7. Dostluk Hakkında Vecizeler (2)

Muharriri: Daireaux

Bizi dostluktan ikrâh ettiren dostlardır.

Dostlukta büyük bir kaydsızlık payı vardır ki onu şâyân-ı tahmil kılar; çok kıskanç ve her şeyi reddetmek tabiatında olan dostluklar bizim için menfûrdurlar.

Çok dostu olan bir kimsenin dostu olmaktan daha aldatıcı bir şey yoktur.

Dostluk bir sefâhattir lakin fakirlerin sefâhatidir. İrâdın odasında artık dost yoktur.

Biz o kadar gurur ile mâliyiz ki bir dostumuz için o benim başka bir şeklimdir dediğimiz vakit her şeyi söylenmiş zannederiz.

Dostlarımızın muvaffakiyetlerinden ve diğerlerinden müftehir olmak bir histir ki bizce ba'is-i şeref olurdu, eğer bu sade gururumuzun en basiti olmasıdır.

Dostumu methettiklerini işitmekten mesut olurum; onun hakkında ibzâl edilen medaih kalbimi neşelendirir, lâkin nasıl olup da bu benim dostumdur diye ilan etmekte kendimi tutamıyorum. Onu önümde çamura bulasalar mı yine böyle yapacak mıydım?

Dostluğun hulûse ihtiyacı yoktur; bu sükût içinde yapılmış bir ağlaşmadır, mahrem olan şeyler ona lüzûmsuzdur. Bu bir kehanettir.

Benim dostluğa inanmadığım zannedilmesin. Ben ona başkalarının Allah'a inandıkları gibi ekseriya tesâdüf etmeksizin inanırım.

Yarabbi beni dostluğa ihtirâs karıştıranlardan kurtar. Dostluk bir istibdât olmamalıdır.

Kendi ümitleriyle bağlanmak, hatıralarıyla bağlanmak, bunlar dostluğun yaşlarıdır.

Dostluktan vakit geçirici dostluk az vaktinden başka bir şey beklememelidir. Müspet bir şey elde edilmek istenebilirse onu talep etmemelidir.

Yalnız iyi söze ihtiyaç olduğu vakit dostlara dâimâ güvenilebilir.

Dostluk dâimâ şâirini bekler; daha ne kadar zaman beklemekte dâim olacaktır.

Dostluğun en güzel ilâimi, yalnız vefa ilâimi değildir; daha âdi bir şeydir ki ifâ edilen vazifenin parlak menşânesini hâvîdir.

Mütehsiri olduğumuz dostluk o kadar müşkilpesenttir ki onun için ne yapsa hiçbir vakit vazife hudûdunu tecavüz etmez.

Dostluklar en çoğu müşterek kin, husûmet ve nefret üzerine pek azıda müşterek bir muhabbete mesttendir (bedbâht muhabbet başka) çünkü kin hasedi tahrîk etmeksizin paylaşılır, hâlbuki muhabbeti herkes tam ister.

Yalnızlığa tahammül edemeyeceklerin dostluklarından vazgeçelim.

İnsan kendinden şüphelenebilir fakat dostlarından değil.

Dostluk ne ikdam ve ısrarla ne hatır- nevâzlıkla elde edilemez. Onu kendi vasıtasıyla arayan nihâyet muvaffakiyet istihsâl edebilir.

Dostuna her şeyi söylemek lazım değildir yalnız her şeyi söyleyebilmelidir.

Dostluğunu muhâfaza etmek niyetiyle bir dosttan saklanmak zâhiri kurtarmak için dostluktan vazgeçmek demektir.

İnsan, fikirlerini dostlarına tercih etmeyi bilmelidir. Onları dostlarına feda etmek alçaklıktır, gizlemek zâiftir, bu onların fâikıyyetini tasdîk etmek ve onlardan korkmaktır; bu onlardan nefret etmeye başlamaktır.

Dostlarımızı değiştirdiğimizden daha çabuk zevklerimizi tebdîl ediyoruz; birçok dostluklar bize ağır gelir, üzerimize yüklenir ve bizi geçindirir.

Dostlarımızın en az tahammül ettikleri değişmemizdir yani bir zevk edinmek onlardan ayrılmak demektir.

Hakiki dostluk dostların haricinde mevcûttur...Hayat onları ayırsın tekrar buluştukları vakit dostluğu yine bulurlar; değişsinler o değişmez bu anlaşılmaktan daha fazla bir hâldir.

Dostluk o kadar hevese tabii bir şeydir ki bazen tesâdüf mahalline bağlıdır. Philipp ibtida Proudhon'u o kendi Labbe yi tanımasaydı onun dostu oluyor muydu?

Tembel, reybî ve gayri memnun bir dosta malik olmak bir şeye malik olmamaktır.

Dostluk redde alışmaz, beğenmediği bir halde bize yardım etmekte tereddüt eden dostun derhal dostluğu biter. Bize nasîhat versin, bizimle kavga etsin bizim tasavvurumuzun tehlikesini gösterebilir, lâkin dostluğun ilhâm ettiği bütün delaili bitirip de bizi ikna edemezse sadece bize muavenet etsin.

Hakiki bir dost o dur ki; bazen yalnızlığın huzuruna tercih edilmesini kabul eder.

Dostluk bir san'attır onun müdâvimleri vardır. Onlar isterler ki biz her şeyi kendilerine terk edelim. Haksız oldukları vakit onlara hak verelim, hatır-şiken hakikatlerden bizi esirgemezler.

Ben amatörleri tercih ederim onların başka meşgaleleri vardır. Aynı işten mutazarrır olan iki kişi dost olurlar, hâlbuki bu iş kendilerini zengin etseydi bunu asla düşünmezlerdi.

Muhabbette bedbâht olan iki kişi arzuları husûl bulmuş iki kişiden daha çabuk dost olurlar. El verir ki bu, aynı kadın dolayısıyla olmaya.

Eğer dostlarımız dürbün olsalardı onlar müdavemet için Cynique olmak iktizâ ederdi.

Dostluk bir ketûmiyet mektebidir. Bize tevdi' olunan ısrarı söylememek belki kendimiz içinde susmamızı öğretir. Çünkü bir ihmâl zamanında bir dosta tevdi' edilen bir sırdan dolayı teessüf etmediğimizin vukû'a yoktur.

Dost ne kadar çoksa zaafı o kadar çoktur ve her zaaf ceza görür.

Bedbâht bazı dostları muhâfaza için onlara karşı yalnız başı sudan dışarı tutmak lazımdır, karaya çıkınca kaçarlar.

Bir dostun ölümünde bizim mazimizden beraber götürdüğü şeye, bütün mahremiyetlerimize, öleceğini bilseydik yapmayacağımız bütün çalışmaya teessüf bi-sevda ederiz.

Bir dosta itimat etmek, kalbini kayd-ı hayat şartıyla irade raptetmektir. O bizi terk eder veya ölürse bizden ayrılan bir bankacıdır.

Dostlarımızdan dâimâ bize verebildiklerinden ziyâdesini bekleriz; onlar ise dâimâ olduklarından az verirler.

Birçok kimseler dostlarını sevdiklerini zannederler onlar yalnız dostluğu, kendilerine gösterilen dostluğu severler.

Benim ölümüne kaç dostum ağlayacaktır. Bazen iki tane sayıyorum. Bu büyük bir kuruntudur.

İ. H. Âlişanzâde

İçtihat, 1 Mayıs 1928, sayı, 247, c, 23, s, 4706.

3.7. DOĞU EDEBİYATI

3.7.1. Ömer Hayyam (1)

Âlim ve Filozof

Paris rasadhânesinde heyet-i şinâs Mösyö Pirsala tarafından geçende yukarıdaki ünvânlı Fransızca ufak bir kitap neşr olundu. Asrı bir felekiyyât âliminin Ömer Hayyam gibi kadîm bir meslektaş hakkında tahriyât ve tettebbuâtı neticesi olan bir eser tabiatıyla nazar-ı dikkati câlibti. Memleketimizde Hayyamcılarının pişvâsı olan fazıl dostum Abdullah Cevdet Bey'in tavsiyesiyle bundan içtimad için bir yeni makale çıkarmak üzere bilmediğimiz bir şeyi ihtiva etmiyor; fakat müellif, şâirden ziyâde hâkim ve âlim Hayyam'ı mütâlâa ve tedkîkatını ayrı ayrı fasıllara taksim ettiğinden heyet-i mecmûası bu cihetten bir yenilik arz ediyordu. Bu sûret-i tertip bana çok cazip ve Hayyam'ı şâirâne ve hâkimâne tedkîk için çok müsait göründü, o kadar ki bunun telhîsî yerine rubâiyât asıllarında derci ve bazı mütâlâat ilavesiyle kitabın tamamen lisânımıza nakli için bende büyük bir arzu hâsıl oldu. Çünkü şimdiye kadar Ömer Hayyam'a dair muhtelif lisânlarda neşr olunan eserlerin cümlesi yalnız onun menkıbe-i hayatıyla rubâiyyâtının meâlen veya harfiyen tercüme ve tefsirlerini hâvî olduklarından az çok birbirinin aynısıydı. Binâenaleyh Pirsala'nın kitabının onlardan çok

farklı ve hatta kıymetli olduğu aşikârdı. Burada Hayyam'ın muhtelif tercümelerinden bahsetmeyeceğim, bu hem uzun ve hem sadedden hariç olur. İleride münasebet düşüdükçe bu zemine nakl-i kelâm etmek muvaffak olacaktır. Yalnız Hayyam hakkında lisânımızda mevcut bir iki eser hakkında bir iki kelime söylemek isterim.

İlk defa Muallim Fevzi Efendi 1303'de Muallim Naci'nin teşvikiyle yazdığı "Hayyam" ünvânlı ufak bir risalede şâirin hayatını rubâiyyâtı arasında adap ve ahlâka muvaffak olanlardan intihâp ettiği 144 tanesini tercümeleriyle beraber neşr etmişti. Bu küçük ve nâ-tamam eseri itmâm ile ibtidâ şarkın bu büyük şâirini büyüklüğünü nisbetinde tanıtan ve onun hayat ve tabiatını şâirâne ve hekimânesine garbiyedeki tercümelerine dâir malûmât-ı mufassala veren kıymetli arkadaşım Abdullah Cevdet Bey olmuştur. 1914'de neşr ettiği ve mütevessî ve resimli ikinci tab'ını da 1926'da çıkardığı "Rubâiyyât ve Hayyam ve Türkçeye Tercümeler" 575 rubâînin asıllarıyla beraber tercüme ve tefsirlerini hâvîdir. Bu

tercümeler bazı mertebe müvahazatı mucib olmakla beraber eser-i umûmiyeti itibariyle bi-hakk-ı şâyân-ı

takdîridir. Ondan sonra Hüseyin Daniş Bey tarz-ı âhirde müretteb ve yalnız felsefî kısmı lüzûmundan fazla uzun Rubâiyyât Hayyam'ı ve daha sonra manzum rubâiyyât tercümeleri neşr olmuş ve bu sûretle nam-ı Hayyam bizde de âlem-şümûl şöhretiyle mütenâsip vechle tebeccil ve izâz edilmiştir¹.

Garplıların Hayyam hakkındaki hayranîyetlerine pâyân yoktur nâkıs lar onu Shakespearelerine, Almanlar Goethe'lerine ve Latinler Lökores'lerine benzetirler. Meşhûr Fitzgerald'ın tercümeleri gibi nazmen serbest sûrette bu rubâîlerini Almanca'ya nakl eden Alman şu'ârâsından Bodenstaedt tercümesinin mukaddimesinde der ki; Shakespeare'in sütûnlarından mâadâ ecnebi lisânlarından ettiğim tercümelerin hiçbirî bana bu kadar lezzet vermedi.

Hatta Hayyam'ın kendi vatanında layık olduğu takdîr ve hürmete mazhar olmayan bazı eş'ârı nazmen Almancaya tercüme nâzmının ismi söylenmeyerek kari'îne arz olursa bunları kitabın yeni bulunmuş eş'ârı olmak üzere kabul ederler. İhtiyar bir şarklı şâirin eseri olduğu kimsenin aklına bile gelmez.

Hâlbuki bu şarklı bundan sekiz yüz sene evvel yaşadığı halde dünyaya öyle bir âlî nazarla bakmış, tabiatı o kadar derin anlamış ki ulûm-ı tabianın asrımızdaki son terakkî ve felsefesinden husûle gelen nazariyât ve farziyâtı daha o vakit derpîş nazar-ı tedkîk ve istidrâk etmiş. Hayyam zamanının şâirlerine hiç benzemezdi.

Allah'a şiiryesi onun en sadık rahimesiydi. Hayyam esrâr-ı kalbiye ve dimağısını pek güzel, ahenkdâr ve fevkalâde mahâret kesb ettiği lisânıyla bu âlîheye meşhûr Homer bunu şarkın Volter'i diye tevsîf ve Hayd Latin lisânında Fars-ı Kaimin Mezhebi nâmındaki kitabında Hayyam'ı filozofların şahı ve kendi zamanının icâzkârı diye tarif etmiştir.

¹ Yazık ki Türk edibleri arasında Süleyman Nazif merhûm şahsi bir infiâle mağlup olarak rûh-ı Hayyam'ı rencide edecek surette ona ta'in endâz olmuş ve hatta Tokadzâde Şekip Bey'in numûne-i nezâhet-i itlak olunabilecek mukabele edibânesi bile edebiyatının rumûz ve nikatine ve meâni-i dakikasına tamamıyla vâkîf olduğunda şüphemiz olmayan Nazif merhûmdan başkasından gelmiş olsaydı Cenap Fevzi Bey'i bizde:

Erbâb-ı kemâle nâkıs bulmak müşkil
Sahra-yı taassubda yorulmak müşkil
Hayyam'a taarruz etmek âsân ammâ
Hayyam gibi sehnur olmak müşkül

Der geçerdik ve bundan bahs bile etmezdik. Lakin Süleyman Nazif hem sevdiklerimizden ve hem takdîr ettiklerimizdendi onun için bu hareketine izhâr-ı teessüften kendimizi alamadık.

Şimdi sadedimize gelelim Pirsala, eserini dokuz fasıla ayırdığından her fasıl İctihat'ın bir nüshasını işgal edecektir. Hitâmında bu tercümelere bir araya toplayıp kitap şeklinde ve “Kütüphaneye-i İctihat”ın külliyyatı arasında neşr etmemiz dahi mukarrerdur.

1) Ömer Hayyam'ın İlmi Âsârı

نکشت تو بکام فلکھیچ چرخ چون
هشت خواهی شمر هفت توفلک خواهی

نکشست کرده مرا دوروز غم هرکز

گذشت که وروزى نیامداست که روزى

“Mademki feleğin çarhı hiçbir vakit senin arzuna göre dönmedi, ister feleği yedi kat, ister sekiz kat say. Ben iki günün gamını asla çekmem: biri henüz gelmemiş diğeri geçmiş gün.”

Bütün hayatı medenice yaptığı ilmî tahriyâtta bu tarz-ı istihkâr ile¹ bahseden acem şâir ve heyet-i şinâsının muztarip ve telh-kâm fikri gerek ilimde gerek felsefede vahi gururdan başka bir şey görmezdi. Mahviyet ve tevazu mesâîsine layık olduğu mertebede ehemmiyet vermesine dâimâ mani olmuştu. Bununla beraber bir riyazi sıfatıyla meziyet ve kıymeti

¹ Bu rubâî Fransa hükümetinin vaktiyle Tahran sefâreti me'mûrlarından J. B. Nicolas'ın toplayıp bir tercümeleriyle neşr ettiği rubâîyyat metninden alındı hâlbuki Feyzi Efendi'nin risâlesinde şu suretle muharrerdur.

چون آب بجویبار چون باد بدشت
روز دگر از عمرمن وتوبگذشت
تامن باشم غم دوروز نخورم
روزیکه نیامداست وروزیکه گذشت

“Cûyibanın suyu onun rüzgârı gibi benim senin ömrümüzden iki gün daha geçti. Ben ben oldukça iki günden gam çekmem. Biri henüz gelmemiş gün diğeri geçmiş gün.”

Abdullah Cevdet Bey ise:

هرکز غم دوروز را کرده نکشت
Mısrası:

تامیباشم غمدوروزه نخرم

Suretinde zabt etmiştir.

Keza Feyzi Efendi de rubâînin ilk beyti maharîf ve son beyiti tarz-ı âhirde muharrerdur.

چون چرخ بکام یکخر دمنذ کشت
خواهی توفلک هفت شمر خواهی هشت
چون باید مرد آرزوها همه هشت
چه مور خورد بکورچه کرک بدشت

“Mademki felek bir aklın dilhuhi üzere dönmez ister feleği yedi kat say ister sekiz. Mademki ölüm gelir ve arzular dâim kalır. Neşemizi ister mezarda karınca yesin ister kırdâ kuş yesin.”

cây-ı şüphe değildir. Onun yalnız şiirlerini okumakla ilim heyetindeki derece-i şöhreti ve vazife-i me'mûresi hakkında bir fikir edinmek kabul değildir. Ömer Hayyam en ziyâde rubâiyyâtı ile tanınmıştır. Binâenaleyh biz kendisini pek mütehâvvil fikrinin az malûm cihetinden tedkika başlayacağımız Hayyam'ın gençliğinde İsmailiyye mezhebinin müessisi Hasan Sabbah ve medrese-i nizâmiye sahibi meşhûr Nizamülmülk'ün tahsil arkadaşı olduğu ve bu üç gencin ileride hangisi iktidâr sahibi olursa diğerlerine yardım etmeyi beyinlerinde ahd ve mişâk ile oldukları hakkındaki rivâyet ve Alparslan'ın başvekili ve sonra Melikşah'ın halkı olan Nizamülmülk ile Hasan Sabbah arasındaki maceraları malûmdur. Nizamülmülk güya Hayyam'a bütün bir vilâyetin idâresini verdiği halde kabul ettirememiş ve o bin dinar aylıkla iktifâ etmiştir. O zamanki vaziyetinin ne olduğunu doğruca ta'yin etmek güçtür. Lâkin eski münecimlerin bu günkülerden daha parlak olduğu görülüyor. Çünkü şâirin rubâîlerinde esbâb maişiyetinin mütevissattanda aşağı bulunduğu gizli ihamlarda vardır. Vakıa o hiç bir zaman servet aramamıştır ve dâimâ aza kaanat etmeyi tavsiye etmiştir.

در دهر هر آن که نینانی دارد
از بهر نشست آشیانی دارد
نه خادم کس بود نه مخدوم کس
کوشاد بزی که خوش جهانی دارد

“Bu dünyada yarım ekmeyi veya sığınacak bir kulübesi olan ve ne kimseye hizmet eden ne de hizmet edilen adam sevin sin ki hoş bir cihâna mâliktir.”

Ve:

بافقر قناعت کن و دلشاد بزی
در بند فزونی مشو آزاد بزی
منکر بفزونی ز خود و غصه مخود
در کم ز خودی نکه بن و شاد بزی

“Fakr ile kanaat et ve mesrûr yaşa servet ve saman kaydında olma yaşa kendinden zengine bakıp gam çekme mâ-dûna bakta hoşhâl yaşa.” Bununla beraber bazen zarûret hâlinde mates'îr olarak Allah'tan rızkı artırmasını niyâz ettiğide olur:

یزدان خواهم جهان دکرکون کندی
واکنون کندی تانکرم چون کندی

یانام من از جریده بیرون کندی

یا روزی من زغیب افزون کندی

“İsterdim ki yezdân, cihânı başka türlü yapsın ve şimdi yapsın ki nasıl yaptığını göreyim, ya benim ismimi ceride-i hayattan silsin ya hazine-i gıyâbından benim rızkımı arttırsın.”

Mamâfih karışık bir devirde, heyecanlı zamanlarda Ömer Hayyam’ın hayatı ilmi tedkîkleri, şiiri ve eğlenceler arasında oldukça lâtif geçer. Nizamülmülk onun için Merv şehrinde bir rasâdhâne tesis etti ve refikaları Ebu’l Muzaffer esfezârî ve meymûn İbn’ül Necip el Vasatî vesâir altı zât ile beraber o zaman ta’dili zarûri görülen takvimin ıslahına Hayyam’ı me’mûr etti. (1704)

Bu yeni takvim Melikşah Celâleddin’in ismine izafetle takvim-i celali tesmiye olmuştur. Birinci senenin ilk günü güneşin re’is-i hamle duhûlundan itibar edildi.

Yani 1709 senesi Mart’ında ilkbaharın birinci günü ayların müddeti otuz gündü ve on iki ay aynı 360 gün sonra sene beş ve kimse seneler için altı furtif günlü hitâm bulurdu. Hala acemler Celâli takvimini kullanırlar. Seneleri dâimâ imtidâl raide başlar. Hâlbuki Müslüman takviminde sene-i maneviye ile 29, 30 günden mürekkep on iki mâh-ı kâmeriyeden teşekkülde. Bu sûretle her sene-i kameriyesine şemsiden on gün ileri gider. Lakin acemler Melikşah tarafından tesbit edilen mübde-i tarihi hafıza etmediler; senelerini Müslümanlar gibi Peygamberin hicretinden sayarlar. Sene-i kâmeriye kısa olduğundan acemlerin seneleri milâdi 1927 senesinin 22 Mart’ında başladı. Arapların 1345 senesi ramazanın 18’ine isabet eder. Ömer Hayyam’ın tadilâtının mühim kısmı kimse senelerinin nazar-ı itibare alınmasıdır ki o zamanın heyet-i şinâslarının senenin uzunluğunu ne kadar katiyetle ölçmüş olduklarını gösterir. Ve buna dâir ileride fenni tafsilât vereceğiz.

Ömer Hayyam tarafından ihtirâ’ olunan takvimin beş asır sonra yapılan Goragaryen’in takviminden daha mükemmel olduğunu kayd etmek hayli ehemmiyetlidir. Goragaryen takvimi sadedir, zabtı kolaydır. Ve pek kâfi derecede doğrudur. Yalnız otuz veya kırk asırda bir tashîhe muhtaçdır. Binâenaleyh şimdi onu daha doğru olan Ömer Hayyam’ın takvimi ile değiştirmek mevzu bahs olamaz. Lakin bu katiyyet acem heyet-i şinâsına büyük bir şeref verir. Yazık ki tadkikât vakıa hülâsasını hâvî Ziyç-i Melikşahi isimli müsemma olan cetvelleri bize kadar gelmiştir.

On birinci asırda yaşamış bir hayat-i âlimi hakkında doğru fikir hâsıl etmek için şurasını unutmamalıdır ki yıldızların hareketini tedkîki o vakit yalnız onlardan istihraç olunabilecek

hâkim nokta-i nazarından ehemmiyeti hâiz olabilirdi. Bunun için eski âlimlerin mesâîsini hâkir görmemelidir.

Bilâkis ilim mecmûa-i itikâdın islâfımıza kendilerininde ihtimâl inanmadıkları zahibelere bakarak hayatlarını kazanmalarına müsait olması tebrik edilmeye şâyandır. İşte bu sahte ilmin cazibesi sayesinde eskiler bir takım tedkîk müşâhidelerde şimdi zamanımızın ulemâsına rehberlik ve onlara telkin-i efkâr eden farziyâlardan bazıları farza bundan birkaç on asır sonra vaktiyle yıldızların mukadderât-ı beşeriye üzerine tes'îrine itikât kadar boş görünmeyecekler midir?

Ne olursa olsun bu eski hatalara o kadar taaccib etmemelidir. Bizim zamanımızda bile halk-ı ilim heyeti dâimâ alâim cûya mübâheşeyle karıştırır ve binâenaleyh ail-i heyet ulemâsını yani hakiki müneccimleri havanın nasıl olacağını keşf etmekle mükellef bir nev'i kâhinler gibi farz ederler. Ömer Hayyam zamanında hal bu merkezdeydi. Nasıl ki vakıa âtiye buna şahittir:

Bir kış günü hükümdâr Mahmut İbn-i Melikşah bir sâî gönderip müneccimize bir sayd ve şikâr alayı için eşref zaman ta'yin etmesini emreder. Hayyam derhâl vazifesini yapar ve hareket zamanını tesbit eder. Hâlbuki atlara henüz binmişlerdi ki bir rüzgâr çıktı ve yağmur yağmaya başladı. Herkes hükümdâra geri dönmesini tavsiye ediyordu. Lakin o esnada orada hazır bulunan Hayyam yeniden havanın güzelleşeceğini ve beş gün zarfında kar ve yağmur yağmayacağını ta'yin etti ve vakıada böyle oldu.

Bu küçük hikâyeyi yazan müellif ilave eder ki yıldızlar ve ustasıyla yapılan tefe'ül mutlak bir itimatla kabul edilmemelidir. Çünkü müneccimlerin beyânatı dâimâ mukaddere tabidir.

Riyâziyyat üzerine Hayyam'ın Risâletün fi Berahin El Cebr ve Mukabele ünvânlı bir eser vardır ki Fransızcaya tercüme olunmuştur.

Bu risâlenin Tarih-i Ulûm'da tuttuğu yeri ve Hayyam'ın riyâziyyât hakkında malum olan diğer eserlerini bâlâ-hire tedkik edeceğiz. Tabiata dair Ulûm-ı Tabiaya nâm-ı kitabı ve felsefe hakkında EL-Kevn ve El-Vücûd nâmlarıyla iki nüsha-i telif etmiştir. Bunların cümlesi hayli mühim-i âsâr teşkil eder.

Şâir-i heyet-i şinâsın şöhreti ibtidâ fikrinin düşmanlarına göre, ahlâkında serbestliği hasebiyle tecâvüzâta dûcâr olmuştur.

On üçüncü asırdan kalan Wocpke tarafından tercüme olunan el yazılı bir risâlede Hoca İmam Ömer'in Felsefe-i Yunaniye'de mütebâhhir ve ulûm-ı necûmda meseli nadir olduğu

ve eğer kendisine ismet-i merzûk olsaydı bu ilimlerdeki iktidârı dârb-ı mesel hekimine geçeceği mestûrdur.

Tetkikâtımız esnasında sık sık bu ihtimâma tasdik edeceğiz ki, haklı haksız, müellifimizin bütün eserleri üzerine bir gölge-i âsâr, lâkin gittikçe bu adâvet unutuldu ve zamanının en şâyân-ı dikkat âlimlerinden biri olan bu adamın hatırası tecîl ve izâz olunur.

Mamâfih şurası muhakkaktır ki Ömer Hayyam yalnız ilm-i heyet riyâziyyâta müteallik eserleriyle kalsaydı bu ilmi şöhreti asla zamanın ve memleketinin hudûdunu geçmeyecektir.

Lâkin o aynı zamanda şâirdir.

Ehemmiyet vermiyor gibi görünerek bize bir takım rubâîyyat bırakmıştır ki içlerinde bazıları ebediyyen hafıza-i inâmda menkûş kalacaklardır. İşte bu küçük şiirlerde müellifimizin felsefî, dinî ve ahlâkî fikirlerini arayacağız.

İ. H. Âlişan

İçtihat, 15 Ağustos 1928, sayı, 258, c, 23, s, 4890-4894.

3.7.2. Ömer Hayyam (2)

Rubâîyyat

باهر بدونيك راذ نتوام كفت

كوته سخنم دراذ نتوام كفت

حالى دارم كه شرح نتوام كفت¹

راذى دارم كه با ذ نتوام كفت

“İyiye kötüye herkese sırrımı söyleyemem. Kısa sözlüyüm uzun söyleyemem, bir hâldeyim ki tarif edemem, bir sırrım var ki ifşâ edemem.”

Ketûm ve râzdâr İranlı şâirin bu sözleri bize, onun rubâîlerini tedkîk ederken, bize müttekâr ve ihtiyâtlı bulunmamızı ihtâr etsin ki şüphesiz mustarip kalbinin emellerini bunların içine saklanır ve meşed-i güzide ufak şiirlerin mübhemiyyeti ve meşkûkiyyeti ve iki türlü tefsîre mahal verebilecek sûrette nazmedilmiş olmaları birçoklarından sonra bizimde bir Ömer Hayyam tercümesini arz etmemizi kari’îlerimiz nezdinde mazûr gösterebilir.

Rubâîyyat Hayyam’ın müteaddid tab’ları ve muhtelif lisânlara tercümeleri vardır. Bu tercümeler bazen yekdiğerinden o kadar farklıdır ki aynı metine ait olduklarında iştibâh edilir. Bunun sebebi malûmdur. Hayyam’ın İngiltere Almanya ve Amerika’da yani Anglosakson memleketlerinde nâil olduğu pek büyük şöhret İngiliz şâir meşhûru Fitzgerald’ın çok güzel, fakat güzelliği tespitinde serbest tercümeleri, daha doğrusu iktibâslarıyla başlar. İngilizler rubâîyyat tercümelerinde kendi şâirlerinin dehâ-yı şâiriyyetine hayran olmuşlardır. Fitzgerald’ın bu parlak ve dehâ-şîâr iktibâsâtını bunları mülhem olan harfî tercümelerle mukayese kadar meraklı bir şey olamaz. Her lisânda nazmen ne neşren yapılmış tercümelerin çoğu az çok intibâkın intibâklarıdır. Mamâfih bu harikulâde İngiliz bu tercüme şaheserinden başka şâirimizin sadık ve tam tercümeleri yok değildir.

¹ Nicola’nın metninde “ جاندارم ” suretindedir. (Numara 32) Bu rubâîye başka mecmûalardaki tesadüf edemedim. Pirsala üçüncü mısrası “ merkat tasavvufun bir derecesindeyim ki ” ye tercüme etmiştir.

O hâlde bütün bu Hayyam edebiyatına ilaveten yeni bir tercümeyle ibtidâr etmemizin sebebi evvela izâh edelim:

Meşhûr şâir heyeti şînâs-ı İrani 1040 senesine doğru Horasan'da Nişabur beldesinde doğmuş ve 1120 senesinde vefat etmiştir. Rubâîlerinin kısm-ı mihmânı hâvî olan ilk nüshanın tarihi 1260'dır. Yani şâirin vefatından üç buçuk asır müverrihtir. Bu hal gerek bu nüshanın ve gerek Batrık El-Evveli Müehhir nüshaların hâvî oldukları rubâîyyatın sahtî hakkında pek çok mübâheşâta kapı açmıştır. Vakıa İngiltere'nin Oxford beldesinde Bodleian Kütüphanesi'nde 525 numarada mukayyed olan bu nüshada veyahut şurada burada tesâdüf olunan nüshalarda görülen rubâîyyat Hayyam mıdır değil midir? Bu cihet pek çok münakaşata mahal vermiştir¹. Zaten Hayyam'a isnâd olunan rubâîlerin kâffesi vezin ve ahenk itibariyle o kadar birbirine müşabe ve aynı sûrette tefsîre ve aynı felsefe mazmûnunda iktibâsa o kadar müsaittir ki belki bu gibi tadrîkâtta mümârese sahibi İranlı bir edib-i müstesnâi kimse bunların üslûbuna bakarak hakikaten müellifimiz kimdir değildir kimse ta'yin edemez.² Binâenaleyh Bodleian nüshasında Hayyam'ın olmayan rubâîlerde bulunması muhtemeldir. Bu mecmûa E. Heron Ellen tarafından İngilizceye ve M. C. Grolleau tarafından Fransızcaya tercüme olunmuştur ki bu son tercüme Fransız kari'ileri için pek kâfi derecededir³. Bir de acaba ilk olmamakla beraber bu nüsha Hayyam tarafından yazılmış bütün rubâîleri hâvî midir? Hayyam'ın hayatında cem' edilmiş bir rubâîyât mecmûası henüz keşfedilmemişken ve başka el yazılı nüshalarda âtideki rubâî gibi eş'ara tesâdüf olunurken kimsenin böyle bir iddiada bulunabileceği zannetmeyiz:

اذ جرم خضیض خاک تا اوج دخل

کردم هر مشکلات کردون راحل

بیرون جستم ذبند هر مکر وحیل

هر بند کشاده شد مکر بند اجل

¹ Âhiren keşfolunan 1340 tarihli el yazılı bir Muntahabât-ı Eş'âr mecmûasında Hayyam'ın on üç rubâîsi mevcut olduğu görülmüştür. Bu rubâîlerden yedi tanesi Mösyö Ross'un işaret ettiği gibi iki tanesi değil son zamanda tab' edilmiş mecmûalarda vardır. Biz buna Kevorkian nüshası diyeceğiz. Bulletin of the School of oriental Studies'e bakınız. Bu nüshası hakkında ileride tefsîlat vereceğiz.

² Browne'nin Fârisî Tarih Edebiyatı. Kezâ Mösyö D. Ross'de acem eş'ârının yalnız üslûplarına nazaran hangi tarihte yazılmış olduklarını ta'yin etmek mümkün olduğunu yazar. Çünkü bin sene zarfında Fârisî lisân-ı şîir hemen hiçbir tebeddüle uğramamıştır.

³ Les quatrains D' Omer Khayyam Crés.

“Birden ta Zühal yıldızının üstüne kadar kâinatın bütün müşkilatını hallettim, her türlü mekr ve hayli tuzağından kaçındım ecel bağından başka her bağı çözdüm¹.”

Biz bi-hak düşünebiliriz ki bunun ka’ili meçhul bir şâir değil ancak Merv Rasâdhânesi müdürü heyet-i şînâs şâiridir.

Vakıa Ömer Hayyam’ın her şeyden evvel bir âlim olduğunu unutmamalıdır. Renan der ki insan-ı kâmil aynı zamanda şâir, filozof ve faziletkârdır. Müellifimizin bu son hakiki âlim ve hâkim olan bir şâir pek nadir bulunur ve bu pek fevkalâde bir hâldir.

Rubâîyatın sahtını ta’yin için takip olunan sade bir usûl vardır o da tetkiki yalnız bir nüshaya hasır etmeyip Hayyam’a nispet edilen eş’âr arasında hakikaten felsefî kıymeti olanları ve o zamanın ilmî lisânına muvaffak bulunanları arayıp meydana koymaktır. Mamâfih bu sûretle de Hayyam’a aidiyeti muhakkak olan rubâîlerin sûret-i katıyyede ta’yin olunabileceği iddia olunmaz. Çünkü ihtimâl onu taklit veya tanzîr tarikiyle söylenmiş bir takım şiirler bulunabileceği gibi diğer âlim ve hâkim şâirler tarafından da Hayyam tarzında yazılmış ve ona isnâd edilmiş şiirler mevcûd olabilir. Binâenaleyh ilk bile olsa yalnız bir el yazısı nüshayı hakik etmeksizin kabul etmekten ise dediğimiz usûl takip olduğu halde yabancı rubâîler husûsunda daha müteyakkızâne davranış olur. Nasıl ki nâzımlarında ki düşüklük ve mazmûnlarındaki kıymetsizlik hasebiyle Hayyam’a nisbetini kabul olmayan birkaç rubâînin Bodleian nüshasında mevcûd olmakla beraber imkân tayy-ı hâsıl olmuştur.² Bu nüshada gördüğümüz asıl noksan acemler tarafından Hayyam’ın sahih eş’ârından ma’dûd ve bu nev’i yazıların en güzellerinden olan³ feci’ a bir bedbinlikte bazı rubâîyâtı hâvî olmamıştır. Mademki bunların Hayyam’ın olmadıkları hakkında kat’i delil yoktur bu küçük şaheserleri meskût geçmek doğru olamaz kanaâtindeyiz.

Rubâîyatın intihâp ve tercümesinde büyük bir kudret ve isabet göstermiş olan Claude Anet ve Mirzâ Mahmud da diğer bir usûl takip etmişlerdir.⁴

Onlar Hayyam’ın bütün sükûnet rûhlu “ hem imâne, hem reyb ve kemâne karşı kayıtsız tavır aldığı” yakînen bildiklerinden az çok dinî veya ahlâkî olan ve sad lahza-i celâli veya buna memâsil tabiatı hâvî bulunan rubâîlerin kâffesini çıkarmışlardır. Bunda mecmûanın

¹ Bu rubâî ne Bodleian nüshasında, ne Nicola’da ve ne Abdullah Beyde yoktur. Kadı efendi mecmûasında, Doktor Rozen’in tab’ ettiği Rubâîyyât Hâkim Ömer Hayyam’da 193 numara ve Hüseyin Daniş Bey’in mecmûasında Tab’-ı evvel 243 numarada mukayyedir ve bunun ihtimâlden olmadığını söylerler.

² 13, 80, 149, 155, 8, 44 numaralı rubâî.

³ Nicola’nın cem’ ettiği ve bilhassa Fitzgerald’ın ma’len iktibâs ettiği şu rubâîler: 47, 76, 90, 103, 123, 372.

⁴ Les 144 quatains d’Omar Khayyam, Ed. De la Sirène 1970.

eskiliği veya yeniliği nazar-ı itibare alınmıştır. Çünkü intihâp olunan rubâîler arasında başta biri ilk nüshada mevcûd değildir.

El yazısı nüshalarının tarihi hakkında yukarıda söylediklerimize göre Hayyam'ı sofî ad etmek ve bütün dinî rubâîyyâtı ona isnâd etmekte mümkündür. O halde diğer rubâîler sonradan ilave edilmiş olabilir. Yalnız mühim olan cihet aynı nüshada efkâr-ı muhtelif-i hekimâneyi ve fakat eski acemler tarafından şâirimize matûf-ı eş'ârı birbirinin yanında bulundurmakta devam etmek muvaffak olur mu? Bunu bilmek lazımdır. Esasen denilebilir ki Hayyam'a isnâd olunan manzûmelerin başlıca kıymet ve ehemmiyeti birbirine zıt bir takım hissiyâtın bir şâirin rûhunda nasıl çarpıştığını gösterdikleri içindir. “mütenevvi' a tes'îrlar ve maddi ve manevi esbâb altında! En mütemeyyin insanın mütenevvi hislere nazarında tecelli-gâh olduğu nadir midir?”

Şüphesiz bu rubâîlerin cümlesi muhtelif şâirlere nisbet edilebilir. Lâkin bunlarda ki felsefî düşüncelerin birbirinden farklı olması bu şiirlerin başkalarına aidiyetine delil olamayacağı gibi her halde içlerinden bazılarını çıkarılıp bazılarının bırakılmasında icâb etmez. Bir şiir mecmûası felsefe kitabı değildir ki müellifi onda yegane ve muntazam bir meslek arı etsin. Zavallı Verlaine öyle zûcret saatleri geçirmiştir ki “orada rûh korkunç kaza ve felaketlere doğru koşar” fakat bu hâl onun ara sıra veya hayatının şâir anlarında “mütevazınâne ve niyâz ile mâli” dinî şiirler yazmasına mani olmamıştır.

İkinci bir usûlde bazen diğer şâirlere isnat olunmuş rubâîleri çıkarmaktan ibarettir bu tarîka Profesör Jukovski'ye Nicola'nın topladığı 464 rubâîden seksen ikisinin tab'ına imkân vermiştir.

İ. H. Âlişan

İçtihat, 1 Eylül 1928, sayı, 259, c, 24, s, 5006-5009.

3.7.3. Ömer Hayyam (3)

Lâkin bu tefrik pek emin esasata müstenid görünmüyor. Aynı zamanda hem Hayyam'a ve hem diğer şâirlere nisbet olunan rubâîyyat için denilebilir ki bunların gayr-ı mevsûkîyetleri hakkında bir katıyyet değil ancak ikide bir ihtimâl vardır. Vakıa Jukovski'nin tayy ettiği rubâîlerin bir rub' Mösyö C. Anet ve Mirzâ Mahmud tarafından kabul edilmiştir. Bunların biri 1340 milâdi tarihini hâvî bir mecmûa-i müntehabatta bile vardır. Doktor Rozen daha ileri gitmiştir. Ve sahîh rubâîlerin adının on üçe kadar indirmiştir. Bu halde Ömer Hayyam'ın tek bir rubâî yazıp yazmadığı ve kendinin efsanevi bir mahlûk olup olmadığı hakkında iştibâh edilir¹. Rubâîlerdeki felsefî efkâr tenakuzuna gelince: şâyân-ı dikkat der ki Profesör Brwne bu usûlü Nicalo'nın mecmûasındaki 116 ve 182 numaralı rubâîlerin aynı müellife nisbet edilemeyeceklerini göstermek için kullanır. Ve binâenaleyh rubâîyat sahihedendir.²

¹ Bu husûsta müellif kitabın fikrine iştirak edemeyeceğim çünkü Doktor Rozen sahîh rubâîyyât adını on üçe indirdiği vakıa değildir. Friedrich Rozen'nin Berlin'de tab' ettiği Rubâîyyat-ı Hâkim Ömer Hayyam, Madam Katerina'ya ait el yazılı eski bir rubâîyyât mecmûasıdır ki tarih tahrîri 721 sene-i hicriyası gösterilmiş olduğuna nazaran bunun sahti sabit olursa şimdiye kadar en eski bilinen Bodleian nüshasında 140 sene kadar eski ve binâenaleyh rubâîyyâtın tedkiki için pek kıymetli olacaktır. Fakat risâlenin taalluku hattıyla yazılmış pekiyi bir halde muhafaza edilmiş olmasının bu tarihi kabule imkân bırakmadığı mukaddimesinde beyân edilmiştir.

Bu münasebetle âka-yı Mirzâ Mahmud Kuzeyni tarafından Doktor Rozen'e gönderilen hat-ı destle muharrir iki risâleden dahi bahs olunur. Bunların biri Heratlı Sultan Mahmud nur-ı katib hattıyla 930 tarih-i hicrisinde yazılmış bir Hafız Dîvânı'dır ki haşiyesinde 47 den 54.cü varakaya kadar Ömer Hayyam'ın 63 rubâîsi müderrectir. Ancak T harfli rubâîlerden başladığından nakısdır. Diğerî vasıl kıymetlisi Munisel Ahrar Fî Dakayikel Eş'âr nâmındaki bir mecmûadır ki Hayyam'ın 13 rubâîsini hâvîdir ve oldukça marûf-ı şâirâne Mahmud bin Bedir Macarcı tarafından 741 tarih-i hicriyesinde ve hurûf hece tertibinde yazılmıştır. Bunda iki yüz kadar en meşhûr acem şâirinin müntehabât-ı eş'ârı vardır. Risâlenin ehemmiyeti tahrîr ve telif tarihinde şekk olmamasıdır. Bodleian nüshasından 123 sene eskidir. İran Ermenilerinden Kevorkian isminde bir antikacı bunu Parise getirerek 1913 senesinde satmak istemişse de az sonra harb-ı umûmiyenin zuhûruna mübenni kitabı alıp Amerikaya götürmüş. İşte Piyarsala'nın tercüme ettiğimiz kitabında mevzu- bahs olan on üç rubâî bunlardır. Doktor Rozen kitabında bu rubâîlerin Hayyam'ın eş'âr sahihesinden bir cüzü olup ibareleri tab'ı ve mazâmîni efkâr Hayyam'a tamimiyle mutabık olduğunu ve bunların meydana çıkmasında rubâîyyât-ı sahîhe adını ziyâdeleştirdiğini yazıyor. Yoksa Hayyam'ın sahîh rubâîleri bunlardan ibarettir demiyoruz.

² 116 numaralı rubâî şudur:

ای آنکه کنه بنزد او سهل بود
این نکته بگوید آنکه او اهل بود
علم اذل علت عصیل کردن
نزد يك حكيم غایت جهل بود

“O kimse ki indinde günahın ehemmiyeti yoktur. Ehliyetli bir adamsa bu nükteyi söylemelidir. İlm-i ezeli ilâhiyi sebep muasıyyet yapmak akıl indinde cahilin mertebe-i gayesidir.” Hüseyin Daniş Bey bir ve ona imtisâlen bunun Hayyam'a nisbeti doğru olamayacağı fikrindedir. Abdullah Cevdet Bey bu fikre iştirâk etmiyor.

Lâkin bu intihâp pek sağlam esasâta müstenit görünmüyor. Hayyam’a nisbet olunduğu halde diğer şâirlerin dîvânlarında tesâdüf olunan rubâiyyât hakkında da kat’î bir şey söylenmez. Bunların sahteleri ihtimâl mutlak değildir ancak iki de bir de vakıa Jukovski’nin tayy ettiği rubâîlerin dörtte biri tekrar Mösyö C.Anet Mirzâ Mahmut taraflarından kabul edilmiştir¹; hatta bunlardan biri 1340 tarihli mecmûa-i muntehebâta mevcûttur. Doktor Rozen daha ileri gitmiş ve sahîh rubâîlerin adını on üç kadar indirmiştir. Bu halde Ömer Hayyam’ın bir rubâî bile yazıp yazmadığında ve kendinin de efsanevi bir mahlûk olup olmadığını da iştibâh edilebilir. Felsefî fikirler itilâfına gelince Profesör Brovne bunu Nicola’nın metnindeki 116, 118 numaralı rubâîlerin aynı şâire mensûp olamayacaklarını göstermek için kullanır; hâlbuki bize göre bunlar aynı felsefî fikri muhtevi binâenaleyh rubâiyyât sahîhedendirler.²

182 numaralı rubâî şudur:

من میخورم وهرکه چومن اهل بود
می خوردن او نذد خدا سهل بود
می خوردن من حق زازل میدانست
کرمی نخورم علم خدا جهل بود

“Ben şarap içerim ve her kim ki benim gibi buna ehliyetlidir. Hak indinde onun şarap içmesinin ehemmiyeti yoktur. Benim şarap içmem ezelden beri hakkın malûmudur. Eğer içemeyecek olursam ilm-i hüda cehl olur.” Bodleian’de aynen ve Doktor Rozen ile Nicola’da cüzi tahriflerle mevcûd olan rubâî Abdullah Cevdet Bey’e mecmûasında yoktur. Müsterik meşhûr Jukovski bu rubâîyi taleb-i emeliye nisbet etmiştir. Hâlbuki Bodleian nüshası 865 sene-i hicriyesinde yazıldığına ve talep emeli 1004 veya 1005 senesinde vefat ettiğine göre bu iki tarihin mukayesesı bu nisbetin butlânını gösterir. Keza Jukovski tarikinden Hafız’a nisbet edilen 112 rubâide Hafız’ın ancak yüz seneden beri Avrupa’da Kuruz Dîvânı’nda vardır; 1049 tarihli bir Hafız Dîvânı’nda bundan yalnız ikisi görülmüştür ve 900 tarihli bir nüsha-i hatıyyede ise hiç biri yoktur. Bunlardan ileride yine bahs edilecektir.

¹ Husûsiyle bunların muntehebâtlarında ki;80, 64, 38, 27, 18, 6, 2... ilh. Numaralı rubâîler.

² 116 numaralı rubâî şudur:

ای آنکه کنه بنزد او سهل بود
این نکته بگوید آنکه او اهل بود
علم ازلی علت عصیان کردن
نزدیک حکیم غایت جهل بود

“O kimse ki indinde günahın ehemmiyeti yoktur. Ehliyetli bir adamsa bu nükteyi söyler. İlm-i ezeli ilâhiyi sebeb-i muâsiyet yapmak bir akıl indinde cahilin mertebe-i gayesidir.”

Hüseyin Daniş Bey Bervune imtisâlen bunun Hayyam’a nisbeti doğru olamayacağı fikrinde olduğu halde rubâiyyat Hayyam s:35 Abdullah Cevdet bu fikre iştirâk etmiyor. 182 numaralı rubâî ise ber-vechi âtidir.

من میخورم وهرکه چومن اهل بود
می خوردن او نذد خدا سهل بود
می خوردن من حق زازل میدانست
کرمی نخورم علم خدا جهل بود

“Ben şarap içerim ve her kim ki benim gibi buna ehliyetli olursa hak indinde onun şarap içmesinin ehemmiyeti yoktur. Benim şarap içmem ezelden beri hakkın malûmudur. Eğer içemeyecek olursam ilm-i hüda cehl olur.”

Bu ikinci rubâî Bodleian’de aynen mevcûttur. Doktor Rozen’de vardır. Hüseyin Daniş Bey bunun niçin Hayyam’a nisbet edilemeyeceğini izâh eder. Numara 329 Abdullah Cevdet Bey hiç alınmamıştır.

Hülasa bu ana kadar yapılmış olan intihâplar hiçbir muayyen lüzûma tevafuk etmez ve bunlarda daha ziyâde şahsi tercih-i eser meşhûttur. Şuna dikkat etmelidir ki rubâiyyâtın çoğu Hayyam'ın olmasa bile şüphesiz bunlar Hayyam tarzında bâlâ-iltizam eski şâirler tarafından yazılmış nazire veya taklitlerdir. Binâenaleyh bu rubâîler eski İranlıların şâirimiz hakkındaki fikirlerine dâir bize bir fikir verir ve bu da her halde asrı münekkidlerin tercümelerinden daha muteberdir.

Hayyam'a nisbet olunan niyetlerin mazmûnlarında ki tehâlûf ve tenakuza izâm etmemeleridir.

Gerek Allah'a hitap etsin gerek çerh felek şeklinde tasvîr olunan müşeyyet rabbaniyeye karşı mübalatsız davransın Hayyam'ın mucize-i çetin olan felsefesi, onun üslup şâiryeti Hafız Şîrazi gibi bazen aynı hekimâne fikirleri kesve-i nazım altında ifade eden şâirlerin üslûbundan büsbütün ayrı bir şekil verir.

Bu tetkikimizin gayesi, Hayyam'a matûf rubâiyyâtın heyeti mecmûaları itibariyle yekdiğeriyle gayr-ı kabul telif olmadıklarını göstermektir bunların anlattıkları nusûs-ı hikmet maatteessûf bütün zamanların tarihidir. Yani her biride teselli amiz bir ilm-i yakın sükûtu arayan bir tarihin rûhunu nakilden ibarettir. Lâkin bunun için şâir hakkında hâsıl edilebilen fikre uymadığı bahanesiyle olun şiirlerini tayy etmek cihetine gidilirse tamimiyle o saf Hayyam'ı hâiz olan rubâîlerin dahi bu tehlikeye marûz kalacakları şüphesizdir. Farzâ mecmûaların hemen kâffesinde mevcûd olmakla beraber şu iki rubâînin:

ربی شکستی مرا می ابریق

در عیش رابیستی ربی بر من

بر خاک نکندی می کلکون مرا

خاکم بدهن مکر تومستی ربی

“Benim şarap, ibriğimi kırdın rabbim, bana zevk ve safa kapısını kapadın Rabbim, pembe şarabımı yere döktün haşa acep sen mest misin Rabbim.”

نا کرده گناه در جخان کیست بکو

وانکس که کنه نه کرد چون نیست بکو

من بد کنم وتوبد مکافات کنی

پس فرق میان من وتوچیست بکو

“Dünya günah işlemeyen kimdir söyle, günah buna fenalıkla mukabele et öyleyse benimle senin aramızdaki fark nedir söyle?”

Rubâiyyât-ı sahîheden olup olmadığı muhtelif fihtir. Her halde bunların hâvî olduğu fikr-i ilhâd meydandadır. Ancak imanı olmayanın veya imandan kendinde zerre bulunmayanın da küfür edemeyeceği aşikârdır. Zerdüş Allah’ına ta’n ve düşnâm edeni severim. Çünkü Allah’ını seviyor demektir. Demişti. Her halde Hayyam’ın âsârı içinde başkalarına benzemeyen bu şiirleri tayy etmek çok teessüf olunacak bir kat’-ı uzv mahiyetindedir.

İ. H. Âlişan

İçtihat, 15 Eylül 1928, sayı, 260, c, 24, s, 5028-5030.

3.7.4. Ömer Hayyam (4)

J. B. Nicolas ki rubâiyyât-ı Hayyam'ı ilk defa toplamış ve Fransızcaya tercüme etmiştir. (1867) İran'da öyle dindar muttaki adamlar tanımıştır ki bu gün bile Hayyam'ın eş'ârından bir gadâ-yı rûhani bulunur. Binâenaleyh intihâbında rubâîler içinde dinî ve ahlâkî mefhûmda olanları çıkarmadıktan mâ-adâ şâirinin kâffe-i eş'ârından ve hatta bu sûretle tefsîre en az müsait olanlarından bile az çok bir şemme-i tasavvuf bulmak istemiştir. Notlarının birinde işaret eder ki: “müsteşrikler” Hayyam'ın kullandığı lafızları tetkik ve tahkik edebilirler. Şâir bunlarla mahlûkatta temaşa ettiği ulûhiyyet imade bulunduğu için bu, onlara daha garip görünecektir. Bu yolda mütâlaa ve tefsirler kabl-et-tahkik hemen red edilmelidir. Çünkü bunlar muhakkak şâirin sûfiyâne eş'ârını bizden iyi takdir eden İran mütefekkirlerinin mütâlaat mün'âkisleridir. Mamâfih biz garplılar için bunların kabul edilmeleri müşkil görünüyor. Şüphesiz bu uzak zamanın ahlâk ve tabâyi' hakkında büyük tasvîrlerde bulunmamalıdır. Ve birde birçok şark şâirleri sûfiyâne eş'âr yazdığı halde Hayyam'ın niçin bu tarzda yazmış olması anlaşılamaz. Mamâfih bizim ağır başlı hekimimizin dinî ve ahlâkî eş'ârı arasına bu hafifliklerin sonradan ilave olunmuş olmasını ümit ederiz. Nicola'nın ma'nalarını ihfâya mecbûr olduğu rubâîler oldukça az miktardadır. Biz onları marifetli tercümelerle değiştirmektense büsbütün tayy edeceğiz. Şayet Hayyam'ın bile olsa onun şöhretine bir şey ilave etmezler.

Bir de Farîsî nahvî, cümlelerden iki türlü mana çıkarmaya müsait ise reyb ü gümândan istifadeyi şâirimize bırakırız veyahut bizim arı zihniyetimize en muvaffak olanını ibrâz ederiz. Heron Allen ile J. B. Nicolas'ın tercümeleri takdire cedir olmakla beraber nazarımızda bunların büyük bir mahzuru vardır ki Rubâiyyat'ın tekrar tab'ını ma'zûr göstermeye kifâyet eder. Bunların ikisi de Rubâiyyat'ı fıkri mekânîti itibariyle diğer acem nüshalarında olduğu gibi hurûf, hece sırasına göre kafiyele itibariyle tasnîf usûlünü muhafaza etmişlerdir. Bu mecmûaların mütâlaası bu ufak ve muhtelif ilhâmlı şiirlerin bâlâ-fâsıla takibi yüzünden mütevâliyen sırf zihn etmeyi icap ettiği cihetle pek yorucudur. Emsâl-i hikemiyye ve efkâr-ı müntehibe mecmûalarında bu nâkisa vardır ve bunları baştan aşağı okumak maddeten mümkün değildir. Biz bu mahzûru bertaraf etmek istedik ve rubâîleri oldukça mantiki ve muntazam silsile-i efkâr-ı teşkil edecek sûrette cem' ettik.

Şiirler bu sûretle birbirine münasebetleri itibariyle sıraya konulursa ondan umûmi bir fikir istihracı kabul olur. Kari'în orada dâimâ tasavvufi bir aşk veya Nicola'nın bize göstermek

istediği gibi manalar aleyhinde dâimî bir istihza bulacağını zannetmiyoruz. Lâkin orada bir Leopardi'nin soğuk ilm-i yakinî ve keyfi bir hükümle bir sınıf rubâiyyatını tayy ettikleri şâirimize isnat edilebilen yüksek ve muhakkir bir nevmide de görülmeyecektir.

Böyle nazik bir meseleyi halletmek istemeksizin her halde diyebiliriz ki Ömer Hayyam her şeyden evvel hayatı, aşkı, güllerin kokusunu, çalgıyı ve sabah semânesini mistik-âne seven bir şâirdi. Müslümanlara arzda yine müşabih hazûzât verecek olan cennete itikât etmezdi; hâlbuki onun hayatında takdir ettiği meserretler tam bunlardı ve bunları kaybetmek endişesi ölüme karşı herkesin hissettiği ducreti onda tezyin eder. Felsefesi kendine bir incizâp rûhani ulûhiyetle bir itiyât-ı mübhem ümit ettiriyordu. Lâkin bu dini hissin her halde amik olup olmadığı ve şâirin tasavvufta bir teselli-i hakiki ve kalbinin pek arzu olan temâyülatını mutmain edecek bir şey bulup bulmadığı cây-i suâldir. Bu hayat muhabbeti ölüm korkusunu ve düşüncesini izâhına kifayet edebilir. Şâir bu husûsta bütün fikrini izhâr etmemiştir. Zaten müddet-i hayatınca birçok defalar fikrini değiştirdiği olmuştur. Binâenaleyh herkesi onun eserinin mütâlaasından kendi fikrinin istikâmetine muvaffak neticeyi istihraç etmeyi bırakalım.

در عالم جان بهوش میباید بود

در کار جهان خموش میباید بود

تا چشم و زبان و گوش بر جا باشد

بیچشم و زبان و گوش میباید بود

“Rûh âleminde müteyakkuz bulunmak ve cihân işlerinde sükût etmek lazımdır. Göz, dil, kulak yerlerinde oldukça gözsüz, dilsiz, kulaksız olmak lazımdır.”

Rubâiyyât Hayyam'ın pek fena tefsîrlere uğradığı muhtaç-ı beyan değildir. Şâirin şarap içmek için mütemadi davetleri ki bunu mecazi bir manada almak icâb edermiş ve incizâbât âşıkânesi -ki dâimâ ulûhiyete hitâb edildiği iddia olunuyor- onu hâlis bir Epicurien gibi gösteriyorlar. Renan onu bütün itikât-ı maneviyeyi münekkir adediyor. Zahiren mutasavvıf, hakikatte sûfiye ve küfre na't-ı seriye ve gülmeyi inanmamazlığı karıştıran mükemmel-i mûra'î diye tavsif eder.

Lâkin bu mütâlaanın ki Nicola tercümesinin serîa bir mütâlaası üzerine hâsıl olmuştur. Doğru olsa bile Hayyam'a atf olunan bir şiir mecmûasının yine bir ahlâk kitabı gibi telakkî olunabileceğini tahmin ederiz. Filvakıa müellifin samimiyeti kabul edilmesi onda zâhir olan ye's ve nevmîdi yüksek bir fikirde bedbinlik ve mübadilatsızlıkla husûle gelen manevi

ıztırabâtın gösterilebilecek en iyi numûnesidir. Lâkin bazı İranlılar şâirde bir fikr-i diyanet görür ve bu da bizi böyle bir kitmândan şüphe ettirir. Ömer Hayyam âtideki rubâî ile bu muâhezât-ı mukadderiye cevap veriyor gibi gösteriyor:

کرمن ذمی مغانه مستم هستم

درکافر وکبوت پرستم هستم

هر طائفه بمن کمائی دار ند

منذار خودم چنانکه هستم هستم

“Eğer ben eski şarapla mest isem, mest olayım, eğer kâfir, yazar deşti niyâbet perest isem olayım her tâife benim hakkımda bir zanda bulunur, ben kendi kendimin mahlûkuyum nasıl isem öyleyim.”

Yine tekrar edelim ki hiçbir maksada mütebeyyin olmayarak sade en eski nüshalarda münderiç ve mazmûnu hakikatten câlib-i dikkat olan rubâiyyât arasında intihâp ettiğimiz ve sırasıyla gözden geçireceğimiz rubâîlere göre kari’de Hayyam hakkında doğru bir fikir hâsıl olacağını ümîd ediyoruz.

Biz kitabımız için J. B. Nicolas tarafından neşr olunan rubâîler esası ittihâz ve her rubâîyi harfî harfîne Mösyö Tabatabai ismindeki bir İranlı tetkîk etti. Burada kendine teşekkür etmek vecibe-i zimmet biliriz. Tercüme edenler umûmiyetle rubâîlerin numaralarını işaret etmiyorlar. Bu ise metin-i asliyi tahrîri işini ziyâdesiyle uzun ve müşkil yapıyor; binâenaleyh bizi her mecmûadaki rubâîleri metin numarasıyla ve nüshasının işaretiyle bildirmeyi kari’î için bir suhûlet adettik.

İ. H. Âlişan

İçtihat, 1 Teşrin-i Evvel 1928, sayı, 261, c, 24, s, 5041-5043.

3.7.5. Ömer Hayyam (5)

Ömer Hayyam'ın, memleketinin en büyük şâirlerinde olduğunu bilir şüphesiz bizim tercümemizden müteacib olacaklardır. Vakıa biz yalnız müellifin fikrini ifadeye hasr-ı sia ettiğimizden zayi' şiirinin ve hatta zarâfet üslûbun tahrişini terk ettik. Bizi alakadâr eden Ömer Hayyam'ın felsefî ve dinî düşünceleridir. Şiirlerinin güzelliğini gelince Fitzgerald'ın yaptığı gibi metinden tamamen ayrılmadıkça bu bâbda bir fikir vermek kabul değildir. Ve buna da yalnız büyük bir şâir muvaffak olabilir. Bizim yegâne ümidimiz şudur ki tercümemizin yebûseti arasında kari'î bazen acem şâirinin kaybolan çiçeklerinin muattar hatırasını istismâm edecektir. Suudi gülistânını sekiz çinte nisbetle sekiz kitaba ayırır. Biz Ömer Hayyam'ın rubâîleri hakkındaki bu tedkikatı dokuz fasla ayıracağız çünkü acem külliyyatında tarım ne sipher yani dokuz semayı hâvî bir kubbe vardır. Muhtelif seyyâreleri, kameri, güneşi ve sevabeti taşırlar. Bu kubbe bir hala-yı mutlaktır. Bir lahza için ecdadımız heyet-i şînâsların tar-ı tefekkürlerini kabul ederek şunu farz edeceğiz ki şâir o an hayatında veya onu müteakip bu muhtelif sipihirilerin tes'îri altında bulunmuştur. Onun fikrinin tahvilâtı yalnız bu suterle izâh olunur ve rubâîyat için kabul ettiğimiz sûret- i tasnifi ancak bu, meşrû gösterebilir.

Şâir ve Yezdân

Ömer Hayyam'a nisbet olunan rubâiyyât arasında birçokları vardır ki onlarda şâir işlemiş olduğu günahlarının afvı için bâr-gâh kerem-i ilâhiden tazarruatıda bulunur. Şüphesiz bunun ya o zamandaki nâ-puhte ashâb-ı zühed ve takvayı iğfâl için ihtiyâr edilmiş ca'li bir hareket yani bir kitmân eseri olduğunu iddia veyahut bütün bu rubâîlerin Hayyam'a nisbetlerini red ve inkâr etmek kabuldür. Lâkin yalnız üslûbuna veya hâvî oldukları fikr-i felsefiye ibtinâ ederek Hayyam'ın âsârına ilave olunan rubâîyatı bir sûret-i selâmede temyiz etmek mümkün olduğunu gördük. Diğer taraftan onda münhasıran ilm-i yakiniyât ile meşgul-i ulemâyı asrın çoğunun rûhuna müşabih bir rûh aramak cazip olabilir. Lâkin bu şahsi bir tercih meselesidir ve şâirin yaşadığı devir ile muhit düşünülecek olursa bu farziya oldukça az ihtimâle karîb görünür. Bundan mâ-adâ bir takım rubâîlerinde gördük ki onda Rabbaniyete hitâpta mübalatsız davranmış ve kendi felaket ve ma'siyetlerinden Cenab-ı Hakkı mes'ûl tutmuştur. Bu hareket-i isyankârâne ve bu şedîd tefevvühât dahi dâimâ Hayyam'a atfolunan o saf miyânındadır.

Nüşa-i hatırların tarihi nokta-i nazarından tetkîk edilecek rubâîlerin çoğu “Bodleian” nüshasında mevcûttur. Bunlardan bir kaç bizzât şâirin muhlisini hâvîdir ki başkasına isnâd edilmesi ihtimâlîni seleb edecek mahiyettedir. Bu rubâîler şunlardır:

خیام زیهر کنه این ماتم چیست؟

وز خوردن غم فائده بیش و کم چیست

آنرا که کنه نکرد غفران نبود

غفران ز برای کنه آمد غم چیست

“Hayyam bir günah için bu matem nedir? Böyle gam çekmede az çok kâide var mıdır? Günah işlemeyene gufrân olmaz. Mağfîret günah içindedir, gam yiyecek ne var?”

کرکوهر طاعتت نسفتم هرکز

کردکنه ازچهره نرفتم هرکز

نومید نیم ز بارگاه کرم

زیرا که یکی را دونگفتم هرکز¹

“Her ne kadar sana vacip olan ta’at incisini delmemiş ve günah tozunu yüzmeden silmemişsem de bâr-gâh kereminden nevmî değilim çünkü hiçbir vakit bire iki demedim.”

Bu son beyit şâirin reng-i İslamiyet olan vahdet-i ilâhiye akîdesini asla mahal-i iştibâh görmemiş olduğuna delil olabilir. Bunu tarz-ı mutasavvufâne tefsîr etmek mümkündür. Ömer Hayyam, sûfiyyûnun kâffe-i mevcûdâtın zât-ı halktan cûzi olduğuna veyahut Allah’ın bütün kâinatın rûhu makamında bulunduğuna inanmaktan ibaret olan Panthéisme mesleğine yani hikmet-i eşrakîyeye mensûptu². Onun bu akîdeyi müspet rubâîlerini ileride tetkîk edeceğiz.³

¹ Bu rubâîlerin ikinci mısrası Nicola’da: وز خاک رهت بدل نرفتم هرکز suretinde ve üçüncü Bodlaine nüshasında

şeklindedir. با این همه نومید نیم از کرم

² Ve daha doğrusu Sûfiyyun bu büyük şâiri kendilerine nispet etmekte fayda görürlerdi. Woepke’nin tercümesinde okuruz ki: o zaman o ilde mutasavvıfın, Hayyam’ın şiirlerinin bir kısmının zahiri manalarını toplamış ve bunları kendi tarikatlarına uydurmuşlardır. O surette ki bunlar kendi aralarında dâimâ mübahesât mevzû olmuştur. Lâkin bu şiirlerin hakiki manaları kâinata ait umûmî mezhebe ve mübad-i ahlâkiyyeye müteâluktur.

³ Burada istirad kabilinden olarak ilave edelim ki müsteşrik meşhûr muallim Kristenizn Recherches sur les Rubaiats d’ Omer Khayyam ismindeki eser-i nefisinde Hayyam ismine hâvî 12 rubâîyi toplamış ve bunların Hayyam’a nispetleri sahîh olması ihtimâlîyle beraber bunun mutlak ve itminân bahş olamayacağını işaret etmiştir. Misal olarak bunlardan bir rubâîyi zikreder ki onda asıl ka’ili Mevlânâ Celaleddin Rumi iken Hayyam nâmı geçirilmiştir. Bu rubâîler şunlardır: 1 numaralı rubâî yoktur mezkûrdur.

2

راست ماند بخیمه تننت حیم

فناست دار و منزلش است روح سلطان

منزل دیگر زبهر اجل فراش

برخاست سلطان چو خیمه این کند ویان

“Ey Hayyam, senin tenin bir çadıra benzer. Rûh o sultandır ki menzili dâr-ı fenadır. Sultan çıkınca ecel firâş çadırı başka menzile kurmak için devirir) Hüseyin Daniş Bey bu rubâînin ikinci mısrasını “ Can sultanına menziliş dâr-ı bekâset” ve dördüncü mısrasıda “ ne hayme bifennid çü sultan bir hast” şeklinde zabt etmiştir.

3

خیام که خیمه های حکمت میدوخت

در کوره غم فتاد و ناگاه بسوخت

مقراض اجل طناب عمرش ببید

فاش قضا بر ایگانشبفروخت

“Hayyam ki hikmet çadırları deniyordu. Gam ocağına düştü ve ansızın yandı. Ecel makası onun ömrünün ipini kesti. Delâl-i kader onu ucuzca sattı.” Bazı nüshalarda firâş kaza yerine, delâl-i kaza, delâl-i ecel ve delâl-i ical denilmiştir.

4

تاچند ذنم بروی دریا ها خشت

ببزار شدم زبت پرستان و کنشت

خیام که گفت دوزخی خواهد بود

که رفت بدوزخ هکه آمد زبہشت

“Deryaların yüzünü ne vakte kadar haşt urayım? Bi-perestlerden gülisaden bizâr oldum; kim dedi ki Hayyam cehennemliktir? Cehenneme giden kim cennetten gelen kim.”

Bu rubâî Nicola ile Ventfild nüshalarında ve Hüseyin Daniş ve Abdullah Cevdet Beylerin mecmûalarında yoktur. Bodleian nüshasında ve Doktor Rozen’in tab’ında mevcûttur. 29 Tahrân taş basmasında büsbütün muharriftir.

5

خیام که اگرچه خرکه چرخ کبود

زد خیمه و دربست درگفت و شنود

چون شکل حباب باده درجام وجود

ساقی ازل هزار خیام نمود

“Ey Hayyam! Her ne kadar çarh-ı kebûd çadırını kurarak münakaşaların kapısını kapamışsa da sakî-i ezel kadeh-i vücûd içinde şarap hubbeleri şeklinde binlerce Hayyam gösterir.”

6

خیام اکرز باده مستی خوش باش
بالاله رخی اکر نشستى خوش باش
چون عاقبت کار جهان نیستی است
انکار که نیستی چو هستی خوش باش

“Ey Hayyam! Bade ile mest olduğun vakit neşeli ol, lale yanaklı bir güzel ile oturursan şen ol, madem ki cihânın sonu ademdir kendini yok kıyas et ve madem ki varsın zevk etmeye bak.”

7

ازمن بر مصطفی رسانید سلام
وانگاه بگوئید باعزاز تمام
کای سید هاشمی چارا دوغ ترش
در شرع حلالست ومی ناب حرام

“Benden mustafiye selam götürünüz ve ona izâz-ı tam ile deyiniz ki ey seyid! Şeriatte niçin ekşi ayran helaldir de saf şarap haramdır.”

8

ازمن برخيام رسانيد سلام
وانگاه بگوئند که خامی خیام
منکی کفتم که می حرامست ولی
برپوخته حلال آمد وبر خام حرام

“Benden Hayyam’a selam söyleyiniz ve ona deyiniz ki Hayyam’san henüz hamsın ben ne vakit şarap haramdır dedim, o olgun kimselere helaldir ve ham rûhlar için haramdır.”

9

تابتوانی خدمت رندان میکن
بنیاد نماز وروزه ویران میکن
بشنو سخنی راست زخیام ای دوست
می میخور وره میزن واحسان میکن

“Elinden geldiği kadar rindlerin hizmetinde bulun, namazın orucun temelini yık, ey dost! Hayyamdan doğru sözü dinle, şarap iç yol kes, fakat iyilik yap.”

10

تا چند زمسجد و نماز و روزه
درمیکده ها مست شو از در یوزه
خیام بخور باده که این خاک ترا
که جام کنند و که سبو که کوزه

“Ne kadar mescitten, namazdan, oruçtan bahs edeceksin, meyhanelerde şarap dilen mest ol, ey Hayyam! Şarap iç ki vücûdunun toprağından gâh kadeh gâh kâse gâh desti yapacaklardır.”

11

آدم چو صراحی بود و روح چومی
قالب چونی بود صدائی در وی
دانی چو بود آدم خاکی خیام
فانوس خیالی و چراغی در وی

“İnsan sürahi ve rûh şarap gibidir. Kalıp bir ney gibidir ve can neydeki seda gibidir. Ey Hayyam! Toğrağına mensûp adamın ne olduğunu bilir misin? Hayâlî bir fanûs ve onun içinde bir ışık.”

12

خیام زمانه از کسی دارد ننگ
کودر غم ایام نشیند دلتنگ
می خور تو در آبکینه باناه چنگ
زان پیش که آبکینه آید بر سنگ

“Ey Hayyam dünyanın gamıyla kalbini sıkıntıya sokandan zaman utanır; kadeh taşı çarpıp kırılmadan evvel saz nağmesini dinleyerek bu kadehten şarap iç.”

Bu on iki rubâiden ma-ada Abdullah Cevdet Bey’in Rubâîyyat-ı Hayyam ve Tûrçeye Tercümeleri’nde diğer bir rubâîye daha tesâdüf ettik ki nâm-ı Hayyam orada da mezkûrdur. Ne Bodleian ne Nicola ne Doktor Rozen nüshalarında mevcûd olmayan bu rubâî şudur:

خیام ترا چو داخل قبر کنند
از پرس نکیرین کجا صبر کنند
کی از کرمش کذارد آغام علی
آنها دو نفر بیک نفر جبر کنند

İ. H. Âlişan

İçtihat, 1 Teşrin-i Sâni 1928, sayı, 263, c, 24, s, 5065-5067.

3.7.6. Ömer Hayyam (6)

Bu rubâîlerden birkaçının rubâiyyât-ı asliyeden olmadıkları muhakkaktır. Mesela iki numaralı rubâî Celalettin Rûmî'nin dir ve onun el yazısıyla dîvânında âtideki şeklide muharrerdir:

این صورت تن بخیمه ماندر است
جان سلطانی که مندلش دار بقست
فراش اجل بهر منزل دیگر
نه خیمه بیفکند چو سلطان برخان

Hayyam isminin bu rubâîye idhâli ihtimâldir ki Hayyam kelimesi münasebetiyledir. Kezâ yedi ve sekiz numaralı rubâîler ki şâirin Hazret-i Resul ile mükâlemesini şâamildir. Asla Hayyam'ın değildir. Bunların tarz-ı beyânı ile Hayyam'ın üslubu arasında hiçbir müşâbehet yoktur. Ve böyle aynı şâire mensûp su'al ve cevaplı iki rubâînin diğer bir nazirine tesâdüf edilemez. Zaten bu iki rubâî nâh-i kadimenin hiç birinde mevcûd değildir ve bu da bunların bi-asıl olmadıklarına delildir. Beş ve on bir numaralı iki rubâîde bazı nüshalarda mevcûd değildir.

Bunlarında Hayyam eş'ârından olmamaları melhûzdur. Ancak mütebâki altı rubâîye Hayyam muhlisâne-i şâamildir. Asıl rubâîyattan farz olunabilir. Profesör Jukovski rubâîyatı Hayyam arasında diğer İran şu'ârâsına ait olanları mübeyyin bir cetvel tanzîm etmiştir. Biz bu cetveli aynen buraya nakil ve buna Doktor Rozen'in Abdullah Cevdet Bey'in kitabındaki rubâî numaralarını da ilave ediyoruz:

عائد اولدقلرى	ع.ج.	نوذن	نيقوللا	وينفيلد	بودله ين
نسخه سى	نسخه سى	نسخه سى	نسخه سى	نسخه سى	نسخه سى
نومرو	نومرو	نومرو	نومرو	نومرو	نومرو
شيخ عطار	5	7	8	2	8
نجم الدين راذى	5	9	10	3	10
حافظ	5	73	70	9	80
نصير الدين طويسى	19	42	38	10	48
حافظ	19	72	69	13	79
نصير الدين طويسى		78	76	16	79
حافظ		52	49	49	59
خواجه عبدالله انصارى		91	89	58	104
خواجه عبدالله		93	91	66	106
انصارى		66	63	68	73
رضادالدين		62	59		73
نجم الدين راذى		156	130	100	201
ابن سينا		164	141	108	218
نجم الدين راذى		166	143	113	220
انورى		147	146	118	224
ملای رومى, همتى		183	165	130	
منجى		185	168	137	247
مجدالدين	75	197	182	141	
مجدالدين, حافظ		199	184	143	270
(طالب آملی) سراج		142	113	146	
الدين		243	199	154	291
مغري تبريزى, جلال		246	202	157	294
الدين رومى		264	225	171	321
فخرالدين راذى		265	226	173	322
شاهى, عاكفى	99	269	230	175	326
حافظ		268	229	176	325
انصارى, عطار, محمد		277	238	180	335
حسن خان		306	363	203	473
نغمتالله كرماني		317	274	212	
كمال اسماعيل		333	296	227	

	240		389		حافظ
445	250	337	376		جلال الدين رومى
460	257	350	392		اثير الدين
464	258	353	395		شيخ فيد الدين
461	259	351	393	130	عطار حافظ
458	262	348	390	129	سيف الدين با خردى
483	270	370	414	135	ابو الحسن حنقانى
500	289	387	430		شا ه سنجان
545	315	438			حافظ
558	418	450	490	175	افضل كاشى, حافظ
535	327	426	463		شيخ عطار
					حافظ
					شيخ عطار
					سيائى
					ابو سعيد ابو الحير

Hayyam'ın rubâîlerinde işlediği muâsiyetlerden ümitkarâne bir lisân ile ve itiraf etmeli ki kendine has ve mu'tad olan cüret ile kabul-ı telif olmayacak sûrette bahseder. Lâkin mütenevvia ve kesir zannolunan günahlarına onun bazen müteessif olduğunu düşünmekte muvaffak olmaz mı?

با نفس همیشه در نبردم چکنم

و ذ کرده خویشان بدردم چکنم

کیرم که زمن در کذرانى بکرم

زان شرم که دیدی که چه کردم چکنم

“Naksla dâimâ mücadeleyim ne yapayım, yaptıklarımın derdini çekiyorum ne yapayım, tutalım ki beni kereminle affedersin benim ne yaptığımı görmekten hâsıl olan mahcûbiyeti ne yapayım.”

اندیشه جرمم چومرا بر کزرد
اذ آتش سینه آیم اذ سر کذارد
لیکن شرطست بنده چون توبه کند
محروم بلطف اذ سرآن در کزرد

“Günahımın endişesi hatıra geldikçe göğsümün ateşinden alnım terler. Lâkin kul tövbe ettiği vakit efendinin affetmesi şarttır.”

İ. H. Âlişanzâde

İçtihat, 15 Teşrin-i Sânî 1928, sayı, 264, c, 24, s, 5084-5085.

3.7.7.Ömer Hayyam (7)

J. B. Nicolas bu şiirler “sûfilerin mukadderât ile kabul bulunmadıkları mükâfat ve ukûbât ahir veya akdiyyesinin gayr-ı müdâfileri olan ulemâ-yı İslamiyeye karşı muhkirâne hücumlar” görmek ister. Güya Hayyam kendi nedâmetlerinden değil hasm-ı ezeliyyesi menalaların kendi günahlarına karşı hissetmiş olmaları lazımken nedâmetin bahseder. Kari’î bu tefsîrin ne derede mukarin-i hakikat olduğunu ve onun ilk terbiyesi ve yaşadığı muhit itibariyle bazen efâlinin netâyic-i muhtemelesini bir mâatikad sıfatıyla değil şâir sıfatıyla derpiş etmesi imkânını takdîr edebilir.

Hayyam bazen irâde-i ilâhiyeye tamamıyla teslim-i nefis eder ve kendine teveccüh etmesi muhtemel ukûbatı evvelden kemâl-i teslimiyet ile kabul eder:

احوال جهان بر دلم آسان میکن
وافعل بدم زخلق پنهان میکن
امروز خوشم بدار وفردا بامن
آنچه از کرمتم سزد بما آن میکن

“Cihânın ahvalını yüreğime asan et, fena ifâlimi halktan sakla. Bu gün dünyada mes’ud yaşat yarın yine girmek ne muvaffak görürse, onu yap.”

یارب بدل اسیرمن رحمت کن
بر سیئه غمم پذیرمن رحمت کن
بر پای خرابات رومن بخشای
بر دست پاله کیرمن رحمتکن

“Tekrîm, esir kalbime râhım ol, gamlı sineme rahmet et, meyhanete giden ayağıma, kadeh tutan elime mağfîret et.”

Şâirimizin dâimâ bahsettiği şaraba sûfiyunun atfettikleri mana-yı sır ve remziyi ileride göreceğiz. Şurasını kayd edelim ki bu rubâîlerde vücûda istiğrak-i dinî değil hakikati bir sarhoşluk mevzû bahistir. Çünkü Hayyam bunun için Allâh’tan mağfîret niyâz ediyor. Mamâfih bu şiirlerde bile bir mana-yı tasavvuf buluyorlar. Nicolas bunlarda rûz-i ceza münasebetiyle yapılan bir istihza görür:

“şâir kendi uzûvları için ettiği bu dua ile Allah’ın atıl kalan maddeye mağfiret etmeyeceğini müstehizbâne ihtâr ediyor” der bu tefsîr bir az karışıktır ve Hayyam’ın şarabı maneviyeden başka bir şey tanımadığı ve şahsî bir Hüdâ’ya dua etmediği kast olunursa sadece bu rubâîlerin başkaları tarafından terkîp edilmiş sarhoş şiirleri olduğunu kabul etmek daha basittir.”

Hayyam’ın bütün bu şiirleri onun mağfiret-i ilâhiyeye olan itimadına delâlet eder. Binâenaleyh şâirin masiyet ve taatten müstağni olan merhamet-i ilâhiyeye güvendiğini gösteren diğer rubâîlerinden müteaccib olmamalıdır:

ای از حرم ذات تو عقلی آکه نی

وز معصیت و طاعت مامستغنی

مستم ز کناه و از رجا هشیارم

امید بر حمت تودرم یعنی

“Ey hakikatin günahına akıl erişemiş ve masiyet ve taatten müstağni olan Allah ben günah ile matem ümîd ile ayığım. Yani rahmetine itimâdım vardır.” Cehennem korkusu ona ve Cenâb-ı Hakka sezâ değildir, çünkü.

هر دل که دراو نور محبت بسر شت

کرساکن مسجد ست و گرز اهل کنشت

در دفتر عشق هر که را تام نوشت

آزاد زدوز غست و فاغ گبهشت

“Rûh muhabbetin müneccili olduğu her dil ister mescidde sakın isterse ehl-i gülisaden olsun, aşk defterinde ismi yazılı olan cehennemden azad ve cennetten fariğdir.”

زاهد بکرم ترا چومانشناسد

بیکنانه تر چو آشنا نشناد

کفتی که کنه مکن بدوزخ برمت

اینرا بکسی کوکه ترا نشناسد

“Zâhid bizim kadar senin keremini anlayamaz sana bigâne olan sana aşinâ kadar seni anlayamaz; günah işlersen seni cehenneme koyarım diyorsun; bunu seni anlayan kimseye söyle.”

درصومعه وومدرسه و دیرو کنشت

ترسنده زدوز خند وجویای بهشت

آنکس که زاسرار خدا باخارست

زین تخم دراندردن خود هیچ نکشت

“Camide, medresede kilisede ve sinagogda cehennemden korkarlar ve cenneti ararlar bu tehîm hiçbir zaman yeşermez.”

Görülüyor ki şâir” dost”undan bir tarz ve kurana ile talep-i afv ve bu affa dua-yı hakk ediyor ve diyor ki:

Ben senin kudretinin yarattığı haldeyim senin nân ve nimetinle beslendim. Benim günahım mı, senin rahmetin mi ziyâdedir, bunu görmek için yüz sene daha günah işlemek isterdim. (rubâî A. C. Nüshası numara 464) bu da gösterir ki Hayyam’ın ıslâh-ı nefse pekte hevesi yoktur.

یارب توکریمی وکریمی کرم است

عاصی زچه روبرون زباغ ارم است

باطاعم ار بیخستی آن نیست اکرم

بامعصیتیم اکر بیحسنى کرم است

“Ya Rab sen Kerimsin ve kerimlik afv ve gufrândadır ilk günah işleyen niçin cennetten tard olundu. Sana itaâtımdan dolayı beni mazhar-ı mağfîret edersen bu kerem değildir eğer ben asi iken bana afv ile muamele edersen o zaman kerem olur.”

من بنده عاصیم رضای تو کجاست؟

تاریک دلم نور صفای تو کجاست؟

ماراتو بهشت اکر بطاعت بخشی

این مزدبود لطف وعطای تو کجاست؟

“Ben asi bir bendeyim senin rızan nerededir. Ben karanlık gönüllüyüm senin nur ve safân nerededir. Eğer sen cenneti taatle verirsen bize bir burç adanmış olursan o halde senin lâtif ve it’ân nerededir?”

فاسق خوانند مرد ماتم پیوست

من بیکرنهم حال شمانین که چه هست

برمن بخلاف شرع ای اهل صلاح

جز خمر ولو اطا وزنا جرم نهاست

“Bana insanlar lâyenkati’ fasık diyorlar ben bi- günahım, ey ehl-i salâh siz kendi halinize bakınız nasıldır. Benim için şer’i hilâfında şarap ve livâta ve zinadan başka cürm asla yoktur.”

Âlişanzâde İsmail Hakkı

İçtihat, 30 Teşrin-i Sâni 1928, sayı, 265, c, 24, s, 5099-5100.

3.7.8. Ömer Hayyam (8)

Âlim ve Hâkim

Hayyam'ın bu son rubâîsini gerek Nikolas gerek Sale yanlış anlamışlar ve bunu: “ ey ehli salâh beni siz hilâfî şeri hareket etmekle ittihâm ediyorsunuz, hâlbuki ben hamr ve livata ve zinadan başka cürm işlemedim” sûretinde tercüme etmişlerdir. Zaten bu rubâî diğer mecmûalarda yoktur. Birde şâir bütün mâsietlerinin mesûliyetini Hâlîka atf eder; zira “bulunduğu halden daha iyi olmaya muktedir değildir; putadan kalıba bu terkîb ile dökülmüştür” ve “ bir filozof için ilmî, ezelfî insanların dûcârı ukûbât olması sebebi yapmak gayr-i cehl olduğunu” asla unutmaz.

Herşeyde bir maksadı ve sırrı ve tasavvufî gören şâirler için şâirimiz gibi şarap içenler muhabbeti ilâhî pınarında teskini atşedenlerdir. Şunuda hatırlamalıdır ki böyle iki manalı şiir yazan yalnız Hayyam değildir; acem şiirinde hem hâlîka ve hem mahlûka muhabette ve şarap mestisi ile istiğraki sofıyaneye atf olunabilecek beyitler çoktur. Nasıl ki Hafız'ın bir kasidesinde “ biz Cami meyde hayâlî yarın aksettiğini gördük siz ki ezvâkı işretten gafilsiniz bunu biliniz” denilmiştir. Acemler bu kabil-i esrarın ashâbı vukû'f tarafından tasavvufî bir manada anlaşılabilmesi için tanzîm edildiğini umûmiyetle takdir ederler.

Bununla beraber bazı şiirlerinde Hayyam açıktan açığa Allah'a karşı isyan eder görünür; bu isyankarâne sözler Fitzgerald'e nazirsiz tercümesinin ilk kısmının hatimesini teşkil eden şu güzel beyitleri ilhâm etmiştir:

“ Ey sen ki yeryüzünde insanı kısmetsiz yaptın ve cennet ile yılanı halk ettin, yüzünü karartan bütün günahları için sefil insana mağfiret ve onun istiğfarını kabul et”

L. Ackerman” Allah'ı da afvediniz” demişti. Fakat bizim bildiğimize göre bu küfür Ömer Hayyam sûret-i vazihada mevcûd değildir. İşte onun şiirleri:

“Hemde her tarafı iki yüz tuzak görüyorsun hemde “oraya ayak basarsan öldürürüm” diyorsun tuzağın kendin kuruyorsun ve kim ayağını basarsa yakalayıp öldürüyorsun ve ona da asi ismini verirsin.”

“ Ölünün ve dirinin talii sana bağlıdır; bu parekende çarhı tutan sensin; ben fenaysam efendim sensin, o halde kabahatli kimdir, cümleyi yaradan sen değil misin?”

Bu rubâîlerden birincisi Eyüp peygamberin nevhalarını ihtâr eder. Lâkin şurasına dikkat etmelidir ki Hayyam kendi mâsietlerinin ve felaketlerinin hesabını Cenâb-ı Hak'tan sormaz; bunu hükm-i mukaddar bilir ve şâirin bütün eserini meşbû kılan, ona şâyân-ı dikkat mahzunluğunu veren işte bu cebr ile itikâdidir; iyiliğe çalışmak pek lüzûmsuzdur; zira yarın yapacağın dünden ta'yin edilmiştir ve bu dün şimdi senin yetişemeyeceğin merteye uzaklaşmıştır.

1) Tahran tab'ında "hoca" yerine "salih" denilmiştir.

2) Nicolas'da "en" yerine "ne" kullanılmıştır Bodlerian nüshasından bu rubâî yoktur.

"Kâffe-i mevcûdât ezelden evelden işaret edilmiştir. Hilkat kalemi iyi ve kötü yazmaktan dâimâ beridir. Ruz-i ezelden ne gerekse o verilmiştir; bizim gam çekmemiz ve uğraşmamız beyhudedir."

"Mademki ne nafakanı ve ömrünü arttıramıyorsun, azdan çoktan mağmum ve mükedder olma. Senin ve benim talilerimiz ikimize biliriz ki ellerimiz arasında mum gibi düzeltilemez."

"Feleğin atı eğrildiği ve müşteri ile pervin yıldızları semanın zineti oldukları gün dîvân-ı kazadan bizim kusurumuz olabilir kismetimiz bu kadarmış."

Lâkin insan öldükten sonra korkacak bir şey yoksa ve Allah, hakikaten bizim tâat ve masiyetimize lakayd ise yaşadığımız bu fani dünyada birkaç meyva toplamakta acele etmelidir:

Meysiz ve neysiz hayatın hoş gidecek bir şeyi yoktur o halde bize kalan kısa dakikalardan mümkün merteye çok istifadeye çalışalım.

"Hiç bilmem ki halıkın beni cennetin güzel veya cehennemin çirkin halkından mı yaptı? Bir kadeh şarap, bir güzel nâzenin çemende bir şeştar bana bu üç şeyi peşin verilsin, mevsûd cennet senin olsun."

"Derler ki cennet ve içinde huriler ve saf şarap ve bal bulunacak, eğer biz meye ve maşûkaya taparsak revâdır çünkü işin sonu bu olmayacak mı?" Bu sert istihzâları bir hiss-i dinî ve bir hiss-i kinâî ile tefsîr edebilen etsin. Lâkin Hayyam'ın tabiatın şiirini ve hayatın füsûnunu terennüm ettiği pek nadir beyitler, İran şiirinin gülistânından açılan en güzel çiçekler arasındadır.

“Sabah vaktidir, gül rengine şaraptan biraz içelim. İyi nâm ve hüsnü süt şişesini taşaçalalım.”

Uzun emellerden elimizi çekelim: güzellerin uzun saçlarını okşamakla ve ribâbın eteğine sarılmakla iktifa edelim.

İ. H. Âlişan

İçtihat, 1 Şubat 1929, sayı, 266, c, 24, s, 5113-5114.

3.7.9. Ömer Hayyam

Aşk ve Timsali

Ömer Hayyam aşktan bahis bütün eşarın Allah’a hitâb edilmiş olmasını kabul etmek müşkildür, bununla beraber J. B. Nicolas bu iddiayı musirrâne müdafaa eden notlarının birinde der ki: “ her ne kadar acem lisânında cins farkının bulunmaması bu rubâîni tasavvufî gibi telakkî edilip edilmemesi meselesinde tereddüd göstermeye müsait ise de, şâirin burada maşûkasına değil ulûhiyete hitap ettiği muhakkaktır.” Ma’tesâdüf bu cins farkının âdemi mevcudiyet; pek emin bir hüccet teşkil edeceğini şüphelendiren birçok rubâîler vardır ki Hayyam’a nispet edilmiştir. Vakıa mütediyyin bir fikir âtideki rubâîlerde dâimâ bir aşkî tasavvufkarânenin ifadesini görebiliriz.

Ah! Derununda aşk füsûnu ile bağılı heves bulunmayan kalbe yazık! Aşksız geçen günün hayatının bütün günlerinin en kalbolmuştur.

Ey bence, bütün bir cihânın güzide aferîdesi olan, sen iki gözünden ve camından daha muazzezsin. Ey perestide, ey sanem, candan aziz bir şey yoktur. Sen bana candan da yüz kere azizsin.

Mecazi olan aşkın kuvveti yoktur, yarı sönmüş gibidir; alevi olmaz; âşık için lazımdır ki ay, sene, gündüz, gece rahatı kararı yemesi, uykusu olmasın.

Lâkin rubâiyyâtı âtide dini mana bulmakla da daha ziyâde müşkilat vardır bunların birinci Ronsard’ın “ Vivez si M’en Croyez” sini ne kadar hatırlatır.

Dikkat et şimdi muktedirken aziz bir canın azap yükümü hafiflet, zira bu atıfet ve melâhet devleti bâki değildir, başkalarının elinden çıkmış olduğu gibi bir gün birden bire senin de elinden çıkar.

Ey sen ki yanağın yabani gül rengindedir, çehren Çin sanemlerinin kalıbından çıkarılmıştır. Dün senin âşıkâne nigâhını Babil kralını o kadar çıldırttı ki şimdi satranç tahtasında bir deli bir piyâde veya bir süvari gibi koşuyor.

Bir sürahi kırmızı şarap, bir dîvânı eş’âr isterim; hayatta bir lahza huzur ile yarım ekmek lazımdır. Bunlar olunca seninle beraber bir virânede bulunmak bir sultanın kişverinde bulunmaktan daha hoş ve daha ulvidir.

Müfessirimiz Nicolas’a göre “şâir burada Allah’a hitap eder; dünyada kalacağı kısa müddet zarfında onunla beraber harap bir yerde kalmak ister” bunu kabul etsek bile bu sofiyane aşkın şâirimize hayli cefa ve mihneti mucib olduğunu teslim etmeliyiz:

Benim bî-çâre dertli divane gönlüm benim cananımın mest-i aşkından ayılmadı. Âşıklık şarabı verildiği gün benim peymânemi ciğer kınına batırdılar.

İptidai o kadar sahavet ve lütfu kerem niçin? Ve bana niçin o kadar şevk ve nevâziş ibzâl ettin? Şimdi senin yegâne arzun kalbimi incitmektir: ben sana ne yaptım bir kere daha düşün.

Yukarıya naklettiğimiz rubâîlerden üç tanesi “Bodleian Library” nüshasında mevcûttur; binâenaleyh onları hafzetmek bâlâda bahsettiğimiz dini rubâîleri hazf etmek kadar müşkildir. Birde Hayyam’ın yalnız sofiyâne veya o sûretle tefsir olunabilecek şiirlerde başka bir şey yazmadığım kabul etmekte bir sebep yoktur. Onun da diğer bütün şâirler gibi bazen daha arzı hislerle mülhem olduğunu kabul etmek daha tabiidir.

Burada şunu hatırlamalıdır ki acem şiirlerinin birçoğunda Eflatunî “platonique” tesmiye edilebilecek olan aşk muhabbeti ilahının bir nev’i hayâli gibi telakkî olunur ve bu da rûhu cemâli safın temaşâsına sevk etmelidir.

İsmail Hakkı Âlişan

İçtihat, 15 Şubat 1929, sayı, 267, c, 24, s, 5123-5124.

3.8. GENEL KONULAR

3.8.1. Siyasi İnkılapların Edebiyata Tesiri

Her kavmin edebiyatı, kendi fikrî, içtimâî ahlâkî varlığının ve siyasi teşekkülünün tasvirini aksettirir. Siyasi inkılâbâtın edebiyat sahasına intikalî o kadar kat'îdir ki bunun izlerini adım adım takip etmek kabildir. Geçende tesadüfen elime geçen bir risâlede gözüme ilişen bir makale dahi bu hakikati te'yit ediyordu. Bunda Rusya'da on seneden beri yani Sovyet Hükümeti'nin teşekkülünden beri edebiyattan aldığı şeklinden bahs olunuyordu. Vâkıâ herkes bilir ki Rusya'yı alt üst eden siyasi buhran, fikriyyât sahasında esaslı tahavvülât husûle getirmiştir.

İhtilâlî müteâkip eski kıymetlerin kâffesi, ret ve inkâr olunmuş ve bunların yerini yeni kıymetler almıştır. Bu efkâr karışıklığı esnasında metrûk ananeler arasından yeni bir edebiyat doğmuş ve kendi gibi genç fikirler ve ifadeler aramıştır.

Sovyet Rusya'sı ile ecnebi memleketler arasında harsî münasebet tesisi için müteşekkil bir cemiyyet vardır ki ara sıra bu münasebetin derecesi hakkında tebligât tarzında muhtıralar neşreder. İşte bunların birinde on sene evvel Rus edebiyatının ilhâmâtını aldığı mefkûrelerden bugün artık nişane kalmamıştır deniliyor. O vakte kadar meşhûr olan şâirler, muharrirler büsbütün maziye intikal etmiş sayılıyorlar, bugün onların tesiri tamimiyle kaybolmuştur.

Bunların yerine edebi şekilleri aramak ve bu tekâmülü Sovyet fikrinin siyasi inkişâfla mukayese etmek her halde meraklı bir tettebbu zemini teşkil eder bu merakın sevkiyle muhtırayı baştan aşağı okudum.

Bunda deniliyor ki ihtilâlin ilk senelerinde imlâ tarafından yazılmış müteaddid kitaplar görüldü. Bunların mevzûları kudret, ihtirâ', ızdırıp ve tefâhür ve ustası olan fabrikaydı. Bu iş şairler içinde Gerasimof, Krilov, Kazin, Gastof gibi gençlerin isimleri zikrolunmalıdır. Bunların Demirci Ocağı, isminde bir risâle-i mevkutalarıda vardı. Mâmafih edebi mevzûları sahası genişlemekte gecikmez. Artık muharrirleri işgal eden yalnız fabrika değildir. Vakıa deha-ı sâni bir fikirle görmek ve içtimâî, fikrî, ahlâkî ve hayatî ve dâhilî münâzaâtın sıfatını tedkîk etmek isterler Demir Ocağı'nın birine Teşrin-i Evvel ve Bekçi Kız isimleriyle yeni iki mecmua çıkarılır. Bu zamanın başlıca eserleri içinde Lebedensky'nin Hefte'si Herafimoviç'in Demir Seylâb'ı Gladkov'un Çimento su bilhassa

tedkike şayandırlar. Hepsi pek genç olan bu şairler, ihtilâl şevkini ifrat derecesine vardırıdılar. Bunlar Maşkin, Bezminski, Serarut, Ötgin, Molchanov, Brunon'dir.

Münhasıran Proletarya'ya müteallik ilhamları umumiyetle köy hayatlarına ve tarla işlerine münhasırdır.

Bu sırada yeni bir zümre daha zuhûr eder ki yalnız Proletarya veya ihtilal mevzularıyla iktifa etmez bunlara “pupuçık” yani yoldaşdırlar. Eski devirden kalma mutasavvıflardan idealistlerden Teşrin-i Evvel mefkûresine pek yaklaşan muharrirlere varıncaya kadar edebi mesleklerin kâffesi burada mevcuttur. İçlerinde Boris Pilnyak, Sekolin, Andrei Bely, gibi bir kaçının eserleri Fransızcaya tercüme olunmuştur. Kezâ, Babil Novikof ve Zampatti'nde yoldaşlar meyanında ta'dad olunabilir. En küçük edebiyat mesleklerinden extremisteler yani ifrât-perverlerde tesadûf olunur ki futuriste mütakbelci ve constructiviste yapabilir namıyla iki fırkaya ayrılır ve tabiki Fransa ve İtalya'da yeni meslektaşları gibi edebiyatın bütün müteemmil şekillerini atarlar Fransız davaistlere¹ fevkelşe'niyyelere, Marinetti zümresine ve Alman Expressonste'lerin pîşdârlarına iltihâk eder.

Bu muharirlerin en meşhûru şâir Mayakovski'dir, şiirde vezin yerine yeni ahenkler ve bütün kavâid tazyikinden kurtulmuş yeni bir lisan icat etmek için uğraşır. Bu zümre şâirleri arasında “sol cephe” ye mensup Aseyev ve Tretyakov isimleride zikrolunmalıdır. Tam faaliyette bulunan ve ale'lekser sanat ve maharetten bî-nasip olmayan bütün bu muhtelif mesleklerde bir takım eserler husûle gelmiştir ki ciddiyet serbesti, itibarı ile canlı ve caziptirler. Bunların cümlesinde halk seciyesinden müşterek bir nişâne bulunur ve efkâr ve âdetin hali mün'akistir.

Hülasa şimdi yeni Rus Edebiyatı yalnız derinlikte değil, genişlikte de kazanıyor ve mümtaz birtakım fikriyâta münhasır kalmıyor. Yeni hayatın tesisinde lüzumlu bir renk esası gibi giriyor.

İşte on seneden beri başlayan bir hareket edebiyatın ne kadar muntasır olsa yaptığımız şu tasviri herhalde âsârı mütâlaaya ve tercümeğe layık müteaddit muharrirlerin yetiştigini gösteriyor.

Meşhûr Rus edebiyatı Maksim Gorki bu son günlerde Sovyetler hükümetinin nâşir-i efkârı olan İzvestiya gazetesinin hakiki muhabiri olmuştur. İhtilâlden evvelki nesil muharrirlerinden yalnız Gorki son on sene zarfında Lenin ve halefleri tarafından ikmâl

¹ Fransız Edebiyatı'ndaki son edebi meslekler hakkında yakında bir musâhabemiz intişâr edecektir.

olunan eser-i azmi bilâkayd-ı medh ve sena eder ve yazılarında Rusya'yı anlamayan ve anlamak istemeyen sermayedâr ve burjuva Avrupa'ya karşı hiçte mülayim görünmez. Ona göre Rusya'yı tamamen harap ve Avrupa sermayedârına esir olmaktan Lenin kurtarmıştır.

Maksim Gorki kadınların siyasi ve içtimai halâsını, binlerce izbe ve mujiklerin şimdi elektrik ziyasıyla aydınlanmalarını köylerin intibâhını ve cehâlete karşı mücadeleyi tebrik eder. Hatta daha ileri giderek Sovyet Rusya'sında “ kâinatın hayatına en iyi vakıf ve Avrupa'nın lâ-alet-ta'yîn her hangi bir memleketteki köylerinden daha faaliyetle terbiye edilmiş bir köylü tabakası” mevcut olduğunu iddiaya kadar varır.

Bunu nakleden Fransız muharriri hatme olarak diyor ki: Gorki'nin ara sıra böyle siyasi hükümler vermeye kalkışması garip ve şayan-ı teessüftür çünkü roman muharriri Gorki siyasi sahasında isnat olmaktan çok uzaktır. Onun o kadar zengin hayali vardır şahsi ahenkli sesi bu bahiste âdî ve donuk kalır. Ve ona hayran olanlar yalnız edebiyat dairesinden harice çıkmasını arzu ederler” bütün ömrünü hürriyet uğrunda cihad ile menfâlarda geçirmiş olan bir vatanperverin memleketinin saadeti hakkında düşüncelerini ve kalbinden kopan hissiyatı izhâr etmesini bir ecnebinin bu suretle muâhezeye kalkışması ne acıklıdır. Bu acıyı birde tanımış olduğumuzdan bu gibi insafsızlıkların önünde Gorki'nin sızladığını hissederiz.

İ. H. Âlişan

İçtihat, 15 Kânûn-ı Evvel 1927, sayı, 242, c, 23, s, 4615-4616.

3.8.2. Bedbinlik Zevki

Bazı kimseler görürsünüz ki hilkaten bedbin, binâenaleyh bir hiçten mükeddir veya mahzâ zevkleri için mahzûndurlar. Bu hal onların yaradılış icâbıdır; insan nasıl esmer veya beyaz, iri veya ufak doğuyorsa fitraten de mahzûn veya şen yaratılmıştır, yaşadığı müddetçe dâimâ arzu ve ihtiyaç içinde bulunur ve bunlar ne kadar tatmin edilse muvakkit oldukları zamanından neticede yine mahrûmiyet ve acı, yüz gösterir. Demek ki arzu bir nev'i ıstırap membaıdır. Hayatın ise dâimâ arzudan ibaret olduğuna göre ömür beşer tamamen melâl ve ıstıraptan ibarettir.

İşte bedbinlik felsefesinin, daha doğrusu hastalığının esası... Bir genç tanırım ki bünyesi kavi fakat tehassüsleri hastalıklıdır; mensûp olduğu sınıf-ı içtimainin ve okuduğu kitapların tes'îri ve zengin muhayyilesi, etrafında marzî bir muhit yaratmıştır. Fikirlerinin nazmı bir Schopenhauer, onun rûhuna “ yaşadığımız âlemden fena bir âleme olamayacağını “ telkin etmiş ve aynı marazla malum bir Baudelaire “istirahat mütalİKası ve ebedi gece ihtiyacını, afyon ve şarap sarhoşluğunun cazibesini, bir şey bilmemek, bir şey öğrenmemek, bir şey istememek bir şeyi duymamak... Uyumak ve dâimâ uyumak zevkini...” Kulağına fısıldamıştır. Hiçbir filozof hayat hakkında bundan daha nevmid kelâmlar sarf etmiş ve hiç bir şâir bu kadar hasretle ölümü teşvik etmemiştir.

Böyle marazî tes'îrat altında bu genç dimağ, muvazenesini ve istikâmetini şaşırmıştır. Dünyayı ve hayatı sanki siyah camlı bir güzellikten görüyor, her yer kendine kara görünüyor, her yerde tehlike hissediyor. Yaşamaktan, harap olmaktan mamâfih itiraf ettiğine göre bu bedbinlik sarhoşluğu bütün fikrini, hissini uyuşturuyor; adeta bundan kurtulmak istemiyor.

Tes'îri mühlik, sirâyeti korkulu olan bu marazın bu cemiyet hastalığının tedavi çaresi yok mudur? Ve hatta en garibi bu çareyi gösterenler bu hastalığın tahmini atanlardır.

Muhakkaktır ki hiçbir vakit tam bir ye's olamaz. Yaşadıkça ümit edilir. Nasıl ki bu hayat kinini, hakaretini istihfâfını, korkuyu mümkün olduğu kadar uzak götüren şu penahverde yine yaşamak çaresini bulmuş ve bâ-husûs yaşamayı tavsiye etmiş ve saadete muvassal bir yol göstermiştir: san'at ve ahlâk yolu. Ona göre san'at bizi mahzûnluktan kurtaracak bir vasıtaıdır. Niçin mi? Dikkat ediniz, kendiniz dûçâr olduğunuz bir felakete ağlamakla mahzûn, hâlbuki başkasının felaketine ağlamakla müteselli olursunuz. Farza âhirin âlemin musavver bir haile oyunu bize zevk-i beşerin en yüksek şeklini anlatır; bize bunu temaşa

ettiren san'attır. İnsan yaşadığı vakit ıstırap çeker, fakat yaşamaya seyrederse eğlenir yaşamayı temaşa etmek san'at yapmaktır. Schopenhauer san'atı hayatın mahiyesi telakki eder. Fransız şâirlerinden Sully Prydhomme'nin bu felsefeden mülhem görünen "halaskâr san'at" ünvânlı şu sonesini bu vesile ile tehârrür etmemek kabil midir?

"gökten, denizden başka mavi başaklardan başka sarı, güllerden başka pembe bir şey olmasaydı ve güzellik yalnız gayr-ı mütehassis şeylerde bulunsaydı zevk-i hayraniyet acı olamazdı."

Lâkin umman ile sahra ile esir ile müellim cazibeli eşkâl kapanmıştır. Nazarların, tebessümlerin ve o za'ik-i seher ve letâfeti rûhu çok derin ısıtır; ey kadın o çok kıymetlidir.

Seni seviyoruz ve bu yüzden namütenâhi âlâmı seviyoruz zira Allah ki letâfeti ahenklerle hulk eyledi. Aşkî karşılıklı olmayan bir âhdan yapmıştır.

Lâkin ben mukaddes san'atı bir zerre gibi kehren dudakları gözleri ve bir saçın yaldızını, başak, deniz ve gök gibi görmek isterim.

En büyük aşkı me'yûsitlerini hissedene insan bunları şiire koyabilirse kurtulmuştur; binâenaleyh şâiri şifayâb eden eş'âr onları okuyanları da şifayâb etmelidir. İşte Schopenhauer'un istinat ettiği nokta: san'at bize elemenden kurtulmayı temin eder.

Yaşamak ıstırabından tahallüs için ahlakında san'at kadar tes'iri vardır. Düşünelim: ıstırap niçin çekiliyor. Bunu çekeriz çünkü menfaatimizi, hayatımızı, düşünüyoruz. Ve görüyoruz ki dâimâ ümidimizde aldanmıştır ve dâimâ bedbin olmuşuz. Eğer kendi arzularımızı ve mahrûmiyetlerimizi bırakıp diğerlerininkini düşünseydik ne kadar teselli bahş olacaktı. Schopenhauer için merhamet âlî ve halâskâr bir histir. Büyük birinin benliğidir. Eski hekimâdan Decart'e ve Espenyoza göre ise her şey kadere tâbidir. Eşhâsın dûcâr olduğu felaketler kendi hatalarındandır onlar için terahhum tes'ir zahmetine değmez; bu bâbda bir şey yapılamaz, mukadderdir.

Espenyoza merhameti insanların en zayıf hissi diye tarif eder. Schopenhauer için bilâkis merhametten iyi bir şey yoktur; yalnız merhamettir ki insanidir yalnız merhamettir ki hem diğerlerini hem bizi teselli eder. İlk defa olarak "yalnız kendinize meyil ederseniz bedbahtsınız" demiştir. Vakıa yalnız kendimizi düşündüğümüz vakit dâimâ sukût-ı hayâle uğrarız. Bilakis diğerlerine karşı alicenaplık bir teselli der ki aynı zamanda şahsi bir fedakârlıktır.

Vagnerin neticenin mûsiki ile yazılarıyla ifade ettiği gelirini Schopenhauer felsefesi ile bir başka tarzda tebliğ etmiştir. Vakıa zamanımızı mümeyyiz olan şeyin ne olduğunu ve dâimâ münkesir dâimâ tatmin olunmamış emmelin büyük savlet ve talihine göstererek bizi fevkalâde yakından anlayan bize fevkalâde yakın veya asrî bir filozof mertebesini ihrâz etmiştir. İşte büyük adamın tanıttığı çirkin ve muhakkir hayat, işte yine onun gösterdiği halâs ve necât çareleri.

İ. H. Âlişanzâde

İçtihat, 15 Teşrin-i Sâni 1927, sayı, 240, c, 23, s, 4575-4576.

3.8.3. Mûsiki ve Aşk (1)

Mûsiki şüphesiz insanların ilk konuştukları lisândır. Fikirlerinin silsilesini yekdiğerine merbût bir takım hecelerle tertîp ve tanzîm etmeyi öğrenmeden evvel ecdâdımız ve hissi adamlar, kendi arzularını, korkularını, dehşetlerini ve meserretlerini terennüm etmişlerdir. Bir gün, bir geyik avcısı, ilkbahardan mest olarak sesten uç nedasını kalbinin bir darbanına sıkıştırdı; bir başka gün mağaralarda erkeğin yanında kadını müteessir etmek için kendi şikâyetinin sirret sedasını bir yarım ses daha indirdi ve böylece mûsiki vücuda geldi.

Bu lahn-i btida'i, hâlâ konuştuğumuz lisânda mündemiçtir fakat o kadar kapalı ki onu ancak fark edebiliriz. Bazen güzel bir şiir on iki hecesinin seyr-i mûsikisini güzelce resmeder. Bazen lâtif bir sesin telaffuz ettiği cümlede kulağımız eski zamanın terânesini, unutulmuş ve sihr- âmuz terâneyi tekrar bulur. Sihir yüzünden bizde bir rûh-ı hâbîde yeniden doğar.

Onun vücûdunu derin ve müesser bir hab-ı vatan hissi ile tanırız. Ondan sonra bir lahza uyanan bin seneler tekrar ademe yuvarlanır.

Bu bir şimşekten başka bir şey değildir. Aramızda yalnız mûsiki şinâslar eski lisânı, lakırdısız lisânı, muhâfaza ettiler. Beyhûde yere kendileri bu günün adamı zannediyorlar hâlbuki onlar bize azminenin müntehâsından geliyorlar. İlk devirlerin şahitleri, fevkalâde sûrette muhâfaza edilmiş timsaller, tarz-ı kadîmin canlı eşkâli bizim bilmediklerimizin hepsini hâlâ bilirler.

Kendileri için dünya bir tınan ihtizâzdan ibaret olan bunlar ne diyorlar.

Vehberg bir operasında Silvana isimli bir şahıs vardır ki ona lisânını kullanmak men edilmiştir. Lâkin kemanlar, borular onun yerine konuşurlar. İşte bunun gibi saf mûsiki şinâs en fesih ve lâkin kâinatı kalan eski bir lisânda hitâbların en esrar perveri olacaktır.

En eski ve en yeni olan bu lisân mûsiki henüz hissiyât ve hatırât ve hayâlât ile mahmul-ı fikri ibtidainin karışıklığını muhâfaza etti. Yalnız pek az bir zamanda fikrimizde bir nevh-i tefrîk vakıa oldu. O vakit yalnız te'hil etmek anlamak, sevmek, ızdırıp çekmek ayrı ayrı hareketler oldu. Onların indinde, fikir ile heyecan birdir. Mûsiki manidâr yumuşaklığa bu terkip üzerine teşkil olunabilir. O bir lisân gayr-ı muayyen ve mükemmeldir.

O, hissiyât lisânı olduğundan onu cûş ettirmek için bir heyecân lazımdır. Nasıl ki kuşları öttürmek için günün doğması lazımdır.

Bu müsâdeme-i ibtidainin tes'îri en tabii bir sûrette terennüm etmiş olan mûsiki şînâslarda görülür. Şüphesiz mûsikiyi isteyerek ve bir istiadad-i Hüdâ'da olmak üzere yazmış biri varsa o da Mozart'tır mûsiki onun için hakiki bir lisândır. O der ki: işaretlerle ve pandomimlerle hissiyâtımı ve efkârımı ifade edemem lakin seslerle bunu yapabilirim çünkü mûsiki şînâsım.

Mûsiki onun için hayatın nefhâsıdır. Mozart 1777 senesi sonbaharında o vakit yirmi bir yaşındaydı ve Almanya'da bir gezinti yapıyordu. Mannheim'a geldi kemancı Danner onu Ehrentor'un orkestrasının şefi Kannabach'in evine götürdü. Kannabach genç üstâdı fevkalâde nezaket ile kabul etti, piyonusu üzerinde ona çaldırdı ve onu mızıkacı arkadaşlarına takdîm etti. Kannabach'in on üç yaşında Roz isminde bir kızı vardı ki güzel piyano çaldırdı.

Mozart ona ders vermek istedi. Ve onun için değil ona göre bir sonat yazdı. Pederine yazdığı mektupda Mozart der ki: "Buraya geldiğim ikinci günü Allogro parçasını bitirmiştım binâenaleyh Matmazel Kannabach'i daha bir defa görmüştüm o vakit genç Danner, sonatın Andante kısmını nasıl yapmak istediğimi sordu. Onu tamamen Matmazel Roz'un tabiatına göre bestelemek istiyorum dedim. Çaldığım vakit Andante pek beğenildi; genç Danner onun üzerine benim söylediğimi anlattı, hakikatte buydu. Andante nasılsa Matmazel Roz'un evladıdır. Bu sonatı tedarik pek kolaydır. Peters temsilinde sekiz numaralı sonattır. Küçük Andantesi tatsız bir tasvîr değildir bilâkis canlı ve neşeli bir letâfeti hâizdir. Esas lahn (motif) size mütelevvin bir hevesle ve dâimâ dans eden çocuklar gibi gelir: ufacık rekik ve geçici notlar bir ayak üzere hakiki notalara itka eder. Bir ölçü lahn, bir kuş gibi cıvıldar, sesi titreten bir nağme (Tiril) size ihtirâm eder ve parmaklar o kadar âmîk o kadar hassas bir mûsiki üzerinde o kadar güzel tasvîrler naks eder ki bu eser seher anını çalmak için yedi yaşında bir çocuk olmalı ve aynı zamanda mucize kabilinden olarak elli yaşındaki bir adamın tecrübesini hâiz bulunmalıdır. Ondan sonra lâtif bir revendü sonatı itmâm eder.

Burada ilhâmın en basit şekli nazar-ı hayrete çarpar. Saf bir çehre, merd adamlar, piyano üzerinde ufak parmaklar ve anlaşılan kalpler, bunların hepsinin ilâhi bir rûhta aksi ve işte mûsikinin merâhil hevaiyesinde bir sonat, birdenbire tarz-ı mimarisini kusursuz bir serap layemut gibi ilâ eder.

Ve şurası şâyân-ı hayrettir ki akorlar, aksler ve mevcelerle rengârenk olan bu binânın garip bir fazileti vardır. Yükseldiği perdede meserret ve keder kendi müşterek hüküm ve nüfûzlarını icrâ ederler. Heva his olur ve yolcu büyük füsûnun tes'îri altında fevkalâde bir letâfet içinde mest olur ve ondan daha tatlı bir mahzûniyete dûçâr olur. İşte bu tes'îr füsûnkâr Mannheim' deki sonatta eksik değildir.

Mozart bu sonatı küçük şakirdine öğretmeye başlamıştı ki şakirdi baştaki allagro kısmını pekiyi biliyordu.

Mozart yazar ki:

Andante bize zahmet verecek çünkü bütün ma'ânî ile mâlidir ve dikkatle ve zevkle ve yazıldığı gibi hafif ve kuvvetli çalınmak iktiza eder. Fakat küçük mâhirdir ve pek kolay öğreniyor. Sağ eli pekiyi; lâkin maalesef sol bozuktur. Diyebilirim ki onun birçok zahmet çekip, yorulduğunu görünce acır. Beceriksizliğinden değil çünkü başka türlü yapamadığından. Öyle alışmış ve ona başka türlü göstermemişler.

Matmazel Roz, dersini öğrenmek için nefis ettiği sırada Mozart Mannheim'de beyhûde yere iş arıyordu. Bulamayınca azimete karar verdi ve bu fikrini dostlarına söyledi.

Bu ders saatiydi. Küçük dedi ki bu gün iyice çalışmalı zan ederim dedi çünkü bu, çok devam etmeyecek, nasıl şey; bu nasıl? Niçin?

Annesine doğru gitti işi öğrendi onun üzerine pek ciddi sûrette sonatımı çalmaya başladı. Gözyaşlarını zabtedemedim; annesininde kızınında M.Sen'inde gözlerine yaş geldi. Çünkü benim sonatımı tam hakkıyla çalışıyordu ve bütün evin söylemesi o idi. Dinleyiniz dedi. M. S. şayed Gelisa manilerinin reisi giderse hepimizi ağlatacak.

Manilerin reisi gitti 1782 de Konstanis Weber ile tehhül etti. Bu sakın, sadık, neşeli bir muhabbet izdivacıydı. Ve Constanze'de Mozart, Prag'da şehir harcında bir meyhanenin bahçesinde oturmuştur. Şen arkadaşlarla beraber bir gülle oyunu oynuyorlar. Kalkıyor gülleyi atıyor.

Tekrar atıyor ve yazmaya başlıyor, ne mi yazıyor? En insani, en müesser, en amîk müzikallerden biri olan Don Juven operasını. Şimdi Teşrin-i Evvel ayının yirmi üçündeyiz. Eser yarın oynanacak daha başlangıcı Ouverture hazır dinle. Akşam oluyor; Mozart sofraya oturuyor, Konstanis onun yanındadır, uykuyu def etmek kendine yardım etmek için ona bir punç hazırlamasını ve eski hikâyelerden bir şey anlatmasını rica ediyor o vakit

Constanze söylemeye başlıyor eski hikâyelerden peri masalları naklediyor ve bütün gece o nefis mûsiki canlanıyor ve onun sesiyle akıyordu.

Bütün asırlardan beri halk sesinin ihtira' etmiş olduğu ne kadar hayâlat varsa o gece sevilen bir sesin sihriyle mûsiki şinâs etrafında dönüyor. Ve Mozart bu hayâlâtler ortasında layemut sahifeyi yazıyor.

İ. H. Âlişan

İçtihat, 15 Eylül 1927, sayı, 236, c, 23, s, 4507-4509.

3.8.4.Mûsiki ve Aşk (2)

Geçen ki makalemizde aşkın “Mozart” için nasıl bir muhit-i lâtif ve füsûnkâr teşkil ve genç mûsiki üstâdına dehait kapılarını güşât etmiş olduğunu gördük. Bununda Beethoven’ın fırtınalı rûhunda bu ilhâmın ne şekilde tecelli ettiğini tetkik edeceğiz:

Beethoven 1800 senesinde o vakit otuz yaşındaydı Viyana’da bulunuyordu. Dört seneden beri kulaklarında uğultular vardır. Dehşetli hakikatten artık şüphe etmiyor sağır oluyor. Vakoler’e senin Beethoven’nın pek bedbaht yaşıyor diye yazıyor ve rahip Amenda’ya: Bu garip sağırlık hakkında sana bir fikir vermek için tiyatrodâ oyuncuyu anlamak maksadıyla bütün orkestraya karşı vücûdumu eğmek lazım olduğunu söylemeliyim. Mûsiki aletlerinin yüksek seslerini biraz uzakta olsam işitemiyorum... Bazen de yavaş konuşurlarsa hemen hiç anlamıyorum ve onda yalnız sesleri işitiyorum, kelimeleri değil. Mamâfih biri bağırarak konuşsa buna da tahammül edemiyorum bunun için hayatımda bana hayat verene de lanet ediyorum. Plutarc beni tevekküle sevk ediyor. Başka bir şey yapamazsam tali’imi istihfâf ediyorum her ne kadar hayatımda Allah’ın beni en bedbâht mahlûku yapan dakikalar varsa da bu feci hailede tesellisi vardır. Onu dostu Doktor Vakoler şöyle yazar:

Şimdi biraz daha hoş yaşıyorum. Bu tebeddül füsûnkâr bir çocuğun eseridir ki beni seviyor bende onu seviyorum. Bu çocuk talebesinden Kontes Jülyetine konçıkardıydı. On altı yaşındaydı siyah saçları ve koyu siyah gözlüydü. “Mehtap” ismindeki müesser sonat işte buna hediye edilmiş. Ve şüphesiz onun sevdasıyla vücûda gelmiştir. Hemen nişanlı gibiydi. Lakin 1802’de Jülyet’te on yedi yaşındaki genç Kont Dogalanbo ile evlenmek için bu nişanı bozdu.

Dört sene sonra 1806 da yeni bir facia. Beethoven 36 yaşındadır. Ve fakir herkese meçhûl ve evinin mucib felaketi olan sarhoş bir babanın ve genç yaşında ölmüş verem bir annenin oğlu, hizmetçilik etmiş bir aşçının torunu ve insanların en kaba ve en vahşisi, sağır olmaya başlamış... Fakat sâhib-i deha bir adam, Beethoven dostlarından birinin hemşiresi kontes Teres Dobrensiviko’ya âşık olur. Bu aşk üzerine hem bir dosya mevcuttur. Üç mektup ki ne imza ve ne tarihi hâvî değildir. Lâkin bu menkıbeye taalluk etmeleri pek muhtemeldir. Lâyemût sevgiliye hitâp edilmiş bu üç mektuptan birkaç fıkrayı nakledelim.

Sevgilim, benim her şeyim, benim benliğim; niçin zarûret meydanındayken bu derin mahzunluk neden? Aşkımı fedakârâne ve feragâtten başka şeylerle dolu. Ah! Bazen lakırtılarında bir şey olduğunu hissediyorum. Buradan tevkif eder aynı akşam devam eder:

Ben neredeysem sende benimle berabersin, sen ve ben birlikte yaşayabilecek bir şey yapalım... Ne hayat... Ah! Rabbim o kadar yakın o kadar uzak olmak... Bizim aşkımız kubbe-i âsumân kadar muhkem hakiki bir bina-yı semavi değil midir?

Ertesi gün yine yazar:

Benim fikirlerim, tali'idan bize rey-i müsaade göstermesini bekleyerek... Oradan buradan şimdiden sana doğru koşuyorum; benim lâyetmût sevgilim! Sana ancak tamamen malik olarak yaşayabilirim yahut asla. Evet, kollarına atılıp senin yanında tamamen kendi evimdeyim diye bilinceye kadar uzaklarda dolaşmaya karar verdim. İşte Appassionata Sonat'ı bu aşkın şahididir. Fa minör perdesi üzerinde ağır ve heveskâr havayı dinleyiniz ve sonra gelen rakîk parçayı deha aşığı ve bir derece tali'in nedâ istimdâdını, daha sonra ikinci kısmı dinleyiniz. Ah! Don Juvanda ah tablosu ve diğer güzel şeyler vardır fakat böylesi yoktur.

Mûsiki şinâs tarafından elhân fırtınası koparan bu teheyyüç avâmlı olarak aşka müracaat olunması mucib-i ıstırap olamaz. Eski şâirde yıldızları kımıldatan Afrodit'ten şiire tanzîm ederken kendine yar ve hemser olmasını isterdi. Şüphesiz ilhâm diğer hissiyâtta da gelebilir. Chopin Varşova'nın Ruslar tarafından zapt olunduğunu Stuttgart da haber alır. Ve titreyen elleri Allah'ın intikamını davet için piyona üstünde on ikinci etüdün nevha ve feryadını aks ettirdi. Metrûk ve hayâlet dolu manastırda fırtınalı bir havada yalnız kalmak heybet-i dehşeti Su Damlası ismindeki feci bir prelütte şekil alır.

Ölüm korkusu minör senfonisinin nihâyetinde sağanaklar şeklinde geçer.

Lâkin nihâyet bu ebedi menâzi' ve ebedi duo mûsikisinin başlıca esasını ve bâ-husûs romantik zamanları teşkil ederler. Çünkü Romantizm her şeyden evvel tasavvufî ve seri bir meslektir. Romantikler kalpler için dâimâ fevk-at tabîa bir cins müttefikten ve dini bir sinemadan istiane edilir ve onlara muhtelif nâmlar verdiler. Bazen ona Allah dediler. O Allah ki dâimâ mevzû bahistir ve ona inanmadıkları halde ona muhtaçtırlar ve kâh ona yalvarırlar kâh küfür ederler.

Bazen mevzû diyanetleri olan bu vücut fevk-at tabîa, tabiattır bazen insaniyettir bazen de kadındır. Melek veya ifrît gibi hâmî-yi menhûs gibi fakat arza yabancı ve faik bir rûh gibi

telakkî olunan kadın sır-ı esâtir lazım bir şahsiyettir şarkıları söyleyen mûsiki aletlerini o feveran odur. Beethoven ile Teres Dobrensiviko evlenmediler ve bunun sebebi de malûm değildir. Lâkin kadın ölünceye kadar Beethoven'ı sevdi ve o da nişanlandıklarından on sene sonra yazıyordu:

Onu Teres'i düşünürken kalbim kendini iyilik gördüğüm vakit gibi çarpıyor.

Lâkin aynı senenin notları içinde tabiatın kendinde hâsıl ettiği tehyîcât vesilesiyle kendisinin ne yolda sevdiğinin sırrını bildiriyor... Der ki:

Kalbim bu manzara karşısında taşıyor bununla beraber o orada benim yanımda değildir.

Hayatı tamamen hissetmek için onun kendi yanında bulunmasına ihtiyacı yoktur; hutûtun ve renklerin ahengi ve sabah ve akşam ziyâsının eşyaya verdiği tenevvü' ona kifâyet ediyordu; çünkü ufukta kendi büyük rûhunun gölgesini aks ettiriyordu.

Yeryüzünde hiçbir kimse kırları sahrayı benim kadar sevmez... Ben bir ağacı bir insandan ziyâde severim. İnsaniyet ne ihtiyacı vardır? Onu tamimiyle kederden mecrûh kalbinde taşıyordu. Aşta onun için bir vesile-i ihtisâs oldu. Yabancı bir vücûdun tahakkümünün bizde bıraktığı tes'îr değil. Genç ve taze bir çehre, halâvet neşreden bir el onlara tahammül edemeyen arzuları için bir mutmain oldu. Hakiki heves sırf derûni idi ve bu da fırtınalarda, şimşeklerde, kasırgalarda ve ba'de müsterih sükûnette. Ne servet ve ihtişâm! Uzlet günü efkârına berdar mesâî oldu. Beethoven kendini san'ata hasr etmiş halkta yaşâyân dehâlarındandı. Bu deha erbâbı, san'atları yahut ilhâmlarını kendi şahsiyetlerine tercih ettiler ve kuvvetlerini bu kadar feyyaz ve bu kadar ağır bir tali'in itmamına tahsis ettiler. Ellerini zincire ve yüreklerini te'sîrâta kapladılar. Bir eser-i dehâet için bunu aşk ilhâm etmiştir dinleyebilirse de bir kadının ilhâmı der ve en sevgili bile olsa ona kadın yabancısıdır. Böyle dâhiler için mülhemeler yoktur.

İ. H. Âlişan

İçtihat, 1 Teşrin-i Evvel 1927, sayı, 237, c, 23, s, 4528-4529.

3.8.5. Kadında Güzellik ve Zarâfet

Anket merakı memleketimize de sirâyet etti ve günden güne de tevsî' etmekte. Son zamanlarda gazeteler ehemmiyetli ehemmiyetsiz şeyler hakkında kari'lerin re'ylerini toplamaya sütunlarını günlerce bu bahislerle doldurmaya başladı. Geçende, tahrîr-i nüfustan evvel, bunlardan biri kari'lerinden şehrimizdeki nüfusun miktarını sordu ve bunu en doğru tahmin edecek olana mükâfat va'd etti. Biraz sonra bizde akademi teşkili muvafık olup olmadığı erbâb-ı tefekkürden istimzâc edildi. Şimdi de bir akşam gazetesi "Türk kadınının güzelliği kayıp mı oluyor?" diye memleketin ma'rûf adamlarının mütâlaasını soruyor.

Şüphesiz anket, hem eğlenceli hem faydalıdır. Arzu-yı tecessüs uyandırır ve tedkik ve tettebbu'a sevk eder. Nasıl ki ben de böyle bir merak ile son ankete Abdülhak Hamit Bey'in verdiği cevapları okudum. Fakar bunları o kadar kapalı ve o kadar muhterizâne buldum ki hakikatte şair-i a'zamın düşünceleri izhâr değil ızmâr ettiklerine zâhib oldum. Herhalde Türk kadınını dilgîr etmekten sandıkları belliydi. Belki bunun için düşündüklerini saklıyorlar dedim. Lüsyan Hanım'ın beyânâtı daha serbest, daha açık. O da Hamid Bey gibi Çerkez ırkının artık neslimize karışmamasıyla Türk kadınının eski güzelliğini kaybetmeye başladığı fikrinde. Fakat bu ayrılık daha o kadar yeni ki bunun şimdiden ırk üzerine te'sîr icrâ edebilmiş olması bana meşkûk görünüyor. Bunu ancak gelecek nesiller takdir edebilecektir. Yalnız bu nazik mes'eledede asıl alakadar tarafın re'yi ihmal edilmiş. Acaba Türk kadınının bu hususta bî-taraf olamayacağı fikri mi buna sebep olmuştu? Herhalde kendi hakkında vereceği hükmü onun ağzından dinlemek bana daha cazip göründü. Bir hanıma müracaat ettim ve bu bâbtaki mütâlaalarını sordum. İşte hulâsa edebildiğim ifadeleri bu musâhebeyi vücuda getirdi:

" Evvela Türk kadınının güzelliği meşhûr-ı âlem olduğunu bilmiyordum. Vâkıâ Avrupa'da bir Türk kadar kuvvetli derler. Fakat Türk gibi güzel denildiğini işitmedim. Abdülhak Hâmid Bey bile bu güzellik hakkında sükût ediyorlar. Zaten üstâd için güzellikte İngiliz kadınlarına hem-ayâr olacak başka millet kadını yoktur. Hatta Finten'de Londra'yı güzeller diyârı diye tavsif etmeleri bunu te'yîd etmez mi?

İspanyollara Arap kanının karışması nasıl kadın cinsini ıslah etmiş ise bizim kanımıza karışan Çerkez kanının da öyle te'sîr göstermiş olması tabîdir. Fakat bizim içimize giren

yalnız Çerkez kanı mıdır? Arnavut, Boşnak, Kürt, Arap, Bulgar, Rum, Ermeni, Yahudi vesâire vesâire... kadınlarının da ırkımızı ta'dilde te'sirleri görülmemiş midir?

Her millette güzellik mefhumu muhtelif telakkilere uğramıştır. Biz güzelliği endâmın, rengin ve çizgilerin aheng-i imtizâcında değil asıl renklerin hututun şiddetinde ararız yani 'nüans'tan ziyade parlaklığı tercih ederiz, mesela güzeli tavsif için kiraz dudaklı, al yanaklı vesâire gibi ta'bîrât kullanırız. Hele anlamadığım bir şeyde bizde şişmanlığın da güzellik evsafından sayılmasıdır. Bu fikir o kadar beynimize de yerleştirmiştir ki "zayıfladım çirkinleştim" ta'bîri daima teessüf makamında zebanzedimizdir.

Bizde güzellik yalnız plastik yani sûrî olarak nazar-ı dikkate alırlar. Hâlbuki zekânın terbiye ve idmanının bunun üzerinde ne faydalı te'siri vardır. Eslâfımız kadınlarında bu ciheti aramak abestir. Onları ancak bir resim gibi mütâlaa etmek zarûrîdir. Malumdur ki eskiler, güzellik sanemini harika bir kemerle tasvîr ederlerdi. Güya bu kemeri taşıyan zarîf görünür ve gönülleri teshîr edermiş. Daha o vakitler, güzel ile zayıfın ayrı ayrı şeyler olduğu takdir edilmiş. Fakat her güzelin zarif olması icap etmez. Zarâfet o cins güzelliiktir ki gayr-ı sabittir. Yani maddenin aslından değildir. Lakin orada hâsıl olabilir ve nasıl ki kaybolur. Asıl yani sabit güzellikten farkı da budur. Bundan başka eda denilen tavır ve hareket güzelliği vardır. Bu da âdi bir güzelliiktir ki yalnız bizzat maddeye aittir ve ârîzâdir. Bu hassadan tecerrüt etse bile madde yine aynı kalır. Hiç dikkat etmediniz mi az güzel olan ve ya hiç de güzel olmayan bir kadının tarz ve edası pek güzel olabilir.

Şekil ve kıyafet güzelliği de ayrıdır. Müttenâsip a'zâ, latîf bir renk, ince bir deri, serbest bir boy, ahenkli bir sadâ bunların hepsi tabî'atın hediyesi ve baht ve tâli'in bahşâyışıdır. Tenâsüb-i endamı tabî'at yaparsa tavır ve harekâtı da güzelliği de ruh yapar. O halde zarâfet, iradenin taht-ı te'sîrindeki güzelliğin şekli olur. Şekil güzelliği tabî'ata, zarâfet ise sahibine şeref verir. Biri mevhibedir diğeri şahsî meziyettir. Zarâfet yalnız harekette görülür. Hatta bazı bedî' iyyuûn "dünyanın en zarîf şahsının istirahatteyken ve konuşmadığı ve hareket etmediği müddetçe zaraâfeti gözden kaybolur, nasıl ki karanlıkta renkler tefrik olunamaz" demişlerdir. Şimdi medeniyet icabı olarak insan san'at ve tedkîk sayesinde harekâtını istediği şekle sokmaya, çehresine arzu ettiği ifadeyi vermeye muktedir oluyor. Lakin o vakit tabî'î bir şey kalmıyor. Sun'îlik tamamen tabî'atı bel' ediyor. Taklit ve ta'lîm edilen bu zarâfet bir kadının boya ve düzgün, vesâir vesâit-i sun'iyye ile aldığı güzellik gibidir. Bunun farkına varılınca derhal kayıtsızlık ve hatta istikrâh gelir. Kadının âdi bir tabî'attan alınan anâsır için kendi tabî'atının bir kısmını feda etmesini teessüfle görmemek kabil değildir. Fakat ne yapmalı, bugün dudağını boyamak, yüzünü

düzgünlemek adeta iş'âr-ı terbiye ve muktezi-yı temeddün olmuş; bunu yapmayanlara hayret ve taaccüple bakılıyor.

Bir de ruh güzelliği vardır. Güzel bir ruh, güzellikten mahrum bir çehreye bile mukavemetsiz bir zarâfet verir ve ekseriya tabî'at çirkinliklerine galebe eder. Güzel bir ruhtan sâdır olan harekât tamamen serbest ve halâvetli ve aynı zamanda canlı olur; göz sefvetle parlar ve deründaki hissiyât sühuletle okunur. Kalbinin iyiliği ağza öyle bir zarâfet verir ki hiçbir san'at ona yetişemez. Ses ahenkdârdır ve saf cereyabları kalbe dokunur. Şekil güzelliği zevki, hayranîyet ve süruru mûcib olur. Zarâfet yalnız teshîr eder. Güzelin perestârları vardır, zarîfin âşıkları. Herhalde şunu itiraf etmelidir ki zarâfet bhusus kadınlarda ve güzellik bilakis ekseriyetle erkeklerde görülür. Zarâfet için vücut tenasübünün ve seciyenin yardımı lazımdır.

Bu iki nokta tabî'at kadına erkekte daha ziyade müsait bulunur. Kadının nazik yapısı her te'sîri çabuk kapar ve çabuk kaybeder. Bir kadın çehresinde, güzel bir hissi ifade eden şeyin erkek çehresinde ıstırap ifade etmesi kabildir. Kadın daha rakîktir. En ufak heves rüzgârı ile eğilir. Ruh bu manidar çehre üzerinden yumuşak ve sevimli dalgalarla kayar. Çehre derhal sükûnet bulur ve âyîne gibi dümdüz olur.

Bütün bu söylediklerim hulâsa olarak şunu çıkarmak kabildir ki her milletin kendine mahsus evsâfî hâiz güzeli vardır. Bunların yekdiğeriyle mukayesesi başka bir mes'eledir ve sırf zevk işidir. Güzel ve zarif ayrı ayrı şeylerdir. Bunların bir birine karıştırmamalıdır.

Bugün Türk kadınının eski güzelliğini kaybetmekten endişe etmesine asla mahal yoktur. Çünkü eski şekil güzelliğini şimdi ruh güzelliğine tahvil etmiş ve bunu marifet ve zarâfetle süslemiştir.

Türk kadınını boyanmaktan ve sun'î tezyinattan görenin ilcâsı ile maa't-teessüf kendini alamıyor. Spora gelince, eğer tenis, bedî'î rakslar, İsveç jimnastiği gibi, güzelliği idâmeye hâdim cinsten ise, spor vücudun taazzuv ve tenemmüvü ve fazla semenpeydâ etmemesi için hatta lüzumludur. Fakat her şeyde i'tidâlden fazlası muzır olduğu gibi cismânî terbiye haddini tecavüz eden sporun da te'sîri muzır olur.

Kezâ yalnız çehre güzelliği, vücut tenasübü olmayınca, bir işe yaramaz. Bunlar birbirinin mütemmimidir. İşte Türk kadınının güzelliği hakkında düşündüklerim bundan ibaret".

İ. H. Âlişan

İçtihat, 1 Kânûn-ı Evvel 1927, sayı, 241, c, 23, s, 4595-4597.

3.8.6. Devr-i Abdülhamit Hân-ı Sâni¹

Padişah âlî-câh efendimiz hazretlerinin rûz-ı meali efrûz-ı cûlûs hümâyûnlarından itibaren memalik-i şâhâne Kuranı-ı Kerim’de vaat buyurulan saadet-i hâl ve refâhiyet-i maneviye ve maddiye mucib-i tesisât nâfiaya doğru ve hutuvât-ı azime ile ilerlemiştir gerek münasebet-i idareye saniye, ticariye ve askeriye ve gerek maârif- i umûmiyenin terakkî-i umûmiyesi itibar ile hükümet-i garbiyeye rekabet edeceğimiz zaman yakındır. O vakit bazı bed-hûhanın ya haseb-el-mesk veya aldıkları ücret mukabilinde min-el-kadîm yaptıkları ve hâlâ daha yapmak istedikleri gibi güya şeriat-ı İslamiye’nin terakkiye bir sedd-i muhâlefet olduğu bahane-i cahilânesiyle bizi tesisât-ı cedideye mûmânaatla artık itham edemeyeceklerdi.

Hazret- i Resûl-i Ekrem buyurmuşlardı ki:

Ulemâ, enbiyânın veresesidir

İlim, zade-i layefnâ-yı beşerdir

Kesb-i maârifet bütün Müslümanların vazifesidir

Ehl-i islam için Çin’de bile olsa ilmi taharri etmek lazımdır

Kur’an-ı Kerimde okumuyor muyuz ki:

Ashâb-ı ilim ile ilm-i aşinâ olmayanlar mesâvi olamaz.

Padişah ma’rifet-penâh efendimiz hazretleri bu dekâyık-ı âliyye ve mühimenin kafasına vakıf ve anahtar işte bunun içindir ki bütün Avrupa’yı hayran-ı kemâlâtı bırakan tâc-dârı meâli-disâr efendimiz hangi mezhepten olursa olsun bütün tabia-i şâhânelerinin kâffe-i aktâr-ı cihândan ve asıl olan maârif ve terakkîyattan bahre-mend olmalarını ve hükümet vesfa-i mahruselerinde tesisât-ı cedîdenin tevsî’ne vesâtetleri derecesinde yeni diğerine rekabet eylemelerini arzu buyururlar.

Pastör Darülfünûnun teşkilini en evvel takdîr buyurarak iânedeki bulunanlardan birincisi Sultan Abdülhamit Han Sâni efendimiz hazretleri değil midir? Bugün Doktor Koh’un haddeden ziyâde şöhret kazanmış olan asıl tedavisini tahkîk ve tedrîs için en evvel edyân- ı

¹ Fransız akademisi fâhri azasından olup memâlik-i şahaneyi kendisine vatan-ı sani ittihâz etmiş olan Mösyö Bauden’in bu nâm ile neşr etmiş olduğu eserinin mukaddimesidir ki ma’al- iftihâr-ı tercüme ve derciyle tezyîn-i sahife-i sadakat ve ubûdiyyet eyleriz.

muhtelifeden itbâ-i ersal eden yine o padişah celâlet iktinâh marifet-perver değil midir? Birkaç seneden beri hükümet-i seniye'nin başlıca mühim merkezlerinde müteaddit mektepler tesis edilmiştir. Avrupa demir yolları ile az zaman zarfında Asya'nın büyük caddelerinde rû-nüma olacak şimendifer hatlarının şerefi takdimi hükümdâr akdesimize ait değil midir? İstanbul rıhtımları tasavvur-i azimî; memleketlerinin imâr ve terfihine müteallik en ufak bir şeye bile şeref-teâlik buyurulan irade-i şâhâneleri müesser-i cemilesindendir.

Mektep melike-i şâhâne ve mektep-i hukuk ve mekteb-i sultâniyenin sûret-i mahsûsa da taht-ı himâye-i feyz ve vâye-i cenap mülûkânelerinde bulunması terakkî-i marifet husûsundaki efkâr-ı celile hümayûnlarına berâat istihlâldir.

Mazhar-i inayet, merhamet-i gayet hazret-i mülûkâne olan ve burada cümlesinin ta'dâdı nâ-kâbil bulunan tesisâtı müteaddide ve celile-i zatı halâfet-penâhîlerinin şevket saltanatlarına ve saadet memleketlerine temin için her an ve zaman fevkalâde bir sebat ve metânet ile eşkâli fikir ettiklerini gösterir.

İsmail Hakkı

Mektep, 30 Kânûn-ı Sâni 1309, sayı, 1, c, 3, s, 5-6.

3.8.7. Eskiler ve Yeniler

İçtihat Sahibi Doktor Abdullah Cevdet Bey'e Mektup

Nişantaşı Ağustos 927

Aziz muhterem biraderim,

İçtihat'ın ihtiyaç zamanına göre tensikıyla asrı bir şekilde neşri husûsunda size muavenette bulunacağımı vaat etmiştim. Bu bâbda bazı mütâlaalarım olduğundan evvel-i umûrda bunları bildirmek isterim. Bu emektar mecmûanın ıslahı lüzûmu çoktan beri kendini hissettiriyordu. Binâenaleyh buna karar vermeniz pek musîb olmuştur. Ancak bu işi asrı temayülât-ı edebiye ve içtimaiyeyi hakkıyla his ve ihsâs edebilecek olan yenilere tevdi' etmek daha doğru olmaz mıydı? Bilirsiniz ki bundan çok sene evvel Mektep mecmûa-i mevkûtasını neşriyle bende bir müddet âlem-i edebiyatta çalışmıştım. Sûreti tesisi ve o zamanın hareket-i edebiyesine sağlam bir istikâmet vermeye maksûr olan hizmeti ihlâf tarafından hakkıyla takdîr edilememiş olan Mektep'in heyet-i tahrirîyesi kalpleri yalnız fikriyât ve edebiyat aşkıyla yanan gençlerden müteşekkildi. Bâb-ı Âli Caddesi civarında küçük bir sokakta kiraladığımız ufacık bir dükkân idarehânemizi ve dükkânın ortasına mevzû' dört köşe uzunca bir masa ile etrafında yarım düzûne kadar sandalye bütün eşyamızı teşkîl ediyordu. Akşamları orada toplanıp hepimiz yazdıklarımızı okur ve yazacağımız şeyler hakkında müdâvele-i efkâr ederdik. O fakir odacıktan içeriye menfaat-ı hasîse ayak basmamıştı. Hiçbirimiz Mektep'in kaç nüsha tab' olup ne kadar satıldığı ve ne alınıp ne verildiğini bilmezdik; idare husûsu tahrîr işleriyle münasebeti olmayan birine mûdi' idi. Mecmûanın istediğimiz şekil ve nefasette tab'ı husûsuna dikkat etmek şartıyla bu zât kimseye hesap vermeden her şeyi tâsâruf ediyordu.

Halit Ziya her nüshada bir zarif hikâye bulundurur ve aynı zamanda Sanskrit edebiyatı hakkındaki tetkikâtına devam ediyordu. Tevfik Fikret Mehmet Tevfik imzasıyla şiirler yazardı. Ahmet Rasim, Feyyaz kalemiyle muavenetten geri kalmazdı. Hazine-i Fünûn sahibi Faik Reşat, Veled Çelebi, Müstecabizâde İsmet, Zeki Mugamiz, İsmail Safa, Andelib imzaları hemen dâimâ görülür ve Necip Asım'ın maceraları ve Türkler hakkında vâkıfân neşriyâtı ve İbnel Reşid'e dâir felsefî makalat birbirini takip ederdi. Velhâsıl sıra ile Süleyman Paşazâde Sami, Hüseyin Siret, Süleyman Nazif, Halil Edip, Faik Ali, Menemenlizâde Tahir vesâir gibi o zamanın hemen bütün erbâb-ı tefekkürü mecmûaya yazı yazmakta birbirleriyle müsabaka ederlerdi. Aldanmıyorsan sizin de bir iki şiiriniz

vardı. Yalnız Cenap Şehabettin'in ismi biraz tehirle fakat yeni doğan bir güneş şaşıyla zuhûr etmişti. Galiba Mektep' in onuncu nüshasına doğru idarehâneye gönderilen bir mektubun içinden “Terci-i Hayâl” ve “Tasvîr-i Cenap” isimleriyle iki manzûmesi çıktı.

Bu şiirler o zaman için bu büsbütün yeni bir kisve altında rakîk ve taze bir bed'i hayâliyeydi. Şimdiye kadar bu kadar zînetli bir tasvîri böyle ahenktar güzelliğin bu derece ince ve muvaffak lisân ile ifadeye kim muktedir olmuştu?

Bu iki manzûme iki kıymettâr pırlanta gibi Mektep' in tâc-ı iftihârına tezyîn etti. Şiirimiz için yeni ufuklar açtı ve diyebilirim ki tarih-i eş'ârımızda bir teceddüt dönümü oldu. O vakte kadar Cenap Şehabettin'i tanımıyordum. Yalnız Tamât isminde bir mecmûa eş'ârı olduğunu biliyordum.

Mektep'in on beşinci nüshası neşredilmişti ki resmi bir vazife beni edebiyatla iştigâlden men etti. Heyet-i tahririye riyâsetinden çekildim. Andelib'in ve onunla hem fikir olanların elinde kalan mecmûa gitgide mülk-i asliyesinden inhirâf ettiğinden oraya yazı yazanlarda birer birer Servet-i Fünûn'a geçtiler ve nihâyet beş on nüsha sonra intişâr edemez oldu. İşte Mektep risalesinin tekrar intişâr ve tekâmülü bu sûretle vakıa olmuş iken Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi'nde Habib Bey bunu büsbütün başka şekilde göstermiştir. Vakıa orada dinliyoruz ki (sayfa 511) Cenap'ın asıl şöhreti Mektep risâlesiyle başladı. Ciddi bir ilim mecmûası olmak üzere çıkan bu risâlenin müessis ve muharrirlerinden (Cahit Bey'in Mektep Gazetesiyle hiçbir münasebeti olmamış ve risalede bir satır yazısı çıkmamıştır.) Bir gün biraderi Hüseyin Suat Bey'e Cenap diye bir genç var, iyi şiirler yazıyor, gazeteye derç eder misiniz? demiş ve derç edilen bu şiirler derhal ötede beride nazar-ı dikkat celp etmişti. Hatta genç bir bahriye zâbiti Mehmet Rauf, hiç tanımadığı Mektep muharrirlerine gönderdiği hararetle bir mektupta “Cenap, Türkün en büyük şâiridir diyordu.” Bunlar dahi müverrihîn saha-i hayâlinde hâsıl bulunmuştur. Bu genç şâir Servet-i Fünûn ser muharrir edebisi Tevfik Fikret'te dikkatini celp eyledi. Bir musahabesinde onun Mektep'de münteşir iki şiirinden takdîrle bahsediyordu. Mamâfih Habib Bey Mektep'in müessesliğini yalnız Cahit Bey'de bırakmamış. Bakınız yine mezkûr eserin Tevfik Fikret'e ait mebhasında (sayfa 443) te neler icat etmiştir.

O sırada matbuat âleminin manzarası şöyleydi.

Bir tarafta bir Mektep Gazetesi vardı. Evvelce çocuk mecmûası olan ve kendi kendisine sönüp giden bu risâleye Hüseyin Cahit, Cavit, Hüseyin Ali Beyler ciddi bir ilim risâle-i mevkûtası halinde diriltmek istediler ismi geçen bu zevâtın bütün Mektep gölgesinde

hiçbirinin bir satır yazısına tesâdüf olunamaz. Bu mecmûa ansiklopediden alınmış çîn-i iktibâslarla akın akın garip bilgileri neşrediyor. Aynı zamanda Cenap Şehabettin'in Hüseyin Suat gibi imzalarla bu ilim makaleleri arasında bazı şiirleride görölüyordu. Mektep ne tam bir ilim risâlesi ne tam bir edebiyat mecmûasıydı. Fakat bariz hüviyet gösteriyordu: "Garipçilik" bu yazılar Habib Bey'in edebiyat tarihini yazdığı bir devirde hayli mühim rol oynayan bir risâle koleksiyonuna bir kere göz atmak zahmetini bile ihtiyâr etmemiş olduğunu göstermez mi? Bir defa ciddi ve diğerk defa gayr-i ciddilikte hükmettiği ve garipçi diye tavsîf ettiği Mektep'in kırk sekiz sayfasından yalnız yedi sekiz sayfası garip edebiyatına tahsis olunmuştu. Ve ilim ve fenne dâir mebâhis hemen mefkûd idi.

Biz yine sadede gelelim: o zaman Romantizmin en parlak devirlerini yaşıyorduk. Çok geçmeden Sembolizm zuhûr etti. Uzaktan takip ediyorum. Bir müddet sonra Avrupa'ya gidip çok zaman orada kaldığımdan memleketin hareket-i fikriyesine bigâne kaldım. Bu kadar uzun müddet sonra şimdi edebiyat âlemine tekrar karışmak hevesi bu bir nevi gençliğe avdet arzusu ben de nasıl hâsıl oldu? Bunu kısmen Baudelaire'in tercümelerini neşretmek husûsundaki teşvik ve ısrarınıza medyûnum. Edebiyatımızın son zamanlarda kesp ettiği vesâit ve ehemmiyet ve şiirlerimizin vezin mali altında gösterdiği cazip ve dîlfirîb heyet ile yavaş yavaş kendimde bir istinâs hissediyordum. Yeni ve genç edebiyatı temsil edenleri, yine sizin vasıtanızla tanıtım ve onların mebâhislerini istimâ'im unutulmuş gençlik hatıralarımın uyanmasına vesile oluyordu. Hülâsa, bütün bunlar muhtelif risâlede gördüğümüz tetkik ve tahliller, san'at ve edebiyata bende yeniden bir alaka tevellût etti.

Bu sûretle zamanın örtmüş olduğu remâd, sademât rûzgârıyla savrularak kalbimdeki ateş-i heves yeniden parladı. Bu yeni mevsimin ilk çiçekleri altında yapılacak çok şeyler olduğunu gördüm. Tekrar bu âleme girmek için hazırlanmak iki üçünü bir araya getirmek, bütün dağınık efkârımı toplamak için zihnimi ve kalbimi zorlamak lazımdı.

İşte azizim Doktor, bu sıradaydı ki İçtihat'ın asrileştirilmesi mevzû bahis oldu. Bunu ne kadar arzu ettiğinizi bana anlattığınız ve size yardım etmemi istediniz. Bende hissettiğim bu yeni kuvvetin tes'îri ve çok eski ve kıymetli bir refakatin sevkiyle bunu vadettim. İnkâr olunamaz ki eskilerin yenilerle anlaşması her zaman kabil oluyor. Hâlbuki yeniler bu kadar kolaylıkla anlaşılmaya taraftar görünmüyorlar. İhtimâl bunda hakları da vardır. Zaman dâimâ teceddüt ediyor. Bizde eslâf gibi gazel ve kaside-serâ olmaktan tevhiş etmez miydik? Eski nesle mensûp olanların bu i'tilâfkârane davranışı, biraz da kendilerini bırakmak isteyen hayata daha ziyâde kuvvetle sarılmak istediklerini göstermez mi?

Edebi risâlenin böyle gençleşmeye meyli ilk ve son olmayacaktır. Mektep içinde aynı hal vakıa olmuştu. Kezâ Fransa’da hadisât-ı siyasiye ve edebiyeye “Les anneles politiques et lilteraises” nâmı altında pek marûf ve eski bir mecmûa dahi geçenlerde asrî ihtiyaca tevfiği i meşrep etmek lüzûmunu hissetmiş ve şimdi bu sebûnun yeni bir tarzda intişâra başlamıştır. İşte yeni İçtihat’a numune-i ittihaz etmek istediğimiz bu mecmûanın gençlerden mürekkep bir heyet-i edebiyeyi tevdi’i münasebetiyle meşhûr muharrirlerden Paul Bourget’in risâle müdürüne yazdığı mektup bizim halimize ne kadar tevafuk ediyor. Bakınız bazı taraflarını hülâsaten size nakledeyim.

Yenilere hoş-âmed teminatının müesser olabilmesi için bunun bazı nasâyihle müterâfık olması icabeder. İşte benim eslâf ile olan münasebetimin hatırasıdır ki kendimde böyle nasihatleri verecek iktidâr olmadığını bana ifhâm ediyor. Bunu şahsıma ait bir misal ile anlatayım. Bares’in henüz ismi bilinmediği zamanda onun bir romanı için Deba Gazetesi’nde neşrettiğim makaleden dolayı Tain’nin bana karşı gösterdiği infiali ve rûhiyata müteallik tetkikâtında Baudelaire’i Flaubert derecesinde gösterdiğimden nâsî yine onun bana yaptığı serzenişleri unutmayacağım. Şüphesiz Tain “Elem Çiçekleri” şâirini takdir ediyordu. Lakin onu ikinci derecede bir şâir addediyor ve Fransa hassasiyeti tarihinde bu deha-i mecrûhun bir gün işgal edeceği yüksek mevkiyi asla hatırına getirmiyordu. Unutuyordu ki bundan evvel kendisinin de Stendhal ve Michel hakkında izhâr ettiği hayranîyet Saint Beuve’i mütehayyir etmişti. Ve oda vaktiyle Galp Gazetesi’nde götürdüğü romantik gayretle kendi üstâdı Dobrevi’nin taaccübüne mucib olmuştu o Dobrevi ki Volter’in münhaberi Morelle’nin Chateaubriand’ın Atala’sı hakkında yazdığı şu: “Anîk meşe ağaçlarına ve denizlerin köhne sahillerine naklettiği büyük ve elemli sır ne demektir?” Fıkrası altına imzasını koyabilirdi.

Bu misali adem-i tefehhümler, yeniler hakkındaki fikirlerinde eskileri pek ihtiyatkâr yapmalıdır. Aralarında ki nikât-ı nazar ihtilafın pek büyüktür. Bu fark ihtilafın derin bir sebebi vardır ve san’at hakkında hepimizi, ihtiyar ve genç muharrirlere yüksek bir fikir verir ki o da şudur: edebiyat yalnız fikir sahasına taalluk etmez ve fikrin az çok masnu’ bir hareketi değildir. Edebiyat onu nasıl ciddi, merdâne, dindarâne diyecektim. Sevmek lüzum ise o yolda ve hayatının en derin ve iç tarafına iştirak ettirerek sevenlerin bütün şahsını alakadâr eder. Eslâfî tedkîk edersek nesl-i cedîdde bu sebep-i amîkin tezyîn ve tersiye ve ihtiyacından başka bir şey olmadığı halde kademedede bu tezyînatin şahsa göre ifâ olunduğu görülür. 18. Asrın muhiti tefekküründen ve ihtilâlin kanlı hareketinden çıkan gençlerin

neye ihtiyacı vardı? Kendilerini bu karanlıktan kurtaracak şiire ve bu dehşetlerden teselli edecek bir hayâliyle:

İşte bir Atala'nın bir Rone'nin bir Hristiyanlığın dehasının sebebi muvaffakiyeti! Bu kitaplar bilhassa elli sene evvel Morelle'nin terakkîyât fikrîyesine esas olmuş olan kaide aleyhinde hareket eden bir nesil için bir kuvvet teşkil eder. Tain'nin şakirtleri için gerek ben ve gerek Bores onun teskin olunamayan determinizm usûlü bize artık kifayet etmemeye başlıyordu. Bizim açlık ve susuzluk hissi hayat-ı fikriyeye marazî eşgali içinde üstâdımızı korkutan Elem Çiçekleri'ne de kavuşuyorduk. Tain bir Baudelaire tes'îrine karşı bizi muhâfaza etmekle bize hizmet ettiğini zannediyordu. Hâlbuki aldanıyordu. Nitekim Saint Beuve'de ona karşı ve Dobova ile Morella'da Chateaubriand'a hayran olanlara karşı aldanmışlardı. Şüphesiz büyükleri tarafından mahkûm edilen eserler hakkında gösterdiği bu şevk ve hevâhiş ekseriyetle mübalağa-kârânedir ve bu büyükleri tamamen tanımamak derecesine vardırırsa gayr-i muhikk olur. Fakat edebiyatın inkişâfı için bunun bir ihtiyaç-i zaruri ve hayatî olduğunu saklamamalıdır. Eski fakat doğru bir tarife göre edebiyat cemiyetin bir ifadesidir. Bu cemiyette bir nesilden diğerine çabucak değiştiğinden tabiidir ki yirmi beş sene haydi elli sene diyelim. Fasıla ile gençler büyüklerinin şimdiye kadar beslenmiş hala beslenmekte oldukları eserler içinde kendi kalplerinin sesini ve fikirlerinin akislerini bulamazlar. Kendilerine daha benzeyen ve kendi hırs-ı şahısları için mübdi' hareket olabilecek diğer eserler ararlar. Olabilir ki bir defa aldanırlar. Lâkin kim derki yanılmalar ve yanlışlıklar feyyaz ve velûd olmayacaktı. Virjin Ennius'un köprüsünden inciler çıkardı derdi. Benim kendi hesabıma bu fena muallimlerden bile istifâde edebileceğine o kadar itimâdım vardır ki onların yeni mesai vücûda getirdikleri vakit ciddiyetlerini ve eserlerinde ki çalışan bir rûhun mevcûdiyetini görünce benim için anlaşılmasalar bile yine bunlara mevânî' îka'ine razı olamam.

İşte şiirimiz âlemi edebiyatta bir mevki' mahsûs işgal eden ma'rûf Fransız Edebiyatı'nın nesli cedid hakkında zübde-i mütâlaatı bu merkezdedir. O halde İctihat'ında ihtiyâcât-ı cemiyete muvaffak olması için artık değil gençliğin tarz-ı tefekkür ve telakkîsinden istifade etmesi iktiza ediyor. Bunlar ibtida biraz acayip ve mu'tâd halefinde görünseler bile bir gün edebiyatımız için müfid olabilirler bana kalırsa böyle bir heyeti tahrîriyye teşkiline kadar bizi yapacağımız şey risâlenin şekl-i cedîde de terkip ve muhâfazasının dikkat etmek olmalıdır. Shakespeare ne kadar derin olan bu şiiri:

“This Above all, to thine ownself be true”

“her şeyin fevkinde kendi kendine karşı doğru...”

Hayatı edebîyeyi idare edebilecek olan bütün esâsâtı şâmil değil midir? Mektubuma hâtem vermeden evvel şurasını tekrar etmeye biz kendimizin mevkiini bildikten sonra gençlerimizin de kendilerini tertip eden vazifeyi bilmekle derin ile nesl-i kadîmin edebiyata ettikleri hizmeti inkâr etmemeleri hele bigâne Cenap Şehabettin'imize karşı hakk-nâ-şinâslıkta bulunmaları icap eder. Bu bizim halisâne bir temennimizdir. Bundan daha az halisâne olmayan diğer bir temennimizde yenilere terk-i mevki' etmeden eski yazı arkadaşlarımıza eskisi gibi bir aileyi fikrîye teşkil için uzattığımız dest-i mevedetin onlar tarafından hissi kabul görmesidir. Baki çalışmak bizden tevfik Allah'tandır.

Âlişanzâde İsmail Hakkı

İçtihat, 1 Eylül 1927, sayı, 235, c, 23, s, 4466-4468.

SONUÇ

Bir yazar ortaya koyduğu eserleriyle yaşadığı dönemden bizlere kesitler sunar. Eserlerinde içerisinde yaşadığı toplumdan izler görmek mümkündür. İsmail Hakkı Alişan da gerek kendi yazılarıyla gerek tercüme ettiği eserleriyle içinde bulunduğu toplumun ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır. Makalelerinde ekonomi, adâb-ı muâşeret, mûsiki, zarafet, dostluk, san'at gibi konulardan bahsetmiş, batıya dönük yüzüyle yazılar yazmış ve tercümeler yapmıştır.

En önemli çeviri çalışması Charles Baudelaire'in "Les Fleurs du Mal" adlı tek şiir kitabının Osmanlı Türkçesine aktarımıdır. İsmail Hakkı bu şiir kitabını Osmanlı Türkçesinin ona sunduğu imkânlar dâhilinde tercüme etmiştir. Ancak daha çok serbest çeviri tarzında nesre yaklaştırmak tercüme ettiği için bazı eleştirilerde olmuştur. Baudelaire, Türk edebiyatına en çok etki eden Batılı şâirlerden biridir ancak İsmail Hakkı'nın bu çevirileri yaptığı dönemde onunla ilgili detaylı bir çalışma yoktur. Bu yüzden Alişanzâde'nin Elem Çiçekleri çevirisi önemli ve değerli bir çalışmadır.

Les Fleurs du Mal'in içerisinde yer alan bazı şiirlerden dolayı ilk baskısından sonra Fransa'da "toplumsal değerleri aşağılaması" nedeniyle Baudelaire'e dava açılmış ve şâir cezalandırılmıştır. Daha sonraki basımlarında bu şiirler eserin içerisinden çıkartılmış. Alişanzâde İsmail Hakkı bu cezalı şiir kitabını çevirirken acaba tepkiler nasıl olur diye düşünmüştür. Tez çalışmasında yer alan "Mütercimim İfadesi" adlı makalede kitabın çevirisinin oluşturacağı etkiye dâir şüphe ve tedirginliğini dile getirmiştir. Ancak, arkadaşı Dr. Abdullah Cevdet Bey'in teşvik ve ısrarlarıyla Baudelaire'in Les Fleurs du Mal'inin çevirisini yayımlatmaya karar vermiştir. Makalenin devamında eserin Fransa'daki tab'ları hakkında bilgi verilmekte. Bu bölümden sonra "Baudelaire'in Hayatı" adlı yazıya yer verilmiştir. Derginin bir sonraki sayısında ise Paul Valéry'i tarafından Elem Çiçekleri hakkında yazılmış uzun bir mukaddimeyi aktarmıştır. Fransız Edebiyatı ve dünya edebiyatı için oldukça değerli bu eserin dilimize aktarımı ses getiren bir çalışma olmuştur. Edebiyatımızda modern dünya şiirinin ana hatlarıyla anlaşılabilmesine imkân vermiştir.

Alişanzâde kaleme aldığı biyografileri batılı tarzda yazmaya çalışmış ve döneminde bu konuda öncü olmuştur. İsmail Hakkı Bey iyi bir edebiyatçı olduğu kadar değerli bir ilim insanıydı. Özellikle Türk dili ve edebiyatı üzerine yaptığı inceleme ve araştırmalar kayda değer niteliktedir. Çalışmamızda yer alan Mir Ali Şir Nevai ve Çağatay Şuarası adlı yazı

serisi Fransız araştırmacı Belin'in 1861'de yayınlanan "Notice biographique et litteraire sur Mir Ali Chir Nevi" adlı monografisinin ve Mecâlisü'n-Nefâ'is'ten Fransızca'ya aktarılan parçalarının tercümesi dilimize ilk defa İsmail Hakkı Bey tarafından yapılmıştır¹. Bu yazı serisinde Ali Şir Nevâ'î'nin hayatından, eserlerinden, memurluk yaşantısından, Nakşibendi tarikatı ile ilişkisinden, hükümdarlarla olan görüşmelerinden, şiirlerinde kullandığı mahlaslarından özellikle Farsça'da Fenâ'î veya Fânî mahlasını tercih ettiğinden, hayır işleri yaptığından bahsedilir.

Yine Mektep dergisinde İsmail Hakkı Bey tarafından Mahdumkulu ve Divânı'nı anlatan bir makale yayınlamıştır. Divânından seçme iki şiir hem orijinal söyleyişleriyle hemde Osmanlı Türkçesi'ne aktarımı şeklinde basılmıştır. Divânının çok bilinmediğinden ama şiirlerinin İran taraflarında ünlü olduğundan, manzumelerinde Kırgızlar tarafından sevildiğine hatta Hoca Ahmet Yesevi'ye benzetildiğini sade bir üslupla kaleme almıştır.

İçtihat dergisinde ise Ömer Hayyam yazı serisi yayınlanmıştır. Bu sekiz sayılık inceleme yazısında Ömer Hayyam'ın hayatı ve eserleri hakkındaki bilgilerin yanı sıra özellikle Ömer Hayyam'ın Rubâ'îyat adlı eserinin nüshaları karşılaştırılmıştır. İngiliz yazar ve araştırmacı Fitzgerald'ın 1859'da İngilizceye çevirdiği rubailerle, Dr. Abdullah Cevdet Bey'in J.B. Nicolas'ın Fransızcaya çevirdiği rubâ'îleri esas alarak Cevdet Bey'in ilavelerle birlikte Türkçeye çevirdiği eserini ve diğer kaynakları inceleyerek kaleme aldığı başarılı bir yazı serisi hazırlamıştır. Ömer Hayyam'a ait olup olmadığı tartışmalı rubâ'îler değerlendirilmiştir.

Alişanzâde İsmail Hakkı sanatla ilgilenir, sanata önem verirdi. Toplumun sağlığı açısından sanatın gerekliliğinden bahsettiği "Bedbinlik Zevki" adlı makalesini İçtihat dergisinde yayımlamıştır. Karamsarlığın hüküm sürdüğü o dönemde İsmail Hakkı makalesinde bu durumu hastalık olarak nitelendirmiştir. Schopenhauer'un karamsarlıktan kurtulmanın yolu olarak sanat ve ahlakı göstermesiyle makalesini desteklemiştir. Sanata olan ilgisini gösteren bir diğer yazısı da Mûsiki ve Aşk adlı makaleleridir. Yazar burada mûsikiyi insanların ilk konuştukları lisân olarak niteler. İlk sayıda Mozart'tan ikinci sayıda Beethoven'dan örnekler verir. Bir çehrenin, piyona üzerindeki bir elin veya güzel bir havanın ilhâm unsuru olabilceğini söyler. Duyarlı, fırtınalı, naif ruha sahip bu san'atkârlar hakkında ilhamın nasıl üzerlerinde tecelli ettiğini bazen kendi cümleleriyle bazende alıntılarla anlatmıştır.

¹ Rıdvan Canım, , Türk Kültür ve Edebiyatında Ali Şir Nevâ'î ve Türkiye'de Ali Şir Nevâ'î Çalışmaları, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı, 19, 2002, s, 142.

İsmail Hakkı Bey'in dergi ve gazetelerde henüz yayınlanmaya başlanan anketler dikkatini çeker. Türk kadınının güzelliği ile ilgili bir anket dikkatini çekmiş ve bunun üzerine "Kadında Güzellik ve Zarafet" adlı makalesini İçtihat dergisinde yayınlamıştır. Her milletin kendine ait özellikleri ve güzellikleri olduğundan bunları kıyaslamasında zevk işi olduğunu vurgulamıştır. Güzellik ve zarafeti farklı konular olarak kabul etmiş. Türk kadının güzelliğini kaybettiği savını kabul etmemiştir.

Batı edebiyatının önemli yazarlarıyla yakından alakalı olan Alişanzâde, Thomas Hardy'nin Ölümü adlı çevirisinde Hardy'yi "muasır romancıların en büyüğü" diye tanımlamıştır. İçeriğinde Hardy'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiş. Hardy'nin hem romancı hem filozof olduğunu, anlatmak istediği bir hikâyeyi anlatmaktan öte canladırır gibi heyecanla dile getirmesi, pek gençken köylü kızları tarafından sevgililerine mektup yazmak için aranması gibi detaylarda verilmiştir.

Tezde yer alan belki en ilgi çekici yazı "Yeni İlkbahar" adlı Heinrich Heine'den çevrilen manzumedir. İsmail Hakkı yazının giriş kısmında buna değinerek şöyle der; "Bu ufak manzumenin mevzu nedir? Pek basit fakat pek zengin bir mevzu: daimi bir istihzâya ve menfi inkâra hasır-ı nefis etmiş sanılan bir rûhta aşkın uyanması. Bu zarif şiirler bize aşkın yeniden taze hayat bulan kalbini tasvir ederler." diye bahseder. Heinrich ilkbaharda meydana gelen doğadaki hareketliliği yeni bir başlangıcın işareti olarak kabul ederek gönlündeki oluşan bu güzel hisler sayesinde ruhunda canlandığını hissetmeye başlar. Kırk dört madde ile bu güzel tasvirleri okuyucuyla buluşturur.

Alişanzâde İsmail Hakkı'nın makaleleri dışında bir tanesi kendi yazdığı bir diğeri çeviri olan iki hikâyesine çalışmamızda yer verdik. Bunlar Franc Ellenis'den çevirdiği "Venedik Seması Altında" adlı hikâye ve kendi yazdığı Emirgan'da adlı hikâyedir. Her ikisinde aşk teması üzerine kurgulanmıştır.

Son olarak İçtihat gazetesi sahibi Abdullah Cevdet Bey'in vefatı üzerine İsmail Hakkı Bey'in yazdığı "Abdullah Cevdet Bey Şahsiyeti" adlı makalesinde İsmail Hakkı onu canı kurumayan bir kaynağa, sönmeyen bir yanardağa benzetiyor. Ölümün uzvî bir durum olduğunu onun aslında ölemeyecek kadar önemli bir şahsiyet olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Alişanzâde'nin yazılarını kaleme almadan önce makaleleri ve eserleri üzerinde titiz bir çalışma yaptığı söylenebilir. Dilimize çevirdiği yazılarda hiçbir kopukluğa rastlamadan

okuyabiliyoruz. Edebi türlerin çoğundan ürün vermiştir. Şiirle ilgilenmiş kendi yazdığı ve çeviri şiirlerinde yer aldığı Sevdâ-yı Hazân yahut Tahassür adlı bir şiir kitabı bastırmıştır.

Ancak onu Alişanzâde İsmail Hakkı yapan en önemli unsur yaptığı çeviri çalışmalarıdır. Konsolosluk görevlerinde bulunmasından dolayı yabancı dile özellikle Fransızca'ya hâkim olması onun bu başarısına büyük katkı sağlamıştır. Yabancı bir yazarı anlatırken yabancı gazete köşe yazılarından veya ülkesindeki münekkitlerden ne gibi tenkitlere uğradığını rahatlıkla anlayıp tercüme edebilmiş. Edebiyatımıza çeviri yoluyla birçok eser kazandırmıştır. Yayınlanmış on üç çeviri eseri, yayınlanmamış iki hacimli tercüme çalışması vardır. Bunlar Paul Verlaine'nin Muntehab/Seçme Şiirleri ve Gustave Lanson'un dört ciltten oluşan Fransız Edebiyatı Tarihi adlı eserleridir. İsmail Hakkı Bey Haydar Rıfat'ın Dün ve Yarın tercüme serisinde katkıda bulunmuş. En başarılı olduğu alanı çevirmenlik ve biyografi yazarlığıdır. On Dördüncü Asrın Türk Muharrirleri, Muasır Şâirlerimiz gibi eserleri onun biyografi alanında söz sahibi olduğunu gösterir. Muntehabât-ı Terâcim-i Meşâhir adlı İbrahim Fehim ile birlikte yazdıkları kitapta daha önce Fransızca'dan Osmanlıca'ya yapılan çevirilerin asıllarıyla karşılaştırması yapılmakta ve her birinin tercümede başarısı hakkında kısa değerlendirmelerin bulunduğu bir eserdir. Eserde o dönemde yapılmış meşhur tercümelerin seçkileri yer almıştır. Aynı eseri farklı şahıslar çevirdiyse onların karşılaştırmaları yapılmış ve değerlendirilmiştir. Bu çalışma onun yapılan çevirileri karşılaştıracak, arasındaki farkları bulabilecek kadar tercüme alanındaki başarısını ve Fransızca'ya olan hâkimiyetini gösterir.

İsmail Hakkı Bey batıya dönük yüzüyle Mektep dergisinin başmuharrirliğine geldiği vakit “Mektep” dergisi muhteva ve görünüş olarak değişikliğe uğramış Garptan yapılan tercümelerde geniş yer ayrılmıştır. Örneğin “Müsâmere” adı altındaki bölümü İsmail Hakkı yazmış. Bu bölümde İsmail Hakkı'nın kaleme aldığı şark kültür ve medeniyeti hakkında yazı ve çevirilere, Osmanlı Edebiyatı Tarihi'ne katkı sağlayacak Batı'dan yapılan tercümelere yer verilmiştir. İsmail Hakkı çeviri çalışmalarıyla topluma ön ayak olmayada çalışmış. İktisadi meselelerde dahi çeviriler yapmıştır, siyasi inkılapların edebiyatımıza nasıl bir tes'îri olduğunu, çocuk cezaları, sanat, dostluk, aşk, dil vb. konular üzerine çevirileri ve kendi yazıları vardır.

İsmail Hakkı gibi oldukça kaliteli, alanında başarılı yazılar kaleme alan bir kişi olmasına rağmen günümüzde çok fazla tanınmamaktadır. İsmail Hakkı genç yaşlarda başladığı şiir ve nesri çok erken dönemde bırakarak tercüme yolunda ilerlemesi onun edebiyat dünyasında adının yavaş yavaş unutulmasına sebep olmuş olabilir.

Hâlbuki çocukları ve torunları ÷lkemizde önemli yerlerde bulunmuşlardır. Ailesinden bürokrat, mimar, akademisyen, tarihçi gibi birçok kişi yetişmiştir. Oğlu Sedad Hakkı Eldem Cumhuriyet tarihinin başarılı ve ünlü bir mimarıdır. Bir diğler oğlu Osman Sadi Eldem ise babası gibi dışişlerinde görev yapmış önemli bir diplomattır. Kızı Galibe Hanım, Başbakanlık ve TBMM Başkanlığı yapmış olan Fethi Okyar ile evlenmiştir. Torunlarından Prof. Dr. Edhem Eldem Boğaziçi Üniversitesi tarih bölümünde öğretim görevlisidir. Kızının torunu Ali Fethi Okyar ise Yeditepe Üniversitesinde Makine Mühendisliği bölümünde akademisyen olarak görev yapmaktadır.

Yapılan bu çalışmada İsmail Hakkı Alişan'ın dergi ve gazete köşelerindeki yazıları gün ışığına çıkartılmıştır. Hazırladığım tez sayesinde döneminin önemli isimlerinden biri olan İsmail Hakkı Alişanzâde'yi tanıma ve tanıtma fırsatım oldu. Bununla birlikte, İsmail Hakkı Bey sayesinde kendi devrinin birçok yayın organı hakkında, sanatçıları hakkında, yabancı yazarlar ve eserleri hakkında fikir sahibi oldum.

Beni bu çalışmaya yönlendiren danışman hocam Prof. Dr. Ali İhsan Kolcu'ya, paylaşımlarından dolayı Edhem Eldem Bey ve Fethi Okyar Bey'e, çalışmam boyunca yanımda olduğunu hep hissettiğim kıymetli eşime teşekkürü bir borç bilirim.

KAYNAKÇA

AKBAYAR Nuri, (1985), “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Çeviri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim yayınları.

ALİŞANZADE Sedad Hakkı, **İstanbul ve Şehircilik**, Mimar Dergisi, sayı, 1, 1931.

BAY F. Özlem, **Fransız Edebiyatından Yapılan İlk Edebi Çeviriler Üzerine Analitik Bir Uygulama (1860-1900)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2013.

BAYDAN Esra Birkan, **Tanzimat Dönemi Çeviri Romanlarında “Yeniden Çeviri” Örnekleri** The Journal of Academic Social Science Studies, sayı,39, 2015.

BOZDAĞ Erdal, **1923-1929 Yılları Arasında Yayımlanan San’at ve Edebiyat Dergilerindeki Edebi Meseleler Üzerine Bir İnceleme**, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Erzurum, 2010.

BOZKURT Eshabil ve KARADAĞ Ayşe Banu, **II. Abdülhamid Dönemi Roman Çevirileri**, Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, sayı, 3, 2015.

CANIM Rıdvan, **“Türk Kültür ve Edebiyatında Ali Şir Nevayi ve Türkiye’de Ali Şir Nevai Çalışmaları”**, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı, 19, 2002.

ÇANKAYA Ali, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler** (Hal Tercemeleri Kısım): 1860-1949 M.M. ve S.B.O. Mezunları, Ankara, 1968, cilt, 2.

DEMİRCİOĞLU Cemal, **“Müntehabât-ı Terâcim-i Meşâhir; An Exploration Of Its Paratext From The Perspective Of Cultural Memory”**, İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi, sayı, 6, 2012.

DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 2001.

ELDEM Edhem, TANJU Bülent ve TANYELİ Uğur, **Sedad Hakkı Eldem I: Gençlik Yılları** İstanbul, 2008.

FEHİM İbrahim ve HAKKI İsmail, **Müntehabât-ı Terâcim-i Meşâhir**, İstanbul, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1307.

FEUİLLET Octave, **Tali’siz**, Çev: İsmail Hakkı, İstanbul, Matbaa-i Ebüzziya, 13115 c, 11.

FLAUBERT Gustave, **Salambo**, Çev: Âlişanzâde İsmail Hakkı, Papersense Yayınları, İstanbul, 2014.

HAKKI İsmail, **On Dördüncü Asrın Türk Muharrirleri: 1. Defter, Ahmet Midhat Efendi**, İstanbul, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1308.

HAKKI İsmail, **On Dördüncü Asr Türk Muharrirleri: 2. Defter: Ekrem Bey**, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1308.

HAKKI İsmail, **On Dördüncü Asr Türk Muharrirleri: 3. Defter: Cevdet Bey**, İstanbul, Âlem Matbaası - Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1308.

HAKKI İsmail, **On Dördüncü Asr Türk Muharrirleri: 4. Defter: Şemseddin Sami Bey**, İstanbul, Kasbar Matbaası, 1311.

HAKKI İsmail, **Muasır Şâirlerimiz**, İstanbul, Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1311.

HAKKI İsmail, **Osmanlı Meşâhîr-i Üdebâsı: Muallim Naci Efendi**, İstanbul, Nişan Berberyan Matbaası, 1311.

HAKKI İsmail, **Sevdâ-yı Hazân yahut Tahassür**, İstanbul, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1308.

HAKKI İsmail, **İki Hakikat**, Çev: İsmail Hakkı, İstanbul, Nişan Berberyan Matbaası, 1311/1894.

İZ Fahir, “İsmâ’il Hakkı ‘Âlishân”, **The Encyclopedia Of Islam (İng.)**, Leiden, 1976, c, 4.

“**İsmail Hakkı Alişan’ın Dilimize Kazandırdığı Eserler**”, Kitap ve Kitapçılık, İstanbul, 1936.

KELEŞ Reyhan Elmas, **Mektep Dergisi’nin İncelenmesi Batı Edebiyatından Tercümelere (1891-1898)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.

KOLCU Ali İhsan, **Elem Çiçekleri**, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2014.

KOLCU Ali İhsan, **Albatros’un Gölgesi Baudelaire’in Türk Şiirine Tesiri Üzerine Bir İnceleme**, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2011.

KOLCU Ali İhsan, **Türkçe’de Batı Şiiri**, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2008.

KOLCU Ali İhsan, **Tercüme Şiirler Antolojisi**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1999.

KOLCU Ali İhsan, **Hilmi Yavuz ya da Bir Fahri Profesör'ün Olağanüstü Çeviriyazı Perişanlığı**, Akpınar Dergisi, sayı, 51, 2014.

KURDAKUL Şükran, **Şâirler ve Yazarlar Sözlüğü**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1999.

LAMARTİNE Alphonse de, **Rafael**, Çev: İsmail Hakkı, İstanbul, Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1314/1896.

LOTİ Pierre, **İsfahan'a Doğru**, Çev: Âlişanzâde İsmail Hakkı, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012.

MAURİAC François, **Kara Melekler**, Çev: Âlişanzâde İsmail Hakkı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1942.

MAUROİS André, **Disraeli'nin Hayatı**, Çev: Âlişanzâde İsmail Hakkı, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1935.

MAUROİS André, **Aile Çemberi**, Çev: Âlişanzâde İsmail Hakkı, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1934.

OKAY M. Orhan. **“Eldem, İsmail Hakkı”**. İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, c, 11.

PAUL DE KOCK, Charles, **Edmon ve Nişanlısı**, Çev: İsmail Hakkı, İstanbul, Kasbar Matbaası, 1309/1892.

RİCHEBOUR Jules Emile, **Kontes Pol**, Çev: İsmail Hakkı ve Suad Nihad, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1305/1887.

ŞEMSETTİN Sami, **Kamûs-ı Türki**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013.

SEVÜK İsmail Habib, **Avrupa Edebiyatı ve Biz**, Güven Basımevi, İstanbul, 1941, c, 2.

ŞENGEL Deniz, **“Shakespeare'den Türkçeye İlk Çeviri (1881): Mehmed Nâdir ve Hamlet'ten Üç Pasaj”**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1, Haziran, 2008.

TANYELİ Uğur, **Sedad Hakkı Eldem**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2001.

Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, “İsmail Hakkı (Alişanzade)”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, c, 1.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler), “Eldem, İsmail Hakkı Alişan”, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1979, cilt, 3.

TOLSTOY Lev Nikolayeviç, **Samimi Saadet**, Çev: Âlişanzâde İsmail Hakkı, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1934.

TÜRKELİ Yedigâr, **Tanzimat'tan Sonra Türkçe'de Roman Tercümleri** (1860-1928), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

TÜMER Cem Şems, **“Mektep” Dergisi ve Hakkında Yapılan Çalışmalara Dair Bazı Dikkatler**, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı, 21, 2003.

UÇMAN Abdullah, **Kendi Kalemile Alişanzade İsmail Hakkı**, Dergâh Dergisi, sayı, 323, 2017.

US Hakkı Tarık, **Elli Yıl**, İstanbul, 1943.

UŞAKLIGİL Halit Ziya, **Kırk Yıl**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2008.

VERNE Jules, **Balonda Facia**, Çev: İsmail Hakkı, İstanbul, Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1311/1894.

YENAL Engin ve ÖZKAN Suha, **Sedad Eldem ile Söyleşiler**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2014.

DİZİN

I. ŞAHİS ADLARI DİZİNİ

A

Abdullah Cevdet, 32, 34, 87, 88, 101,
135, 137, 146, 147, 155, 157, 189, 195,
196, 197
Abdülhak Hamit Tarhan, 184
Ahmet Hikmet, 94
Ahmet Rasim, 18, 30, 189
Alfred de Vigny, 106, 109
Ali Fethi Okyar, 11, 12, 199
Ali Rûhi, 25
Ali Şîr Nevâî, 36, 64, 65, 66, 67, 68 69,
70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80,
81, 82, 83, 84, 85, 86, 195
Andrei Bely, 172
Aseyev, 172

B

Babil Novikof, 172
Beethoven, 181, 183, 196
Benjamin Disraeli, 28
Bezminski, 172
Boris Pilnyak, 172
Brunon, 172

C

Celaleddin Fazlullah, 67
Cenap Şehabettin, 20, 190, 191, 194,
Cevdet Paşa, 24
Charles Baudelaire, 10, 15, 18, 19, 27,
36, 38, 55, 56, 103, 104, 105, 106, 107,
108, 109, 110, 11, 112, 113, 129, 174,
191, 192, 193, 195

D

De Broise, 102
Derviş Ali, 70, 76
Devletşah, 64
Doktor Rozen, 146, 147, 155, 157, 158

E

Eugène Crepet, 106
Edgar Allan Poe, 18
Edhem Eldem, 11, 199
Edouard Thierry, 102
Emil Deroy, 108
Emin Hümâyi, 25
Eugène Delacroix, 104, 106

F

Faik Reşat, 189
Fitzgerald, 136, 142, 144, 166, 196
Flaubert, 27, 28, 105, 111, 192
Franc Ellenis, 47, 197
Fred Dulomon, 105

G

Gabriel D'Annunzio, 109
Gastof, 171
Gerasimof, 171
Gladkov, 171

H

Handmir, 64, 73, 79, 80, 81
Hatice Begüm, 77, 78, 81
Heinrich Heine, 32, 39, 118, 128, 197
Herafimoviç, 171
Heron Ellen, 143
Hüseyin Cahit, 191
Hüseyin Daniş, 135, 143, 146, 147, 155
Hüseyin Siret, 190
Hüseyin Suat, 190, 191

İ

İbrahim Fehim, 10, 22, 24, 198
İsmail Habib Sevük, 27, 31
İsmail Safa, 189

J

J. Levavasseur, 104
J. B. Nicolas, 150, 152, 162, 167, 169, 196
Jac Seydo, 35
Jean Lorrain, 30
Jean Marie Guyau, 87
Jnres, 104
Jukovski, 145, 146, 147, 158
Jules Buisson, 104

K

Kazin, 171
Krilov, 171

L

Lamartine, 29, 101, 109, 110, 111
Lenin, 172, 173

M

Maksim Gorki, 172, 173
Mary Anne Lewis, 28
Maşkin, 172
Max. Daireaux, 131, 132
Mayakovski, 172
Menemenlizâde Tahir, 189
Michael Levy, 102
Mirhand, 64, 66, 68
Molchanov, 172
Mozart, 178, 179, 180, 181, 196
Muallim Cûdî, 25
Muallim Naci, 20, 24, 25, 135, 201
Müstecabizâde İsmet, 189

N

Necip Asım, 18, 189
Nizamülmülk, 138, 139

O

Osman Sadi Eldem, 11, 199

Ö

Ömer Hayyam, 18, 37, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 146, 147, 150,

151, 152, 153, 154, 158, 162, 166, 169, 196

Ötgin, 172

P

Paul Bourget, 30, 192
Paul de Kock , 30
Paul Verlaine, 17, 122, 198
Paul Valéry, 27, 36, 103, 108, 111, 114, 195
Paulet Malassis, 102, 105
Pierre Loti, 26, 34, 35
Prarond, 104

R

Racine, 108

S

Sully Prydhomme, 175
Sedat Hakkı Eldem, 16
Sekolin, 172
Serarut, 172
Shakespeare, 19, 31, 38, 87, 136, 193
Sultan Babür, 65, 66
Sultan Hüseyin, 64, 67, 68, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 85
Süleyman Nazif, 136, 189
Süleyman Paşazâde Sami, 189
Swinburne, 109

Ş

Şemseddin Sami, 24
Şeyh Sadi, 26

T

Tevfik Fikret, 20, 21, 189, 190
Th. De Banville, 104
Théophile Gautier, 102
Thomas Hardy, 96, 99, 197
Tretyakov, 172

V

Veled Çelebi, 189
Victor Hugo, 106, 109, 111, 112

W

William Gladstone, 28

II. ESER ADLARI DİZİNİ

A

Afyon ve Haşhaşın Te'sirat'ı Hakkındaki
Ruhî ve Edebî Tecârib-i Kalemîyye, 106
Aile Çemberi, 28
Arthur Gordon Pym'ın Sergüzeştleri, 105
Atala, 192, 193

B

Bekçi Kız, 171
Babürnâme, 67, 68, 70, 80, 84

C

Casterbridge Belediye Müdüresi, 96

Ç

Çimento, 171

D

Demirci Ocağı, 171
Demir Seylâb, 171
Desperaye Remedies, 99
Disraeli'nin Hayatı, 28

E

Elem Çiçekleri, 10, 15, 16, 18, 19, 22, 27,
33, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 110,
112, 192, 193, 195
Evreka, 105

F

Far From The Madding Crowd, 99
Fransız Edebiyatı Tarihi, 17, 22, 31, 198
Fırtına, 31

G

Geceler, 31
Gülünç ve Ciddi Hikâyeler, 105

H

Hamlet, 31
Hamsetü'l Mütahayyirin, 70
Hefte, 171
Hayatın Ufak İstihzaları, 96
Hikâyât-ı Acîbe, 105

İ

İki Hakikat, 30
İki Mavi Göz, 96
İsfahan'a Doğru, 22, 26, 34

K

Küçük Kontes, 31
Kontes Pol, 31
Kral Lear, 31

L

Legende Des Siécles, 112
Lisânü't Tayr, 83
Les Fleurs du Mal, 10, 15, 18, 19, 27, 195

M

Macbeth, 31
Mecâlis'ün Nefâis, 65, 66, 67, 74, 82
Mecâlis'ül Uşşak, 81
Meçhul Yahudi, 96
Menkıbe-i Âsâr, 112
Muasır Şâirlerimiz, 18, 25, 198
Müntehabât-ı Terâcim-i Meşâhir, 10, 22,
24, 198

N

Nefahât'ül Enis, 70
Nuhbet'ül Tevârih, 66, 82, 86

O

On Dördüncü Asrın Türk Muharrirleri, 24,
198

Osmanlı Meşâhîr-i Üdebâsı, 25

Othello, 31

Oyuncağın Hikmeti, 106

R

Rafael, 29, 30

Resim Hakkında Câlîb-i Dikkat Makalâtı

Hâvî Salon Nüshası, 106

Resim Hakkında ile Tannhauser'in

Müdâfaları, 106

Risâletün fi Berahin el Cebr, 140

Romeo ve Juliet, 31

S

Salambo, 27

Samimi Saadet, 25

Sefinet'ül Şuara, 82

Sevda-yı Hazan yahut Tahassür, 19, 125,
198

T

Tasvir-i Cenab, 190

Terci-i Hayâl, 190

Tess d' Uberville, 96

Teşrin-i Evvel, 171, 172

The Poor Man and The Lady, 99

Türk Teceddüt Edebiyatı, 190

U

Ulûm-ı Tabia, 140

Under The Green Wood Tree, 99

V

Vatana Avdet, 96

Verlaine, 31

Y

Yapma Cennetler, 106

Yeni Hikâyât-ı Acîbe, 105

Yeşil Sâye-bân Altında, 96

Z

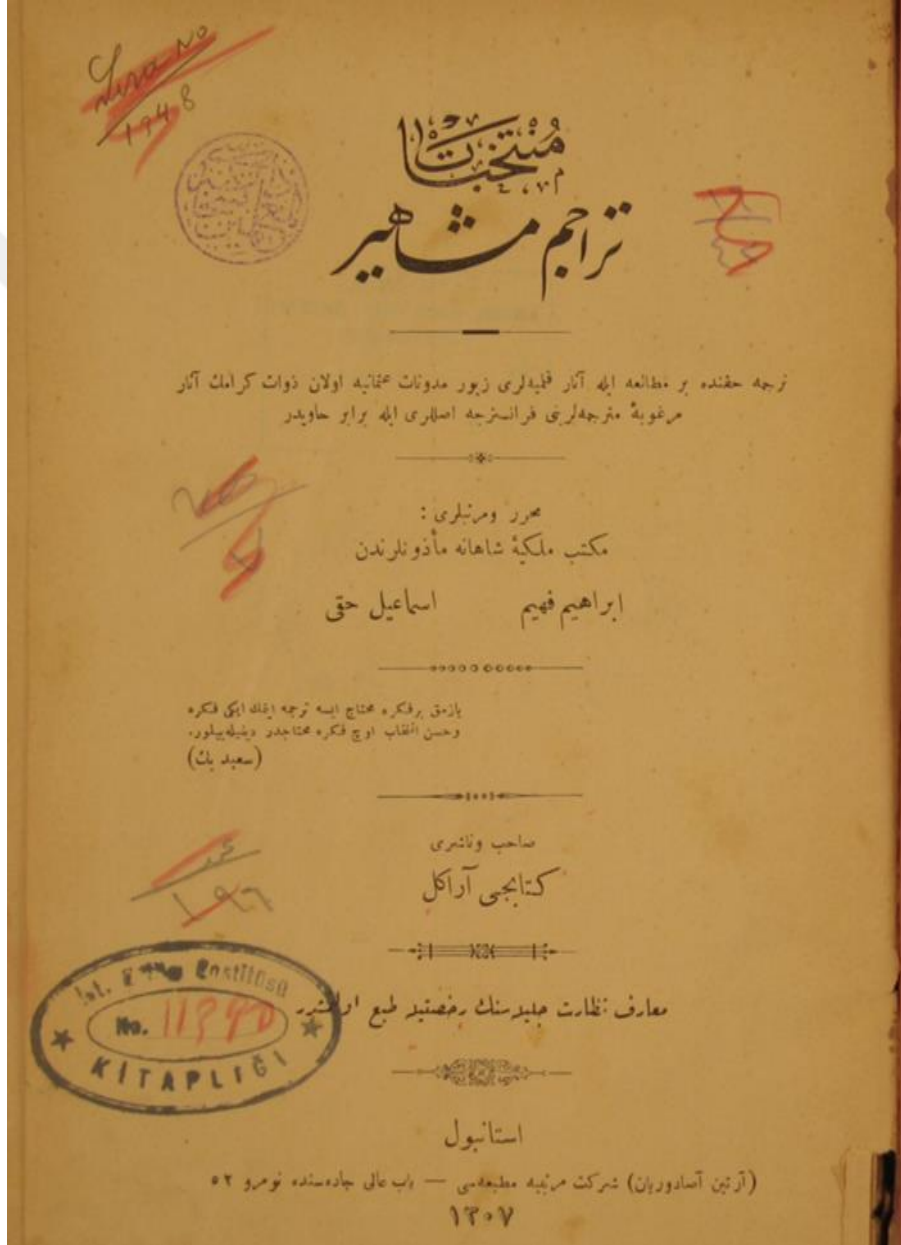
Zafernâme, 65

Ziyc-i Melikşah, 139

EKLER

EK 1:

ALİŞANZADE İSMAİL HAKKI'NIN TELİF ESERLERİNİN KAPAK RESİMLERİ

Müntehabât-ı Terâcim-i Meşâhir (1307)

3543

عثمانی مشاہیر ادبائی

برنجی دفتر

معلم ناجی افندی

مؤلفی

امور شہنڈری قلمی خلفاسندن

اسماعیل صفی

معارف نظارت جلیہ سنک رخصتی حائرہ.

استانبول

نشان بربریان مطبعہ سی - اسکی ضبطیہ جادہ سی نومبر ۶۱

۱۳۱۱

Osmanlı Meşâhîr-i Üdebâsı: Muallim Naci Efendi (1311)

معارف نظام

[برنجی دفتر]

محرری :

اسماعیل حق

معارف نظامت مہاجرینک رمضانہ طبع اول نمبر

استانبول

(عالم) مطبعہ سی احمد احسان و شرکائی

۱۳۱۱

554

Muasır Şâirlerimiz (1311)

ناظمی

مکتب ملکیت شاهانه مآذونلرندن

اسماعیل حقی

—•••••—

— طبع اول —

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اولتشدیر

استانبول

(آرتمین آصادوریان) شرکت مرتبیه مطبعه سی — باب عالی چاده سنده نومرو ۵۲

۱۳۰۸

Tahassür (1308)

yit No

21826

nu No

اون در دنجی عصرک زک محرّری

در دنجی دفتر

شمس الدین محمد بن ابی

طابعی
وطن کتبخانه سی صاحبی
او حانس فرید

مؤلفی
مکتب ملکیمه شاهانه ماذونلرندن
اسماعیل حقّی

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اولمشدر

استانبول

(قصبار) مطبعه سی — باب عالی جاده سنده نومرو ۲۵

۱۳۱۱

اون در دخی عصرک زک محرر لری

ایکنجی دفتر

اکبر بنک

مؤلفی
مکتب ملکیت شاهانه مآذونلرندن
اسماعیل حقّی
طابعی
وطن کتبخانه سی صاحبی
اوحانس فرید

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اونمشد

استانبول

(محمود بک) مطبعه سی — باب عالی جوارنده

ابوالسعود جاده سنده نومرو ۷۲

۱۳۰۸

اون درونجي عرصه ترك محررلى

اوچنجى دفتر

چوكت ياشا

مؤلفى
مكتبه امكيا شاهانه مازونلرندن
اسماعيل حقى
ومرغ كىتبخانهسى صاحبي
اوحانس فريد

معارف نظارت جليله سنك رخصتيله طبع اولمشدر

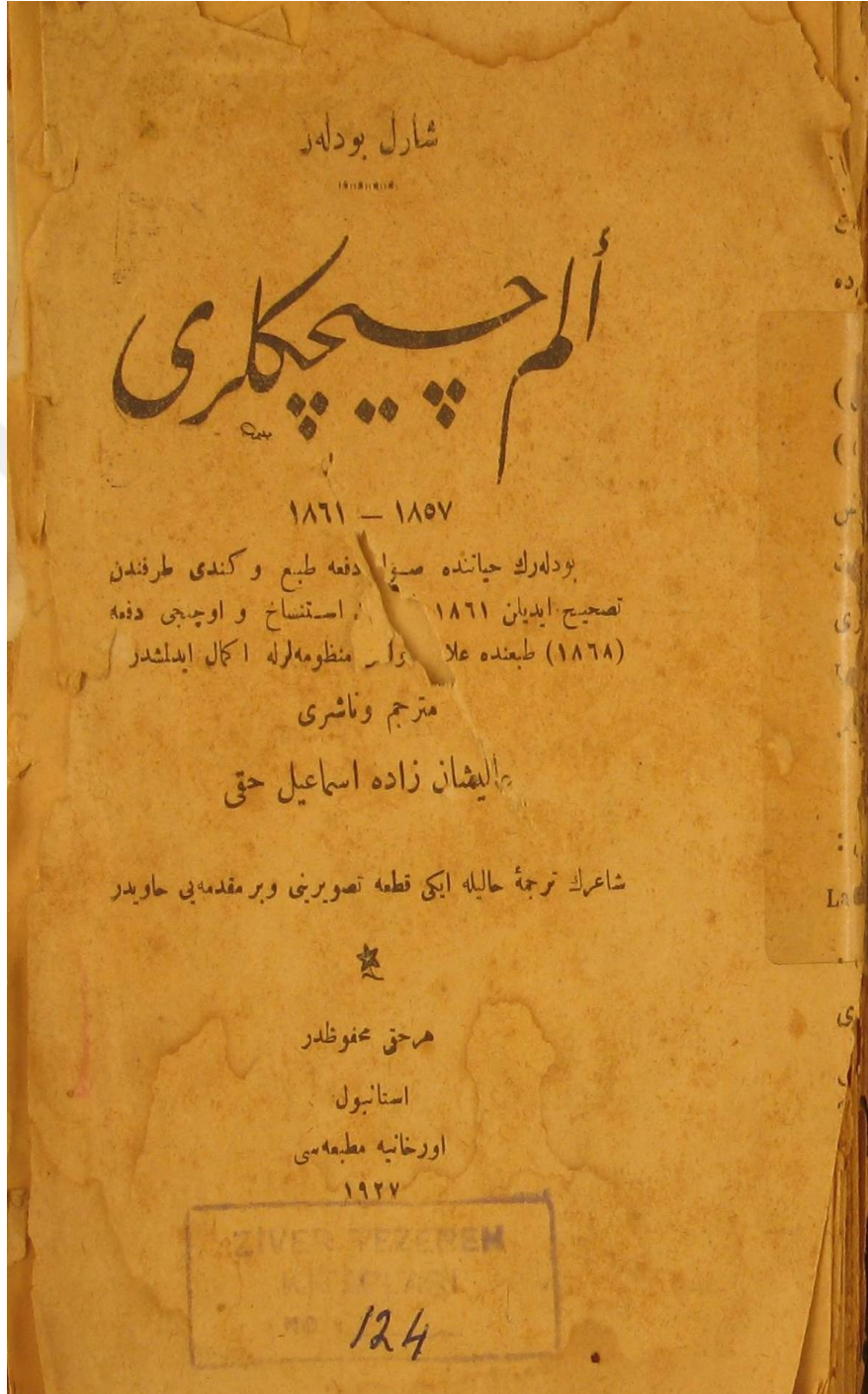
استانبول

عالم مطبعهسى - احمد احسان وشركاسى

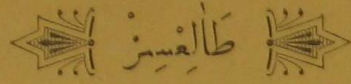
۱۳۰۸

EK 2:

ALİŞANZADE İSMAIL HAKKI’NIN ÇEVİRİ ESERLERİNİN KAPAK RESİMLERİ

Elem Çiçekleri (1927)

مؤلفی : اوقتاو فوییه
مترجمی : اسماعیل حق

رنجی طبعی

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه

قسطنطینیہ

۱۳۱۱

مطبعة ابو الضیا

Tali'siz (1311)

K-1084 T:843.89

843.89

V360

بالونده فاجعه

مترجمی :

اسماعیل حق

مؤلفی :

ژول ورن

معارف نظارت مبدعہ سنک رضعتی مازدر .

استانبول

عالم مطبعہ سی — احمد احسان و نیرکائی

۱۳۱۱

۲۸۵۵

Balonda Facia (1311)

AHMET HALIT YASAROĞLU
KITAPLARI
Sakarya - Düzce

اَدْمُون

0000002747

نیشانیسی

مترجمی
اسماعیل حق

مؤلفی
پول دوقوق

اداره خانه من مهریله
مهر لنامش نسخه لری ساخته در

معارف نظارت مجید سنک رفعتیه طبع اول نشره

در سعادت

(فصلیه مطبوعه سی) باب عالی جاده سنده نومرد ۲۵

1309
2747
AHIT

DN109981

2594

Edmon ve Nişanlısı (1309)

آراکلی کتابخانی جیب ریاضی

ایکی حقیقت

مؤلفی

اسماعیل مقلی

صاحب و ناشری

کتابچی آراکلی

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه

2998 A 151

استانبول

مطبعة نشان بربریان

۱۳۱۱

D.N. 167

İki Hakikat (1311)

AHMET HALİT YAŞAROĞLU
KITAPLARI

Satınalma - Devlet

29.11.137

0000001618

مکتوب

متر چاری:

مؤلفی

اسماعیل حق: اسماعیل سعاد

امیل ریشبورغ

—000000—

843

—000000—

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه

درمعات

(مجمودیک) مطبعه سی — باب عالی جوارنده ابوالسعود

جاده سنده نومرو ۷۲

AKH025644

2850

Kontes Pol (1307)

DÜNYA MUHARRİRLERİNDEN TERCÜMELER SERİSİ: 65

FRANÇOIS MAURIAC

KARA MELEKLER

Türkçeye Çeviren :

İSMÂİL HAKKI ALIŞAN

İSTANBUL

REMZİ KİTABEVİ

93, Ankara Caddesi, 93

Kara Melekler (1947)

Pierre Loti

ISFAHANA DOĞRU

Seyahat Hatıraları

Türkçeye çeviren :
İsmail Hakkı Alişan

İSTANBUL

1934

İsfahan'a Doğru (1934)

DÜN ve YARIN
Tercüme Külliyyatı

GUSTAVE FLAUBERT

İsmail Hakkı Alışan

SALAMBO

2310005680

İstanbul Ankara Caddesi
1935

Salambo (1935)

DÜN ve YARIN
Tercüme külliyyatı
Sayı — 16

L. TOLSTOY
Âlişanzade İsmail Hakkı

SAMİMÎ SAADET

İstanbul — 1934

Samimi Saadet (1934)

André Maurois

AİLE ÇEMBERİ

ROMAN

Türkçeye çeviren

İsmail Hakkı Alişan

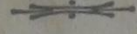
İSTANBUL

1934

Aile Çemberi (1934)

DÜN ve YARIN
Tercüme külliyatı

ANDRÉ MAUROIS

DİSRAËLİ nin HAYATI

Çeviren :
İsmail Hakkı Âlişan

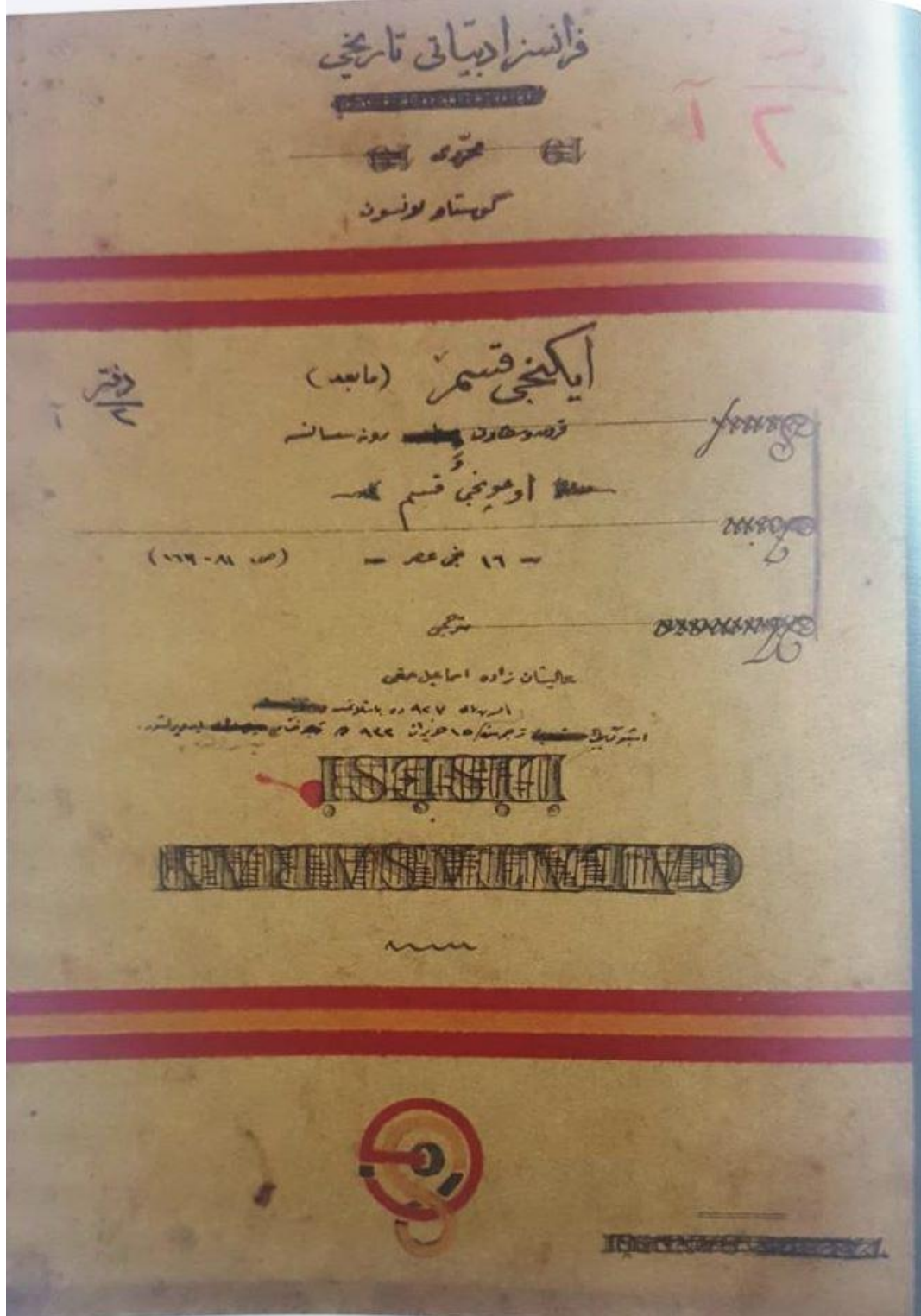

İstanbul — 1935

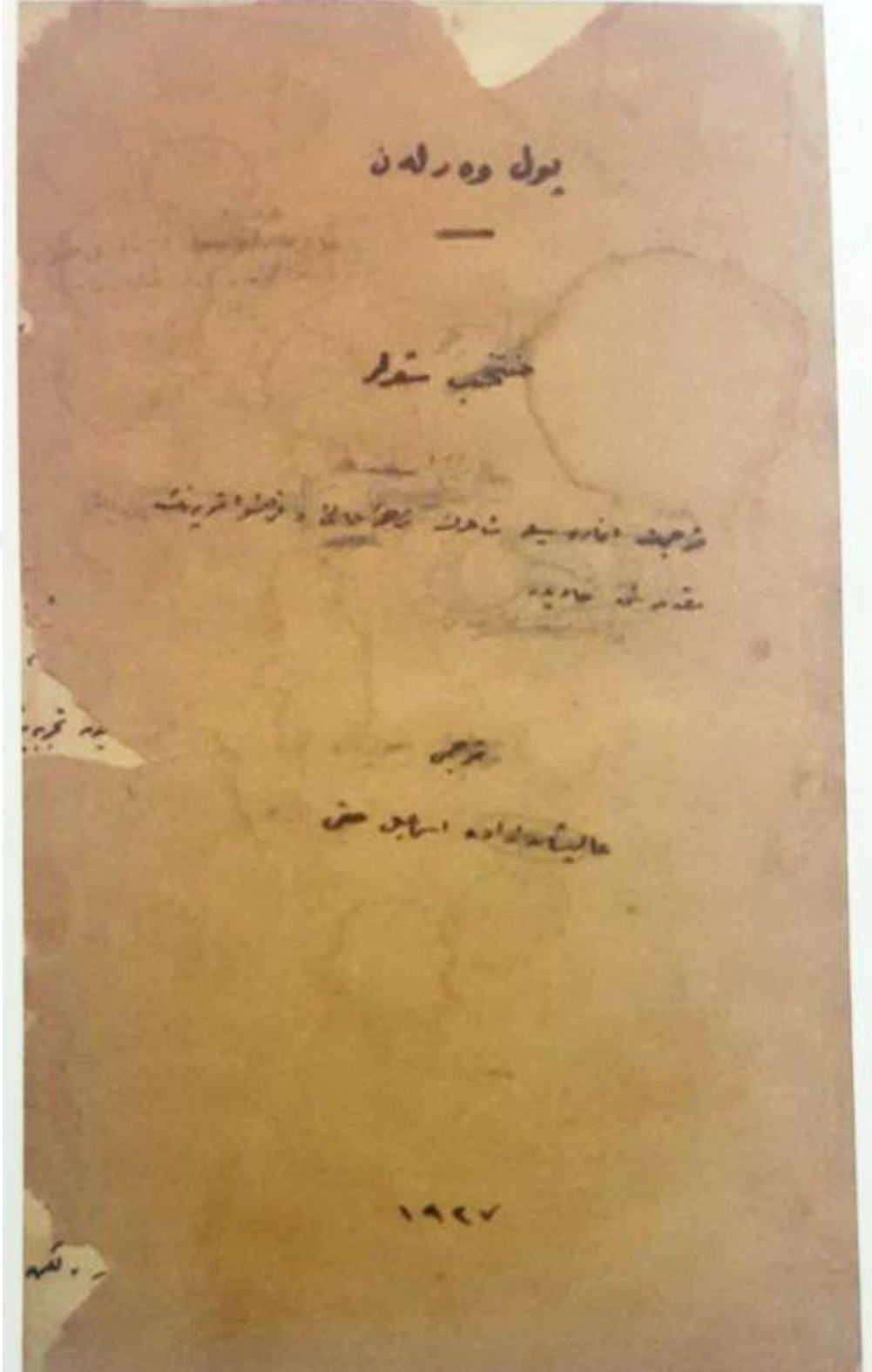
Disraeli'nin Hayatı (1935)

EK 3:

ALİŞANZADE İSMAİL HAKKI'NIN YAYINLANMAMIŞ ESERLERİ

Fransız Edebiyatı Tarihi (1927-1932)

Paul Verlaine MünteHab Şiirler (1927)

EK 4:

ALİŞANZADE İSMAİL HAKKI ve AİLESİNE AİT FOTOĞRAFLAR

İsmail Hakkı Bey, Zürih, 1917. (Edhem Eldem Arşivi)

İsmail Hakkı Bey (Ali Fethi Okyar Arşivi)

İsmail Hakkı Bey (E. E. A)

İsmail Hakkı Bey (E. E. A)

İsmail Hakkı Bey ve Osman Hamdi Bey (E. E. A)

İsmail Hakkı Bey'in eşi Azize Hanım'ın büyükbabası İbrahim Edhem Paşa.
1890, İstanbul¹.

¹ Edhem Eldem, Bülent Tanju ve Uğur Tanyeli, Sedat Hakkı Eldem Gençlik Yılları, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2008, s. 10-40.

İsmail Hakkı Bey'in eşi Azize Hanım'ın babası İsmail Galip Bey ve ağabeyi Mübarek Bey.

Azize Hanım ve Ağabeyi Mübarek Bey, 1890.

İsmail Hakkı Bey'in eşi Azize Hanıma ait gençlik fotoğrafı, 1890. (E. E. A.)

Azize Hanım, Zürih, 1918.

Kızı Galibe'nin Osman Hamdi Bey'in karısı Marie (Naile) Hanıma ithafı portresi.

Sofya, 1916. (E. E. A)

İsmail Hakkı Bey'in erkek çocukları (soldan) Sadi, Vedad, Sedad, Marsilya, 1914. (E. E. A)

Eşi Azize Hanım ve oğulları (Ali Fethi Okyar Arşivi)

İsmail Hakkı Bey'in erkek çocukları (soldan) Vedat, Sedat, Sadi, 1918.

(Ali Fethi Okyar Arşivi)

Soldan sağa, Vedat, Sedat, Sadi, Zürih, 1918.

Yukarıdan aşağıya Vedat, Sedat, Sadi, Zürih, 1918.

İsmail Hakkı Bey ve ailesi, Münih, 1919.

Solda arka tarafta İsmail Hakkı Bey onun ön tarafında eşi Azize Hanım ve oğulları, Zürih, 1912.

Duvar kenarında oturan İsmail Hakkı Bey hemen yanında eşi Azize Hanım ve arkadaşları.

Ethem Paşa ailesinin iki damadı, solda İsmail Hakkı Bey'in yanında kızı Galibe kucağında ise küçük yaşta kaybettiği oğlu Edhem, sağda Ahmet Reşid Bey ve kızı Samime, 1902¹.

¹ Edhem Eldem, Bülent Tanju ve Uğur Tanyeli, Agm, s, 21.

OFTI 0112
le 15/3/15
A3

DÉPÔTS DE TITRES

Nom et prénoms *Ismail Hakkı*
bey *David*
sojet ottoman

Qualité *S.*

Domicile *106 rue Beharic*
Caen

Spécimen de signature ou cachet
I. Hakkı

Observations
C

Imp. B. I. O. - N° 762 a - Nov. 1913 F. 1000

İsmail Hakkı Bey'in Osmanlı Bankası'ndaki esham ve tahvilat müşteri fişi. (1915)

Osmanlı Bankası Arşivi

October 1923 - Herschel	
Loya	
Chauffage	
Chassis	262,000.00
Combustible	
Gaz. elect.	
Telephone	
Blanchissage	132.00
Coat. prof.	1,075.00
Milia	1,000.00
Servante	100.00
Journaux, robes	419.20
Cabac p. mrs	8,750.00
Poste, tram	1,538.00
	<u>275,075.00</u>
Roya p. charbon d. Martinetti: 2,250,000.00	
Defenses:	<u>1,435,500.00</u>
Charbon 150 2.1,300,000.00	<u>814,500.00</u>
Diminagement 15,500.00	achete 4000 Boyard
Livre, poubelle 6,000.00	
Loya du 22.2. 85,000.00	
Abon. tram inf. 500.00	
Continu. 12, bas 10,500.00	
Gumme 10,000.00	
	<u>1,435,500.00</u>

İsmail Hakkı Bey'in eşi Azize Hanım'a ait hesap defteri, 1923.

November — 1923

	Bitt.	Mill.
Loge (3 Pt.)	18	400
Chauffage		
Cuisine	142	000
Gaz-elect.		
Telephone	3	000
Blanchissage		
Ecol. prop. taxes	1	400
Milia	1	000
Depante		100
Journaux		150
Tabac p. mois	1	800
Poste, tram, etc.		400
Finanzamt	1	000
Lain p. les bas d'enfants		350
	169	600

1 Dollar jusqu'à 4 Billions

İsmail Hakkı Bey'in eşi Azize Hanım'a ait hesap defteri, 1923.

Juillet 1924		March
Loyer	54	50
Cuisine	80	00
Luz. elec.	50	00
Telephone	9	50
École, enfants, etc.	20	00
Milia	10	00
Frirot, Tabac p. mieu	25	00
Finanzamt	75	00
Concours p. les enfants	56	00
	<u>380</u>	<u>00</u>
Vente des meubles netto	2300	
Voyage de Munich. Gen. tantum.	<u>2200</u>	
Yacc. p. te. compte d. R. M.	100	
Transport des Malles (Schenker)		
Papier de Juillet, contenance.		

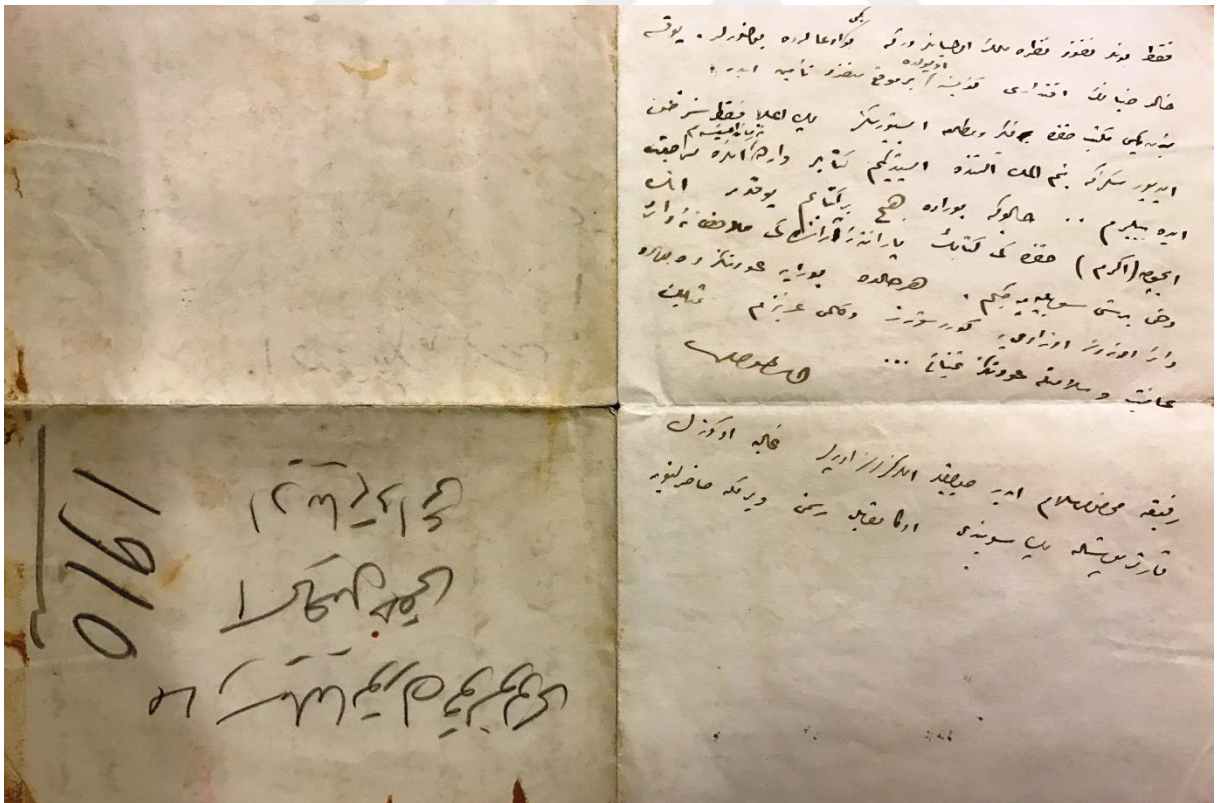
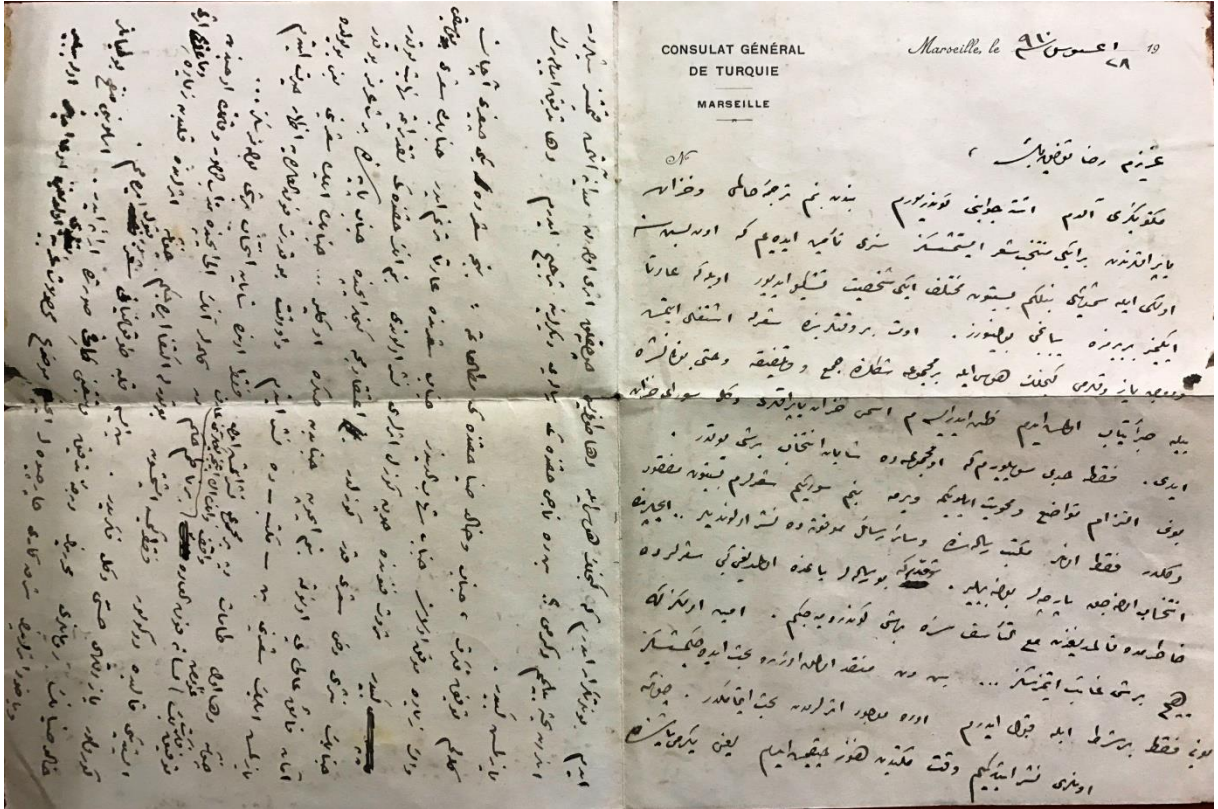
İsmail Hakkı Bey'in eşi Azize Hanım'a ait hesap defteri.

Kapıcı, bakıcı, odacı gibi giderlerin notları bulunmakta. 1924.

Constantinople Août 1924		rue Chavée Beyler	
Logement (3 mois)		4500	
Éclairage		8110	
Gaz. élect.		393	
Milia		500	
Conciergerie, edalji		600	
Costume et chemise p. Véd. A. Sed. 32.		6000	
Dépenses d. Hakkı, enfants, tram.		2456	
Bois (16 kebch.)		6000	
Municipalité		600	
Rebouteur des lianes		500	
Platane en tombac		750	
		<u>30389</u>	

İsmail Hakkı Bey'in eşi Azize Hanım'a ait hesap defteri.

Çocukların elbiseleri, marongoz, İsmail Hakkı'nın kitap cilt parası gibi masrafların notları.
1924.

İsmail Hakkı'nın 1910 yılında Marsilya'dan Rıza Tevfik Bey'e gönderdiği mektup. Rıza Tevfik tarafından Marsilya Türk Konsolosu İsmail Hakkı notu yer almaktadır¹.

¹ Mektup Prof. Dr. Abdullah Uçman tarafından paylaşılmıştır.

Alişanzade İsmail Hakrı'dan Rıza Tefvik'e Gönderilen Mektup¹

Marseille, 28 Ağustos 910

Azîzim Rıza Tefvik Bey,

Mektubunuzu aldım, işte cevabını gönderiyorum. Benden benim tercüme-i hâlimi ve Hazan Yaprakları'ndan bir iki müntehab şiir istemişsiniz. Sizi temin edeyim ki on beş ene evvelki ile şimdiki benliğim muhtelif iki şahsiyeti teşkil ediyor. Öyleki adeta ikimiz birbirimize yabancı bulunuyoruz. Evet, bir vakitler ben de şiirle iştigal etmiş ve bazen yazdıklarımı gençlik hevesiyle bir mecmua şeklinde cem' ve telfika ve hatta bunu neşre bile cür'et-yâb olmuşum. Zannedirim ismi Hazan Yaprakları değil Sevda-yı Hazan idi. Fakat ciddi söylüyorum ki o mecmuada şâyân-ı intihâb bir şey yoktur. Bunu iltizâm ve tevâzu ve mahviyet eylediğime verme; benim sevdiğim şiirlerim büsbütün mevkud değildir, fakat onlar Mekteb risâlesinde vesâir resâil-i mevkutede neşr olundular. İçlerinde intihâb olunacak parçalar bulunabilir. Şu kadar ki bu risaleler yanımda olmadığı gibi şiirler de hatırımda kalmadığından maatteessüf size bir şey gönderemeyeceğim. Emin olunuz ki bir şey kaybetmezsiniz... Benden münekkîd olmak üzere bahsedecekmişsiniz, bunu fakat bir şartla kabul ederim. O da mevcut eserlerimden bahsetmemektir. Çünkü onları neşrettiğim vakit mektepten henüz yeni çıkmıştım, yani yirmi yaşındaydım. Bunlar tekrar ederim ki, gençlik hevesiyle, daha doğrusu çocukluk eseri olarak meydana atılmış kıymetsiz şeylerdir. Onlardan bahse bilmem değer mi? Ben de Naci hakkındaki risâleyi diğerlerine tercih ederim, daha tedkik edilerek yazılmış gibidir. Gelgelelim Tefvik Fikret'e, Cenab ve Halid Ziya hakkındaki mütalâatıma: Bence şiirde yeni çığır açan ve en ziyade muvaffak olan Cenab Şehabeddin'dir. Cenab şiirinde adeta terennüm eder; Cenab'ın şiiri musiki gibidir. Servet-i Fünûnda çok güzel eserleri neşr olundu. Benim onun hakkındaki takdirâtıma nihayet yoktur. Cenab'ın nesri dahi şiiri kadar güzeldir. İtikadımca gençler içinde Cenab pâyesinde bir şâirimiz yoktur. Aman Fâik Ali'yi unutma, benim için Cenab'tan sonra o gelir... Cenab'ın ilk şiirini yani bu yolda yazılmış ilk şiirini ben Mekteb'de neşrettim. O vakit o kudret-i fevkalâdeye izhâr-ı hayret ettim, çünkü daha evvel Tâmat diye bir mecmua neşretmişti, fakat onda şâyân-ı intihâb bir şey bulamazsınız...

Tefvik Fikret Bey, gavâmız-ı lisâna fevkalâde vâkıf ve onun en ince yanlarını ârif bir nâzım-ı hakîmdir. Kelimeler onun eli içinde müzâb olur ve kaleminin ucundan istediği kalıpta dökülür. Fakat kimse iştmesin. Bu kadarla iktifâ edeceğim, çünkü eserlerinde kalpten ziyade dimağın eseri görülür yazdıkları hissî değil fikrîdir. Ben ise kalbe dokunmayanı şiir diye kabul edemem.

Halid Ziya'nın romanları muharririnin tedkik ve sebkatinin kâfi surette îrâs eder. Üslûbunu münakkah bulmayanlar veyahut eserlerinin Şark-kârî çerçeveler içinde mevzû mahsûlât-ı Garbiyye taklidi olduğunu iddia edenler olabilir. Fakat bunlar nüfûz-ı nazara mâlik

¹ Mektup "Consulat Général de Turquie- Marseille" başlıklı bir kâğıda yazılmıştır.

olmayanlardır ki bu gibi iddialarda bulunurlar. Yoksa Halid Ziya'nın iktidarı kendisine o yolda bir mevki-i münferid temin eder.

Benden “Yeni Mektep” hakkında fikir ve mütalâa istiyorsunuz, pekâlâ fakat siz zannediyorsunuz ki benim elimin altında istediğim kitaplar var da onlara ne zaman istesem müracaat edebilirim. Hâlbuki burada hiçbir kitabım yoktur, onun için Ekrem hakkında kitabın parantez arasındaki mülâhazâta dair dahi bir şey söyleyemeyeceğim.

Herhalde buraya avdetinizde buna dair uzub uzadıya görüşürüz değil mi azîzim. Şimdilik âfiyet ve selâmetle avdetiniz temenniyatı...

İsmail Hakkı

-Refika mahsus selâm eder, çocuklar ellerinizden öperler. Galiba o güzel kartpostala pek sevindi. Ona mukabil resmini vermeye hazırlanıyor.

